

LUND UNIVERSITY

Mellan klient och rättssystem

Tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv

Ponnert, Lina

2007

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Ponnert, L. (2007). *Mellan klient och rättssystem: Tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*. [Doktorsavhandling (monografi), Socialhögskolan]. Lunds universitet, Socialhögskolan.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Mellan klient och rättssystem

Tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv

Lina Ponnert

© Lina Ponnert

Omslagsbild: Irina Alimanestianu, "Blind Justice" oljemålning 2003

Tryck: Mediatryck, Lunds universitet

Utgiven av: Lunds universitet, Socialhögskolan

Box 23, 221 00 Lund

Tfn: 046-222 00 00 (vxl)

Fax: 046-222 94 12

www.soch.lu.se

ISSN 1650-3872

ISBN 978-91-89604-36-0

Förord

Jag vill tacka alla arbetsledare och socialsekreterare som har hjälpt mig att genomföra avhandlingsstudien. Framför allt vill jag rikta ett stort tack till alla socialsekreterare som i intervjuer så generöst har delat med sig av sina tankar och de svåra överväganden som omger tvångsvårdspraktiken. Utan er hade denna avhandling inte varit möjlig!

Min huvudhandledare, Gunvor Andersson, har alltid bidragit med lika noggrann och genomtänkt kritik, samtidigt som hon visat en stor tillit till mina egna idéer och tagit sig tid att höra hur jag har det. Min biträdande handledare, Claes Levin, har ofta bidragit med irriterande, men alltid konstruktiva synpunkter, som tvingat mig att tänka om och om igen. Jag har behövt er båda och ni ska ha stort tack för allt!

Crafoordska Stiftelsen har bidragit med ekonomiskt stöd som underlättat avhandlingens genomförande. Tine Egelund var opponent på mitt slutseminarium och tack vare hennes konstruktiva kritik kunde jag enklare arbeta om vissa delar av avhandlingen.

Titti Mattsson gav mig värdefulla kommentarer och uppmuntrande ord i slutet av avhandlingsarbetet. Lars Harrysson, Dolf Tops och Weddig Runquist har på olika sätt hjälpt mig att göra texten tryckfärdig i den hektiska slutfasen. Ett stort tack till er alla!

Mina arbetskamrater, i synnerhet korridorskamraterna på fjärde våningen, har bidragit till att arbetet har känts roligt och mindre ensamt, vilket också har varit viktig för att ro avhandlingen i land. Jag vill också tacka alla vänner som har intresserat sig för avhandlingen, men framför allt för samtal om vardagen och livet i allmänhet. Ett särskilt tack till Stina och Emma. Ett särskilt tack också till mina föräldrar som alltid ställer upp med praktisk hjälp i vardagen när det behövs.

Peter, du har varit en klippa under den sista perioden av intensivt skrivande! Tom, vår älskade son! Tack för den kärlek och meningsfullhet som ni skänker min tillvaro.

Lund i september 2007

Lina Ponnert

Refererad lagstiftning

BrB: Brottsbalken (1962:700)
BvL: Barnavårdslagen
Children Act 1989 (c.41)
FB: Föräldrabalken (1949:381)
FL: Förvaltningslagen (1986:223)
FPL: Förvaltningsprocesslagen (1971:291)
LSU: Lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård
LUL: Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
LVM: Lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
LVU: Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
SoF: Socialtjänstförordningen (2001:937)
SoL: Socialtjänstlagen (2001:453)

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	5
Kontextuella förutsättningar	7
Syfte och frågeställningar	12
Teoretiska begrepp.....	13
Fortsatt framställning.....	18
2. Teoretiska perspektiv	19
Socialtjänsten som exempel på en byråkratisk organisation.....	19
Med människor som råmaterial.....	22
Socialsekreterare som gräsrotsbyråkrater	23
Barn som klienter med rättigheter	27
Mötet mellan socialtjänst och rättssystem.....	29
Rättssystemets förmåga att tillgodose barns välfärd - ett kritiskt perspektiv	33
Den svenska modellen - ett terapeutiskt rättssystem	40
Sammanfattning	41
3. Barnavård - en kortfattad historik	43
Skydd eller kontroll?	43
Sveriges första barnavårdslagar	44
Sammanfattning	52
4. Rättsliga förutsättningar för tvångsvård.....	53
Missförhållanden som kan föranleda tvångsvård.....	54
Vårdbehov	56
Samtyckets betydelse.....	56
Bärande principer i svensk lagstiftning	59
Den administrativa processen.....	65
Sammanfattning	70
5. Barnavårdsforskning.....	73
Det sociala arbetets karaktär.....	73
Samarbetet och föräldrarnas betydelse	78
Riskbedömningar och beslutsfattande inom barnavården	81
Den skriftliga argumentationen.....	88
Lagstiftningen och den rättsliga praktiken.....	90
Sammanfattning	92

6. Metod och tillvägagångssätt.....	95
Aktstudien	95
Fokusgruppsintervjuer med socialsekreterare	106
Avslutande metodreflektioner.....	114
7. Bilder av barn och föräldrar	117
En inledande inblick i barnens levnadsvillkor	117
Förekommande problembilder i LVU-utredningarna	120
Bilder av barn och föräldrar i LVU-utredningarna.....	126
Sammanfattande kommentarer	143
8. Argumentationen i skriftliga utredningar	147
Sociala och relationella beskrivningar	148
Rättsliga bevis och psykologiska tolkningar	150
En jämförelse mellan LVU-utredningar och länsrättens domar.....	153
Omprövningar beträffande normbrytande ungdomar.....	157
Sammanfattande kommentarer	163
9. Beslutsprocessen ur social-sekreterarnas perspektiv	167
Maktutövningens ansvar och gränser.....	167
Att hjälpa eller att stjälpa?.....	177
Motivationsarbete med klienter.....	181
Hur en tvångsvårdsprocess startar.....	185
Sammanfattande kommentarer	200
10. Socialsekreterarna och den rättsliga kontexten	203
Skuldfördelning mellan barn och föräldrar	203
En kluven bild av den rättsliga prövningen.....	207
Skriftlig argumentation i LVU-utredningar	212
Behandlingsmakten	219
Sammanfattande kommentarer	223
11. LVU-processens risker och socialsekreterarnas handlingsstrategier	227
Tvångsvård som misslyckande.....	228
Att undvika tvångsvård.....	229
Tendenser i tvångsvårdsprocessens inledningsskede	233
Den skriftliga argumentationens paradox	238
Handlingsfrihetens konsekvenser.....	244
Avslutning.....	247

12. Slutdiskussion	251
Kunskap leder till större osäkerhet.....	251
Samtyckeskonstruktionen leder till föräldrafokusering.....	255
Stora barn, stora bekymmer	259
Mötet mellan rättssystem och socialtjänst.....	261
Bilaga.....	263
Referenser	265
Summary	283

1. Inledning

Whatever the causes, it is clear that the debate has moved on from the subject of family versus state power to that of how to make the exercise of state power effective in its protection of children, yet, at the same time, responsive to the rights and needs of children and the rights and responsibilities of parents. /---/ It has been transformed into a balancing act where the rights of parents and families are weighed by the institutions themselves against what is perceived to be the welfare of the child and what are seen to be society's interests in protecting children and reinforcing norms of conduct towards children.

(King & Piper 1995, sid. 3)

Tvångsvård av barn och unga är ett kontroversiellt ämne, eftersom det är ett uttryck för samhällets maktutövning gentemot enskilda individer. Enligt författarna till det inledande citatet har dock den offentliga debatten i västvärlden förändrats under 1990-talet, och handlar numera mindre om statens rätt att gripa in i familjer, och mer om *hur* detta skall ske på ett effektivt sätt där både barns, föräldrars och statens intressen tas till vara (ibid.). Icke desto mindre är tvångsvård av barn och unga ofta föremål för diskussion och samhällsdebatt, och kritiken kan gå åt två håll. Socialtjänsten kan både kritiseras för att agera alltför passivt och för att utföra alltför hastiga och godtyckliga tvångsomhändertaganden (Andersson & Lundström 2004). I samband med dramatiska barnavårdsfall när barn har miss-handlats till döds, är det vanligt att omfattande och återkommande kritik riktas mot socialtjänsten och dess oförmåga till riskbedömningar, och frågan ställs varför myndigheten inte agerat och omhändertagit barnen tidigare (Parton 1997, Lundström 2004). Socialsekreterare anser därför ofta att de framställs alltför negativt i medier, trots att den vardagliga rapporteringen är förhållandevis balanserad (Andersson & Lundström 2004, Lundström 2004).

Under 2006 uppmärksammades i svenska massmedier den 10-åriga pojken Bobbys tragiska död, som väckte känslor över hela landet på grund av den misshandel hans mor och styvfar utsatt honom för och som föror-

sakat hans död.¹ Debattens frågeställningar handlade både om varför socialtjänsten inte hade agerat och hur ett barn kan fara så illa utan att omgivningen märker någonting. I debattens spår följde TV-program om barn som far illa och insamlingskampanjer till stöd för utsatta barn. Dåvarande folkhälsominister Morgan Johansson utlovade ett lagförslag som skulle ge Sverige en social haverikommission enligt amerikansk modell som skulle lyda under Socialstyrelsen och utreda när barn utsatts för dödligt våld. Det fanns tankar om att döpa en sådan lag till Lex Bobby, och ett lagförslag publicerades av Socialdepartementet den 8 september 2006 i ett PM med namnet *Skyddsutredningar avseende barn* (Aftonbladet 2006-05-05, Socialdepartementet 060908). År 2007 var det framför allt "Fallet Louise" som uppmärksammades i medierna. Länsstyrelsen hade då redan föregående år riktat allvarlig kritik mot socialtjänsten i Vetlanda kommun för bristfälliga utredningar, samt för att ytterligare utredningar inte inletts, trots anmälningar om allvarliga missförhållanden från polis och skola.

Socialtjänsten agerar via enskilda socialsekreterares myndighetsutövning som statens förlängda arm. Barn som far allvarligt illa eller som misshandlas till döds kan således bidra till att socialsekreterares brist på ingripande ifrågasätts och till en samhällelig mobilisering där ökade krav ställs både på socialtjänstens ansvar och på socialsekreterares kompetens. Samtidigt är föräldrarätten stark i Sverige vilket gör att det inte är okomplicerat att ifrågasätta föräldraförmågan beträffande föräldrar vars barn inte på ett tydligt sätt redan har utsatts för en påtaglig skada (Singer 2000, Eriksson 2003).

Detta innebär att tvångsvård av barn och unga i debatten kan framställas både som en räddning och som ett maktövergrepp². Socialtjänsten

1 Modern och styvfadern dömdes under hösten 2006 till 10 års fängelse för mord i tingsrätten, en dom som fastslogs i hovrätten (Sveriges Radio 060905).

2 I ett TV-reportage hösten 2002 berättade två förståndshandikappade föräldrar om hur de fått sin son tvångsomhändertagen av Oskarshamns kommun och om sin kamp mot socialtjänsten. Den bild som lyftes fram kan tematiskt uttryckas som "När det sociala arbetet trampar på individen" (Lundström 2004, sid. 235). Många TV-tittare uppfattade att det var problem med värming av välling och blöjbyten som var huvudorsaken till tvångsomhändertagandet (se JO 2002). TV-inslaget väckte sådana reaktioner från allmänheten att JO på eget initiativ inledde en granskning av fallet. JO:s granskning konstaterade dock att socialtjänstens i sin utredning gjort en samlad bedömning av föräldrarnas förmåga (JO 2002).

genomgår därmed återkommande legitimitetskriser eftersom dess verksamhet och kompetens ofta ifrågasätts.³

En utgångspunkt i avhandlingen är därför att socialtjänsten måste sträva efter att navigera i enlighet med omvärldens förväntningar och normer för att ges legitimitet (Hasenfeld 1983, 1992). Denna omvärld är dock mångfacetterad och kan förutom massmedier handla om t.ex. andra organisationer, lagstiftning, politiska svängningar, intressegrupper mm. Socialsekreterare måste trots viss osäkerhet och motstridiga krav från omgivningen göra bedömningar och fatta beslut.

Denna avhandling handlar om tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv. Socialsekreterares handlingsutrymme och överväganden i tvångsvårdsprocessens olika faser undersöks utifrån praktikens specifika kontext, där socialsekreteraren måste förhålla sig både till rättssystemet som beslutande instans och till klienter (föräldrar och deras barn) och deras intressen. Det empiriska materialet består av en studie av akter och LVU-utredningar⁴, samt fokusgruppsintervjuer med socialsekreterare.

Kontextuella förutsättningar

I denna avhandling används "Socialtjänsten" uteslutande som benämning på den utredande barnavård som bedrivs inom respektive kommun och som utförs av socialsekreterare inom Individ och Famileomsorgen (IFO). Socialtjänsten är annars en samlingsbeteckning avseende både IFO:s verksamhet, äldreomsorg och stöd till funktionshindrade, dvs. kommunal service som tar sin utgångspunkt i socialtjänstlagen.

Socialsekreterare som arbetar med myndighetsutövning är via sin yrkesroll ålagda arbetsuppgifter som traditionellt kommit att betraktas som huvudsakligen kontroll eller service. Tvångsvård förknippas med en hög grad av kontroll och maktutövning i relation till klienter. I Sverige kan barn och ungdomar omhändertas med tvång med stöd av *Lag (1990:52)*

3 Under oktober månad år 2003 sändes t.ex. i SVT programmet "Dokument Inifrån" ett reportage i tre delar med den talande titeln: "Vad är det för fel på socialen?"

4 Begreppet "utredning" diskuteras längre fram i detta kapitel under rubriken "Övriga centrala begrepp". LVU-utredning är en vardaglig benämning på skriftlig utredning där LVU föreslås som ofta används av socialsekreterare. Jag har valt att använda denna benämning för att skilja denna typ av utredningar från andra, ofta mindre omfattande, utredningar som avser frivilliga insatser inom socialtjänsten.

med särskilda bestämmelser om vård av unga i vissa fall, härnäst förkortad LVU. Samtidigt är socialsekreterares kontroll över tvångsvårdsprocessen och dess effekter i sin helhet begränsad, eftersom beslutet om tvångsvård överlämnas åt länsrätten. Den efterföljande vården sker dessutom som regel i familjehem eller på institution.

Att arbeta med människor

För att förstå socialsekreterares maktutövning har jag bl.a. valt att utgå från Hasenfelds (1983, 1992) teorier om människobehandlande organisationer, då den här typen av organisationer präglas av specifika förutsättningar och villkor. Individ- och familjeomsorgen karaktäriseras av att arbetet riktar sig mot människor som av olika anledningar har svårt att klara sig socialt eller ekonomiskt. Arbetet karaktäriseras också av de teknologier som Hasenfeld (1983, sid. 4-7) benämner "people-processing technologies" och "people-changing technologies". Detta innebär att en central del av arbetet handlar om att *kategorisera*⁵ människor som olika typer av "fall", dvs. att sortera och definiera människors problematik till för organisationen hanterbara kategorier. Arbetet består också i att försöka *förändra* människor eller deras levnadssituation (ibid. Hasenfeld 1992, sid. 4-5).

Innan tvångsvård initieras av socialtjänsten måste t.ex. en socialsekreterare ha kategoriserat en människa som ett "barnavårdsärendet" men också som ett "fall för tvångsvård". Tvångsvård av barn och unga kan initieras på grund av brister i hemmiljön (2 § LVU) och på grund av normbrytande beteende hos den unge (3 § LVU). Socialsekreteraren måste därför också ha kategoriserat ärendet som en viss måltyp⁶, dvs. som ett "miljöfall"⁷ eller ett "beteendefall", eller som båda delarna. Syftet med tvångsvården är också att situationen för den unge skall förändras, vilket innebär att ett

5 Kursiverad text används i denna avhandling för att ange namn på lag, titel på bok (i löpande text) eller på etablerade begrepp som förekommer inom barnavårdsforskning. Emellanåt används kursiv text också för att betona ett ord eller en frågeställning i texten. I summeringar/sammanfattningar används kursiv text för att lyfta nyckelord som kapitlet kretsat kring.

6 Med måltyp avses huruvida tvångsvården utgår från 2 § LVU eller 3 § LVU.

7 Jag har i avhandlingen valt att emellanåt använda mig av de vardagliga uttrycken "miljöfall" och "beteendefall" för att poängtera att det är socialtjänstens arbete och deras kategoriseringar som undersöks och inte enskilda barn. Försättningsvis skrivs därför beteendefall och miljöfall utan citattecken i texten

vårdarbete skall påbörjas för den unge, och eventuellt också för föräldrarna.

Michael Lipsky (1980) benämner socialsekreterare som exempel på vad han kallar för "street-level bureaucrats" (gräsrotsbyråkrater). Gräsrotsbyråkrater kännetecknas av att de i arbetet har direktkontakt med människor och tillika ett omfattande handlingsutrymme, eftersom deras arbete är svårt att kontrollera och präglas av begränsad insyn från omvärlden. Detta innebär att gräsrotsbyråkrater har förhållandevis stor autonomi att göra självständiga bedömningar, vilket också strategiskt måste användas för att hantera motstridiga förväntningar och krav från omgivningen. Gräsrotsbyråkratens handlingsutrymme understöds också av att de har förstahandsinformation om både klient och organisationens resurser (ibid. se även Perrow 1986).

Trots att socialsekreterare har ett stort handlingsutrymme och stora möjligheter till maktutövning, så visar flera studier att de ofta upplever känslor av maktlöshet och uppgivenhet (Sunesson 1981, Håkansson & Stavne 1983, Marklund et al. 1984, Egelund & Halskov 1986, Pithouse 1998, Billquist 1999). Handlingsutrymmet är därför inte per automatik något som underlättar socialsekreterares arbete, utan kan också uppfattas som betungande och ångestskapande.

Socialsekreterares handlingsutrymme begränsas också av t.ex. organisatoriska förhållanden (se Johansson 1992) och av befintlig lagstiftning. Sociallagstiftningen förespråkar aktivt frivilliga lösningar och LVU skall endast användas när den behövliga vården inte anses kunna ges med samtycke (1 § LVU). När LVU trots allt föreslås, skall insatserna präglas av respekt för den unges människovärde och integritet (1 § LVU). Även i portalparagrafen i *Socialtjänstlagen* (2001:453), hädanefter SoL, uppges att socialtjänstens verksamhet skall bygga på respekt för människors självbestämmande och integritet (1 kap. 1 § SoL). Frivillighet och självbestämmande är en central målsättning inom socialtjänsten och vikten av att upprätthålla ett fungerande samarbete med barn och deras föräldrar blir väsentligt (1 kap. 1 § SoL Socialstyrelsen 2006b sid. 18-20). Utifrån denna målsättning kan en ansökan om tvångsvård delvis betraktas som att socialtjänsten misslyckats med att lösa situationen med samtycke från berörda parter. Samtidigt förutsätter vårdplanen att samarbetet med socialtjänsten skall fortsätta i någon form, varmed socialsekreterarna trots tvångsvården måste arbeta för att det fortsatta samarbetet med familjen skall fungera. Samarbete med barn och familjer är också en av de grund-

läggande principer som barn- och ungdomsvården bör utgå ifrån och betraktas som en god förutsättning för positiv förändring (Socialstyrelsen 2006b).

Om familjen får med sig goda erfarenheter av samarbete och upplevelser av meningsfullhet i kontakten med socialtjänsten kan detta skapa förutsättningar för förändringar och utveckling. I den ojämlika relation som råder mellan socialtjänsten och familjen är det socialtjänsten som har huvudansvaret för att skapa den arbetsallians som är nödvändig (Socialstyrelsen 2006b, sid. 19).

Men hur skapar socialsekreterare goda erfarenheter och verkar för samarbete i kombination med att tvångsvård föreslås? Problematiken blir inte enklare av att tvångsvård av barn och unga involverar flera parter, barn och deras föräldrar, som sinsemellan kan ha olika krav och intressen. LVU innebär oundvikligen en balansgång mellan olika parter rättigheter och intressen. Tvångsvårdspraktiken manifesterar därför i hög utsträckning de motstridiga krav som arbete inom människobehandlande kan innebära, och den svåra balansgången mellan kontroll och service.

Att samarbeta med länsrätten

Socialnämnden ansöker om vård enligt LVU hos länsrätten som är beslutande instans. Ansökan består av en skriftlig LVU-utredning som författats av en (ibland två) socialsekreterare. Länsrättens beslut grundar sig främst på socialsekreterarens skriftliga LVU-utredning, men också på en muntlig förhandling i länsrätten där klienterna erhåller ett juridiskt biträde (se 4 § LVU samt 35 och 39 §§ LVU, se även 3 och 9 §§ FPL). Detta innebär att det administrativa förfarandet kring tvångsvård involverar och är beroende av två olika myndigheter med olika professionella perspektiv.

Eftersom länsrätten är beslutande instans blir socialtjänsten indirekt beroende av rättssystemet när tvångsvård av barn och unga föreslås (Schlytter 1999, sid. 32). Jag finner det därför särskilt intressant att belysa tvångsvårdspraktiken, eftersom detta borde innebära att handlingsutrymmet för socialsekreteraren också begränsas eller åtminstone förändras, då rättssystemet och socialtjänstens arbete skiljer sig åt på en rad punkter.

Socialtjänsten präglas av en behandlingsideologi och skall göra individuella behovsbedömningar utifrån det sammanhang individen ingår i. Rättssystemet skall klargöra vad som kan bevisas eller inte, vilket innebär

att en verklighetsnivå förs upp till en rättslig nivå (Hydén 2001). Det rättsliga systemet omgärdas av mer precisa regler, där prövningen av om förutsättningarna för tvångsvård är uppfyllda enligt lag står i fokus, snarare än den enskilda individen (se t.ex. King & Trowell 1992, Schlytter 1999, Svensson 2006, Jacobsson 2006a). Rättssystemet och socialtjänsten står därmed för olika typer av kunskap och perspektiv, och präglas också av olika arbetskulturer⁸.

Som företrädare för rättssystemet har länsrätten också högre status och legitimitet än socialtjänsten. Enligt Weber (1987) hänger makt och legitimitet samman, vilket skulle innebära att det föreligger ett ojämnt maktförhållande mellan socialtjänst och länsrätt. Brittiska forskare talar också kritiskt om att det skett en "juridifiering" av den sociala barnavården (King & Trowell 1992, King & Piper 1995). Detta innebär att socialsekreterare i alltför stor utsträckning anpassar sitt arbete efter rättssystemets krav, istället för att utgå från sin egen praktik när bedömningar görs (ibid.). Detta kan delvis betraktas som en nödvändighet för att kunna skydda barn inom ramen för den rättsliga kontexten (ibid.). Men det innebär också en risk att socialsekreterare blir mer upptagna med att agera "rätt" och undvika kritik, än att faktiskt bedöma barns behov (King & Trowell 1992, King & Piper 1995, Parton 1997).

I Sverige har framväxten av en terapeutisk rätt inneburit att förvaltningsrätten tar förhållandevis stor hänsyn till sociala myndigheters tankar om vad som är bäst för den enskilde i barnavård och tvångsvård (Hollander & Marklund 1983, Jacobsson 2006a). Tidigare forskning tyder också på att socialtjänstens ansökningar om tvångsvård oftast får bifall i förvaltningsrätten (Hollander 1985, Socialstyrelsen 1995, Mattsson 2002, Jacobsson 2006a). Möjligtvis avslår länsrätten något fler ansökningar avseende brister i hemmiljön än ansökningar beträffande den unges egna normbrytande beteende (Hollander 1985, Mattsson 2002). Men beror denna samstämmighet enbart på länsrättens anpassning till en terapeutisk behandlingslogik? Eller kan det också förstås utifrån att socialsekreterare anpassar tvångsvårdsprocessen och den skriftliga utredningen efter föreställningar och erfarenheter av det rättsliga systemet? Och hur kan man förklara att diskrepansen mellan socialtjänstens och förvaltningsrättens

⁸ Ytterligare en skillnad, som dock inte undersöks närmare i denna avhandling, är att barnavården traditionellt har dominerats av kvinnor (Platt 1969, Gordon 1988, Donzelot 1997, Hasenfeld 1983, 1992). Rättssystemet har istället präglats av en patriarkal struktur eller "manligt" tänkande (se t.ex. Schlytter 1999, sid. 143-145).

bedömningar är större i mål som avser brister i hemmiljön än normbrytande beteende hos ungdom? Det är utifrån den här typen av frågeställningar som denna avhandling har blivit till.

LVU-utredningen är den del av socialsekreterares arbete som är synligt för omvärlden, för klienterna och för rättssystemet. I den presenteras socialtjänstens bild av barnets och/eller föräldrarnas levnadsomständigheter och problemsituation och varför tvångsvård bedöms som en adekvat åtgärd. Sociala utredningar avseende tvångsvård tenderar som regel att vara problemfokuserade, vilket tyder på att syftet främst är att motivera den föreslagna vården för länsrätten (se t.ex. Claezon 1987, Hydén 1991, Hydén 1995, Backe-Hansen 2001, Friis 2003, Staaf 2004). Den skriftliga utredningen kan därför betraktas som ett uttryck för både dold och öppen maktutövning (Billquist 1999, sid. 270).

Den process som föregår en ansökan om tvångsvård och de överväganden som socialsekreterare gör när de formulerar en LVU-utredning är främst en dold process och kan betraktas som ett uttryck för dold maktutövning. I denna avhandling intresserar jag mig för denna process, men också för de konkreta uttryck som dessa dolda överväganden tar sig i praktiken. Med *LVU-processen* avses i denna avhandling den procedur⁹ som påbörjas när socialsekreterare beslutar att en ansökan om LVU bör göras och som avslutas när tvångsvården föreslås upphöra. I avhandlingen undersöks framför allt den del av processen som föregår den rättsliga prövningen, dvs. handlingar och överväganden som socialsekreterare gör innan och i samband med att LVU-utredningen skrivs¹⁰.

Syfte och frågeställningar

Avhandlingens syfte är att beskriva och analysera LVU-processen ur socialsekreterares perspektiv, samt förstå och förklara hur detta påverkar barnavårdspraktiken. Frågeställningarna är:

9 Ordet "process" syftar enligt Svenska Akademiens ordbok (SAOB) på förfarande, förfaringssätt, tillvägagångssätt, procedur. Förr i tiden användes ordet "process" särskilt om proceduren vid rättegångar, men ordet syftar numera ofta på en procedur som innefattar ett visst skeende (ibid.).

10 Min definition utgår därmed från socialsekreterares perspektiv. Ur länsrättens perspektiv skulle begreppet LVU-process förmodligen främst syfta på den muntliga förhandlingen och rättsprocessen.

- Hur förhåller sig socialsekreterare till tvångsvård och den rättsliga prövningen?
- Hur påverkas socialsekreterares arbete och handlingsutrymme av den rättsliga prövningen och måltypen?
- Hur hanterar socialsekreterare upplevelser av motstridiga krav och förväntningar från rättssystem, föräldrar och deras barn?
- Vilka strategier använder socialsekreterare för att hantera osäkerhet?
- Vilka uttryck tar sig socialsekreterares maktutövning i tvångsvårdsprocessen?

Teoretiska begrepp

Makt

Maktbegreppet är centralt i avhandlingen, eftersom tvångsvård handlar om att föreslå insatser mot någon individs vilja. Maktbegreppet är dock mångfacetterat och kräver en närmare begreppsutredning.

Ett sätt att betrakta makt är att utgå från att A *har* makt över B om A förmår B att göra någonting som han/hon inte skulle ha gjort annars (Handler 1992, sid. 278). A:s makt över B kan t.ex. bero på att B är rädd för eller ser upp till A eller helt enkelt är beroende av A i något sammanhang och därför anpassar sig efter A:s vilja. Detta endimensionella sätt att betrakta makt som en händelse mellan två subjekt har dock flera problem, t.ex. bortses från att maktutövning kan få effekter på flera olika sätt och påverka flera individer och nivåer, direkt, eller indirekt, genom t.ex. utslutning (av individer, val, beslut) eller genom att dölja potentiella konflikter (ibid. sid. 278-279).

Webers klassiska definition av makt inkluderar flera dimensioner, och lyder "Med makt menar vi här en eller flera människors möjligheter att driva igenom sin egen vilja i den sociala samvaron, och det även om andra deltagare i det kollektiva livet skulle göra motstånd" (Mathiesen 1989 a, sid. 32, ref. till Weber, norsk utg. 1971). Mathiesen (1989 a, sid. 32-33) menar att denna definition lyfter fram tre centrala aspekter av makt. För det första anses individen som utövar makt ha en bakomliggande avsikt, vilket innebär att maktutövning kan ses som intentionell. För det andra betraktas maktutövning som ett mellanmänniskt fenomen som sker i

sociala relationer. För det tredje framhålls andra parter möjligheter att utöva motmakt (ibid.).

Foucault menar att makten bör betraktas som ett allestädes närvarande mellanmänniskt fenomen, snarare än något som enskilda människor besitter (Foucault 1980, 1986, 1987, se även Beronius 1991, sid. 108-110). Utifrån detta perspektiv är det den osynliga makten och de "för givet antaganden" som bedömningar och beslut grundas på, samt dess uttryck och dess konsekvenser, som blir intressanta att studera.

Jag utgår från ett relationellt perspektiv på makt, vilket innebär att jag kommer att tala om maktutövning och motmakt, istället för makt som någon har eller saknar. Detta relationella sätt att betrakta makt innebär att mer diffusa aspekter av maktutövande kan belysas som t.ex. klientpåverkan, klientmotstånd, fenomen som i vardaglig mening kanske inte betraktas som makt. Jag kommer också att utgå från att maktutövning liksom motmakt har någon form av intention. Denna intention behöver dock inte logiskt eller rationellt hänga ihop med den maktutövning som utövas, utan jag betraktar intentionen snarare som någonting som maktutövaren använder för att legitimera sitt handlande¹¹ Slutligen betraktar jag maktutövning som ett mer eller mindre närvarande fenomen i alla mellanmänniska relationer, och som kan få både positiva och negativa konsekvenser. Maktutövning skall därmed inte per automatik betraktas som någonting negativt.

Handlingsutrymme

Handlingsutrymme är ett svenskt uttryck för engelskans "discretion" och kan också översättas med diskretionär makt. Handler (1992, sid. 276) framhåller att "discretion" handlar om valmöjligheter, till skillnad från beslutsfattande som baseras på fasta regler. Johansson (1992) benämner denna diskretionära makt för handlingsfrihet. Jag skiljer i denna avhandling på begreppet *handlingsutrymme*, vilket jag betraktar som de formella förutsättningar som socialsekreterare arbetar utifrån, och *handlingsfrihet*, vilket jag betraktar som det handlingsutrymme som socialsekreterare faktiskt kan utnyttja efter att hänsyn tagits till den motmakt som utövas av organisation, omvärld och klient. Jag betraktar därmed formellt hand-

11 Spector & Kitsuse (2001, sid. 73-74) menar t.ex. att värderingar inte sociologiskt kan förklara inmutningen av sociala problemområden annat än för dem som deltar i att definiera och ringa in problemområdet

lingsutrymme som en större enhet än faktisk handlingsfrihet, då denna handlingsfrihet också är beroende av situation och klientens motmakt.

Diskurs

Sunesson beskriver i förordet till Foucault (2003, sid. IX) diskurs som ”den vetenskapliga samtalsordning som kännetecknade det vetenskapliga skrivandet, undervisningen och tankeutbytet under en viss period”. Men inte bara kunskapsregler utan även maktförhållanden i samhället påverkar diskursers utformning (ibid. se även Foucault 1993). När jag talar om diskurs avses en övergripande betydelse som har sammanfattats som ”hela den praktik som frambringar en viss typ av yttranden” (Rosengren i Foucault 1993, sid. 57).

Med *barnavårdsdiskurs* avses uttalanden och påståenden beträffande barn och ungas behov som betraktas som etablerade sanningar och som frambringar en viss typ av yttranden i en viss tid, och som därmed också utesluter andra yttranden. En utgångspunkt är att socialsekreterares argumentation i skriftliga utredningar och i intervjuer måste förstås och betraktas som en del av 2000-talets barnavårdsdiskurs. Jag betraktar den aktuella barnavårdsdiskursen som ett tidstypiskt sätt att tänka beträffande socialt arbete med barn och unga som socialsekreterare måste förhålla sig till, men som de också är med och skapar, förändrar eller upprätthåller.

Övriga centrala begrepp

Den sociala barnavården är en historisk beteckning, och syftar på samhällets organiserade insatser för barn och unga som anses befinna sig i risk zonen och vara i behov av skydd (Lundström 1996, sid. 11). Jag intresserar mig för det som kan kallas för socialsekreterarnas barnavårdspraktik., eller snarare en begränsad del av denna som kan benämnas för *tvångsvårdspraktiken*. Sunesson (2006, sid. 425) definierar praktik som arbete där fyra områden eller frågeställningar är centrala att studera.

- Vad gör de som arbetar när de gör det de säger är deras arbete?
- Hur är praktiken organiserad?
- Hur ser tankebakgrunden ut? Hur förklaras praktiken, vad motiveras den med och vad tror de som arbetar om sitt arbete?

- Vad blir resultatet eller konsekvenserna av det hela och för vem får det vilket resultat?

Jag betraktar det jag kallar för tvångsvårdspraktiken som en del av en större barnavårdspraktik, samt som ett uttryck för (och en medskapare av) en övergripande barnavårdsdiskurs. Hur socialsekreterare agerar och resonerar kring tvångsvård måste därmed förstås utifrån de kontextuella villkor och diskussioner kring barnavård som omger praktiken kring 2000-talet.

Utredning är ytterligare ett centralt begrepp som kräver en problematisering. Reglerna för handläggning av barnavårdsärenden återfinns idag i Socialtjänstlagens 11:e kapitel och där står att en utredning skall inledas utan dröjsmål om något kommer till socialnämndens kännedom och kan föranleda någon åtgärd (11 kap. 1 § SoL). Lagens formulering innebär att ett beslut inom socialtjänsten alltid kräver en skriftlig utredning, oaktat beslutets omfattning och om insatsen sker på klientens egen önskan eller kan karaktäriseras som en tvångsåtgärd. Ur ett rättsligt perspektiv innebär begreppet utredning att det handlar om myndighetsutövning, vilket innebär att det finns en rad bestämmelser beträffande handläggningen som skall fungera som rättssäkerhet för klienterna. I samband med att LVU föreslås har t.ex. klienterna rätt till ett offentligt biträde (39 § LVU), vilket tydliggör klienternas formaliserade möjlighet till motmakt i tvångsvårdsprocessen.

Lagens utredningskrav kan dock innebära en risk för att utredningsarbetet blir en symbol för socialtjänstens faktiska arbete, trots att många utredningar inte leder till någon insats eller åtgärd från socialtjänstens sida (Sunesson 1981, Wächter 1998, sid. 95-113). Denna betoning på utredningsarbete har därför ifrågasatts och kritiserats för att ta över hela det sociala arbetet, så att arbetet med att hjälpa klienterna kommer i skymundan (ibid.).

Utredningsbegreppet används i praktiken både för utredningsprocessen och den skriftliga och utredningsprodukten (beslutsunderlaget), dvs. LVU-utredningen. Socialstyrelsens definition av "utredning" är dock hela den utredningsprocess som leder fram till ett beslut (Socialstyrelsen 2006b, sid. 49). Eftersom samma socialsekreterare ofta ansvarar för både bedömning, utredning och beslut, och i vissa fall även för insatsen, så kan det också vara svårt för socialsekreterare själva att skilja mellan dessa olika moment (Sundell & Egelund 2001, sid. 30-31). Begreppet "utredning" är svårfångat eftersom det är oklart när egentligen en utredning börjar och

slutar. Utredningsprocessen består också av stödjande samtal, vilket kan ske på bekostnad av administration och informationshämtande (Marklund et al. 1984, Billquist 1999,). För att skilja skriftlig utredningsprodukt från utredningsprocess kommer jag att använda "LVU-utredning" eller "ansökan om vård" (vårdansökan) som benämning på den skriftliga utredning som ligger till grund för ansökan om tvångsvård. När processen avses kommer detta att benämnas för utredningsprocess.

Barn är ytterligare ett begrepp som behöver förtydligas. Formellt anses individer vara barn till och med arton års ålder, då föräldrarnas vårdnad formellt upphör, liksom underhållsskyldigheten om barnet inte går i skolan (6. kap. 2 § FB, 7 kap. 1 § 2. st. FB). När en individ fyller 18 år och blir myndig tillkommer både rättigheter och skyldigheter och den samhällsliga omsorgen tar sig andra uttryck. Personer över 18 år kan till exempel inte tvångsomhändertas på grund av brister i hemmiljön (2 § LVU). De barn som (enbart) kategoriseras som *miljöfall*, omnämns i denna avhandling som *små/yngre barn*, eftersom brister i hemmiljön är den vanligaste orsaken till tvångsomhändertaganden av barn som är yngre än 13 år (se t.ex. Socialstyrelsen 2006, sid.63 och 66).

Socialtjänsten har dock ett särskilt ansvar även för unga människor över arton år. Unga personer kan vårdas enligt LVU på grund av eget normbrytande beteende upp till och med 21 års ålder, vården måste dock inledas senast när den unge fyllt 20 år (3 § LVU). Personer under 21 år som begår brott kan också dömas till vård inom socialtjänsten eller på särskilt ungdomshem (32 kap. § BrB, se även 1 § LuL). Socialstyrelsen använder sig i sin statistik av benämningen "barn och unga" (se t.ex. Socialstyrelsen 2006). Jag har i denna avhandling valt att kalla barn och unga som socialtjänsten har kategoriserat som *beteendefall* för *normbrytande ungdomar*, eftersom dessa som regel har uppnått tonåren och är över 13 år gamla (se t.ex. Socialstyrelsen 2006, sid. 27 och 56). Beteendefall och normbrytande ungdomar används även om fall där socialtjänsten anser att det finns brister i hemmiljön som medför att även vård enligt 2 § LVU är befogat. När jag finner anledning att göra en åtskillnad mellan olika beteendefall, benämns denna senare kategori som *kombinationsansökningar/kombinationsfall*. Vid några tillfällen, t.ex. i rubriker, används benämningen *barn* som samlingsbegrepp för de barn och unga som kan blir föremål för LVU, dvs. personer i åldern 0-20 år.

Fortsatt framställning

I kapitel 2 presenterar jag de teoretiska perspektiv som avhandlingen utgår ifrån. Här presenteras bland annat Lipskys teorier om gräsrotsbyråkrater mer ingående, samt ett kritiskt perspektiv på mötet mellan rättssystem och socialtjänst.

Kapitel 3 och 4 är deskriptiva kapitel som syftar till att ringa in tvångsvårdspraktikens historiska och rättsliga kontext. I kapitel 3 gör jag en kortfattad historisk återblick på barnvårdens framväxt samt de förändringar som infördes i samband med socialreformen. I kapitel 4 går jag igenom de rättsliga förutsättningarna för LVU, samt regler kring handläggning och utredningar.

I kapitel 5 görs en översikt över barnvårdsforskning och i kapitel 6 redogörs för metodval och tillvägagångssätt.

Kapitel 7-10 är empiriska kapitel. I kapitel 7 redovisas och analyseras innehållet i LVU-utredningarna, dvs. de problembilder som ingår i fallen och vilka idealtypiska bilder som framträder avseende yngre barn, normbrytande ungdomar och föräldrar i LVU-utredningar. I kapitel 8 analyseras de språkliga grepp som argumentationen är uppbyggd kring och olika typer av utredningar jämförs med varandra. I kapitel 9 och 10 redovisas och analyseras fokusgruppsintervjuerna med socialsekreterare. I kapitel 9 fokuserar jag på beslutsprocessen, dvs. de överväganden som socialsekreterare gör innan de beslutar sig för att ansöka om tvångsvård och hur en tvångsvårdsprocess startar. I kapitel 10 är det socialsekreterarnas föreställningar om rättssystemet och de överväganden som görs i LVU-utredningar som står i fokus.

I kapitel 11 görs en sammanfattande analys av såväl aktstudien som fokusgruppsintervjuerna utifrån teoretiska perspektiv. Avhandlingen avslutas i kapitel 12 med en slutdiskussion.

2. Teoretiska perspektiv

I detta kapitel presenteras avhandlingens teoretiska perspektiv. Min utgångspunkt för val av teoretiska perspektiv är att socialsekreterare i LVU-processen utövar makt, motmakt och har intentioner med sitt handlande i relation till fyra ”parter”, som återfinns på organisatorisk och individuell nivå (se Lipsky 1980, sid. 74-75).

1. Länsrätten (beslutsfattande organisation)
2. Socialtjänsten (den egna professionens organisation)
3. Föräldrarna
4. Barnet

Mina teoretiska utgångspunkter berör samtliga dessa ”parter”, medan analysen av materialet framför allt kommer att fokusera på socialsekreterares förhållande till länsrätt, föräldrar och deras barn. Punkt 2 är dock nödvändig att belysa för att få en förståelse för socialsekreterarnas arbetsvillkor och de övergripande förutsättningarna för socialt arbete.

Min utgångspunkt är att socialsekreterares handlingsutrymme fundamentalt förändras i samband med tvångsvårdsprocessen, eftersom beslutet överlämnas till en annan myndighet. Tvångsvård av barn och ungdomar präglas av ojämlika maktrelationer på flera nivåer, dels mellan förvaltningsrätt och socialtjänst (organisatorisk nivå), och dels mellan socialsekreterare och klient (individnivå). Det ojämlika maktförhållandet mellan de olika myndigheterna påverkar också socialsekreterarens handlingsutrymme och relation till klienten. För att förstå detta krävs både perspektiv som sätter de båda myndigheterna i relation till varandra, men också perspektiv som belyser människobehandlande och klientnära arbete som socialsekreterare utövar.

Socialtjänsten som exempel på en byråkratisk organisation

Jag betraktar socialtjänsten, och därmed socialtjänstens individ och familjeomsorg, som en offentlig och *byråkratisk organisation*. Enligt sociologen

Max Webers idealtyp består byråkratin av fasta kompetensområden baserade på regler. Organisationen är hierarkisk och ämbetsutövningen baseras på skriftliga dokument. Arbetet förutsätter oftast en specialutbildning och tar hela arbetskraften i anspråk, dvs. arbetet sköts inte som en bisyssla. Ämbetsutövningen följer också generella regler som förutsätter specialistkunskap (Weber 1987, sid. 59-60). Weber beskrev huvudsakligen byråkratin som en målorienterad verksamhet vars huvudsakliga medel var rationalitet och regelverk som baserades på en legal auktoritet. Byråkratin ansågs därmed ha tekniska fördelar jämfört med tidigare styrelseformer, men riskerade också att bli ett centrum för maktutövning (ibid.).

Weber har kritiserats för att han inte skiljer mellan offentliga och privata byråkratier (Ahrne 1989). Forskare har framhållit att offentliga organisationer ofta är myndigheter som är ålagda att utföra specifika, ofta svåra arbetsuppgifter, i samhällets tjänst och att de därmed också är bundna såväl till arbetsuppgifter som till ett visst område (Lipsky 1980, Meyer 1985). Eventuella problem som uppstår måste därmed lösas inom befintlig verksamhet då organisationen som sådan inte kan läggas ner eller flyttas till annan ort (Meyer 1985, Ahrne 1989). Denna bundenhet till att utföra vissa av samhället ålagda uppgifter, samt ett institutionellt "tryck" från omgivningen i form av åsikter och tyckande kan delvis förklara varför offentliga byråkratiska organisationer upplevs som tröga, otillgängliga och ibland godtyckliga i sitt beslutsfattande, då organisationen måste agera och fatta beslut trots viss "osäkerhet" (se t.ex. Thompson 1971, Lipsky 1980, Sunesson 1981, Meyer 1985, Hasenfeld 1992).

Offentliga byråkratiska organisationer kan betraktas som en förlängning av nationalstaten och ett verktyg för nationalstatens maktutövande. Ordet "byråkrati" har därför kommit att förknippas med det som idag särskiljer offentliga (ofta s.k. människobehandlande) organisationer från privata organisationer, snarare än den organisationsstruktur som Weber ursprungligen skisserade.

Byråkratin och dess omvärld

Mycket av teoribildningen och diskussionerna kring byråkratiska organisationer har kommit att präglas av ett kritiskt förhållningssätt där ineffektiviteten och det mekaniska förhållningssättet betonas (Mouzelis 1975, Perrow 1986, Ahrne 1989).

Den amerikanske sociologen Charles Perrow (1986) anlägger ett kritiskt perspektiv på denna typ av kritik, som han menar utgår från felaktiga premisser, nämligen att organisationer bör eller skall vara rationella och målstyrda. Perrow (1986) menar att Webers idealtyp av en rationell byråkrati aldrig uppnås till fullo, då det är påverkbara människor som driver denna maskin. En annan betydelsefull faktor är att snabba förändringar alltid kommer att kräva viss flexibilitet på bekostnad av stabiliteten. Perrows huvudsakliga kritik mot byråkratier är snarare att de blivit ett medel att centralisera samhällelig makt och att legitimera och dölja denna centralisering. Byråkratin är nödvändig då den mobiliserar resurser, men kan också koncentrera dessa resurser på ett icke önskvärt sätt.

Utifrån modernare teoribildning kan även byråkratiska organisationer betraktas som öppna, snarare än slutna system, vilket innebär att de påverkas av och påverkar sin omgivning (Scott 1981, Perrow 1986, Johansson 1992). Denna öppenhet kan också betraktas som en konflikt mellan olika intressen som resulterar i kompromisser, vilket får avgörande betydelse för hur myndigheters utformning, lagar och regler kan komma att se ut (Ahne 1989, sid. 47). Detta innebär att organisationers struktur och beslut inte alltid kan förstås utifrån logiska eller rationella förklaringar, utan lika gärna kan vara exempel på kompromissartade ad-hoc lösningar (ibid.). Ett exempel på detta är vad Meyer och Rowan (1977) kallar för "rationaliserade myter", vilket står för uppkomsten av fenomen eller vandrande lösningar som betraktas som "sanningar" och som av legitimitetsskäl inkorporeras i verksamhet efter verksamhet, oavsett om lösningen passar organisationen eller inte.

Scott och Meyer (1983) uttrycker det som att organisationer måste leva upp till både *tekniska* och *institutionella krav*. Institutionella krav består av regler och normer från omgivningen som måste uppfyllas för att organisationen ska ges stöd och legitimitet, medan de tekniska kraven gäller utförandet av arbetsuppgifterna. Institutionella krav kan dock påverka de tekniska och vice versa (ibid.). Samtidigt innebär omvärldens betydelse och påverkan på enskilda organisationer att gräsrotsbyråkrater måste hantera en viss osäkerhet.

Osäkerhet kan betraktas som ett hot för organisationen och ett rationellt organisatoriskt mål är därför att i möjligaste mån sträva efter förutsägbarhet och säkerhet (Thompson 1971, se även Mouzelis 1975, sid. 129). Crozier (1964) menar att byråkratiska organisationer är oförmögna att lära av sina misstag och det faktum att de ofta utvecklar parallella

maktförhållanden rörande svåra beslut är en del av dess onda cirkel. Det finns också en rädsla för maktutövning inom byråkratin, och svåra beslut undviks därmed (ibid.). Detta resonemang menar jag tyder på att den oförutsägbarhet som präglar byråkrats beslut och maktutövning inte enbart fruktas av byråkrats målgrupp, dvs. medborgarna i samhället, utan också av byråkraterna själva.

Med människor som råmaterial

Förutom att vara en byråkratisk organisation och en myndighet, så kan socialtjänsten också definieras som en *människobehandlande organisation* (Hasenfeld 1983, 1992). Den amerikanske sociologen Yeheskel Hasenfeld menar att detta innebär att organisationen utmärks av vissa karakteristika, t.ex. arbetar den med människor som "råmaterial" (ibid.).

Ett flertal författare (Prottas 1979, Lipsky 1980, Hasenfeld 1983, Johansson 1992) framhåller att organisationen måste omvandla individen till en klient och ge den en byråkratisk identitet, för att kunna hantera personen som ett ärende eller fall. Först skall det avgöras om en person tillhör målgruppen (standardisering) och sedan skall personen i fråga kategoriseras inom organisationens specialområden. Hur en klient kategoriseras avgör också hur organisationen sedan kommer att behandla henne eller honom (Prottas 1979, Johansson 1992). Det svåra med detta förfarande är att människor är komplexa, varmed byråkratin får svårt att hantera dem effektivt inom ramen för de standard-procedurer och rutiner som finns (ibid.). Detta kan resultera i att hanteringen av fall som inte passar in i organisationens system undviks eller fördröjs (ibid.).

Det centrala arbetet för socialsekreterare är också att förändra människor, dvs. att utifrån den kategoriserade "fall-typen" vidta åtgärder för att förändra, normalisera och förbättra klienten och dennes situation (Hasenfeld 1983, sid. 4-7, 1992, sid. 4-5). Detta innebär att det arbete som utförs oundvikligen är ett *moraliskt arbete* där den institutionella kontexten och socialsekreterarens egen moral påverkar arbetet (Hasenfeld 1992, sid. 5-7).

Förutsättningarna för människobehandlande arbete

Hasenfeld (1992) menar att människobehandlande organisationer kännetecknas av att arbetet huvudsakligen utförs av kvinnliga anställda. Trots detta har organisationsformen en byråkratisk hierarkisk struktur som i många avseenden baseras på vad som traditionellt kommit att betecknas som "manliga värderingar" (sid. 7-9, se även Dressel 1992, sid. 205-223). Det kan t.ex. uppfattas som en motsättning att service och stöd, som traditionellt förknippas med närhet och stöd till klienter, skall utföras inom en byråkratisk och hierarkisk ram (ibid. se även Ahrne 1989, sid. 154). Protas (1979) menar dock att det är denna dubbelhet som är förutsättningen för byråkratens maktutövande, då byråkraten har förstahandsuppgifter såväl om klienten som om organisationen.

Hasenfeld (1983, 1992) menar att människobehandlande organisationers specifika egenskaper medför att de ofta genomgår legitimitetskriser, och att de därför är starkt beroende av omvärldens stöd. Detta innebär att människobehandlande organisationer kan betecknas som "institutionaliserade", dvs. de måste navigera och agera i överensstämmelse med den moral och de institutionella regler som återfinns i andra organisationer och intressegrupper för att ges legitimitet, och deras arbete bidrar därmed till att behålla och upprätthålla en institutionaliserad moral (Hasenfeld 1992, sid. 9-21). Arbetet innebär också en stor osäkerhet eftersom omvärlden är föränderlig och mångfacetterad och således kan innehålla motstridiga krav, vilket ytterligare kan komplicera verksamheten och dess sökande efter legitimitet (se även Crozier 1964, Thompson 1971).

Socialekreterare som gräsrotsbyråkrater

Organisatoriska förutsättningar för socialekreteraren

Den amerikanske statsvetaren Michael Lipsky (1980) menar att serviceyrken som kännetecknas av att de yrkesutövande har direktkontakt med de servicesökande och har ett förhållandevis stort handlingsutrymme och autonomi för beslutsfattande, präglas av specifika villkor. Han benämner denna typ av yrken för "street-level bureaucracies" och de som arbetar där för "street-level bureaucrats", eller gräsrotsbyråkrater som det ofta kommit att kallas på svenska (Esping 1984).

Som exempel på gräsrotsbyråkrater nämner Lipsky yrken som lärare, advokat som arbetar med allmän rättshjälp, polis och socialsekreterare (Lipsky 1980, sid. XII). Verksamheter av denna typ präglas ofta av ambitiösa politiska och organisatoriska målsättningar i kombination med en hög arbetsbelastning, samtidigt som byråkraterna direkt får möta människors reaktioner på myndighetsbeslut. Sammantaget medför denna typ av yrken en ökad risk för utbrändhet och hög personalomsättning. Gräsrotsbyråkratier lider också av en konstant resursbrist, då servicebehovet tenderar att öka i samma takt och utsträckning som eventuella resurser tillförs organisationen. I praktiken är det därför omöjligt för gräsrotsbyråkrater att göra ett fullgott arbete som är i linje med alla krav och målsättningar. Istället använder de sin autonomi och bristen på extern kontroll/insyn och utvecklar strategier för att kunna hantera arbetet tillräckligt bra enligt egen utsago, samtidigt som beslut inte uppenbart får strida mot organisationens policy (Lipsky 1980).

Då verksamheten präglas av lösa kopplingar mellan institutionella och tekniska krav och stort handlingsutrymme får gräsrotsbyråkraternas normer och värderingar stort genomslag på hur den policyn kommer att se ut i praktiken (ibid.). Gräsrotsbyråkraternas handlingsutrymme kan därmed kritiseras för att leda till godtyckliga beslut. Evans och Harris (2004) menar dock att graden av handlingsutrymme beror på den specifika situationen, och att det kan ha både positiva och negativa effekter. Mycket tyder också på att handlingsutrymmet är en av de faktorer som bidrar till att socialsekreteraren inom barnavården trots allt trivs med arbetet (McNeely 1992, sid. 234, Stalker et al. 2007). Handlingsutrymmet bidrar därmed möjligtvis till professionella utmaningar som uppskattas på ett annat sätt än standardiserade lösningar och fasta regelverk.

Socialsekreterare och klient- en ojämlik maktrelation

En utgångspunkt i avhandlingen är att relationen mellan klient och socialsekreterare är ojämlik i flera aspekter, vilket innebär att socialsekreteraren oftast besitter en relationell fördel som underlättar maktutövning och gör klienten beroende (Lipsky 1980, Hasenfeld 1992).

Människobehandlande organisationer är ofta myndigheter med en monopolställning som innebär att klienten inte kan vända sig till andra instanser för att få service/hjälp. Lipsky (1980) menar att detta beroende gör att relationen för klientens del aldrig kan betraktas som helt frivillig. Den anställde har å andra sidan sällan något att förlora på att inte tillfreds-

ställa klientens behov, eftersom ett rationellt mål är att spara på organisationens resurser eftersom tillgången på klienter och arbete ständigt tenderar att överstiga resurserna (ibid.). Ny forskning tyder på att en tilltro till att kunna förbättra människors tillvaro är en stark drivkraft för socialsekreterare som arbetar med barnavård (Stalker et al. 2007). Detta innebär att socialsekreterare i arbetet med barn och unga kan ha något att förlora på att inte tillgodose klientens behov. Min utgångspunkt är att så kan vara fallet, eftersom arbete med barn och unga i högre utsträckning kan betraktas som emotionellt arbete än t.ex. arbete med ensamstående vuxna som anses ha ett eget ansvar för att relationen till myndigheten och servicen fungerar.

Hasenfeld menar att maktbalansen mellan anställd och klient bl.a. beror på i vilken utsträckning respektive part är beroende av de resurser den andra parten kan tillhandahålla (1992, sid. 263-264). Hasenfeld (1992, sid. 263-273) påtalar att den anställda försöker reducera den osäkerhet som följer av arbetets villkor genom att kontrollera klienten.

By using power to control most aspects of the helping process, social workers aim to substantiate their personal and professional moral and practice ideologies. They do so to protect, in effect, the enormous investment and commitment they have made in their moral and professional socialization. Social workers obviously rely on scientific knowledge to justify their activity and modify their tactics when they fail to achieve the desired outcomes. Nonetheless, they rarely step out of the boundaries of their basic moral and professional ideologies, and they use their power to protect such boundaries (Hasenfeld 1992, sid. 267).

Makten utövas för att i möjligaste mån kontrollera hjälpprocessen och klienten och på så vis bevaka den känslomässiga och professionella investering som gjorts för klientens räkning och legitimera arbetet. Utifrån detta menar jag att de strategier som socialsekreterare använder för att kontrollera klienter både kan betraktas som maktutövning i relation till klienten, och som motmakt i relation till motstridiga krav från organisation och omgivning.

Lipsky (1980, sid. 76-79) påtalar också att anställda gräsrotsbyråkrater, ofta är alienerade i förhållande till sina klienter på grund av att:

- De arbetar enbart med en del av klienten (kategorin "klient") och med en del av förändrings/hjälpprocessen.

- De kan därför inte kontrollera utfallet av servicen.
- De kan inte kontrollera arbetsinflödet eller vilka människor som söker servicen.
- De kan därför inte kontrollera arbetstakten och akuta situationer tenderar att uppstå.

Samtidigt kan gräsrotsbyråkraten utveckla olika strategier för att spara tid och resurser, t.ex. genom att låta klienter vänta (se t.ex. sid. 126). Klienterna kan därmed via disciplinering och anpassning till systemet bidra till att spara på gräsrotsbyråkratens resurser (ibid.). Trots den anställdes relationella övertag finns enligt Hasenfeld (1983, sid. 181, 1992, sid. 267) också strategier som klienter kan använda för att utöva motmakt:

- Minska eller förneka sitt behov av organisationens service.
- Vända sig till alternativa källor för att erhålla servicen.
- Öka sin kunskap om den service de efterfrågar.
- Söka stöd från omvärlden via t.ex. kollektiva grupper som kan mobiliseras för deras sak.

Det är inte alltid som klienter har möjlighet att utöva motmakt på något av ovanstående sätt, de har som påtalats ofta begränsad möjlighet att få liknande hjälp på annat håll. Klientens förmåga till motmakt innebär dock att samarbete och tillit är det effektivaste sättet för socialsekreteraren att få kontroll över klienten.

In this framework, social work intervention techniques, such as enhancing the client's awareness through confrontation and interpretation or modifying the client's behaviour through reinforcement and modelling, are actually utilizations of power by the worker to elicit desired outcomes from the client. In a broader sense, the worker uses power resources as means of influence to bring about desired changes in the client in accordance with the agency's interests (Hasenfeld 1992, sid. 265).

Jag menar att ovanstående citat har stora likheter med vad som i praktiken ofta benämns för "motivationsarbete", vilket också kan betraktas som ett uttryck för maktutövning mot klienten.

En tvångsvårdsprocess enligt LVU involverar dock flera enskilda parter, barn och deras vårdnadshavare, som samtliga kan betraktas som klienter. Socialsekreterares maktutövning kan ta sig olika uttryck beroende på vem som anses vara i behov av motivationsarbete och vem/vilka som anses vara i behov av vård. En familj kan därmed inte med enkelhet betraktas som "en" klient, eller ens som "ett" enskilt fall med gemensamma mål och intressen. En familj inom socialtjänsten kan t.ex. kategoriseras både som ett "barnavårdsärende" där ett barns vårdbehov skall bedömas och tillgodoses, samt ett "missbruksärende" där en förälders rehabiliteringsbehov från missbruk skall tillgodoses. Ett centralt dilemma för barnavården är därmed de intressekonflikter som kan uppstå mellan barn och föräldrar (se t.ex. Socialstyrelsen 2006b, sid. 50, Mattsson 2006 sid. 19). Dessa konflikter framträder kanske tydligast i samband med LVU, eftersom eventuella konflikter åskådliggörs i en förvaltningsprocess där respektive parter företräds av ett offentligt biträde.

Varken Lipsky (1980) eller Hasenfeld (1983, 1992) berör dilemmat med flera klienter särskilt ingående, utan talar oftast om klienten som en enskild person som den serviceanställda har att hantera. Det är därför viktigt att lyfta fram att barns rättsliga ställning har uppmärksamats och förstärkts i lagstiftningen och att en ny syn på barn som aktörer och subjekt vuxit fram de senaste åren.

Barn som klienter med rättigheter

Barndomsforskningen har sedan 1990-talet tagit en ny vändning, i det avseendet att barn i högre utsträckning än tidigare betraktas som aktiva subjekt och självständiga aktörer. Det nya perspektivet innebär att det numera råder förhållandevis stor enighet om att barn bör betraktas som viktiga aktörer i sin egen utveckling och i samhällsutvecklingen. Detta innebär att barndomen och barns villkor numera betraktas som ett område värt att studera ur ett här-och-nu perspektiv, och inte enbart i prognostiskt syfte (Qvortrup 1999, sid. 46).

Att betrakta barn som subjekt kan ses som en del av ett nytt barnperspektiv som har sin grund i FN:s konvention om barns rättigheter (Mattsson 2006, sid. 21-23). Subjektperspektivet innebär att barns människovärde och rätt till integritet skall beaktas, vilket innebär att barn liksom vuxna betraktas som bärare av rättigheter (ibid.). Barnkonventionen ratifi-

cerades av Sverige år 1990, och har bl.a. medfört att principen om barnets bästa förts in i både LVU och SoL.

Bilden av barn som bärare av rättigheter har en nära koppling till att barn betraktas som aktörer, med rätt till delaktighet och inflytande. Ett aktörsperspektiv fokuserar därmed på individens handlingsförmåga och handlingsfrihet (Mattsson 2006, sid. 23-25). Beroende på barnets ålder kan delaktigheten vara antingen passiv och beröra rätten att få ta del av information, eller aktiv genom att barnets vilja och åsikter tillmäts praktisk betydelse (ibid.). Synen på barnet som subjekt och aktör hänger därmed intimt samman med varandra, för om barn skall betraktas som självständiga subjekt med rättigheter krävs också att de erkänns som aktörer med en förmåga till handling (ibid.).

Bilden av barnet som offer (och objekt) är därmed delvis på väg att ersättas eller kompletterats med bilden av barnet som aktör. Sandbæk (2004) påtalar att det finns risker med att framställa barn som alltför självständiga aktörer och att barn också måste erkännas som sårbara personer i behov av skydd. På samma sätt argumenterar brittiska forskare för att en alltför stark betoning på barns rättigheter och deras rätt att göra sin röst hörd, kan medföra ett för stort ansvar, eftersom rättigheter och ansvar är rätt förbundna med varandra (Brannen & O'Brien 1995, Parton, Thorpe & Wattam 1997).

Bilden av barnet som subjekt och aktör innebär också att barn fått en förstärkt rättslig ställning som klienter inom socialtjänsten och att nya direktiv utvecklats. Socialtjänsten skall i samband med utredningar skaffa sig en tydlig bild av barnets situation, socialsekreteraren bör också träffa och samtala med barnet enskilt och tillsammans med föräldern, både för att informera barnet om utredningen och för att erhålla information från barnet (Socialstyrelsen 2006b, sid. 55). Samtidigt är föräldrarätten stark i Sverige, vilket på flera sätt innebär att barnet har en svagare rättslig ställning än sina föräldrar (Singer 2000, Mattsson 2006). Ett exempel är att barn inte får processbehörighet förrän vid 15 års ålder, ett annat exempel är att det saknas lagligt stöd för socialtjänsten att kräva enskilda samtal med barnet utan vårdnadshavarens vilja (Mattsson 2006, sid. 56).

Den nya synen på barn har således inte löst det dilemma som aktualiseras i samband med intressekonflikter mellan barn och föräldrar. Däremot ställs det högre krav på socialtjänsten att inta ett barnperspektiv där barn erkänns som subjekt och aktör. Samtidigt innebär de rättsliga förutsättningarna att föräldrar fortfarande har en starkare ställning som klienter i

vissa avseenden, då de både är processbehöriga och vårdnadshavare över sina barn.

Mötet mellan socialtjänst och rättssystem

Michael King och Judith Trowell (1992) presenterar i boken, *Children's welfare and the law. The limits of Legal Intervention*, ett kritiskt perspektiv på rättssystemets möjligheter att tillgodose barns behov. Boken tar sin utgångspunkt i barnavårdssystemet i England och Wales och baseras på intervjuer King genomfört med personer som arbetade på mentalsjukhus/bedömningscenter, för att utröna deras attityder mot domstolsväsendet och den juridiska processen beträffande barns välfärd (ibid. sid. 16-17). King är professor i samhällsvetenskap och juridik i Storbritannien. Trowell är psykiater och arbetar på Child and Family Department i Storbritannien.

King och Trowell (1992) belyser de olikheter som finns i olika professionella diskurser och som kan medföra problem när dessa ska kommunicera med varandra. Författarna skiljer mellan "lag" som syftar på det rättsliga systemet och rättsprocessen och de som arbetar inom detta system såsom domare, advokater mm. (sid. 138). De särskiljer dessutom rättsliga system från andra beslutsfattande system. Rättsliga system fattar rättsliga beslut, och rättsliga beslut definieras enligt författarna utifrån fyra nedanstående kriterier (sid. 138-139).

- Rättsliga beslut intar ett svart-vitt perspektiv på historiska fakta eller framtida händelser som antingen lagliga eller icke-lagliga.
- Rättsliga beslut kan överklagas i systemet och betraktas av omvärlden som "lag" eller "rätt", eftersom besluten kan fungera som prejudikat.
- Proceduren skiljer sig inte åt, utan är ungefär densamma inom det rättsliga systemet oberoende av ämnesområde.
- Beslutsfattarna har utbildats som advokater eller utnämnts och blivit vägledade av advokater (vilket inkluderar nämndemän).

Beslut som uppfyller alla dessa kriterier har enligt King och Trowell tillkommit i ett rättsligt system (ibid.).

Jag betraktar den svenska förvaltningsrätten som ett rättsligt system där rättsliga beslut fattas. De beslut som fattas inom socialtjänsten betraktar jag inte som rättsliga utifrån ovanstående definition, även om socialtjänsten förhåller sig till befintlig lagstiftning och det rättsliga systemet. Socialtjänsten utgör ett administrativt system där olika procedurer och lagar skall följas. Men socialtjänsten skall också effektuera beslut, och socialsekreterare har en direktkontakt med klienterna som inte automatiskt upphör efter ett beslut har fattats. Relationen till klienterna ser därför annorlunda ut i de olika praktikerna (länsrätt respektive socialtjänst). Besluten tar också sin utgångspunkt i olika professioner med olika utbildningar. Socialtjänstens bedömningar och beslut präglas inte alltid av den insyn eller den formaliserade rättssäkerhet som råder inom rättssystemet, vissa mindre ingripande insatser/utredningar enligt SoL kommuniceras t.ex. enbart till berörda klienter. Socialsekreterare har därmed ofta ett omfattande handlingsutrymme att göra bedömningar på egen hand eller i samförstånd med klienter, utifrån sociallagstiftningens ambition att på ett flexibelt sätt tillämpa en individuell behovsprövning (4 kap. 1 § SoL). Detta innebär att bedömningen huruvida en insats är laglig/inte laglig inom socialtjänsten också kompletteras med andra professionsspecifika bedömningar, relaterat till kännedom om det specifika fallet. Beslut som fattas inom socialtjänsten vilar därmed på sociala bedömningar och framtidsprognoser, snarare än strikt juridiska överväganden.

I samband med att tvångsvård föreslås skall dock socialtjänsten bedömningsprognoser fungera som beslutsunderlag för ett rättsligt beslut, vilket innebär att socialsekreterare måste förhålla sig till det rättsliga systemet och den typ av argumentation och bevisföring som de förknippar med detta system.

Skillnaden mellan sociala bedömningar och rättsliga beslut kan delvis förstås utifrån olika utgångspunkter för tolkning och värdering av olika bevis. Skillnaden mellan "social" och rättslig bevisföring tas upp i en äldre brittisk studie om socialsekreterares barnavårdsarbete (Dingwall et al. 1983). Författarna hävdar att "sociala bevis" består av samtliga fakta om en person eller familjs historia som sammantaget indikerar sociala svårigheter, medan rättslig bevisföring lägger större vikt vid sannolikheten i varje enskild faktor (Dingwall et al. 1983, sid. 150, ref till. Richmond 1917 och Wigmore 1940). Detta resonemang tyder på att social bevisföring handlar mer om en helhetssyn där den sammantagna bilden indikerar sociala svår-

righeter, trots att varje enskild faktor för sig inte är tillräcklig för att påvisa detta.

Systemens olikheter innebär enligt King och Trowell (1992) att det aldrig kan existera något idealsystem där barn skyddas, föräldrars rätt respekteras och där jurister och andra barnavårdsexperter kommer att fungera i total harmoni med varandra. Istället anser de, i likhet med Luhmann (1995), att de brister som uppstår i kommunikationen är kännetecknande för fundamentala olikheter i professionell orientering som inte kan förenas (King & Trowell 1992, sid. 35, ref till Luhmann 1995).

King och Trowell (1992) menar att det finns en risk i en alltför hög grad av "juridifiering" när det handlar om att avgöra barns bästa, då rättssystemet i många avseende handlar om att på ett förenklat sätt avgöra vad som är rätt och fel, sant och falskt, svart eller vitt. Detta står i strid med den komplexitet som omgärdar barnavårdsfältet och som kräver noggranna undersökningar och bedömningar av ett flertal möjliga orsaker som kan ligga bakom ett problem, vilket i sig kräver tid. I detta avseende menar författarna att strikt juridiska tolkningar av interpersonella och sociala problem kan ha negativa effekter. Lagen uppmuntrar enligt författarna till förenklade och individuella orsaksförklaringar som fokuserar på barn och/eller föräldrars beteende och som bortser från faktorer som ligger utanför familjen, t.ex. strukturella förhållanden. Detta leder till en fokusering på saker och händelser som kan vara avgörande som bevisbörda, på rättegångstekniker och vilka strategier de olika aktörerna skall inta. Fokus flyttas därmed från vilka hjälp- och stödinsatser de berörda faktiskt är i behov av.

It is disturbing when social workers seem more anxious to learn about court procedures, legal strategies, rules of evidence and how to give a good performance in court than about child development and the most effective ways of helping the families (King & Trowell 1992, sid. 7).

Liknande tankar har framförts av Nigel Parton, professor i social barnavård i Storbritannien. Parton menar att risken med svängningarna i den allmänna debatten kring barnavård är att socialarbetares osäkerhet ökar, och att de blir alltför upptagna med att fatta beslut som de kan försvara, istället för att fatta korrekta beslut (Parton 1997, sid. XiX). Som jag tolkar det finns en oro för att socialsekreterare i förhållande till rättssystemet strävar efter att anpassa sin praktik efter omvärldens och andra organisa-

tioner för att undvika legitimitetskriser, snarare än att göra bedömningar baserade på sin egen professionella kunskap.

Den norske rättssociologen Thomas Mathiesen (1989 b) talar om den dolda disciplineringen som ett strukturellt, icke avgränsbart och lågmält fenomen som ingår i vårt vardagsliv. Han menar att juridiken kan betraktas som ett specifikt disciplineringsfenomen på grund av att juridiken präglas av ett maktspråk som har en förtryckande inverkan på andra människor (1989 b, sid. 32-36). Mathiesen grundar detta resonemang på att juristerna har starka gränsdragningar beträffande vad som anses vara relevant (sakligt) och inte, och detta är förenat med en kultur som kan dela ut sanktioner. Mathiesen menar att detta antingen resulterar i en rädsla hos andra människor att tala emot systemet och hamna utanför, eller också i en anpassning till juridikens språk. Vidare omformulerar juridiken politiska frågor till skenbart neutrala, tekniska sakfrågor, vilket tenderar att tysta ner andra människor. Mathiesen (1985) menar också att lagar ofta framställs som fungerande system snarare än historiska produkter, vilket kan innebära att den juridiska formen döljer sambandet med det övriga samhällslivet (Mathiesen 1985, sid. 132-134, se även Ahrne 1989, sid. 85).

King och Trowell (1992) uttrycker liknande tankar när de skriver att det rättsliga systemet har givit upphov till en retorik som ger sken av att lagen och rättssystemet kan tillhandahålla lösningar på komplexa sociala och psykologiska problem, vilket den enligt deras mening inte kan. Att barns rättigheter rättsligt förstärks, behöver således inte per automatik innebära att deras rättigheter faktiskt tillgodoses bättre än förut (se Holander 1998, Mattsson 2002).

King och Trowell (1992, sid. 113-116) menar att innehållet i barns rättigheter främst handlar om barns rättigheter att inte utsättas för skada och rätt till självbestämmande eller autonomi. Författarna hävdar dock att rättssystemet inte är kapabelt att försvara rättigheter som involverar känslomässiga relationer, vilket delvis beror på att rättssystemet saknar kontroll över resurser att möta barnens behov, men också på att barns rättigheter inte nödvändigtvis är samma sak som barns behov.

King och Trowell (1992) menar att lagen och rättssystemet trots allt kan bidra med värdefulla riktlinjer för vad som är acceptabel föräldraförmåga. Vidare har allmänheten ett egenintresse av att upprätthålla rättssystemet som ett sanningsfinnande system, då ett ifrågasättande av detta system skulle rucka trovärdigheten för det enda system som har till uppgift att skydda våra rättigheter och därmed också skydda från godtyckliga

tjänstemannabeslut (ibid.). En viss byråkratisk ordning är med andra ord nödvändig för att skydda medborgarnas rättigheter, problemet är när rättssystemet betraktas som tillhandahållare av optimala lösningar och rättvisa.

För att undvika rättssystemets negativa effekter föreslår King och Trowell (1992) bl.a. att man undviker dominansen av en förenklande juridisk sanning som innebär att komplexiteten i de enskilda fallen riskerar att gå förlorad. De menar också att familjen skall engageras och i möjligaste mån involveras i beslutsprocessen. För att kunna tillgodose barns behov krävs också en effektiv kontroll av resurser, så att lämpliga resurser faktiskt finns att tillgå för att tillmötesgå olika typer av behov. Vidare förespråkar de kontinuitet i barnavården (ibid. sid. 130-137).

Rättssystemets förmåga att tillgodose barns välfärd - ett kritiskt perspektiv

Michael King har vidareutvecklat ovanstående tankar tillsammans med en annan författare, Christine Piper (1995), professor i juridik i Storbritannien. I boken, *How the Law Thinks About Children*, utgår de från ett perspektiv som ser lagen och rättssystemet som en "tänkande institution", i det avseendet att rättssystemet genererar/konstruerar kunskap om barn, vem som ska se efter dem osv. De intresserar sig framför allt för vad som händer när det rättsliga tänkandet, eller den juridiska diskursen, krockar med andra sociala organisationers tänkande om barn (King & Piper 1995 sid. 1).

King och Piper (1995) menar att en del av barnavårdens dilemma ligger i konflikten mellan begreppen rättvisa och välfärd som analytiska begrepp. Författarna menar att rättvisa och välfärd traditionellt betraktats som två motsatta ideologier av jurister, vilket framträder tydligast beträffande hur ungdomskriminalitet hanteras (sid. 4).

They are starkly opposed in the area of criminal justice, where welfare represents the desire of the courts to diagnose the underlying problems of children who commit crimes, and to treat these in a therapeutic way, and justice represents the traditional concerns of the law to punish wrongdoers according to the seriousness of their offence, to promote procedural fairness in order to protect the innocent against wrong decisions or the arbitrary use of power (King & Piper 1995, sid. 4).

Jag tolkar King och Pipers definition av välfärd respektive rättvisa som förenklande uttryck för olika ideologier, där den förstnämnda är uttryck för en behandlingsideologi där vård betonas och innehållet i rättvisan betonas, medan den senare är uttryck för en mer straffande och dömande ideologi där rättsäkerhet och därmed de mer formella aspekterna av rättvisa betonas. King och Piper (sid. 10-16) menar att innehållet i både begreppet "rättvisa" och "välfärd" blir "smalare" inom rättssystemet som fokuserar på enskilda individer och relationer mellan individer, men bortser från andra faktorer. Detta till skillnad från det bredare begreppet "social rättvisa" där både lagliga rättigheter och social välfärd betonas (ibid.). Rättvisa och rättighet är därmed komplexa och föränderliga begrepp som kan fyllas med olika innehåll och betyda olika saker, beroende på sammanhang och situation (se Panican 2007).

Ärenden som berör tvångsvård av barn kan t.ex. betraktas som ett ingrepp i mänskliga friheter, vilket väcker rättsliga krav på formell rättvisa och bevisföring, som i sig kan stå i strid med socialarbetares ambition att tillgodose barnets behov av välfärd baserat på vård och interventioner, dvs. att innehållsmässigt uppnå någon form av social rättvisa (King & Piper 1995, sid. 5). King och Piper menar att när dessa två ideologier krockar och misslyckas med att tillhandahålla tillfredsställande lösningar, förklaras det ofta med bristande resurser, bristande samarbete mellan organisationer/professioner vilket leder till nya riktlinjer eller lagar, snarare än en problematisering av begreppen rättvisa och välfärd. Detta resonemang kan förenklat sägas uttrycka en tanke om att när lagarna inte anses fungera tillfredsställande, ersätts de med nya eller kompletterande lagar varmed det fortfarande framstår som om det rättsliga systemet, med vissa justeringar, kan tillgodose rättvisa.

Ett sätt att lösa konflikten mellan begreppen rättvisa och välfärd är att den ena ideologin får företräde framför den andra. Ett annat sätt är att försöka skapa harmoni mellan de båda genom reformer som låter båda ideologierna verka inom samma institution eller system, vilket blivit vanligt inom hanteringen av ungdomsbrottslighet i Storbritannien (King & Piper 1995, sid. 7).

King och Piper menar dock att system som baseras på rättvisa respektive välfärd är så olika att de inte kan förstå varandra utan översättning. De tar i denna diskussion sin utgångspunkt i ett starkt konstruktivistiskt perspektiv och en artikel av den tyske rättssociologen Gunther Teubner (1989) som har en starkt relativistisk kunskapssyn, vilket innebär en tro

på att det inte finns någon absolut kunskap om människor, världen eller sociala institutioner.

For Teubner, law has its own knowledge. Knowledge and reality constructions produced outside law must, therefore, be transformed and reconstructed if they are to become accepted as legal truth and legal knowledge (King & Piper 1995, sid. 34, ref till Teubner 1989).

Denna tankegång uttrycker att rättssystemet och det "sociala systemet" (socialtjänsten) inte kan förstå varandra utan översättning, dvs. det sociala systemet och dess kunskap om verkligheten måste anpassas till rättssystemet och transformeras och rekonstrueras till juridisk kunskap, för att ges rättslig legitimitet.

Bidrar rättssystemet till en förenklad bild av barn?

King och Piper (1995) menar att lagstiftningen och rättssystemet utgår från semantiska konstruktioner som innebär att barn konstrueras som t.ex. offer, vittnen, en "bunt" behov ("a bundle of needs") eller som bärare av rättigheter (sid. 62-81). När barn framställs som offer innebär det i korthet att vuxna, ofta föräldrar, utpekas som ansvariga för missförhållandet och inte barnen själva eller olika myndigheter (sid. 64-67). Rättssystemet har också ett dilemma, nämligen att få bevis från barnet som kan hålla för fällande dom i rätten och samtidigt skydda barnet från att fara illa av rättsprocessen i sig. Sådana situationer kan medföra att rättssystemet anpassar sig till diskurser och institutioner utanför den egna sfären och inför särskilda undantagsregler som kan innebära att barn behandlas olika i domstolen beroende på vilken roll de tilldelas, rollen som offer eller som lagöverträdare. Detta kan leda till förvirring och oklarheter och riskera att undergräva systemets legitimitet. Offer betraktas som sårbara och i behov av skydd från domstolsprocessen, medan lagöverträdare ofta ses som kompetenta att avge vittnesmål och undersökas utifrån detta. Bilden av barnet som offer innebär också att barns beteende betraktas som ett resultat av vuxnas beteenden.¹²

12 King och Piper menar att barns särställning som "offer" väcker frågor om inte även andra offer kan behöva särskilt skydd och hänsyn i rättsprocessen, t.ex. kvinnor som blivit våldtagna och andra typer av offer. D.v.s. den epistemologiska fällan tenderar att underminera hela det juridiska systemet.

Bilden av barnet som vittne kan t.ex. förekomma i rättsliga mål som handlar om sexualbrott mot barn (King & Piper 1995, sid. 67). Författarna konstaterar att lagen av tradition har betraktat barn som opålitliga och inkompetenta och att deras utsagor inte alltid tas för sanning.

Bilden av barnet som bärare av rättigheter (sid. 77-79) innebär bl.a. att hänsyn skall tas till FN:s barnkonvention, att barnet skall ges möjlighet att uttrycka sin mening och har rätt till juridiskt ombud. Men själva talet om rättigheter leder enligt King och Piper lätt till att parternas rättigheter ställs mot varandra, att det handlar om rätt eller fel, om att vinna eller förlora. Det förenklade rättighetsperspektiv som oundvikligen måste intas bidrar också till en konstruktion av kunskap. Detta innebär att vad som rättsligt definieras som rättigheter fungerar som prejudicerande kunskap beträffande vilka perspektiv på barns rättigheter som kommer att betraktas som viktiga att lyfta fram.

King och Piper (1995, sid. 72-77) talar också om att barn framställs som "a bundle of needs", en bunt behov. Rätten försöker t.ex. i samband med vårdnadskonflikter ofta övertyga föräldrarna att "dela" på den gemensamma "ägodelen", dvs. barnet. Målet avgörs slutligen utifrån föreställningar om barns behov, och utifrån vem som bäst anses kunna tillgodose dessa. Dessa behov är dock något som ofta uttolkas av experter, sällan något som barnen själva uttryckt, även om barnets egen vilja numera börjat uppmärksammas. Barns rätt att uttrycka sina vilja har enligt King och Piper blivit uttryck för ytterligare ett behov, och fokus på vad barn faktiskt säger riskerar att komma i skymundan. Författarna menar att eftersom gemensam vårdnad numera anses vara barnets bästa, måste det till större missförhållanden för att exkludera den ena föräldern vilket kan leda till en risk att barns skyddsbehov från våldsamma föräldrar eftersätts.

För att skydda barns behov kan problem överdrivas på bekostnad av att någon annan parts rättigheter eller rättssäkerhet förbises. Barns behov kan också vara motstridiga, t.ex. anses barn ha behov av båda sina föräldrar samtidigt som det kan behöva skyddas från en förälder (ibid.).¹³

13 Liknande dilemma har uppmärksammas i Sverige sedan det 1998 infördes möjlighet att döma föräldrar till gemensam vårdnad oaktat om föräldrarna samtycker till detta, för att tillgodose barns behov av båda sina föräldrar (prop. 1997/98:7). I en senare proposition föreslås dock att domstolarna bör ta hänsyn till föräldrarnas samarbetsförmåga beträffande barnet, och att övergrepp mot någon familjemedlen kan vara skäl att nekas vårdnad (prop. 2005/06:99).

Sammanfattningsvis menar King och Piper (1995, sid. 132-138) att rättssystemet har begränsade möjligheter att skydda barns välmående på grund av följande sex faktorer:

1. Lagen och rättssystemet förenklar och reducerar den sociala världen till hanterbara koncept, liksom alla diskurser.
2. Lagen och rättssystemet individualiserar, vilket innebär att det ofta blir en fråga om individ mot individ i barnavårdsärenden (föräldrar kontra barns rättigheter).
3. Lagen och rättssystemet exkluderar, dvs. väljer ut och fokuserar på vissa separata faktorer, t.ex. relationen mellan föräldrar och barn, och bortser därmed från fallens komplexitet.
4. Lagen och rättssystemet uppmuntrar till förvrängning och överdrifter då detta krävs för att hantera attacker/mothugg från motståndarsidan.
5. Lagen och rättssystemet placerar i fack och kategoriserar.
6. King och Piper menar också att rättssystemet "förslavar" barnavårdsvetenskapen. Juridiken blir den dominerande diskurs som det "sociala systemet" (socialtjänsten) får anpassa sig efter. Enligt Teubners teoretiska perspektiv handlar det dock snarare om en ömsesidig påverkan, som urholkar bådas auktoritet (ibid. jfr. Schlytter 1999, sid. 143-145).

King och Piper (1995) konstaterar också att socialt arbete med barn saknar en stark kunskapsbas, vilket gör att arbetet i vissa fall riskerar att i alltför hög utsträckning påverkas av och anpassa sig efter rättssystemets krav. Resultatet av det sociala systemets anpassning medför enligt författarna att både den sociala barnavården och rättssystemet kan framstå som motsägelsefulla och godtyckliga verksamheter vilket riskerar att urholka båda systemens trovärdighet och legitimitet (sid. 137).

En reflektion om att använda ett brittiskt perspektiv i ett svenskt sammanhang

Det är viktigt att poängtera att det finns väsentliga skillnader mellan det brittiska och svenska barnavårdssystemet. En sådan skillnad gäller hanteringen av ungdomskriminalitet. Barn blir straffmyndiga vid 10 års ålder i

England¹⁴ och det finns särskilda ungdomsdomstolar som hanterar ungdomskriminalitet för personer mellan 10-17 år (Mattsson 2002, sid. 106-107). I Sverige har de sociala myndigheterna traditionellt hanterat ungdomskriminalitet för personer under 18 år.

I England regleras barnvården primärt från *Children Act 1989* (c. 41). I denna lagstiftning återfinns regler som berör familjer och barn. *Children Act* innehåller därmed regler både för privaträttsliga mål som umgänges-tvister, och för offentliga mål där socialtjänsten ansöker om att placera ett barn utanför hemmet. En ansökan om tvångsvård (care order) kan därmed initieras både av socialtjänsten och av rättssystemet. Detta kan inträffa om domstolen i samband med en umgängestvist uppfattar att barnet i fråga möjligtvis far illa av hemförhållandena. Domstolen kan begära att socialtjänsten utreder barnets situation och inkommer med en skriftlig utredning till domstolen inom åtta veckor där eventuella planerade insatser redovisas. (*Children Act*, section 37: 1-4, se även Mattsson 2002, sid. 110-111). *Children Act* avser barn under sexton år, och vården kan pågå tills barnet fyllt 18 år (Mattsson 2002, sid. 11-115, *Children Act*, section 91:12).

I England finns inte samma krav på att ett samtycke skall saknas för att tvångsvård skall bli aktuellt som i Sverige (se kap. 4). Det finns dock en princip om att interventioner inte skall göras mer ingripande än vad som krävs (Mattsson 2002, sid.112-117). De övergripande förutsättningarna för tvångsvård liknar de som återfinns i svensk lagstiftning och avser brister i hemmiljön eller normbrytande beteende hos unga, samt risk för skada (*Children Act*, section 31:2).

Förutsättningarna för vård är därmed likartade i svensk och engelsk lagstiftning, de största skillnaderna är att kriminella ungdomar inte hantearas av socialtjänsten i England i samma utsträckning, utan av särskilda ungdomsdomstolar, och att samtyckesrekvisitet saknas. Åldersgränserna skiljer sig också åt eftersom tvångsvård endast kan initieras i England avseende barn under 16 år. I den svenska lagstiftningen tas därmed större hänsyn till barnets ålder vid straffutmätning, och barn betraktas längre som "barn", både socialrättsligt och straffrättsligt i svensk lagstiftning (se kap. 4).

Det finns därmed en större åtskillnad mellan straffsystem och barnavård i England än i Sverige, vilket delvis kan förklara den åtskillnad förfat-

14 Med England avses här England och Wales. Skottland och Nordirland har andra rättssystem och lagar.

tarna gör mellan beslut som baseras på "rättvisa" respektive "välfärd". Den svenska barnavården kan också karaktäriseras som ett familjestödssystem, medan det brittiska huvudsakligen kan beskrivas som ett barnskyddsorienterat system (Gilbert 1997, Wiklund 2006, sid. 14-17). I det förra betraktas barnavårdsproblem främst som ett resultat av dysfunktionella familjereaktioner, medan det senare i högre grad ser problemen som en följd av destruktiva föräldrabetenden (ibid.). Den förra inriktningen innebär att det sociala arbetet kommer att koncentrera sig på behandling och samarbete med klienter, medan den senare inriktningen i större utsträckning resulterar i kraftigare och tydligt kontrollerande åtgärder (ibid.) Det engelska barnavårdssystemet möjliggör också adoption av barn mot föräldrars vilja.

Samtidigt menar jag att det kritiska perspektivet på rättssystemet är intressant att pröva i en svensk kontext, där socialtjänstens nära samarbete med rättssystemet beträffande t.ex. kriminella ungdomar borde innebära en viss risk för "juridifiering".¹⁵

Varken King och Trowell (1992) eller King och Piper (1995) ger särskilt ingående lösningar på hur rättssystemets brister kan undvikas eller vad som bör göras istället, istället är det ett pessimistisk och kritiskt perspektiv på rättssystemets oförmåga att skydda barn som presenteras.¹⁶

Författarna framhåller dock det franska systemet med "juge des enfants" som någonting positivt, eftersom domaren har särskild barnavårdskompetens och talar direkt med barnen under mer informella förhållanden utanför domstolsrummet. Jag tolkar det som att författarna efterfrågar en mer terapeutisk rättstolkning och barnvänligare rättsprocedur, som kan gå

15 Detta kan exemplifieras med Lagen om Sluten ungdomsvård (LSU) som trädde i kraft 1999. Lagen innebär att personer mellan 15-18 år kan dömas till vård som ett tidsbestämt straff, vilket verkställs på samma ungdomsinstitutioner som används för att vårda ungdomar som vårdas enligt SoL eller LVU av socialtjänsten. LSU kan således ses som ett exempel på hur Sverige försökt "lösa" ungdomskriminaliteten genom att till synes erbjuda både rättvisa för brottsoffer och välfärd/vård för kriminella ungdomar. Kriminella ungdomar kan därmed erhålla vård antingen enligt LVU eller enligt LSU och ungdomsinstitutionerna skall verkställa både ett straffperspektiv (samhällsskydd) och ett vårdperspektiv (barns behov/skydd) vilket innebär helt olika förutsättningar (se t.ex. Palm 2003). Problemet med "den svenska modellen" är att det saknas en tydlig ansvarsfördelning beträffande brottsliga ungdomar, vilket medför att det är godtyckligt huruvida de blir föremål för straffrättsliga eller socialvårdande insatser (Svensson 2006).

16 I en brittisk artikel (Duffy et al. 2006) förespråkas dock en specifik modell för "explicit argumentation" som ett sätt att framföra rationella argument, trots konflikten mellan barns välfärd och föräldrars rättvisa.

utanför strikta procedurer och tolkningar av lagen, vilket delvis återfinns i en del andra europeiska länder som Sverige och Frankrike.

Det jag finner användbart och intressant i dessa kritiska perspektiv är att de synliggör skillnader mellan socialt och rättsligt tänkande och möjliga problem med rättssystemets höga legitimitet i samhället. Dessa perspektiv kan belysa en del av socialsekreterares dilemman i samband med att de överlämnar sin bedömning och LVU-utredning till länsrätten för beslut.

Den svenska modellen - ett terapeutiskt rättssystem

Trots skillnaderna mellan svensk och engelsk barnavård finns exempel på det problematiska förhållandet mellan kraven på rättvisa och välfärd även i Sverige.

Anna Hollander och Stefan Marklund (1983) hävdar i en artikel att den barnavårdslagstiftning (SoL och LVU) som ersatte de gamla barnavårdslagarna 1982, i hög utsträckning bygger på sociala och psykologiska kriterier som är vagt formulerade (sid. 19). De befarade att detta skulle kunna medföra en utvidgning av möjligheten att använda tvång, då det rättsliga beslutsfattandet till stor del måste utgå från medicinska bevis och prognoser som skall styrka ett vårdbehov. Hollander och Marklund menar därför att det växt fram en alltmer terapeutisk rätt i Sverige, där en behandlingsideologi har tolkningsföreträde beträffande vad som skall bedömas som rätt eller fel. Hollander har även senare kritiserat den svenska barnavårdslagstiftningen för att utgå från vaga, psykologiska formuleringar som "barnets bästa" (Hollander 2001). Barnets bästa är ett begrepp som saknar tydlig definition, vilket i praktiken ger utrymme för subjektiva tolkningar (Banach 1998).

I en nyare artikel i DN (061027) hävdar Hollander tillsammans med Sjöström och Jacobsson att deras forskning tyder på att rättssäkerheten avseende tvångsvårdsmål överlag (LVU, LPT och LVM) inte är rättssäker, eftersom förvaltningsdomstolarna intar ett terapeutiskt förhållningssätt. Den offentliga partens beslut granskas därmed inte, förhandlingarna präglas istället av nya frågor till den enskilde klienten (se även Jacobsson 2006a). Detta tyder på att det svenska sociala rättssystemet har påverkats och influerats av det sociala systemets behandlingsideologi, vilket King och Trowell (1992) och King och Piper (1995) framhåller som någonting

positivt i samband med barnavård. Uttrycket terapeutisk logik eller terapeutisk rätt anser jag har stora likheter med King och Trowells (1992) definition av hur begreppet "välfärd" betraktas inom rättssystemet, och rättslig logik anknyter till samma författares tankar om hur begreppet "rättvisa" betraktas inom rättssystemet. De svenska forskarna framhåller dock det problematiska med den terapeutiska rätten, då detta kan resultera i minskad rättssäkerhet för klienter.

Sammanfattning

Socialtjänsten kan betraktas som exempel på en människobehandlande organisation (Hasenfeld 1983, 1992). Denna typ av organisation kännetecknas av att de anställda arbetar med människor och att arbetet bl.a. går ut på att kategorisera och förändra människor. Människobehandlande organisationer är beroende av omvärldens stöd för legitimitet och upplever återkommande legitimitetskriser, då de måste navigera i en osäker omvärld.

Socialekreterare kan ses som exempel på det Lipsky (1980) kallar för gräsrotsbyråkrater. Deras arbete karaktäriseras av att de har direktkontakt med klienter och ett stort handlingsutrymme att fatta självständiga beslut, eftersom deras arbete endast i begränsad utsträckning kan kontrolleras av omvärlden. Gräsrotsbyråkrater har ett maktövertag över klienter som sällan kan få samma hjälp på annat håll. Klienten har dock under vissa omständigheter möjlighet att utöva motmakt. Gräsrotsbyråkrater strävar efter att utföra ett så gott arbete som möjligt med begränsade resurser och motstridiga krav från omgivningen. De använder sitt handlingsutrymme för att utveckla strategier för att hantera arbetet så bra som möjligt enligt egen utsägo.

King och Trowell (1992) menar att rättssystemet har begränsade möjligheter att tillgodose barns skyddsbehov. De särskiljer rättsliga system från andra utifrån vissa kriterier, t.ex. de anställdas utbildning och menar att rättsliga beslut intar ett svart-vitt perspektiv på fakta som lagliga eller inte lagliga. Rättsliga bevis kan också sägas skilja sig från sociala bevis då de förra lägger stor vikt vid sannolikheten i varje enskild faktor. Social bevisföring består av samtliga fakta om en person eller familjs historia som sammantaget indikerar svårigheter. Mathiesen (1989b) menar att juridiken kan betraktas som ett disciplineringsfenomen på grund av ett visst

maktspråk, vilket kan medföra att människor inte vågar tala emot systemet, eller anpassar sig till juridikens språk.

King och Piper (1995) visar på det komplexa och problematiska när två olika "system" med olika utgångspunkter möts och i det problematiska med begreppen rättvisa och välfärd. De betraktar det sociala systemet (socialtjänst) som företrädare för behandlingstankar och rättssystemet som mer inriktat på formell rättvisa där själva proceduren står i fokus. De menar att systemen inte kan förstå varandra utan översättning. Rättssystemet har enligt dem begränsade möjligheter att skydda barn eftersom systemet förenklar, exkluderar, individualiserar och uppmuntrar till förvrängningar.

I Sverige har förvaltningsdomstolarna visat sig inta ett förhållandevis terapeutiskt perspektiv i mötet med socialtjänsten. Barns förnyade position som subjekt och aktörer har också inneburit att barn fått en annan betydelse som klienter, då de skall uppmärksammas som självständiga subjekt och informeras.

3. Barnavård - en kortfattad historik

Var bör egentligen gränserna gå mellan statens och familjens ansvar? Detta är en kontroversiell fråga som genom tiderna kommit att diskuteras och problematiseras på olika sätt, eftersom statliga interventioner i den privata familjens sfär också innebär en form av social kontroll. Gränsdragningen och ansvarsfördelningen mellan stat och familj ställs på sin spets i samband med tvångsvård av barn och unga, eftersom barn som regel betraktas som föräldrarnas eller vårdnadshavarnas ansvar. Detta kapitel innehåller dels en kortfattad historisk inblick i den sociala barnavårdens framväxt under 1900-talet, dels en redogörelse för de förändringar som inträdde i samband med socialreformen på 1980-talet och aktuell debatt kring barnavårdsutredningar. Kapitlet avslutas med sammanfattning.

Skydd eller kontroll?

Samhällets sociala kontroll av individen är problematisk eftersom den medför att den individuella friheten i viss mån går förlorad.

Fransmannen Jacques Donzelot (1977, 1997) utvecklar i sin bok, *Policing of families*, en teori om olika styrningsmekanismer i samhället. Donzelot menar att familjen bör ses som en central utvecklingsplats för idéer om politik, och att tanken om "det sociala" som en samhällelig angelägenhet och uppgift uppkom efter revolutionen i Frankrike i slutet på 1700-talet. Industrialiseringen och urbaniseringen medförde att individers problem också vållade staten en mängd problem. Det övergripande målet blev att skapa en stark befolkning, vilket skedde via en aktiv familjepolitik. I slutet av 1800-talet hade det också tillkommit lagar för barns skydd i Frankrike. Socialarbetares roll blev att försöka få individerna att förstå vikten av att de upprätthöll sin del av kontraktet med staten. Istället för tidigare kungamakt och feodala maktsamhällen, växer ett samhälle fram som var byggt på en inre social kontroll genom familjen, och yttre kontroll baserat på kontrakt och förmyndarskap (ibid.). Donzelot menar därmed att förmyndarskap och övervakning fortsatte, fast i nya former.

Man kan fråga sig vad ökad yttre social kontroll innebär för olika grupper. Den amerikanska historikern Linda Gordon (1988) påpekar att

det på 1800-talet ofta handlade om familjens rättigheter kontra statens, och att det ofta var fadern som betraktades som familjens överhuvud och som dikterade villkoren för familjelivet. Den samhälleliga sociala kontrollen innebar enligt Gordon en begränsning av den patriarkala familjestrukturen, vilket kunde innebära att andra grupper kunde få ökat inflytande. Gordon menar därför att interventioner inte bara kan betraktas som något som ges till passiva offer, utan som ett resultat av en växelverkan mellan samhälle och klienter, där vissa grupper faktiskt kräver hjälp av olika slag (ibid.). Därmed inte sagt att de får den hjälp de önskar eller att den sociala kontrollen inte kan vara problematisk och medföra övergrepp.

Tvångsvård av barn och ungdomar innebär begränsningar och minskade rättigheter för barn och/eller föräldrar. Tvångsvården legitimeras dock med att ett vårdbehov föreligger, och har historiskt framställts som i en samhällelig gåva till den unge. Barnavårdens framväxt präglades i början av 1900-talet, åtminstone retoriskt, av en räddningstanke och en tro på att kriminellt beteende kunde förhindras om barn slapp växa upp i demoraliserande miljöer (se t.ex. Platt 1969, Bramstång 1964, Lundström 1993, Svensson 1998, Mahood 1995, Lundström & Sallnäs 2003).

Den norska forskaren Tove Stang Dahl (1978) hävdar dock i sin avhandling, *Barnevern og samfunnsvern*, att den norska barnavården tillkom som ett samhällsskydd, snarare än för att tillgodose barns skyddsbehov. Flera andra författare och forskare har också påtalat barnavårdens koppling till samhällets behov av skydd från det hot som kriminella ungdomar kan innebära (se t.ex. Platt 1969, Dingwall, Eeklaar & Murray 1983, Kumlien 1994).

Tvångsvård av ungdomar är på så sätt problematiskt, eftersom vården kan motiveras med den unges vårdbehov, samtidigt som samhället indirekt skyddas när kriminella ungdomar vårdas med tvång eller på institution. Det huvudsakliga motivet för vården kan därför alltid diskuteras och ifrågasättas. Bramstång (1964) menar t.ex. att eftersom ungdomsvården historiskt har legitimerats genom att den betraktats som en förmån, medför detta en risk att tvångsvårdslagstiftningen tolkas alltför extensivt.

Sveriges första barnavårdslagar

I början av 1900-talet började det att växa fram ett nytt tänkande om barn och unga i Europa, vilket medförde att särskilda barnavårdslagar började ta

form. Den första barnavårdslagen kom 1896 med den norska Vergerådsloven (Dahl 1978, Grinde 1989, Hagen 2001).

De svenska barnavårdslagarna föregicks av två betänkande, Betänkande och förslag angående minderårigas förbrytares behandling (Betänk 1898), samt Betänkande och förslag angående vanartade och i sedligt avseende försummade barns behandling (Betänk 1900). I dessa betänkanden diskuterades hur ungdomsbrottslighet och "vanartiga eller försummade" barn skulle hanteras. Den samhällsfara som brister i omsorgen kunde medföra genom att barn därmed riskerade att utveckla ett vanartigt beteende, motiverade placering på anstalter eller i enskilda hem genom tvångsåtgärder (Betänk 1898, Betänk 1900). Risken för samhällsfara har också historiskt legitimerat tvångsvård även för andra kategorier av människor, t.ex. psykiskt sjuka (Foucault 1986, 1987, Björkman 2001).

Betänkandet från år 1900 konstaterade att orsakerna till barns vanart låg i både hemmet och samhället (Betänk 1900). Problemet framställdes som ett samhällsproblem på så sätt att samhället brustit i omsorgen, det var därför statens uppgift att uppfostra gränsöverträdarna (Betänk 1900, se även Svensson, 1998:1, sid. 76-77). Räddningstanken innebar att det växte fram en ideologisk tanke om att uppfostran kunde hjälpa till att förebygga brott, vilket innebar att socialvården och kriminalvården fick ett gemensamt ansvar för unga lagöverträdare (se t.ex. Dahl 1978, Kumlien 1994).

Dessa strömningar medförde att flera reformer genomfördes inom barnvården i Sverige år 1902. Vanartslagen (*Lag om i sedligt avseende försummade och vanartiga barn 1902:67*), hädanefter 1902 BvL, gav samhällets barnavårdsnämnder möjlighet att tvångsomhänderta barn under 15 år, ifall barnet riskerade att utvecklas ogynnsamt och bli vanartat på grund av föräldrarnas bristande uppfostran. Samtidigt tillkom förändringar i strafflagstiftningen som möjliggjorde tvångsuppfostran av barn mellan 15-18 år på anstalt på obestämd tid *Lag angående verkställighet af domstols förordnande om tvångsuppfostran (1902:72)*. Dessutom tillkom *Lag om fosterbarns vård (1902:63)* som avsåg att reglera och kontrollera fostervården beträffande barn under sju år.

Flera forskare har lyft fram den kontext som dessa barnavårdslagar tillkom i och menar att den var en del av en moralisk samhällsdiskurs, där det framför allt var den framväxande arbetarklassen i det nya industrisamhället och deras leverne som betraktades som en fara för samhället (Dahl 1978,

Lundström 1993, Swärd 1993, Svensson 1998, Lundström & Sallnäs 2003).

Perioden som föregick 1924 års lagstiftning präglades av en framväxande arbetarrörelse och ett allt starkare intresse för sociala frågor. 1902 BvL kritiserades för att ha för snäva åldersgränser och för att den inte innehöll något skydd för misshandlade barn som for illa i hemmet. Förändringar krävdes därför både i barnavårdens organisering och i skärpt kontroll av fosterbarnsvården (Lundström 1993). 1926 trädde *Lagen om samhällets barnavård* (1924:361) i kraft, hädanefter förkortad 1924 BvL. Denna tid präglades av en mer individorienterad syn på barn, tonåringar och deras problematik (Lundström & Sallnäs 2003). Framväxten av socialdemokratien och nya rättigheter för medborgarna i form av rösträtt medförde en fokusering på individen och dess rättigheter (ibid.). Möjligheterna att omhänderta barn utökades och kom nu även att omfatta misshandel eller vanvård av barn under 16 år, och barn kunde i ökad omfattning omhändertas på grund av sitt eget skyddsbehov (1902 BvL, ibid.). Åldersgränserna höjdes till 18 år för beteendefallen och till 16 år för miljöfallen.

I samband med barnpsykiatriens framväxt mellan 1920 och 1940-talet började psykologiska och psykiatriska förklaringsmodeller få större inflytande. Barnavårdslagen som tillkom på 1960-talet var mer influerad av dessa teorier än av en allmän samhällsmoral (se t.ex. Lundström 1993, Svensson 1998, Lundström & Sallnäs 2003).

1960 års barnavårdslag, *Lag om samhällets barnavård* (1960:97), kom till i en kontext som föregåtts av en rad sociala reformer och av barn och ungdomspsykiatriens utökning (Lundström & Sallnäs 2003). Samtidigt förändrades det kommunala arbetet inom socialtjänsten från en lekmanmodell till byråkratiska organisationer med anställda tjänstemän (Lundström 1993). Åldersgränserna för när samhället kunde ingripa till barns skydd höjdes i miljöfallen till 18 år och i beteendefallen till 21 ålder (4 kap. 25 § 1960 BvL.).

Innehållsmässigt hade barnavårdslagarna från 1902, 1924 samt 1960 flera likheter. Bland annat innehöll samtliga lagar en upptrappningsmodell där åtgärderna blev allt mer ingripande efter hand. En förmaning åt föräldrar kunde t.ex. följas av en varning och sedan en särskild övervakare. I sista hand kunde barnet omhändertas för samhällsvård. Åga kunde utdelas som straff inom barnavården till och med år 1942. 1979 blev Sverige det första landet i världen att helt förbjuda barnaga även i hemmet.

Enligt Lundström (1993) så har den svenska barnavårdens historiska organisering påverkat de skriftliga utredningarnas form och innehåll, och han skiljer mellan den förinstitutionella utredningen, den byråkratiska utredningen och den professionella utredningen. De byråkratiska utredningarna dominerade enligt Lundström på 1950-70 talet efter att organiseringen av barnavården förändrats så att det utfördes av anställda tjänstemän och följde bestämda byråkratiska regler (ibid.). Den professionella utredningen från och med 1980-talet karaktäriseras, liksom den byråkratiska utredningen, av att den utförs av anställda tjänstemän och följer byråkratiska regler, men också av att den lutar sina argument mot vetenskapliga prognoser (Lundström 1993, sid. 174-177).

Socialreformen

På 1950-talet uppstod kritik mot gällande barnavårdslagstiftning då olika nämnder kunde arbeta med samma familjer utifrån olika problematik t.ex. rörande barnavård, nykterhetsvård och fattigvård (Fahlberg & Magnusson 1984). Socialutredningen tillsattes 1967 med målsättning att se över gällande lagstiftning och skapa förutsättningar för större samordning av socialvården med betoning på förebyggande insatser, frivillighet och helhetssyn (ibid.). 1970 antog riksdagen ett lagförslag om att rekommendera att en enda social nämnd skulle finnas i varje kommun (ibid.). Socialtjänstutredningen och remissinstanserna var skeptiska till tvångsvården av vuxna, men relativt stor enighet rådde beträffande att tvångsvården beträffande barn och unga borde bestå (SOU 1977: 40, ibid.).

Socialutredningens betänkande utkom år 1977 med förslag på en helt ny organisering av den tidigare "socialvården", som framöver skulle kallas för "socialtjänsten" (SOU 1977: 40, prop. 1979/80:1, Del C sid. 5). Socialutredningens förslag byggde på tanken om att det fanns en konflikt med en lagstiftning knuten till specifika vårdområden som motverkade möjligheten för praktiken att utgå från en helhetssyn (prop. 1979/80:1, Del C sid. 5). Den nya socialtjänsten skulle präglas av en helhetssyn på sociala problem och frivilliga insatser och respekt för människors självbestämmande och integritet skulle dominera verksamheten (prop. 1979/80:1, Del A sid. 1). Socialtjänstens övergripande mål skulle bygga på demokrati, jämlikhet och solidaritet samt trygghet och utgå från en ramlag (SOU 1977:40, sid. 65-69). Socialtjänstlagen skulle utformas som en ramlag som kunde ta hänsyn till den enskildes önskemål och behov, vilket också inne-

bar att socialtjänsten fick större valmöjligheter i val av insats (ibid.). I den nya lagen ålades kommunerna "det yttersta ansvaret" för att medborgarna fick den service de var i behov av, vilket inte funnits tidigare (ibid.) Detta yttersta ansvar och lagens ambitiösa målsättning och breda ansvarsområde, samt lagens vaga formuleringar, gjorde att många remissinstanser var kritiska till reformen (SOU 1977: 40, sid. 68-69, Carlsson 1995).

Även om samhället fortfarande hade ett särskilt ansvar för barn och möjligheten till tvångsvård för barn skulle finnas kvar, föreslog socialutredningen en rad inskränkningar i möjligheten till tvångsvård. Bland annat föreslogs LVU endast kunna avse barn upp till 18 år, ett förslag som i lagstiftningen reviderades till 18 respektive 20 år för normbrytande ungdomar (prop. 1979/80:1 Del C, sid. 14-16). Vidare föreslogs att det skulle införas en begränsning av vårdtiderna till tre månader, med möjlighet till förlängning i miljöfallen, samt att en årlig omprövning skulle ske i samtliga fall (ibid. sid. 21-23). I propositionen ansågs ett sådant förfarande dock kunna skada barn och föräldrar, varmed det slutligen föreslogs att miljöfall årligen skulle rapporteras till nämnden och enbart normbrytande ungdomar skulle formellt omprövas var sjätte månad (ibid.). I den senare versionen av LVU skall dock även miljöfallen rapporteras var sjätte månad (prop. 1989/90:28, sid. 1).

Den 1:e januari 1982 ersattes den gamla barnavårdslagstiftningen av SoL och LVU. Därmed kom alla frivilliga insatser att samlas i SoL och alla tvångsinsatser i separata lagstiftningar. Tvångslagarna blev undantagslagar som enbart kunde bli aktuella när SoL inte var tillämplig. Sedan Socialtjänstlagen trädde i kraft 1982 så är det också länsrätten som beslutar om vård enligt LVU. Enligt den tidigare barnavårdslagstiftningen så fungerade socialnämnden som beslutsfattare om föräldrarna godtog tvångsomhändertagandet, i annat fall underställdes beslutet länsrättens prövning (SOU 1977: 40 sid. 419, prop. 1979/80:1 Del C, sid. 8). SoL blev en målinriktad ramlag, och en bärande tanke var att en samlad servicelag skulle underlätta en helhetssyn på sociala problem och undvika specialisering, men också betona frivilligheten och förebyggande insatser (prop. 1979/80:1, Del C, sid. 5, Carlsson 1995). JO var kritisk till förslaget om samtycke och menade att detta kunde innebära en minskad befogenhet för socialtjänsten att bestämma över barn när föräldrarna samtyckte till vård, vilket kunde göra det svårare att planera vården (prop. 1979/80:1, Del C, sid. 9).

Helhetssynen innebar att en persons sociala problem skulle ses i förhållande till hela den sociala miljö han eller hon befann sig i (prop.

1979/80:1, Del A, sid. 1). Lundström och Sallnäs (2003) menar dock att den nya socialtjänstlagen främst retoriskt betonade sambandet mellan strukturella förhållanden och sociala problem, men att det i verkligheten var samma (psykologiska eller individuella) förklaringsmodeller som rådde i praktiken.

Frivillighet framför tvångsvård

Sedan 1982 finns inte någon specifik barnavårdslag i Sverige, utan all social service finns samlad i en och samma lag. Den upptrappningsmodell som fanns i de tidigare barnavårdslagarna övergavs och ersatts av två dikotomiska förhållanden; frivillighet eller tvång. Detta innebar att samtycket fick en betydelsefull innebörd i svensk barnavård, vilket jag återkommer till i kapitel 4. Flera remissinstanser, länsstyrelserna i tre län, JO samt Sveriges socialförbund, var kritiska till den starka ställning som frivillighet och samtycke gavs i tvångsvårdslagstiftningen beträffande barn, och menade att detta kunde minska möjligheten att tillgodose barns rätt till trygghet och försvåra vårdens planering (prop. 1979/80: 1; Del C, sid. 369-371, Landelius 1996, sid. 295).

Efter socialreformen minskade också både antalet placeringar som skedde med samtycke och med tvång och LVU-lagstiftningen kritiserades för att ha alltför otydliga och vaga begrepp, vilket medförde att en socialberedning tillsattes 1982 för att genomföra en översyn av LVU (Hollander 1985, DS S 1987:3, Carlsson 1995). Socialberedningens betänkande lämnades i februari 1986 (SOU 1986:20) och en särskild utredare (dåvarande JO, Tor Sverne) tillsattes för att göra en översyn av LVU med utgångspunkt av socialberedningens förslag (DS S 1987:3).

Socialberedningen föreslog att LVU borde ersättas med en helt ny lag som skulle kallas för *Lag om tvångsombändertagande av unga* (LTU). I denna lag föreslogs att frivilligheten skulle betonas ännu starkare, bland annat ansågs att alla placeringar utanför hemmet skulle betraktas som tillfälliga stödplaceringar (DS S 1987:3, sid. 10-11). Så blev det dock inte.

En bärande tanke i både socialberedningens förslag och översynen av LVU var dock att de biologiska föräldrarna är viktiga personer för barnet, även om barnet måste skiljas från föräldrarna. I boken *Översyn av LVU* skriver utredaren Tor Sverne att:

Enligt socialberedningens uppfattning bör man vara återhållsam med omhändertaganden av barn och istället satsa mer målinriktat än idag på

att utveckla behandlingsarbetet i familjer där barn far illa. Om man tvångsomhändertar ett barn skall man utgå från att det är fråga om en stödplacering och att barnet i de allra flesta fall skall återförenas med sina föräldrar. /---/ Jag delar i huvudsak socialberedningens uppfattning men anser att man inte kan komma ifrån att det förekommer fall där en återförening mellan barn och föräldrar inom överskådlig tid från början ter sig orealistisk och en långvarig placering kan förutses (s.k. ersättningsplaceringar)(DS S 1987:3, sid.10).

Socialtjänstreformen och även revideringarna av LVU präglades därmed av en tilltro till möjligheterna att genom frivillig behandling och service skydda barn från destruktivt leverne och vanvård, där föräldrarna betraktas som en viktig del i barns identitetsutveckling.

År 1990 kom en ny LVU-lagstiftning (nuvarande SFS 1990:52). Där tydliggjordes kriterierna för tvångsvård mer explicit och begreppet "fara" (för hälsa och utveckling) ersattes med "påtaglig risk", vilket var tänkt att möjliggöra tidigare ingripanden i beteendefallen (prop. 1989/90:28, sid. 1-3). Samtyckeskonstruktionen förändrades dock inte utan behöll samma formulering som tidigare¹⁷. I 1980 års LVU-lagstiftning var samtliga förutsättningar för vård samlade i lagens första paragraf, och de missförhållande som angavs i miljöfallen var: "brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet", medan missförhållandena i beteendefallen uppgavs vara "missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat därmed jämförbart beteende" (1 § LVU, SFS 1980:621).

I samband med 1990 års LVU-lagstiftning delas förutsättningarna för tvångsvård upp i tre paragrafer, och (1-3 §§ LVU, SFS 1990:52). Missförhållandena i miljöfallen förtydligas och anges som "misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet" (2 § LVU, SFS 1990:52). De missförhållanden som anges avseende beteendefallen förtydligas till "missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende" (3 § LVU, SFS 1990:52).

År 2001 kom en ny version av Socialtjänstlagen (2001:453), som numera är kapitelindeldad. Lagen trädde i kraft 1 januari, 2002 och har inne-

¹⁷ I lagtexten är samtyckeskonstruktionen formulerad som att en förutsättning för tvångsvård är att "det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom och, när den unge har fyllt 15 år, av honom själv".

burit ökade möjligheter att överklaga biståndsbeslut. Socialnämnderna har numera också skyldighet att upprätta vårdplaner även vid frivilliga placeringar utanför hemmet. Den nya socialtjänstlagen innehåller därmed inga radikala förändringar, även om en viss anpassning skett till barnkonventionen som Sverige skrev under 1990. Barnets rätt att komma till tals har stärkts, och det betonas numera både i SoL och LVU att barns bästa skall vara vägledande i alla beslut (prop. 1996/97:124, prop. 2002/03:53).

Aktuell debatt kring barnavårdsutredningar:

Socialtjänsten har sedan 1990-talet i allt högre grad kritiserats för brister i barnavårdsutredningar. Kritiken har gällt otydliga regler kring dokumentation och utredningsförfarande (prop.1996:97:124, Grönwall & Holgersson 2004 sid. 272-273). Socialsekreterares arbetsmetoder och insatsers resultat och effekt har kritiserats för att sakna vetenskapligt stöd (Socialstyrelsen 2001). Studier har också visat att socialsekreterare sällan använder sig av vetenskaplig kunskap i sitt praktiska arbete (Rosen 1994, Bergmark & Lundström 2000, Nordlander 2006).

Utredningstiden för barnavårdsutredningar är sedan 1997 begränsad till fyra månader, och förlängning av utredningstiden kan endast ske i vissa fall (11 kap. 2 §, 2 st.). Socialstyrelsen fick i slutet av år 1999 i uppdrag att utforma program och stödja kunskapsutvecklingen inom socialtjänsten. Socialstyrelsens uppdrag har resulterat i att lagstiftningen ytterligare förändrats i syfte att strukturera utredningsarbetet bättre. I lagstiftningen finns numera tydligare uttryckt att familjen skall informeras om att en utredning inleds och om socialtjänstens möjlighet att hämta in uppgifter från omvärlden (Grönwall & Holgersson 2004, sid. 273, 11 kap. 2 § SoL). Vidare finns det regler om att det alltid skall upprättas en vårdplan när ett barn skall placeras utanför det egna hemmet, vilket tidigare enbart var fallet beträffande LVU (Grönwall & Holgersson 2004, sid. 274, 1 kap. 3 § SoL).

Debatten kring socialtjänsten har de senaste åren kretsat kring kompetensutveckling och kvalitetssäkring, och målet är att uppnå en kunskapsbaserad eller evidensbaserad socialtjänst som i högre utsträckning bygger på vetenskap. Samtidigt finns kritiker som hävdar att det sociala arbetet är en verksamhet där prognoser inte alltid är möjliga, och vars resultat inte alltid kan förutses och mätas på ett lämpligt sätt, då arbetet också är en relationsberoende process (se t.ex. Månsson 2000, 2001, Webb 2001).

Aktuell debatt kan sammanfattas som att det inte längre anses vara tillräckligt att socialtjänsten gör bedömningar och prognoser, utan de måste också använda sig av behandlingsmetoder som är baserade på vetenskaplig kunskap. Den professionella utredning som Lundström menade växte fram på 1980-talet, tar sig därmed möjligen nya uttryck framöver.

Sammanfattning

Barnavårdens framväxt i början av 1900-talet av en moralisk diskurs där den nya arbetarklassen och deras barn stod i fokus. Barn skulle räddas från destruktiva miljöer som kunde påverka dem negativt, och föräldrarnas leverne och beteende ansågs ha stor betydelse för barns utveckling. 1902 BvL möjliggjorde tvångsvård av barn under 15 år. Med 1924 BvL utökades möjligheterna för samhället att ingripa med tvång. Åldersgränserna höjdes till 18 år, och det blev möjligt att tvångsomhänderta barn under 16 år på grund av misshandel eller vanvård. 1960 reviderades lagstiftningen på nytt (1960 BvL). Då hade möjligheterna att göra psykologiska diagnoser inriktade på individen snarare än den moraliska miljön utökats och professionaliseringen av det sociala arbetet tilltog. De gamla barnavårdslagarna hade en upptrappningsmodell där tvångsvård av barnen var den mest ingripande åtgärden.

En omfattande revidering av sociallagstiftningen ägde rum i samband med socialreformen 1980, då samliga sociala insatser riktade mot såväl barn, vuxna missbrukare och människor med svårigheter att klara sin försörjning, kom att samlas i en gemensam ramlag, Socialtjänstlagen, som trädde i kraft år 1982, innebar en ökad betoning på demokrati, frivillighet och service. Socialtjänsten skulle präglas av helhetssyn och respekt för människors integritet och tilltron till behandlingsresurser och dess möjligheter var stor. De senaste åren har bristerna i det sociala arbetets vetenskaplighet stått i fokus och ett flertal förändringar har genomförts för att det sociala arbetet skall blir mer kunskapsbaserat.

4. Rättsliga förutsättningar för tvångsvård

I detta kapitel presenteras översiktligt de rättsliga förutsättningarna för ingripande i enlighet med LVU, och innebörden i de centrala rekvisiten.

Socialtjänsten skall alltid arbeta för att i första hand tillgodose människors hjälp- och vårdbehov med hjälp av frivilliga insatser utifrån 4 kap. 1 § SoL. Enbart i undantagsfall skall tvångsvård tillämpas, vilket för barn regleras i LVU. De flesta placeringar av barn i Sverige sker också på frivillig väg. Den 1:e november 2005 var ca 15 200 barn föremål för heldygnssinsats, varav 10400 fick vård med stöd av SoL och ca 4600 med stöd av LVU (Socialstyrelsen 2006, sid. 6). Ca 200 barn var omedelbart omhändertagna (ibid.). Förhållandet mellan barn i tvångsvård respektive frivillig vård tenderar att hålla sig relativt konstant genom åren.¹⁸

En förutsättning för att tvångsvård skall bli aktuellt är att det föreligger ett *missförhållande* på grund av brister i hemmiljön eller till följd av normbrytande beteende hos den unge. Vidare skall missförhållandet anses utgöra en *påtaglig risk* för det enskilda barnets hälsa och utveckling så att ett vårdbehov föreligger. Slutligen skall den behövliga vården inte kunna tillgodoses med frivilliga insatser, vilket innebär att *samtycke saknas* från någon part (se 1 § LVU). Sedan 2003 uttrycker lagstiftningen också explicit att vad som är bäst för barnet skall vara avgörande för beslutet, vilket innebär att en bedömning av att tvångsvård är i enlighet med *barnets bästa* också är en förutsättning för vård enligt LVU (1 § 5 st. LVU).

¹⁸ År 2001, dvs. det år när barnen i aktstudien föreslogs vård med stöd av LVU, var det ca 14 000 barn som fick heldygnssinsatser i november 2001. Av dessa hade knappt 10 000 vård med stöd av SoL och ca 4000 erhöll vård enligt LVU, 150 barn var omedelbart omhändertagna enligt LVU (Socialstyrelsen, 2002:7, sid. 3).

Missförhållanden som kan föranleda tvångsvård

Brister i hemmiljön

Barn som är under 18 år gamla kan beredas vård på grund av brister i hemmiljön. Tvångsvården upphör i dessa fall senast i samband med att barnet fyller 18 år (2 och 21 §§ LVU).¹⁹ I 2 § LVU återfinns de förhållanden som kallas för miljöfall.

Vård skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas (2 § LVU).

LVU kan vara tillämpligt vid fysisk *misshandel* då aga är förbjudet enligt svensk lag (6 kap, 1 § FB). Det är inte nödvändigt att misshandeln är styrkt eller anknuten till någon särskild gärningsman via fällande juridisk dom, utan det är barnets vårdbehov som står i centrum vid bedömningen (SOSFS 1997:15). Även psykisk misshandel i form av t.ex. hot, kränkningar, nedvärderingar och terror är att betrakta som misshandel enligt lagstiftningen och en möjlig grund för LVU (ibid. prop. 1989/90:28). Begreppet misshandel förtydligades år 2003 och sedan dess står det uttryckligen både ”fysisk och psykisk misshandel” i 2 § LVU (SOU 2000:77, 2 § LVU).

Såväl psykisk misshandel som otillbörligt utnyttjande ligger nära situationer som handlar om *brister i omsorgen*, vilket innebär att barnets psykiska eller fysiska behov inte tillgodoses. Detta kan t.ex. innebära att barnet inte behandlas åldersadekvat, att dess hygien eftersätts, att barnet lämnas åt andra eller vistas i skadliga miljöer eller att barnet far illa av att stå emellan föräldrarnas konflikter (SOSFS 1997:15).

Otillbörligt utnyttjande innebär i första hand sexuella övergrepp mot barn, men kan även handla om att barnet utnyttjas på annat sätt, t.ex. genom alltför ansträngande fysiskt arbete eller att det genom överkrav pådyvlas ett alltför stort ansvar för hem och familj i förhållande till sin

¹⁹ Barn som vuxit upp i familjehem med stöd av 2 § LVU kan dock få fortsatt vård och boende i familjehemmet med stöd av frivilligt bistånd enligt 4 kap 1 § SoL efter 18 års ålder.

ålder (SOSFS 1997:15). *Annat förhållande i hemmet* kan t.ex. anses föreligga om det föreligger grava relationsstörningar mellan föräldrar och barn, eller när föräldrar ämnar utsätta barnet för tvångsäktenskap. Begreppet annat förhållande i hemmet omfattar också situationer där det är andra än vårdnadshavaren som utsätter barnet för fara (ibid.).

Normbrytande beteende hos unga

Personer som inte har fyllt 20 år kan beredas vård med stöd av 3 § LVU på grund av missbruk, brottslighet eller annat socialt nedbrytande beteende (1 § LVU). Ansökan om vård skall ha bifallits, men behöver inte ha vunnit laga kraft, innan den unge fyllt 20 år. I samband med överklagan kan det därför hända att vården i sig inte påbörjas förrän efter att den unge hunnit fylla 20 år. Påbörjad vård kan dock pågå längst till och med att den unge fyllt 21 år (21 § 3:e st. LVU, SOSFS 1997:15). I 3 § LVU återfinns de vårdbehov och förhållanden som kallas för beteendefall.

Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa och utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottlig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende (3 § LVU).

Med *beroendeframkallande medel* avses t.ex. alkohol, narkotika och därmed jämställda preparat som t.ex. thinner och flyktiga lösningsmedel som innehåller alkohol. Även bruk av läkemedel som t.ex. Valium, Rohypnol, Stesolid kan räknas som missbruk om det används i icke-medicinskt syfte. Frågan huruvida det handlar om missbruk eller inte är en bedömningsfråga och avgörs bl.a. utifrån vilken typ av preparat det handlar om, omfattningen av konsumtionen och den unges ålder. En utgångspunkt vid denna bedömning är dock att unga personer riskerar att utveckla ett beroende snabbare än vuxna (SOSFS 1997:15, kap 5). Även enstaka bruk av tunga narkotika är att betrakta som missbruk (prop. 1979/80:1, Del A, sid. 583).

Med *brottslig verksamhet* avses upprepad brottslighet som inte kan anses vara bagatellartad, alternativt enstaka brott av allvarlig art. *Annat socialt nedbrytande beteende* definieras som att "den unge avviker från samhällets grundläggande normer på ett sätt som kan leda till en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling". Exempel på socialt nedbrytande beteende kan vara prostitution, uppträde på sexklubb, bruk av anabola steroider (som ej klassas som beroendeframkallande medel), brott som ej kan be-

traktas som brottslig verksamhet, att vistas i riskmiljöer som exempelvis knarkarkvartar. Beträffande socialt nedbrytande beteende skall nämnden göra en sammantagen bedömning av en persons olika beteenden, och flera problembilder kan därmed ingå under denna rubricering (SOSFS 1997:15 kap. 5). LVU-lagstiftningen får inte användas för att tillgodose samhällets skyddsbehov, även om det i propositionen konstateras att tvångsvården också kan få betydelse för samhällsskyddet (prop. 1979/80:1, Del A sid. 583).

Vårdbehov

Oaktat om något av förhållandena i 2 eller 3 §§ LVU anses föreligga, måste myndigheterna ta ställning till om förhållandena medför en påtaglig risk för att den unges hälsa och utveckling allvarligt skadas. Det ska göras en individuell prognos om vilken effekt missförhållandena kan få för det specifika barnet. Om missförhållandena bedöms innebära en påtaglig risk för att det enskilda barnets hälsa och utveckling kommer att skadas, föreligger ett vårdbehov (SOSFS 1997:15 kap. 4). En utgångspunkt i lagstiftningen är att olika barn kan ha olika och specifika behov och resurser, och att föräldrar har förmåga att tillgodose barns behov på olika sätt, varför en individuell bedömning måste göras i varje enskilt fall (ibid.).

Uttrycket ”påtaglig skada” innebär också att det inte får handla om en mindre eller övergående risk för barnet. Ett tydligt vårdbehov skall således föreligga. Samtidigt innebär kriteriet en viss möjlighet för myndigheter att gripa in i ett tidigare skede, dvs. skadan behöver inte ha inträffat för att tvångsvård skall föreslås (ibid. prop. 1989/90:28).

Samtyckets betydelse

Samtyckeskravet är centralt i den svenska lagstiftningen. Motsvarande krav på samtycke i samband med tvångsvård av barn och unga finns varken i Norge eller i England och Wales, även om förutsättningarna för tvångsvård i övrigt uppvisar relativt stora likheter mellan länderna (Hestbæk 1998, Mattsson 2002, sid. 117). Samtyckeskravet fanns inte heller i de tidigare svenska barnavårdslagarna utan då kunde barn placeras utanför

hemmet med tvång trots föräldrarnas samtycke, om kriterierna för vård i övrigt ansågs vara uppfyllda.

Samtyckeskravet innebär att tvångsvård numera inte kan bli aktuellt om vårdbehovet kan tillgodoses med parternas samtycke. Detta innebär att de situationer som barn och unga befinner sig i som blir föremål för tvångsvård inte nödvändigtvis har det ”sämre” än barn som placeras utanför hemmet med stöd av SoL. Det som utmärker LVU är framför allt att någon av vårdnadshavarna, eller den unge (om denna fyllt 15 år), motsätter sig den planerade vården.

Ett uttryckt samtycke kan dock bedömas som otillräckligt, och LVU kan under vissa förutsättningar tillämpas trots samtycke. Detta kan t.ex. förekomma om samtycket ges med vissa förbehåll avseende vårdtid eller vårdform, samt om det anses finnas risk för att vården störs av vårdnadshavare eller där parterna på andra sätt försvårar samarbete med nämnden. (Se prop. 1979/80:1, Del C, SOSFS 1997:15, kap. 2.).

Samtyckeskravet innebär inte bara att parternas inställning till vården skall ha en avgörande betydelse, utan socialsekreterare måste också göra en bedömning av om samtycket är allvarligt menat så att vården kan genomföras som planerat (Mattsson 2002, sid. 81). Samtycket måste vara så pass tillförlitligt att den behövliga vården kan genomföras (1 § LVU 2. st.). Detta innebär att frågan om samtycke inte är okomplicerad, då det alltid måste vägas in i bedömningen om det finns risk att samtycke till placering ges av barn eller deras föräldrar, som ett strategiskt sätt att undgå tvångsvård. Ett uttryckt samtycke kan därför i praktiken bedömas som otillräckligt. Det innebär att samtycket också skall värderas och bedömas.

Huruvida tvångsvården är ett resultat av att myndigheterna bedömt ett samtycke som tveksamt eller om det beror på att någon part uttryckt en stark motvilja till vården framgår inte av t.ex. statistik. Skillnaderna mellan de barn som blir föremål för frivillig vård respektive tvångsvård kan därför framstå som större än vad de är i praktiken, även om det naturligtvis får betydelse för den fortsatta vårdkedjan om vården sker frivilligt eller med stöd av LVU. Ordet ”tvångsvård” kan också vara vilseledande, då det inte framgår mot vem tvånget riktar sig, dvs. vem som motsatt sig vården. Miljöfallen avser t.ex. ofta barn under 15 år, varmed samtyckeskravet gäller föräldrarna. Det tvång som utövas i relation till samtyckeskravet riktas därför i praktiken till föräldrarna och behöver inte betyda att barnet är emot vård.

Föräldrars rätt

En barnavårdsutredning kan inledas och bedrivas mot föräldrarnas vilja när LVU inte kan uteslutas (Socialstyrelsen 2006b sid. 37). Barns behov av skydd under sådana förhållanden som anges i LVU innebär därmed ett undantag från sociallagstiftningens grundläggande princip om frivillighet.

Lagens utformning innebär dock att om familjen avvisar de erbjudna åtgärderna, kan den enskilde socialsekreteraren vid utredningstidens slut inte göra mer för barnets skydd - förutsatt att kriterierna för tvångsvård inte är uppfyllda. Socialtjänsten har ändå ett ansvar för att följa upp missgynnade barn och unga där samtycke till frivilliga lösningar saknas (Socialstyrelsen 2006b sid. 40). I realiteten är socialsekreterare beroende av föräldrarnas vilja till samarbete för att kunna göra detta, så länge inga nya anmälningar eller ansökningar inkommer som kan föranleda att en ny utredning inleds (ibid.). Kravet på samtycke innebär därmed att föräldrar har en förhållandevis stor möjlighet till motmakt i relation till socialsekreteraren, fram till dess att LVU är beslutat.

I *Föräldrabalken* (1949:381), hädanefter förkortad FB, återfinns några av de skyldigheter och rättigheter som föräldrar har i relation till sina barn. De som har vårdnaden om ett barn skall sörja för att barnet får sina behov tillgodosedda (6 kap. 2 § FB, 2 st.). De grundläggande behov som anges i föräldrabalken citeras nedan.

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning (6 kap. 1 § FB).

Den formella vårdnaden för barnet pågår tills barnet fyller 18 år, även om försörjningsansvaret inte upphör förrän barnet slutat skolan (6. kap. 2 § FB, 7 kap. 1 § 2. st. FB). I vårdnadshavares skyldigheter ingår, förutom att tillgodose barnets materiella och känslomässiga behov, också att hindra att barnet orsakar skada för andra, vilket innebär att föräldrar/vårdnadshavare har ett särskilt ansvar för att förhindra ett normbrytande beteende hos barnet som kan skada omgivningen.

Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan

skall vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas (6 kap. 2 §, 2 st. FB).

Vårdnadshavare har också "rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter" (6 kap. 11 § FB). Föräldrars rättsliga ställning innebär t.ex. att barns möjligheter att begära en familjehemsplacering är obefintliga om föräldrarna motsätter sig det och förutsättningar för LVU saknas (Mattsson 2006).

Föräldrar (om båda är vårdnadshavare) har därmed omfattande rättigheter i relation till barnet, tills dess att ett tvångsomhändertagande ägt rum. Dessa rättigheter är särskilt omfattande beträffande barn under 15 år, som saknar processbehörighet. Barn under 15 år kan t.ex. inte motsätta sig fortsatt vård med stöd av SoL, om föräldrarna önskar att barnet skall vara placerat utanför hemmet (Mattsson 2006, sid. 221).

Mattsson (2006) menar att föräldrars starka ställning i relation till barn innebär att insatser enligt Socialtjänstlagen i många avseenden sker på föräldrars villkor, framför allt om barnet är under 15 år. Vårdnadshavares bestämmanderätt över sina barn kan vara en hindrande faktor, eftersom socialtjänstens möjligheter att agera utan föräldrars samtycke är begränsade (sid. 129-131). Mattsson anser att LVU i många avseenden tillhandahåller bättre rättsskydd för barn än SoL-placeringar (sid. 220-222). I LVU-processen ges t.ex. barnet alltid ett eget rättsligt ombud, medan föräldrarna som vårdnadshavare är de som skall agera i barnets intresse i samband med SoL-insatser (ibid.). Föräldrars rättigheter att bestämma över sina barn är på så vis fortfarande starka i samband med frivilliga placeringar utanför hemmet, medan föräldrars bestämmanderätt över sina barn starkt begränsas när ett barn placeras med enligt LVU.

Bärande principer i svensk lagstiftning

Principen om barnets bästa

De flesta moderna samhällen har idag en lagstiftning vars syfte är att bevara och tillgodose barns rätt till en trygg uppväxt och acceptabla levnadsvillkor. Barndomen betraktas idag som unik och värdefull och samhället anses ha ett särskilt ansvar för att barns rättigheter och skyddsbehov tillgodoses. Utformandet av FN:s barnkonvention om barns rättigheter som öppnades för undertecknande i januari 1990 skrevs samma dag under av

62 stater, och konventionen trädde i kraft den 2:e september 1990 sedan den ratificerats av 20 stater, inklusive Sverige (Andersson & Hollander 1996, sid. 65). Av FN:s barnkonvention, artikel 3, framgår att:

Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet.

Barns rätt till delaktighet, information och att få uttrycka sin vilja har också omformulerats och förstärks de senaste åren i svensk lagstiftning i enlighet med FN:s barnkonvention som betonar barn som självständiga aktörer. I LVU-utredningens betänkande (SOU 2000:77) presenterades olika förslag kring hur barnperspektivet i LVU skulle förstärkas, och principen om barnets bästa återfinns numera i både SoL och LVU (prop. 1996:97:124 sid. 98-100, prop. 2002/03:53, 1 kap. 2 §, SoL, 1 § 5 st. LVU). I LVU infördes ändringen först 2003 och lyder som följer:

Vid beslut enligt denna lag skall vad som är bäst för den unge vara avgörande. Den unges inställning skall så långt som möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till den unges vilja med beaktande av hans eller hennes ålder och mognad (1 §, 5-6 st. LVU, Lag 2003:406).

Samtidigt är uttrycket "barnets bästa" problematiskt då det är ett elastiskt och tolkningsbart begrepp utan precist innehåll, vars betydelse förändras över tid och beroende på sammanhang (Andersson & Hollander 1996, sid. 58, Hollander 2001, Lindgren 2006, sid. 50-56). Hollander (2001) förhåller sig kritisk till att det psykologiska begreppet "barnets bästa" används i lagstiftningen istället för det juridiska begreppet "barns rätt", och menar att det är olyckligt att begreppen blandats samman och likställs med varandra. Det är också vuxna beslutsfattare som avgör vad som är barnets bästa, vilket innebär att barns uttryckta vilja inte nödvändigtvis behöver påverka beslutet (Hollander 2005).

Vuxnas perspektiv på barns behov

Barnavården präglas av ett flertal föränderliga och kontextberoende begrepp som t.ex. "barns rätt", "barnperspektiv", "barns behov" och "barns bästa" (Andersson & Hollander 1996). Ett sätt att stärka barns rätt har varit att uppmärksamma och lyfta fram barns kompetens och delaktighet, vilket innebär ytterligare begrepp för socialsekreterare att förhålla sig till

(Rasmusson 2006, sid. 21). Ett barnperspektiv kan definieras som vuxnas tolkning och analys av barns behov och barns bästa, medan barns perspektiv syftar på barnets egna upplevelser (Rasmusson 2006, sid. 22). Mattsson (2002) talar om barns behov eller barns intressen för att tydliggöra skillnaden mellan vuxnas eller barns perspektiv, där behov bedöms av vuxna och intressen av barnet själv. Mattsson gör utifrån detta följande definitioner av barns behov och intressen (sid. 37-39).

- *Barnets behov* avser vuxnas åsikter om barn, både om barn i allmänhet och om ett enskilt barn.
- *Typiska behov* syftar på behov som vuxna anser att barn vanligtvis har som kan härröra från sakkunniga experter, vetenskapliga studier eller vedertagna uppfattningar om barns behov.
- *Specifika behov* är vad vuxna anser att ett specifikt barn är i behov av.
- *Barns intressen* framkommer genom att barnet får uttrycka sig och uttala sina intressen.
- *Barns typiska intressen* är barnets uppfattning om vad barn i allmänhet behöver.
- *Barns specifika intressen* är barnets subjektiva tankar om vad som är viktigt för han/henne och avser därmed barnets tankar, önskningar och känslor.

Utifrån detta resonemang kan man säga att socialsekreterares uppgift i LVU-utredningar är att så gott det går förmedla kunskap om barnets intressen, samt inta ett samhälleligt barnperspektiv och utifrån detta bedöma barnets behov och agera utifrån vad som bedöms vara barnets bästa. I samband med LVU är det enligt gällande rättspraxis särskilt viktigt att barnets specifika behov utreds och analyseras (Mattsson 2002, sid. 38). Att barns specifika behov lyfts fram är således väsentligt, och baserar sig på en människosyn där individer anses ha unika erfarenheter och behov. Socialsekreterare kan därför inte enbart utgå från generella antaganden om barns behov utan de måste bedöma varje enskilt fall för sig.

Återföreningsprincipen

Synen på de biologiska föräldrarnas betydelse för sina barn, och hur en separation från de biologiska föräldrarna påverkar barn, kan delvis förklaras med olika skolbildningar. Goldstein, Freud och Solnit (1978) betraktas som förespråkare för den behovsinriktade skolbildningen. I boken *Barnets rätt - eller rätten till barnet* uttrycker de att det viktigaste är att barn har tillgång trygga och stabila psykologiska föräldrar som kan tillgodose deras behov (Goldstein et al. 1978). Utifrån den behovsinriktade skolbildningen bör socialtjänsten därför verka för att placeringar skall vara så stabila som möjligt för att främja att barn och fosterföräldrar kan utveckla en känslomässig relation.

Den svenska lagstiftningen har dock i hög utsträckning influerats av en relationsorienterad skolbildning (Mattsson 2006, sid. 111). Denna skolbildning utgår från att de personer som barnet primärt knutit an till, oftast föräldrarna, är viktiga för barnets fortsatta utveckling. En separation mellan barn och föräldrar betraktas därmed som ett trauma, vilket innebär att socialtjänsten bör arbeta med hemmaplanslösningar, och när en separation är nödvändig skall socialtjänsten verka för en god och bibehållen kontakt med barnets biologiska föräldrar (se t.ex. Lindén 1982, Grönwall & Holgersson 2004, 371-374, Mattsson 2006, sid. 110).

Den svenska lagstiftningen betonar numera att socialtjänsten alltid skall arbeta för en god och bibehållen relation mellan barn och föräldrar när ett barn placerats utanför hemmet, och numera skall släktingplaceringar alltid övervägas vid placering utanför hemmet (6 kap. 1 § SoL samt 5 och 14 §§ LVU). Återföreningsprincipen får återverkningar i andra principer som att barnet bör placeras nära hemmet (närhetsprincip) och i möjligaste mån hos anhöriga (anhörighetsprincip) (Mattsson 2006, sid. 110-119). Risken för sammanbrott i placeringen tenderar också att minska om den unge placeras hos någon släkting (Vinnerljung et al. 2001, Sallnäs et al. 2004). Forskning tyder också på att barns identitet förstärks av en god kontakt med sina biologiska föräldrar i samband med placering utanför hemmet, och att de då får mindre känslomässiga problem (Hess 1987, Masson 1990, Andersson 1991, Bilson & Barker 1992, Thoburn 1994, Newman 1995, Berridge 1997). Samtidigt finns ett fåtal kritiska forskningsrapporter till detta perspektiv som tyder på att föräldrakontakt också kan ha negativa effekter (se t.ex. Fanshel et al. 1990, Sinclair & Gibbs 1998, Hill 1999). Egelund och Hestbæk (2003, sid. 196) konstaterar i sin

forskningsöversikt att det inte finns någon säker kunskap om att en regelbunden föräldrakontakt har en positiv effekt på placerade barns utveckling. Däremot verkar föräldrakontakt ha positiva effekter på placeringens stabilitet (ibid.).

Kriminella ungdomar – mellan socialtjänst och straffsystem

Normbrytande ungdomar som omhändertas på grund av sitt eget beteende jml. 3 § LVU blir inte sällan föremål också för straffrättsligt förfarande, då beteendet kan innefatta brottsliga gärningar. Därmed balanserar dessa ungdomar ofta mellan straffrätt och socialrätt, och blir föremål för insatser som kan betecknas som antingen straff eller behandling.

Barn blir i Sverige straffmyndiga vid 15 års ålder (1 kap. 6 § BrB). Historiskt och internationellt finns dock en långtgående tradition av att unga personer som begår brottsliga handlingar i första hand skall behandlas och inte straffas, då de på grund av sin ålder och omognad inte kan ses som lika ansvariga för sina handlingar som vuxna. Detta innebär att det i de flesta länder finns särskilda regler för unga lagöverträdare. I Sverige regleras detta förhållande främst i *Lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare* (hädanefter förkortad LuL) som innehåller bestämmelser om handläggning hos polis, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år (1 § LuL). Förutom speciella regler avseende handläggning finns det speciellt anpassade påföljder beträffande ungdomar som begår brott. Straffet kan t.ex. innebära vård inom socialtjänsten eller på särskilt ungdomshem (32 kap. 1, §§ BrB, se även 1 § LuL)²⁰.

Fängelse döms också enbart ut i undantagsfall till personer under 21 år, istället förordas att straffet avtjänas på särskilda ungdomshem i enlighet med *Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård*, LSU, som trädde i kraft 1 januari, 1999. I praktiken innebär påföljden en vistelse på

20 Sedan år 2001 finns krav på att socialtjänsten skall ha utarbetat en tydlig vårdplan som den unge och föräldrarna samtyckt till för att den unge skall kunna dömas till vård inom socialtjänsten. Denna vårdplan presenteras för tingsrätten i ett skriftligt yttrande från socialtjänstens, något som tingsrätten oftast hämtar in från socialtjänsten när personer under arton år är misstänkta för brott (11 § LuL).

mellan 2 veckor och 4 år på ett särskilt ungdomshem²¹. LSU tillkom som en reaktion mot att alltför ungdomar dömdes till fängelse för allvarliga brott, men lagen är också resultatet av en kritik mot behandlingstankens och socialtjänstens oförmåga att tillgodose rättsideologiska krav på konsekvens, proportionalitet, förutsägbarhet och rättvisa (SOU 1993:35).

Straff och behandling (vård) är därmed två diffusa och flytande begrepp som problematiserats av forskare och vars gränser är svåra att skönja (se t.ex. Kumlien 1994, Svensson 1998, Levin 1998, Svensson 2001, Palm 2003). Svensson (2001) talar om vårdande makt, vilket både innebär att den enskilde skall inordnas och korrigeras, och att vården motiveras med en välvilja och en ambition om en förbättrad livssituation för den enskilde (ibid.). Studier som fokuserat på förhållandet mellan straffsystem och socialtjänst beträffande kriminella ungdomar tyder på att besluten ofta är godtyckliga och att socialtjänsten agerar förhållandevis repressivt (Svensson 2006, Tärnfalk 2007). Detta skulle kunna tolkas som att socialtjänsten i alltför hög utsträckning anpassar sig till det straffrättsliga "tänkandet" i mötet med rättsystemet. Ett problem är att det inte går att förutse vilken ideologi eller vilket system som kommer att bli styrande när en ungdom begår allvarliga brott, dvs. vilket system som kommer att ansvara för den unge (Svensson 2006). Detta kan ses som en allvarlig brist i rättssäkerheten för unga som begått brott.

Ett sätt att komma till rätta med detta kan vara att tydligare skilja socialtjänstens roll från straffsystemet, vilket skett i t.ex. England. Gränserna mellan straff och behandling är därmed möjligtvis mindre flytande i England, vilket å andra sidan innebär att unga personer riskerar att dömas till fängelse.

21 De särskilda ungdomshemmen drivs sedan den 1 juli 1994 av staten, liksom de institutioner där vuxna missbrukare tvångsvårdas (s.k. "LVM-hem") (Fahlberg & Magnusson 1984). En särskild statlig myndighet, Statens institutionsstyrelse (förkortat SiS) administrerar och ansvarar för dessa institutioners verksamhet (ibid.) De särskilda ungdomshemmen kallas emellanåt också för § 12-hem, och är en vanlig vårdform för normbrytande ungdomar, som kan vårdas på ungdomshemmen både enligt SoL, LVU och som ett tidsbestämt straff enligt LSU.

Den administrativa processen

LVU-utredningar är en vardaglig benämning på en barnavårdsutredning som avges till länsrätten i form av en ansökan om tvångsvård enligt LVU. För att skilja denna typ av utredningar från utredningar som avser frivillig vård har jag valt att använda mig av begreppet LVU-utredning, eller ansökan om tvångsvård. Formellt inleds dock alla utredningar enligt 11 kap. 1 § SoL, och samma regler och rekommendationer gäller oberoende av utredningens omfattning eller vilken insats som föreslås. Jag kommer därför först att ge en inblick i de rekommendationer som finns beträffande handläggning av barnavårdsutredningar, innan jag går in mer specifikt på handläggningen och det administrativa förfarandet i samband med tvångsvård.

Handläggning av barnavårdsutredningar

Socialtjänsten har enligt lag det yttersta ansvaret för att personer som vistas inom kommunen får stöd och hjälp (2 kap. 2 § SoL). Detta yttersta ansvar gäller stöd och service både till vuxna och barn (11 kap. 1 § SoL), även om skyldigheterna att ingripa när ett barn är i behov av skydd är mer omfattande. Enskilda tjänstemän inom socialtjänsten kan dömas för tjänstefel om de underlåter att inleda utredningar (20 kap. 1 § BrB, Clevesköld, Lundgren & Thunved, 2006, sid. 129).

Regelverket beträffande sociala barnavårdsutredningar återfinns i Socialtjänstlagen, SoL (2001:453), delvis i LVU (1990:52), förvaltningslagen, FL (1986:223) och förvaltningsprocesslagen, FPL (1971:291) socialtjänstförordningen (2001:937).

Socialnämnden har rätt att tillfråga relevanta personer, andra myndigheter och sakkunniga om information när det handlar om barns behov av skydd. I utredningsprocessen kan socialsekreterare hämta in uppgifter mot föräldrarnas vilja (11 kap. 2 § SoL). Samtidigt står i SoL att en utredning så långt som möjligt skall bedrivas i samförstånd med den enskilde och med respekt för den enskildes integritet, och endast de uppgifter som anses nödvändiga skall inhämtas och nedtecknas i utredningen (11 kap. 5-6 §§ SoL). Balansen mellan personers rätt till integritet och barns behov av skydd är således ett centralt tema i samband med handläggning av ärenden inom socialtjänsten.

Utredningen skall bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet och den skall inte göras mer omfattande än vad som är

motiverat av omständigheterna i ärendet. Utredningen skall bedrivas skyndsamt och vara slutförd inom fyra månader. Finns det särskilda skäl får socialnämnden besluta att förlänga utredningen för viss tid (11 kap. 2 § SoL).

Omfattningen på utredningen ska endast motsvara vad som krävs för att den skall kunna leda till ett sakligt korrekt beslut (prop. 1979/80:1 del A, sid. 562). Saklighet är centralt i utredningens framställning och i regeringsformen återfinns krav på objektivitet, opartiskhet och lika bedömning av medborgarna när rättsliga regler skall tillämpas (1 kap. 9 § regeringsformen, Clevesköld et al. 2006, sid. 132).

Det faktum att utredningar inte ska ha med ovidkommande eller irrelevanta fakta bidrar också till att de blir, och delvis skall vara, problemfokuserade. Officialprincipen innebär att det är upp till myndigheten att se till att en utredning får den omfattning som krävs och därför saknas det riktlinjer för hur omfattande en social utredning bör vara (ibid. sid. 133, Socialstyrelsen 2006b, sid. 37).

I barnvårdsutredningar, och LVU-utredningar i synnerhet, är det vanligt att socialtjänsten måste hämta in uppgifter från andra myndigheter och enskilda personer för att kunna göra en samlad bedömning. Barnvårdsutredningar som bedrivs mot den enskildes vilja blir därför ofta mer omfattande än utredningar avseende frivilligt bistånd.

LVU-utredningen, ansökan om vård

Socialnämnden ansöker om tvångsvård hos länsrätten som är beslutande instans (4 § LVU). Länsrätten är en allmän förvaltningsdomstol som handlägger tvister mellan enskilda personer och myndigheter. Länsrätterna hanterar en mängd olika avgöranden som t.ex. skattemål, medborgarskapsmål, och arbetar därmed utifrån ett flertal olika lagar. Socialsekreterare har främst kunskap och juridisk kompetens beträffande vissa specifika lagar (som t.ex. SoL, LVU, FB) och lagar som avser arbetets organisering (t.ex. FPL, FL). I varje länsrätt ingår en lagman, en eller flera rådmän samt nämndemän som är valda av landstingsfullmäktige (Strömberg 1998, sid. 175). Länsrätten är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän. Förvaltningsmål är oftast skriftliga, men i samband med LVU hålls som regel också en muntlig förhandling (3 § FPL, 35 § LVU).

Ansökan om vård innebär i praktiken att socialtjänsten avger en skriftlig utredning (LVU-utredning) som efter godkännande av socialnämnden

går vidare till länsrätten för prövning. Om länsrätten fattar beslut om tvångsvård måste vården påbörjas inom fyra veckor, annars upphör beslutet att gälla (5 § LVU). Av lagen framgår att följande skall ingå i LVU-utredningen:

Ansökan skall innehålla en redogörelse för den unges förhållanden, de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver beredas vård, tidigare vidtagna åtgärder och den vård som socialnämnden avser att bereda (4 § 2 st. LVU).

Enligt 5 kap. 1 § Socialtjänstförordningen (2001:937) skall en LVU-utredning särskilt beskriva tre områden:

- Barnets hälsa, utveckling, sociala beteende och skolgång samt relationer till anhöriga och andra närstående.
- Socialnämndens bedömning av vårdbehovet och vårdnadshavarnas förmåga att tillgodose detta behov.
- Parternas syn på behovet av vård och förhållandena i övrigt. En LVU-utredning ska också innehålla en vårdplan.

I praktiken är det en socialsekreterare som formulerar en skriftlig LVU-utredning, som granskas av en politisk socialnämnd. LVU-utredningen vidarebefordras till länsrätten som efter en muntlig förhandling fattar ett beslut i frågan. Länsrättens beslut kan överklagas till kammarrätten av den som beslutet angår, och kammarrättens beslut kan efter prövningstillstånd överklagas till regeringsrätten (33 § FPL).

Omedelbart omhändertagande

Om länsrättens beslut inte kan avvaktas kan socialnämnden göra ett omedelbart omhändertagande av den unge, om det är sannolikt att barnet/den unge behöver stöd enligt lagen (6 § LVU). Det är ordförande eller annan ledamot som fattar beslut i frågan om socialnämndens beslut inte kan avvaktas. Beslutet skall underställas länsrätten inom en vecka och prövas i förvaltningsrätten, i annat fall upphör omhändertagandet. Om länsrätten fastställer omhändertagandet skall socialnämnden senast inom fyra veckor inkomma med en skriftlig ansökan om vård, annars upphör det omedelbara omhändertagandet (se 6-9 §§ LVU).

Detta innebär att ett omedelbart omhändertagande är ett tillfälligt beslut, till skillnad från beslut som meddelas enligt 1, 2 och 3 §§ LVU. I en akut situation kan socialtjänsten genomföra ett omedelbart omhändertagande, men välja att inte ansöka om fortsatt tvångsvård inom de fyra veckor som krävs. Då upphör tvångsvården. Detta kan t.ex. ske när en familj väljer att samtycka till frivilliga insatser.

Övervägande och omprövning av vården

Efter att länsrätten fattat beslut om tvångsvård så övergår ansvaret för den fortsatta vården till socialnämnden. Det är socialnämnden som följer upp och bedömer huruvida vården bör bestå eller inte. Det finns olika regler kring detta beroende på om barnet är placerat med stöd av 2 § LVU eller 3 § LVU. När det gäller miljöfallen så skall socialnämnden minst en gång var sjätte månad *överväga* om vården fortfarande behövs (13 § LVU). När det gäller beteendefallen skall ett formellt omprövningsbeslut fattas var sjätte månad, då socialnämnden skall *pröva* om vården skall upphöra eller inte (13§ LVU). Omprövning är därmed, till skillnad från miljöfallens övervägande, ett formellt förvaltningsrättsligt beslut som måste kommuniceras med enskilda parter, medan skriftliga överväganden främst är avsett att ge socialnämnden information om hur vården går (se prop. 1989/90:28 sid.76, SOSFS 1997:15).

Vården upphör senast när den inte längre behövs efter beslut av socialnämnden, eller när den unge fyllt 18 (miljöfallen) eller 21 år (beteendefallen) (21 § LVU). För normbrytande ungdomar skall det skadliga beteendet ha upphört och förhållandet skall bedömas vara stabilt (SOSFS 1997:15). Det har framförts förslag (SOU 2000:77 sid. 146-156) om att tvångsvården borde kunna fortgå trots att missförhållandena upphört, om ett upphörande av tvångsvården strider mot barnets bästa. Detta skulle t.ex. vara situationer där barnet rotat sig i ett familjehem och utredaren menade att ett sådant förhållningssätt skulle utgå från barnets aktuella situation snarare än föräldrarnas aktuella förhållanden (ibid.). Motsvarande möjlighet att behålla tvångsvård med hänsyn till barnets bästa finns i den finska och norska barnavårdslagstiftningen, men har trots förslag ännu inte fått genomslag i vare sig den svenska eller danska lagstiftningen.²² I

²² Sedan 2003 skall socialnämnden även överväga om det finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning när den unge varit placerad i samma familjehem i tre år (13 § LVU).

Danmark finns dock laglig möjlighet att skjuta upp hemflyttning av den unge i upp till tre månader trots att kriterierna för tvång inte är uppfyllda (§ 42a SEL).

Nya rekommendationer för barnavårdsutredningar

Under 2006 utkom nya råd och handböcker beträffande socialtjänstens barnavårdsutredningar och personalens kompetens, vilket innebär att det idag finns mer preciserade råd kring vad som bör ingå i skriftliga barnavårdsutredningar (SOSFS 2006:12, SOSFS 2006:14, Socialstyrelsen 2006b). Socialstyrelsen (2006b) formulerar utredningens syfte på följande sätt:

Med begreppet utredning avses både själva utredandet, det vill säga processen, och den skrivna produkten, beslutsunderlaget. Förvaltningsmässigt är utredningens syfte att ge socialnämnden ett tillförlitligt beslutsunderlag för att klargöra barnets eller den unges situation och behov. Underlaget från utredningen blir även utgångspunkt vid planering och uppföljning, både vid beslut om öppna insatser och vid placeringar. Utredningen kan också användas som underlag när socialtjänsten ska ta ställning till om vården kan upphöra. Utredningens grundkaraktär är informationssamlande och har inte som primärt mål att förändra barnets och familjens situation. Samtidigt ska utredningen genomföras på ett sådant sätt att den såväl kortsiktigt som långsiktigt är till nytta för barnet. Ett syfte med utredningen måste därför vara att eftersträva en dialog med familjen och, om några förändringar behövs, mobilisera resurser i familjen, och barnets och familjens nätverk för att finna hållbara lösningar på barnets situation (Socialstyrelsen 2006b, sid. 49).

Socialstyrelsen rekommenderar att handläggaren bör upprätta en utredningsplan för utredningens förfarande, och uppgifterna bör hämtas in på ett strukturerat sätt utifrån kunskap och beprövad erfarenhet (SOSFS 2006:12). Vidare bör handläggaren träffa barnet både enskilt och tillsammans med vårdnadshavaren för att bilda sig en uppfattning om barnets situation (ibid.) I utredningen bör det också framgå datum för när utredningen inleddes och avslutades, hur utredningen har genomförts, tidigare och pågående insats, barnets behov och vårdnadshavarens förmåga att tillgodose dessa. Utredningen skall också belysa faktorer av vikt i familj

och miljö, utlåtande från sakkunniga och referenspersoner, en analys av det samlade utredningsmaterialet och en bedömning av barnets behov av insatser (ibid. sid. 6). Det betonas också att barnet bör få information om beslut och insatser beroende på ålder och mognad (ibid.).

Socialstyrelsen (SOSFS 2006:12) förespråkar den modell för utredning som utarbetats av Socialstyrelsen inom ramen för projektet Barns behov i centrum, BBIC (se Socialstyrelsen 2006a). Modellen åskådliggörs som en triangel som belyser barnets situation ur olika perspektiv baserat på, barnets behov, familj och miljö samt föräldrarnas förmåga. De områden som bör belysas under barnets behov är hälsa, utbildning, känslomässig utveckling, identitet, familj och sociala relationer, socialt uppträdande och förmåga att klara sig själv. Avseende föräldrarnas förmåga betonas vikten att ta reda på: grundläggande omsorg, säkerhet, känslomässig tillgänglighet, stimulans, vägledning och gränssättning samt stabilitet. Slutligen fokuserar familj och miljö på områden som berör: familjens bakgrund och situation, familjenätverk, boende, arbete, ekonomi, social integrering och lokalsamhällets resurser (Socialstyrelsen 2006a, sid. 14, Socialstyrelsen 2006b, sid. 62). BBIC-modellen förekommer som modell i vissa av de kommuner som ingår i det empiriska materialet i denna avhandling.

Barnavårdsutredningar har uppmärksammats inom forskning de senaste åren, och det har också genomförts en rad förändringar och regleringar i syfte att göra både utredningsprocessen och det skriftliga utredningsarbetet mer enhetligt och rättssäkert för både barn och vuxna.

Samtidigt förblir utredning som verksamhet och som begrepp ett fenomen där process och slutprodukt tenderar att flyta samman, och där socialsekreterarens dubbla roller som stödjande serviceagent och kontrollerande myndighetsperson kommer till uttryck.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis så krävs att tre rekvisit är uppfyllda för att tvångsvård skall bli aktuellt, det skall föreligga ett missförhållande som beror på brister i hemmiljön eller den unges eget normbrytande beteende. Missförhållandet skall anses utgöra en påtaglig risk för skada, varmed ett vårdbehov skall anses föreligga. Dessutom skall vården inte kunna genomföras med samtycke från berörda parter, vilket innebär att samtycket har en framträdande betydelse i svensk barnavård.

Lagstiftningen beträffande barn präglas också av en rad bärande principer, som principen om att barnets bästa och återföreningsprincipen. Kriminella ungdomar hanteras också i stor utsträckning av socialtjänsten på grund av sin låga ålder, vilket innebär att socialtjänsten i de fallen också samverkar med straffsystemet.

Länsrätten är beslutande instans. Formellt ansöker socialtjänsten om tvångsvård genom en skriftlig utredning, vilket jag kallar för LVU-utredning eller ansökan om vård. Tvångsvård skall övervägas eller omprövas var sjätte månad och prövningen sker oftast enbart i form av en skriftlig utredning som underställs socialnämnden. Om klienterna inte överklagar beslutet, så sker därmed ingen vidare koppling till rättssystemet.

I Socialtjänstförordningen anges vilka områden som skall beskrivas i en LVU-utredning. De senaste åren har det tillkommit nya råd och rekommendationer beträffande tillvägagångssättet i utredningsprocessen samt innehållet i skriftliga utredningar, i syfte att förbättra utredningarnas kvalitet.

5. Barnavårdsforskning

Tidigare barnavårdsforskning spänner över ett brett fält som innefattar historiska, sociologiska, psykologiska och juridiska perspektiv. Barnavårdsforskning kan därmed ta sin utgångspunkt i så vitt skilda företeelser som t.ex. lagstiftning, organisation, barn och ungdomars levnadsvillkor, socialsekreterares beslutsfattande om olika former av behandling och dess effekter. Den forskning som presenteras i detta kapitel berör huvudsakligen det sociala arbetets villkor, socialsekreterares bedömningar och beslutsfattande, skriftliga barnavårdsutredningar och relationen mellan socialtjänst och rättssystem. Skandinavisk forskning kommer att ges störst utrymme, eftersom länderna har liknande barnavårdslagstiftning och likartad välfärdsstruktur.

Det sociala arbetets karaktär

Andrew Pithouse (1998) är författare till boken, *Social Work: The organization of an Invisible Trade*. Boken utkom första gången år 1987 och baserar sig på observationer och intervjuer med socialsekreterare som genomförts i två socialkontor i Storbritannien. Pithouse menar att det sociala arbetet i många avseende är osynligt för omvärlden och att socialsekreterare själva sällan har tid att reflektera över beslutsprocessen. Han fann att socialsekreterares yrkeskunskap främst härrör ur organisationen, klienter och kolleger, vilket bidrar till att socialsekreterare bygger upp gemensamma föreställningar om det sociala arbetet och dess mening.

Colleague relationships provide the template within which work is accomplished. Two processes occur that contribute to the resolution of invisibility and uncertainty. First, practitioners adopt a collegial competence and refrain from criticism or uninvited comment on another's practice. This reduces the possibility of competing or conflicting definitions surround work. Secondly, the complex and delicate task of work evaluation is left to the supervisors of the child care workers who skilfully advise, assist and sometimes intervene more directly in the way practitioners manage their work (Pithouse 1998. sid. 10).

Den starka yrkesgemenskapen medför att socialsekreterare ogärna kritiserar varandras arbete eller bedömningar, då varje socialsekreterare anses ha "auktoritet att veta" beträffande "sina" ärenden. De har en negativ inställningen till vissa samarbetspartners, t.ex. poliser, läare och domstolar (sid. 24-27 och sid. 76) och till förändrade procedurer. Arbetsgemenskapen blir enligt Pithouse ett sätt för socialsekreterare att hantera och bemöta ett upplevt yrkesrelaterat stigma i relation till omvärlden och de enda som anses förstå och uppskatta värdet av arbetet är andra kolleger .

An esprit de corps of embattled welfare veterans is created as a bulwark against outside groups who must be suffered, manipulated, ignored or subtly educated in the ways of social work (Pithouse 1998, sid. 27).

Arbetsgruppen kan enligt Pithouse (1998) i många avseenden betraktas som en sluten och intim gemenskap, eftersom det är här socialsekreterarna främst ges ett erkännande för sitt arbete. För att få tillträde till denna värld ingår att socialsekreterare socialiseras in i gemensamma värderingar, samt att de upplever det sociala arbetets tuffa villkor, vilket Pithouse kallar för "Baptism through stress" (ibid. sid. 80-82).

Pithouse menar också att berättandet har en central funktion för socialsekreterare, både historier om klienter och negativa beskrivningar om andra organisationer. I förhållande till arbetsledningen är det centrala vad Pithouse innebär berättandet om specifika fall att socialsekreterarnas arbete synliggörs, vilket han kallar för "Telling the case" (se t.ex. sid. 177). Som jag tolkar det innebär berättandet om olika ärenden eller andra myndigheter, att den osäkerhet som omgärdar arbetet bearbetas genom att arbetets villkor och förutsättningar tydliggörs för socialsekreterarna själva och deras arbetsledare.

Även andra studier har visat att socialsekreterare i stor utsträckning bygger upp en mening kring sitt arbete genom kollegiala relationer (Marklund et al. 1984, Stalker et al. 2007). Staffan Marklund, Karin Nordenstam och Roland Penton (1984) har skrivit en bok som heter, *Socialvärlden. Om mötet mellan socialarbetare och klient*. Författarna menar att det sociala arbetet på sätt och vis utförs i en egen värld, och för att förstå det sociala arbetet anser de att man bör fokusera på mötet mellan socialsekreterare och klient. Studien utgår från socialsekreterares möten med vuxna missbrukare, men jag väljer ändå att nämna den eftersom den speglar den arbetskultur som återfinns inom socialtjänsten. Författarna menar att socialt arbete i allmänhet präglas av följande karaktäristika (sid. 141-145):

- Kvinnoarbete
- Splittrat arbete (stressigt, ryckigt, inrymmer flera arbetsuppgifter)
- Tjänstemän
- Byråkratiskt arbete
- Oklart arbete
- Ensamt arbete
- Defensivt arbete (reagerar på klienters akuta problem)
- Identitetslöst arbete

Flera andra har lyft fram socialsekreterares splittrade och oklara yrkesroll då yrket skall hantera allt som inte passar in någon annanstans (Sunesson 1981, Andersson 1991, Egelund 1997). Det sociala arbetet beskrivs ofta som en semi-profession då det inte kännetecknas av vad som utgör traditionella professioner. Egelund (1997) menar att det sociala barnvårdsarbetet kan liknas vid en brokig ansamling av kunskap, "common-sense", kulturella preferenser, regler och moral (sid. 325). Rosen (1994) har visat att socialsekreterare huvudsakligen använder sig en kunskapsrationalitet som han kallar för "value assertions", vilket innebär att det är normer baserade på organisationens policy och socialsekreterarens egna värderingar som beslutsfattandet utgår från.

Marklund et al. (1984) menar att socialsekreterare ofta använder sig av psykologiseringar, vilket tolkas som ett sätt att hänga upp sina bedömningar på en annan kunskapsbas, i en annars oklar yrkesroll. Andra studier har lyft fram att socialsekreterare har en tendens att använda sig av psykologiseringar när klienter beskrivs i skriftliga dokument (se t.ex. Egelund 1997, Billquist 1999, Mattsson 2002). Samtidigt ingår det i socialsekreterares arbetsuppgifter att göra bedömningar och prognoser inför framtiden, vilket kan förklara benägenheten till sådana tolkningar.

Både Marklund et al. (1984) och Pithouse (1998) ger en intressant inblick i det sociala arbetets kultur och arbetsmiljö, men det är framför allt arbetskulturen och relationen mellan socialsekreterare och klienter man får en bild av. Hur interaktionen med omvärlden och andra samarbetspartners påverkar det sociala arbetet uppmärksammas inte i samma utsträckning.

Socialsekreterares arbetsmiljö

Marklund et al. (1984) menar att det sociala arbetet är fyllt av flera svårigheter och motstridiga krav och förväntningar, och många socialsekreterare överväger att byta arbete. Socialsekreterare upplever sällan att de får tillräckligt med förståelse från omvärlden. Samtidigt identifierar de sig som socialsekreterare, och definieras också av omvärlden som detta (ibid.). Det som gör att socialsekreterare trots allt trivs och stannar på arbetsplatsen är ofta den kollegiala gemenskapen (Marklund et al. 1984, Pithouse 1998).

En studie som akademikerförbundet SSR genomförde 2006 baserat på telefonintervjuer med 418 svenska socialsekreterare, tyder på att socialsekreterarnas arbetssituation fortfarande har stora brister (Akademikerförbundet SSR, 2006). Det visade sig att många socialsekreterare anser att arbetet präglas av resursbrist och hög arbetsbelastning, ständiga omorganisationer samt stor personalomsättning, och att det därför inte går att leva upp till socialtjänstlagens intentioner (ibid.).

Sandra Jönsson (2005) visar i sin avhandling att personer som arbetar i människobehandlande organisationer förknippar misslyckanden med bl.a. stress, tidsbrist och bristande kontroll av klienter, medan framgång bl.a. förknippas med nöjda klienter, en fungerande arbetsgrupp och en möjlighet att skapa relationer till klienter. En kanadensisk studie visar dock att det paradoxalt nog finns ett samband mellan höga nivåer av emotionell utmattning och stark tillfredsställelse med arbetet bland många socialsekreterare inom barnvården (Stalker et al. 2007). Emotionellt arbete kan på grund av arbetets självständiga natur, stark motivation och engagemang hos socialsekreteraren, samt en vilja och tro på att kunna hjälpa andra, bidra till en tillfredsställelse med arbetet trots emotionell stress (ibid.). Mycket tyder på att även om det sociala arbetet är krävande, så finner socialsekreterare en tillfredsställelse i arbetet via kolleger eller genom att de själva betraktar sitt arbete som meningsfullt.

Socialsekreteraren mellan klient och organisation

Det förekommer delvis två perspektiv på socialsekreterares förhållningssätt till klienter. Det ena perspektivet betonar relationen mellan socialsekreterare och klient ur ett psykologiskt individperspektiv, medan det andra lyfter fram organisationens påverkan på klientrelationen.

Pithouse (1998) menar att socialsekreterarna i hans studie hade motstridiga känslor inför klienterna. Han förklarar med att det finns en motsättning i att betrakta klienter som "värdiga" att hjälpa, samtidigt som de måste konstrueras till "klienter" för att kunna få hjälp, och att "vara som en klient" förknippades med att agera med moraliskt tvivelaktiga syften (sid. 103-132).

Billquist (1999) menar att både klienter och socialsekreterarna kan ta till avväjningsstrategier för att hantera känslomässiga svårigheter, socialsekreterare kan t.ex. bli opersonliga och överdrivet formella i mötet med klienter, medan klienter kan bli hotfulla eller överdrivet underlägsna. Göransson et al. (1983) talar istället om att socialsekreterare tar till olika skydds-beteende, varav ett kan vara att i det längsta undvika tvångsomhändertagande och försöka behålla en god relation med föräldrarna (sid. 56-58). Liknande tankar finns presenterat av Claezon och Larsson (1985) när de menar att socialsekreterare kan välja mellan ett aktivt eller ett passivt förhållningssätt (sid. 75-79, se även Vernon & Fruin 1986, sid. 51). Ett aktivt förhållningssätt innebär en förmåga till engagemang och att våga fatta beslut och ta ansvar för dessa, medan ett passivt förhållningssätt innebär en distansering från familjen, en osäkerhet och rädsla för beslutsfattande vilket resulterar i att de inväntar akuta situationer innan de agerar (Claezon & Larsson 1985, sid. 75-79). Författarna kopplar ett passivt agerande till känslor av maktlöshet och hopplöshet hos socialsekreteraren (ibid.).

Trots att socialsekreterarnas arbete förknippas med myndighetsutövning och maktutövning, visar flera svenska studier på att de ofta upplever känslor av maktlöshet och uppgivenhet (se t.ex. Sunesson 1981, Håkansson & Stavne 1983, Marklund et al. 1984, Claezon & Larsson 1985, Egelund & Halskov 1984, Billquist 1999).

Billquist (1999, sid. 277) beskriver det som att klienter och socialsekreterare i många avseende kan sägas vara fångar i samma fängelse. Göransson et al. (1983 sid. 55-56) menar att socialsekreteraren i många avseende har en "buffertroll" då hon har att hantera motstridiga intressen och uppfattningar mellan olika grupper/organisationer i samhället och barnets föräldrar. Egelund och Halskov (1986, sid. 28-29) talar om den "smygande institutionsanpassningen" som socialsekreterare genomgår för att spara tid och kraft, men som snarare främjar organisationen än klienter.

Samarbetet och föräldrarnas betydelse

Barnavårdsutredningar där tvångsvård föreslås skall vara resultatet av en bedömning som socialtjänsten har gjort av barnets vårdbehov. Utredningen kan dock ses som resultatet av en längre process där flera övervägande gjorts under vägen. En faktor som verkar ha stor betydelse för handläggningen av barnavårdsärenden inom socialtjänsten är hur socialsekreterare uppfattar föräldrarna och deras samarbetsvilja.

I flera studier lyfts relationen mellan socialsekreteraren och föräldrarna fram som en viktig faktor i barnavårdsarbetets utveckling (Andersson 1995, Oxenstierna 1997, Ayre 1998, Egelund & Thomsen 2002, Claezon 2004, Grinde 2004). Socialsekreteraren bedömer fallet som mindre allvarligt om föräldrarna samarbetar och ser problemet på ett likartat sätt som socialsekreteraren (Dingwall et al. 1983, Vernon & Fruin 1986, Andersson 1991, Munro 1996, Kähkönen 1999, Sundell & Egelund 2001, Egelund & Thomsen 2002, Claezon 2004, Grinde 2004, De Roma 2006).

Denna fokusering på föräldrarna kan utifrån svenska förhållanden delvis förklaras med lagens betoning på samtyckets betydelse och frivilliga insatser. En risk som påtalats är att socialsekreterares uppfattning om föräldrarna i alltför hög grad styr utredningsarbetet.

Alter (1985) menar att risken för insatser ökar om föräldrarna saknar vilja till förändring eller om föräldrabeteendet avviker kraftigt från det normala. Ytterligare faktorer som ökar risken för insatser är när föräldrar är medvetna om att de skadar sina barn och när relationen mellan barn och föräldrar bedöms som bristfällig (se även Jones 1993).

En ofta citerad studie är den brittiska *The protection of children* av Dingwall, Eeklaar och Murray från 1983. Studien baserar sig på intervjuer med socialsekreterare och hälsopersonal utifrån 34 fall, samt observationer, av bl.a. domstolsförhandlingar. Studien fokuserar på placeringar utanför hemmet på grund av brister i omsorgen och konstaterar att socialtjänsten gör mer omfattande utredningar när föräldrarna inte samarbetar eller samtycker till insatserna, samt när föräldrarna inte kan hanteras eller hållas inom organisationens ramar (sid. 92-98). Författarna menar att det sociala barnavårdsarbetet överlag styrs av en "rule of optimism", där socialsekreterare så långt det är möjligt betraktar och bedömer föräldrarna positivt (Dingwall et al. 1983, sid. 79-102). Detta menar de delvis kan förstås utifrån liberalismens inbyggda dilemma, som innebär att socialsekreterare har i uppdrag att skydda barn från övergrepp, samtidigt som familjen be-

traktas som en privat angelägenhet (sid. 220). "The rule of optimism" tar sig uttryck i form av kulturrelativism där barnets sociala situation förklaras och tolkas utifrån den kultur eller miljö det befinner sig, eller tankar om att alla föräldrar i grunden hyser en naturlig kärlek för sina barn (sid. 82-89). Författarna menar att sådana perspektiv bidrar till att neutralisera vissa avvikande beteenden, så att föräldrar framställs som mer positiva än vad som kanske är fallet (ibid.).

Att socialsekreterarnas uppfattning om föräldrarna påverkar utredningsprocessen och bedömningsprocessen har därmed påvisats av flera forskare. Skriftliga barnavårdsutredningar har också kritiserats för att ha en alltför föräldraorienterad argumentation (se t.ex. Hollander 1985, Egelund 1997, Kähkönen 1999, Backe-Hansen 2001, Egelund & Thomsen 2002, Friis 2003).

Det är rimligt att anta att det sociala arbetet med små barn där brister i hemmiljön anses föreligga, innebär flera specifika svårigheter för socialsekreterare som inte förekommer i beteendefallen. Föräldrarnas förmåga skall bedömas, samtidigt som de sociala utredningarna och besluten skall fokusera på barnens behov utifrån en bedömning av om det föreligger en påtaglig risk för fara eller inte. Ett specifikt dilemma beträffande små barn verkar vara dels att identifiera och bedöma riskfaktorer, dels att koppla föräldrars brister till barns behov och "omformulera" föräldrars riskbeteende till vilka risker dessa innebär för barnet.

Mödrar och flickor inom den sociala barnavården

Det faktum att den sociala barnavården domineras av kvinnor skulle kunna innebära att socialsekreterare identifierar sig med socialt utsatta kvinnor och deras barn. Trots detta tyder forskning på att mödrar döms hårdare än fäder i kontakten med den sociala barnavården, och att mödrars brister lyfts fram mer negativt än faders (se t.ex. Gordon 1988, Kåhl 1995, Swift 1995, Farmer & Owen 1998, Turney 2000, Backe-Hansen 2001). Mödrar står också i fokus för socialsekreterarens uppmärksamhet beträffande samarbetsvilja och föräldraförmåga (Andersson 1991, 1995, Kähkönen 1999, Bangura Arvidsson 2003). Andersson (1991, 1995) menar att hur modern och hennes samarbetsförmåga uppfattas av socialsekreteraren kan få konsekvenser både beträffande utredningens omfattning, tidsåtgång samt beträffande vilka insatser som görs/inte görs. Kanadensiskan Karen

Swift (1995, sid. 101) menar att studier om försummade barn ("neglect") i princip handlar om mödrar som misslyckats.

Scourfield (2001) har genomfört en etnografisk studie av hur kvinnor konstrueras som klienter av socialsekreterare, och menar att tre diskurser om kvinnor präglar den sociala arbetskulturen: kvinnor som förtryckta, kvinnor som ansvariga för skydd och kvinnor som beslutsfattare. Även om kvinnorna är förtryckta av våldsamma män så betraktas de som ansvariga för barnens skydd och kan, och måste därför också, välja mellan man eller barn. Scourfield menar att detta innebär att kvinnor analyseras både som kollektiv (förtryck) och som individer (ansvar) av socialtjänsten, vilket bidrar till en problematisk bild och en skev analys.

Det är onekligen så att kvinnor har en central betydelse inom barnavården. Majoriteten av socialsekreterare är kvinnor, och ensamstående mödrar är överrepresenterade inom socialtjänsten, medan fäder ofta har en mer undanskymd roll. Mycket tyder också på att ensamstående mödrar har en central roll i mötet med barnavården och att de betraktas som mer ansvariga för sina barn än fäder.

Astrid Schlytter (1999) har i en svensk studie, *Kön och juridik i socialt arbete. Tillämpningen av 3 § LVU på länsrättsnivå*, granskat Länsrättsdomar från 1994 beträffande normbrytande ungdomar ur ett könsperspektiv. Hon problematiserar det faktum att lagstiftningen är könsneutralt utformad och menar att detta skapar problem när pojkar respektive flickors problematik ska beskrivas. Schlytters undersökning visar att flickor ofta omhändertas på andra grunder än pojkar, och att orsakerna inte alltid går att relatera till det egna beteendet då skadan och faran ofta riktas mot flickan själv via t.ex. sexuellt utmanande beteende, självskadebeteende eller suicidförsök. Enligt Schlytter föreligger det därmed en lucka i lagen, vilket medför att lagen tänjs för att skydda flickor. Rättspraxis medför att ovanstående beteenden också individualiseras och definieras som "annat socialt nedbrytande beteende", vilket tyder på en diskrepans mellan teori och praktik. Schlytter menar därmed att det finns ett dubbelt normsystem, ett för flickor och ett för pojkar, och att detta döljs genom lagens könsneutralitet vilket resulterar i att flickor diskrimineras (ibid.).

Jag anser att Schlytter har en intressant poäng, men att det också finns en risk med att analysen bygger på ett feministiskt perspektiv på det patriarkala samhället, och rättssystemet som en förlängning av detta. Risken finns att pojkar framställs som ansvariga aktörer som "tjänar" på lagstiftningens utformning, medan flickorna framställs som förlorare och offer,

trots att även missbruk och kriminalitet (som vanligt förekommande orsaker till tvångsomhändertagande av pojkar) kan ses som ett uttryck för ungdomarnas levnadsvillkor och närmiljö.

Riskbedömningar och beslutsfattande inom barnavården

Nordiska studier

Riskbedömningar och beslutsfattande inom barnavården är komplext och mångfacetterat. Bedömningar och beslut kan betraktas som två tätt förbundna fenomen inom barnavården, där ett beslut alltid föregås av och innefattar en bedömning. Detta innebär att jag under denna rubrik kommer att presentera studier avseende både riskbedömningar och beslutsfattande.

Hans Håkansson och Karin Stavne (1983) har skrivit en bok som heter, *Jag känner mig så himla osäker*. I denna bok belyser de vissa aspekter av den dolda utredningsprocessen när tvångsvård av barn och unga övervägs. Studien är en mindre kvalitativ studie där författarna har följt handläggningen och socialsekreterares överväganden och reflektioner beträffande fyra barn- och ungdomsfall. Studien fokuserar på den period i utredningsfasen som präglas av att socialsekreteraren är osäker på vad som bör göras och där tvångsvård övervägs, tills dess att socialsekreteraren har fattat någon form av beslut. Författarna menar att socialsekreterare förslår tvångsvård av barn när de som personer är övertygade om att ett barns utveckling riskerar att fara illa utan denna åtgärd (sid. 17). De anser att arbetet i hög grad är känslöstyrkt, eftersom känslomässiga tolkningar är de instrument socialsekreterare har till sitt förfogande, då lagens innehåll ger föga direkta anvisningar om hur olika situationer bör tolkas (sid. 16). Det var sakförhållandena som socialsekreterarna i studien övervägde och tolkade, snarare än lagstiftningen som sådan. Samtidigt sökte socialsekreterarna huvudsakligen efter information som kunde stärka deras personliga övertygelse. Socialsekreterarna i studien betraktade inte tvångsvården som en möjlighet, utan snarare som ett misslyckande, varför tvångsvård som åtgärd helst undviks. De var också restriktiva med att placera normbrytande ungdomar utanför hemmet, på grund av de negativa effekter de förknippade med ungdomsinstitutioner (sid. 109). Studien ger en intressant inblick i en del

av beslutsprocessen och bidrar till en viss förståelse för den dolda LVU-processen. Samtidigt är det en begränsad del av LVU-processen som analyseras, vilket innebär att betydelsen av den rättsliga prövningen inte analyseras.

Mats Ekendahl (2004) har genomfört kvalitativa intervjuer med 17 socialsekreterare angående LVM-handläggningen. Han fann att socialsekreterare också tenderar att undvika att ansöka om tvångsvård beträffande vuxna missbrukare, vilket socialsekreterarna förklarade med bristande resurser och de höga kostnader som var förenade med tvångsvården. Även i denna studie framkom att synen på behandlingens bristande effekter kunde ha betydelse. Många socialsekreterare var skeptiska till om vården verkligen hade rehabiliterande effekter och betraktade inte tunga missbrukare som villiga till förändring. Vården betraktades därför framför allt som omvårdnad och förvaring, snarare än som behandling (se även t.ex. Levin 1998, Hill 2005).

Gunvor Andersson (1991) har i en studie baserad på enkäter och intervjuer med socialsekreterare från tio kommuner, visat att socialsekreterare upplever att arbetet med riktigt små barn (0-3 år) innefattar flera specifika svårigheter, bl.a. eftersom barnen inte kan tala för sig själva och uttrycka hur de mår (ibid. sid. 37-38). Socialsekreterarna anser också att det är svårt att veta vad som är onormalt beträffande riktigt små barn, och de känner sig osäkra i att bedöma vad som är acceptabelt beträffande föräldraförmåga och hemmiljö (ibid.). Claezons studie (1987) tyder också på att socialsekreterarna upplever arbetet med riktigt små barn som särskilt betungande.

I en brittisk artikel presenteras resultatet av 25 praktikers riskbedömningar beträffande aktuella barnavårdsfall utifrån begreppet påtaglig fara ("significant harm") (Ayre 1998). Denna studie visar att socialsekreterarna uppehöll sig mer vid faktorer som kunde kopplas till föräldrarna än barnen. I en amerikansk studie om riskfaktorer när en separation mellan barn och föräldrar övervägs, Studien visar också att socialsekreterarna hade svårt att identifiera resurser inom familjen. En amerikansk studie tyder på att föräldrarnas förmåga att sätta gränser och skydda barnet bedöms som den viktigaste föräldraresursen, följt av föräldrars ansvarskänsla och samarbetsvilja med socialtjänsten, när en separation mellan barn och föräldrar övervägs (De Roma et al. 2006.).

Tine Egelunds (1997) avhandling i socialt arbete, *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningens risikovurdering og indgrip*, behandlar socialtjänstens riskbedömningar och ingrepp i barnavårdsärenden. Det empiris-

ka underlaget är 35 barnavårdsakter från två danska kommuner beträffande barn mellan 12-18 år som fått omfattande och ingripande insatser 1994, enligt den tidigare danska Bistandsloven²³, samt deltagande observationer på socialtjänsten och intervjuer med mödrar. Det finns enligt Egelund moraliska och individualiserande moment i barnavårdspraktiken, där familjers sociala kontext förbises. Problematiken tenderar snarare att internaliseras i personerna och präglas av en psykologisk diskurs. Vad som är en god eller dålig uppväxt tenderar i hög utsträckning att bedömas utifrån hur barnens skolgång fungerar och i vilken mån föräldrarna kategoriseras som "klienter" utifrån t.ex. försörjningsförmåga och social kompetens. Egelund konstaterar också att barnen var förhållandevis frånvarande i akterna och att deras problem snarare är en del av en "föräldrakonstruktion", och menar att socialsekreterarna först bestämmer vilken insats barnet skall få, och börjar därefter utreda problemen. Egelund påpekar att socialt arbete har utvecklats i nära relation till psykologiska teorier, en psykologisk konstruktion av familjers problematik bidrar också till att identifiera konflikter som kan lösas inom organisationen (se t.ex. sid. 203, 251-256).

Ingrid Claezon (1987) har skrivit en avhandling som heter, *Bättre beslut. En studie av socialsekreterarnas handläggning av omhändertagande av barn*. Fokus i avhandlingen är socialsekreterarens roll som beslutsfattare i barnavårdsarbete som leder till en placering av barn utanför hemmet. Studien baseras på alla barnavårdsärenden (166 st.) som öppnades under en ettårsperiod i en svensk kommun. 10 barn omhändertogs med tvång under undersökningsperioden. Studien visar att socialsekreterare betraktar barnavården som den mest påfrestande arbetsuppgiften, och att ärendemängden avseende yngre barn uppfattas som hög, oaktat kvantitativ ärendemängd. Den psykiska påfrestningen samt påtryckningar från andra myndigheter att agera när barn far illa och medias bevakning, lyfts fram som exempel på stressfaktorer. Claezon konstaterar också att aktmaterialet främst innehöll negativa uppgifter om familjen och menar att positiv information skulle kunna gynna problemlösningen i vissa fall. Claezon föreslår en modell för bättre beslut som innebär att allvarlig misshandel och sexuella övergrepp av barn alltid skall medföra tvångsingripande, i övriga fall skall det avgörande vara om föräldrarna kan erbjuda "good enough parenting" eller inte. Beslutsalternativ skall därmed inte bedömas med

23 Sedan 1:e juli 1998 återfinns reglerna kring danska socialtjänstens arbete med barn i Loven om social service (SEL).

hänsyn till förmodade konsekvenser för barn och föräldrar (sid. 159-162). Som jag tolkar Claezon menar hon att det finns särskilda svårigheter med att bedöma vad en påtaglig risk för skada innebär och att förändringar i lagstiftningen skulle kunna underlätta denna riskbedömning. Claezons studie belyser viktiga dilemman i bedömningsarbetet med barn och ungdomar. Hur socialsekreterares bedömningar påverkas av att de måste förhålla sig till en beslutande länsrätt belyses dock inte, fokus ligger snarare på att jämföra olikheter i fallens problembild och vilka åtgärder detta resulterar i. En övervägande majoritet av de barn som ingick i Claezons studie var ungdomar. En studie av Stefan Wiklund (2006a) har också visat att majoriteten av de anmälningar som sker till socialtjänsten berör ungdomar.

Claezon har i en senare bok (2004) belyst tvångsomhändertaganden ur såväl ungdomars som föräldrars och socialsekreterares perspektiv. Djupintervjuer med åtta socialsekreterare tyder på att socialsekreterarna var angelägna om att uppbygga en arbetsallians med föräldrarna (Claezon 2004, sid. 167-178). En fråga man kan ställa sig är därmed om svårigheten med riskbedömningar beror på lagstiftningen eller socialsekreterarnas i många avseende komplicerade relation till föräldrarna och beroende av deras samarbetsvilja. Studien av Håkansson och Stavne (1983) tyder också på att lagstiftningens innehåll har en underordnad betydelse när åtgärder beslutas.

Lars Nordlander (2006) har t.ex. i sin avhandling, *Mellan kunskap och handling. Om socialsekreterares kunskapsanvändning i utredningsarbetet*, undersökt socialsekreterares utredningsarbete. Även denna studie tyder på att lagar, förordningar, utbildning och vetenskaplig litteratur tycks ha en underordnad betydelse i utredningsarbetet. Den främsta kunskapen verkar socialsekreterare hämta från den klientbild de skapar sig och från sin egen erfarenhet. Nordlander konstaterar också att utredningsarbetet tenderar att bli mer komplicerat ju längre det pågår.

Mycket tyder således på att socialsekreterarnas utredningsarbete i hög grad påverkas av faktorer som inte har med lagstiftningen att göra. Komparativa studier har också visat att det förekommer kulturella skillnader mellan de nordiska länderna beträffande hur barns behov bedöms och vilka åtgärder som föreslås, trots likartad barnavårdslagstiftning och väl-

färdsideologi (Grinde 1989, 2004)²⁴. Samtliga nordiska länders barnavårdssystem kan dock beskrivas som familjestödssystem där behandling och samarbete står i fokus för arbetet (Gilbert 1997, Wiklund 2006, sid. 14-17).

Ett exempel på hur skillnader mellan länder som utgår från ett familjestödssystem respektive det som kallas för barnskyddssystem kan ta sig uttryck visas i en komparativ studie av Elinor Brunnberg och Ninoslava Pecnik (2007). De har genomfört en komparativ studie där 87 kroatiska och 72 svenska socialsekreterare fick bedöma och resonera kring insatser beträffande ett fiktivt barnavårdsfall avseende misshandel. Studien visar att kroatiska socialsekreterare i större utsträckning betonar barnets skyddsbehov och har en större benägenhet att vilja flytta barnet från hemmiljön med tvång. De svenska socialsekreterarna föredrog att behålla barnet i hemmiljön med stödinsatser till föräldrarna. De svenska socialsekreterare definierade i större utsträckningen problematiken som "Child's wellbeing at risk" medan merparten av de kroatiska socialsekreterarna definierade huvudproblemet som "Child abuse". Författarna tolkar detta som ett uttryck för att aga av barn endast varit förbjudet i Kroatien sedan 1999 och att det i Sverige finns mer resurser till förebyggande och stödjande åtgärder. Tillgängliga resurser och lagstiftningens aktualitet kan på så vis användas som ett sätt att förstå olika utgångspunkter för tolkning. Samtidigt så har socialsekreterares egna känslomässiga tolkningar visat sig vara en betydelsefull faktor i utredningsarbetet.

Utomnordiska studier

Packman, Randall och Jacques (1986) genomförde en studie i England i början av 1980-talet som presenteras i boken, *Who needs care? Social work decisions about children*. I studien undersöks gränserna mellan när samhället griper in med tvång eller använder frivilliga insatser. Studien visar att det fanns relativt små skillnader i levnadsförhållandena mellan de barn som placerades och de som inte gjorde det. Studien tyder dock på att ungdomar med beteendeproblematik och ett destruktivt beteende som är synlig för omgivningen eller när föräldrarna har hälsoproblem innebär en ökad risk för att placeras utanför hemmet (sid. 51). Synligt destruktivt

²⁴ Olikheter i bedömningar har också visat sig förekomma mellan socialsekreterare inom en och samma organisation, vilket kan tolkas som ett uttryck för socialsekreterarnas omfattande handlingsutrymme att göra självständiga bedömningar (Grinde 2004).

beteende som påverkade omgivningen ökade risken för ungdomar att placeras utanför hemmet med tvång (sid. 51-58).

Jani Vernon och David Fruin (1986) har i den brittiska studien, *In care. A study of social work decision making*, intervjuat 114 socialsekreterare angående 185 olika typer av barnavårdsärenden med fokus på beslutsfattandet. De delar in fallen i tre kategorier; "child behaviour admissions", "rescue from family admissions", "service to family admissions". Den sista kategorin innehåller endast frivilliga insatser. Författarna fann att två kriterier var centrala för huruvida frivillighet eller tvångsvård användes i miljöfallen (rescue from family admissions), föräldrarnas inställning till vården och socialsekreterarnas uppfattning beträffande vilket kontroll myndigheten behövde ha över ärendet (sid. 50). Vernon och Fruin (1986) konstaterar också att socialsekreterarna uttryckte en generell motvilja mot att placera barn och ungdomar utanför hemmet, samt en motvilja mot att använda frivilliga serviceinsatser för äldre ungdomar. Trots denna motvilja till placering utanför hemmet, så visar flera studier på att socialsekreterare inte arbetar aktivt för att barnen skall lämna vården när de väl placerats, vilket resulterar i insatskedjor där olika åtgärder ersätter varandra (ibid., se även Fisher et al. 1986, Humlesjö 1997, Sundell et al. 2004).

Jones (1993) forskningsgenomgång fram till 1991 tyder på att utredningsarbetet och beslutsfattandet ofta styrs av socialsekreterare subjektiva bedömningar beträffande t.ex. föräldraförmåga och samarbetsvilja. Familjer med låg socioekonomisk status utreddes oftare än andra familjer trots likartade problem. Jones kritiserar det faktum att socialsekreterare och arbetsledare ofta är de enda som styr över processen och beslutet, vilket innebär en hög risk för godtyckliga beslut. Jones menar att ett sätt att göra riskbedömningar mindre beroende av enskilda socialsekreterares värderingar skulle vara att minska socialsekreterares autonomi och istället göra bedömningar och beslut i arbetsgrupper, där förslagsvis olika professioner kunde ingå.

Eileen Munro (1996) menar istället att barnavårdsarbetet innebär en osäkerhet som gör misstag oundvikliga, socialsekreterares utmaning är snarare att identifiera de misstag som faktiskt kan undvikas. Munro liknar socialsekreterares riskbedömningar inom barnavården vid ett komplicerat pussel, där socialsekreterarna inte i förväg vet vilka bitar som saknas, hur de passar ihop och där tillgängliga "fakta" ofta är diffusa och består av olika grader av sannolikhet (sid. 795). Munro utgår i artikeln från en studie av 45 rapporter (inquiry reports), där det granskats huruvida social-

tjänsten har gjort felaktiga riskbedömningar. Analysen visar att i 42 % av fallen kritiserar inte socialsekreterarens bedömning. Men analysen visar också att socialsekreterare är obenägna att omvärdera sina bedömningar och sin uppfattning om familjen och situationen. Munro argumenterar därför för att det krävs en större reflexivitet där socialsekreterare erkänner arbetets osäkerhet och kritiskt granskar sitt arbete. Att erkänna osäkerhet skulle enligt Munro möjliggöra för socialsekreterare att omvärdera sina bedömningar allt eftersom ny information tillkommer, istället för att låsa fast sig vid en viss tolkning eller insats. För detta krävs dock tid för reflektion, samt att osäkerhetens positiva sidor bejakas (ibid.).

Även i andra brittiska artiklar har behovet av att lyfta fram osäkerheten i det sociala arbetet betonats (Parton et al. 1997, Parton 1998, Houston & Griffiths 2000). Detta bör dock ses i ljuset av att det i Storbritannien och USA vuxit fram olika riskbedömningsinstrument inom barnvården (se t.ex. Parton 1997, Parton et al. 1997, Gambrell & Shlonsky 2000, Cash 2001, Scott et al. 2005). Dessa bedömningsinstrument har av vissa kritiserats för att vila på en alltför positivistisk grund där riskfaktorer betraktas som objektiva och identifierbara och där det sociala arbetet reduceras till att leta efter riskfaktorer snarare än att förstå familjers specifika situation (se t.ex. Houston & Griffiths 2000). I en amerikansk artikel betonas att både praktisk visdom och evidensbaserade instrument måste tillerkännas betydelse i samband med riskbedömningar inom barnvården (Cash 2001). Kritiken har därmed stora likheter med den kritik som riktats mot en eventuell övertro på evidensbaserat socialt arbete där det sociala arbetets "väsen" riskerar att anpassas till ett alltför naturvetenskapligt paradigm (Månsson 2000, 2001, Webb 2001).

Många av de studier som presenterats här kritiserar socialsekreterares riskbedömningar och beslutsfattande för att vara ensidiga, problemorienterade, föräldracentrerade och i viss mån godtyckliga och beroende av den enskilda socialsekreterarens uppfattning. En kritik som kan riktas mot denna typ av kritik, är att den osäkerhet som förekommer i barnvården framställs som ett dilemma som skulle kunna lösas eller förbättras med bättre kunskap och metoder, eller bättre lagstiftning, vilket inte nödvändigtvis behöver vara fallet.

Den skriftliga argumentationen

Den skriftliga utredningen har liknats vid en efterhandskonstruktion, där socialsekreterare tillrättalägger argumentationen efter det beslut och den insats som socialsekreteraren är övertygad om är den korrekta (se t.ex. Sunesson 1981, Håkansson & Stavne 1983, Claezon 1987, Hydén 1991, Hydén 1995, Backe-Hansen 2001).

Hydén (1995) har liknat argumentationen i LVU-utredningar vid ett klassiskt drama där bilden av olämpliga och tragiska personer framträder, vilket skapar en moralisk mening åt det föreslagna beslutet. Kähkönen (1999) menar i en artikel att de skriftliga bedömningarna avseende små barn som omhändertas i Finland ofta är både ostrukturerade, problemorienterade och krisorienterade.

Staaf (2004) har i en studie visat att samma problemorientering återfinns i utredningar där tvångsvård föreslås vuxna missbrukare. Endast fem av 137 utredningar i studien innehöll uppgifter som talade *emot* tvångsvården. Tvångsvården motiverades ofta med lagbestämmelsernas exakta ordalydelse, även om stöd för detta saknades i utredningstexten. Samtidigt tydde fallbeskrivningarna på att socialtjänsten väntade lång tid med att ansöka om vård enligt LVM (ibid. se även Ekendahl 2004).

Elisabeth Backe-Hansen (2001) har i studien, *Rettferdiggjøring av omsorgsovertakelse. En beslutningsteoretisk analyse av barnevernstjenstens argumentasjon i en serie typiske saker om små barn*, undersökt argumentationen i norska barnavårdsutredningar utifrån ett teoretiskt och empiriskt perspektiv. Hon utvecklar utifrån beslutsteori en modell för att förstå beslut angående omhändertagande av barn. Studien utgår från 16 barnavårdsutredningar beträffande barn som omhändertagits på grund av brister i hemmiljön. Backe-Hansen menar att argumentationen i de olika fallen organiserades antingen runt ett enskilt trumfkort eller som ett pussel. När argumentationen organiserades runt ett trumfkort kretsade argumenten kring ett enkelt och tydligt kännetecken, t.ex. föräldrars missbruk, som i sig själv var tillräckligt. Detta innebar att argumentationen förhöll sig på en relativt generell nivå med trumfkortet snarare än föräldrarnas personliga egenskaper i fokus. När argumenten organiserades som ett pussel var problematiken mer komplex och diffus och argumentationen kretsade kring en kombination av olika kännetecken vilket innebar att en mer specifik argumentation krävdes där även föräldrarnas personliga egenskaper och omsorgsförmåga beskrevs mer negativt. I båda avseendena menar Backe-Hansen

att det handlar om en aktiv och konstruerande process där argumentationskedjor byggs upp som i huvudsak fungerar rättfärdiggörande av socialtjänstens bedömning.

Eva Friis (2003) har skrivit en avhandling som heter *Sociala utredningar om barn. En rättssociologisk studie av lagstiftningens krav, utredningarnas argumentationer och konsekvenser för den enskilde*. Studien baseras på barnavårdsutredningar som ligger till grund för en ansökan om tvångsvård utifrån brister i hemmiljön. Undersökningen baseras på djupanalyser och rekonstruktion av argumentationen av tre barnavårdsfall avseende brister i omsorgen, där barnen var under fem år gamla. Friis menar att utredaren använder sitt överläge i argumentationen och att det i utredningen framstår som att vården måste ske på det av socialtjänsten föreslagna sättet. LVU-utredningarna får därmed en repressiv karaktär, föräldrarnas definitioner av problematiken undertrycks och deras förmågor och resurser framställs som sämre än de kanske egentligen är, varför Friis liksom Hollander (1985) anser att föräldrarna bör få ett särskilt biträde under utredningen. Studien utgår dock från ett kvantitativt begränsat material och belyser endast kritiskt hur föräldrarna framställs i skriftliga utredningar.

I en senare artikel diskuterar Friis (2005) resultaten från avhandlingen med utgångspunkt i relationen mellan rättsliga och praktiska normer. Friis konstaterar att utredningars brister kan förstås utifrån flera olika faktorer såsom bristande resurser, arbetsbörda, bristande kunskap, och människors kognitiva begränsningar till rationalitet. Svårigheten att anpassa tillgängliga lösningar efter individen menar hon också innebär att beslut ofta orienteras efter vad som är bäst för organisationen och inte utifrån vad som är bäst för den enskilde individen, vilket hon kallar för den "enklaste lösningens princip" (sid. 72). Friis utgår från att socialsekreterare i samband med LVU måste navigera mellan två kontradiktoriska rättsliga beslutsmodeller som uttrycks i SoL respektive LVU. Friis menar att SoL bygger på en målrationell modell där beslut fattas utifrån en förutsägelse av konsekvenser, varmed de faktiska förhållandena blir avgörande för beslutet. LVU vilar på en subsumtionslogisk modell där beslut fattas genom att fakta subsumeras under den relevanta regeln för att härleda lösningen på problemet, varmed endast vissa delar av verkligheten blir relevanta. Friis menar att detta delvis kan förklara utredningarnas partikularistiska och undertryckande tendenser (ibid.). Friis kopplar därmed LVU-utredningars ensidiga problemfokusering till LVU-lagstiftningens uppbyggnad och de olika värdesystem som hon menar är styrande i LVU och SoL.

I en brittisk studie menar Sally Holland (1999) att socialsekreterarnas förståelse och beskrivning av beslutsfattandet inom barnavården idealtypiskt kan indelas i två separata diskurser som han kallar för "scientific observation" och "reflective evaluation". I "scientific observation" betonas vikten av objektivitet och distans till familjen, neutralitet, och beslut fattas på basis av insamlat material. "Reflective evaluation" kan liknas vid kvalitativ forskningsmetod och utredningsprocessen präglades då också av en närhet till familjen, en vilja att förstå och göra bedömningar under tiden. Socialsekreterarna refererade också i högre grad till egen erfarenhet och tyst kunskap. Holland menar att socialsekreterare förstår och förklarar sitt arbete utifrån båda dessa diskurser beroende på sammanhang, med viss övervikt på den diskurs som han kallar för scientific observation. Författaren menar att denna diskurs också dominerar när socialsekreterare skall kommunicera med andra myndigheter, i synnerhet med domstolar. Utifrån denna studie är det möjligt att socialsekreterare förhåller sig till en kunskapsdiskurs under utredningsprocessen och en annan diskurs när de skriver LVU-utredningar.

Socialsekreterares förhållningssätt till rättssystemet berörs också delvis i en kvalitativ studie från Storbritannien (Becket et al. 2007). Studien undersöker bedömningsprocessen och socialsekreterares överväganden i samband med att en domstol föreslås besluta att separera barn och föräldrar (s.k. "care proceedings"). Socialsekreterarna framhöll bland annat svårigheten att veta när de bör agera, vilket delvis verkade bero på en osäkerhet kring hur domstolen skulle värdera vissa bevis. Socialsekreterarna uttryckte en ambivalens kring betydelsen av de egna bedömningarna, å ena sidan kunde det upplevas som obehagligt att vara den som avgör "när", å andra sidan kunde rättsprocessens inflytande uppfattas som både obehagligt och välkomnande. Att inleda en domstolsprocess verkade dock vara något som merparten av socialsekreterarna helst undvek (ibid.).

Lagstiftningen och den rättsliga praktiken

Anna Hollander (1985) har i sin avhandling, *Omhändertagande av barn*, granskat de lagliga och sociala grunderna för omhändertagande av barn på grund av hemmiljön. Hollander analyserar lagstiftningen (framförallt 1960 års BvL samt Socialtjänstlagen från 1980) och handläggningen av 352 barnavårdsfall från olika nivåer inom förvaltningsdomstolen över tid

(1974, 1977 och 1982). Hollander fann att de olika förvaltningsdomstolarna gjorde likartade bedömningar och att det också fanns en stor överensstämmelse över tid. Skillnaden bestod i att under den tidigare undersökningsperioden motiverades domskälen oftast enbart med lagstiftningen, medan de högre instanserna på senare år använde sig av mer genomtänkta och informativa argument. Hollander (1985) fann inget som tydde på att jurister och socialsekreterare skulle ha olika värderingar i barnavårdsmål, tvärtom var samstämmigheten stor. Däremot verkade det som om tillgång på offentligt biträde och ökad muntlig förhandling medförde att rättssäkerheten för den enskilde stärktes och oenigheten mellan förvaltningsrätt och socialnämnd ökade i dessa fall. Hollander menar att med tanke på att utredningarna ofta ger en ensidig bild av situationen där alternativa åtgärder sällan presenteras eller bedöms, borde både barn och föräldrar tilldelas ett offentligt biträde redan under utredningstiden. Hollander menar att LVU inte kan detaljregleras beträffande när ett barn ska omhändertas då viss elasticitet i lagen behövs för att tillgodose barns skyddsbehov, men hur omhändertagande skall ske bör tydliggöras vad gäller krav på saklighet och allsidighet.

Titti Mattsson (2002) har i sin avhandling, *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, studerat barnets rättsliga status och hur LVU lever upp till kraven beträffande rättssäkerhet, integritetsskydd och gradvis ökad autonomi för barn. Mattsson tar upp specifika problem beträffande barnets roll i juridiska mål på en teoretisk nivå, samt jämför den svenska lagstiftningen inom detta område med den norska och engelska motsvarigheten. Avhandlingen innehåller en empirisk studie av 390 domslut från fyra länsrätter i Sverige beträffande LVU. En av slutsatserna är att kravet på rättssäkerhet kan kollidera med kravet på barnets integritetsskydd och rätt till autonomi. Mattsson pekar också på det dilemma som ligger inbyggt i att barnets ombud i de fall barnet är processobehöriga och under 15 år, skall representera både barnets behov och barnets egna intressen och önskemål, vilket framför allt i beteendefallen kan skilja sig åt då dessa barn ofta motsätter sig vården. Mattsson pekar också på vikten av att skilja måltyperna tydligare åt då de visar på stora skillnader i rättstillämpningen och resulterar i olika typer av vård. Miljöfallen hade också en något högre siffra avslag än beteendefallen och en högre grad av medgivande (ibid.).

Maritha Jacobsson (2006a) har i sin avhandling, *Terapeutens rätt. Om rättslig och terapeutisk logik i domstolsförhandlingar*, studerat spänningen

mellan terapeutisk och rättslig logik i muntliga domstolsförhandlingar. Avhandlingen baserar sig på 39 länsrättsmål avseende LVU, LPT och LVM som observerats och spelats in, samt 31 intervjuer med olika aktörer (t.ex. enskilda parter, socialsekreterare, psykiatriker, ombud, ordföranden). 14 LVU-förhandlingar ingår i materialet, och i dessa mål har tre offentliga parter intervjuats, två föräldrar, ett ombud och en ordförande i länsrätten (ibid. sid. 40). Jacobsson (sid. 32) hävdar att den terapeutiska logiken styrs av specifika normativa/kognitiva element som t.ex. etik, empati, socialt behandlingsarbete, paternalism, teorier i socialt arbete och psykiatri, rådgivning och resultatinriktning. Den rättsliga logiken bygger för domare på: objektiv tolkning av bevismaterial och i tillämpning av rättsregler, samt domareetik, och för advokater på: god advokatsed, kritisk granskning av motpartens bevismaterial, inriktning på procedur, företräda klient samt kunskap från utbildning (sid. 32). En slutsats är att förvaltningsrätten i hög utsträckning anammar ett terapeutiskt förhållningssätt istället för att granska den offentliga partens utredning och bevis. Den muntliga förhandlingen bidrar därmed inte till någon rättssäkerhet för den enskilde klienten, utan blir snarare ett tillfälle för ytterligare disciplinering av klienten (Jacobsson 2006, 2006a, 2006b, se även Hollander, Sjöström & Jacobsson i DN 061027).

Jacobssons studie är intressant eftersom den visar på att förvaltningsrätterna i hög grad styrs av en terapeutisk logik i tvångsvårdsärenden avseende LVU och LVM. Tidigare forskning har också visat att överensstämmigheten mellan socialtjänst och länsrätt är hög i samband med LVU (Hollander 1985, Socialstyrelsen 1995, Mattsson 2002). Ett sådant system borde rimligtvis inte vålla svenska socialsekreterarna några bekymmer, eller ge orsak till negativa föreställningar om rättssystemet vilket konstaterats i brittiska studier (jfr Pithouse 1998, Holland 1999, Becket et al. 2007).

Sammanfattning

Forskning om socialsekreterare som profession tyder på att det är en semi-profession som präglas av låg legitimitet och diffusa gränser och ansvarsområde, varmed kolleger och organisation får stor betydelse för att definiera och hantera det praktiska arbetet.

Undersökningar av socialtjänstens skriftliga barnavårdsutredningar tyder på att det ofta är en ensidig bild av föräldrarna som presenteras, där

alternativa åtgärder inte framkommer eller bedöms i den skriftliga utredningen. Fokus ligger huvudsakligen på föräldrars problematik och barnens behov och kopplingen mellan barn och föräldrars situation är vag. Flera forskare menar därför att föräldrar och/eller barn bör få bättre formaliserat stöd i omhändertagandeprocessen. Tidigare forskning tyder också på att föräldrarnas inställning till vården och föräldrarnas samarbetsvilja har betydelse för hur allvarligt en socialsekreterare bedömer det enskilda fallet. Det finns studier som tyder på att ungdomar med ett eget destruktivt beteende ökar risken för att placeras utanför hemmet.

Lagstiftningen har kritiserats för sin könsneutralitet och för att tvångsvårdsprocessen inte tillräckligt skiljer mellan de olika måltyperna, miljöfall eller beteendefall. Flera forskare framhåller att lagen ger få riktlinjer beträffande vilka omständigheter som skall leda till tvångsvård. Svenska studier tyder på att det råder förhållandevis stor överensstämmelse mellan länsrättens beslut och socialtjänstens bedömningar, och att länsrätten intar ett terapeutiskt perspektiv i tvångsvårdsärenden.

Jag har funnit få studier som direkt belyser hur socialsekreterare påverkas av mötet med rättssystemet i tvångsvårdsfall. Brittiska studier tyder dock på att detta är förenat med känslor av osäkerhet hos socialsekreterare varmed de gärna undviker rättsprocesser.

Sammantaget ger denna forskningsöverblick en bild av att den sociala barnvården präglas av flera problem som har att göra med såväl socialsekreterares bedömningar och beslutsfattande, lagstiftningen som med genomförande av insatser.

6. Metod och tillvägagångssätt

För att få svar på mina frågeställningar har jag valt att använda mig av två olika typer av empiriskt material, sociala barnavårdsakter och fokusgruppsintervjuer med socialsekreterare. Sociala barnavårdsakter är ett konkret uttryck för socialsekreterares arbete och via akten är det möjligt att studera hur yngre barn, ungdomar och föräldrar konstrueras i skriftliga utredningar. Via akter kan också den skriftliga argumentationen i olika typer av utredningar jämföras med varandra. Detta gör det möjligt att belysa eventuella skillnader i den skriftliga argumentationen beroende på beslutande instans. Fokusgruppsintervjuer med socialsekreterare är en metod som kan belysa socialsekreterares tankar kring tvångsvårdsprocessen och hur de tänker när de formulerar sina skriftliga utredningar. Fokusgruppsintervjuer kan på så sätt bidra till en större förståelse för tvångsvårdsprocessen utifrån de faktorer som socialsekreterare tillmäter betydelse och bidra till att förklara varför LVU-utredningar ser ut som de gör.

Jag börjar med att redogöra för metod och tillvägagångssätt i aktstudien och därefter för fokusgruppsintervjuerna. Kapitlet avslutas med en avslutande reflektion. Det material som varit föremål för grundligare analys i aktstudien handlar framför allt om socialtjänstens skriftliga utredningar och domar i länsrätten. I detta kapitel benämns dock denna dokumentstudie som "aktstudien" och inte för "utredningsstudien", eftersom jag också redogör för hur aktmaterialet samlades in och vad som slutligen valdes ut för grundligare analys.

Aktstudien

Empiriskt material

Jag har tagit del av 19 sociala barnavårdsakter i en mellanstor svensk stad, som kallas för A. Det är samtliga barn och unga där LVU föreslagits någon gång under 2001, och en totalundersökning beträffande förekomsten av tvångsvård under ett år i en svensk stad. Materialet samlades in under 2003 och 2004, och jag haft möjlighet att ta del av efterföljande omprövningar/övervägande i de olika fallen, samt kunnat följa ärendena efter beslutet om LVU-vård, dock olika lång tid beroende på om LVU-

utredningen skrevs i början eller i slutet av 2001. Samtliga fall har via akten följts minst ett år efter beslutet om LVU, längre om LVU-utredningen skrevs i början av 2001.

Totalt omfattas tio flickor och nio pojkar av aktstudien. Åldern på barnen varierade mellan 2-19 år med en medelålder på 15 (14,9) år. Detta innebär att aktstudien i huvudsak berör tonåringar. Som en jämförelse kan nämnas att nationell statistik från undersökningsåret visar att 658 barn som var äldre än 13 år påbörjade tvångsvård år 2001, i jämförelse med 368 barn som var yngre än 13 år (Socialstyrelsen 2002, sid. 49). År 2005 hade 841 barn som var äldre än 13 år påbörjat LVU-vård, i jämförelse med 491 som var yngre än 13 år (Socialstyrelsen 2005, sid. 57). Majoriteten av dem som årligen påbörjar tvångsvård tenderar därmed att vara tonåringar. I tabellen nedan framgår ålder på barnen samt huruvida LVU-utredningen avsåg 2 § LVU, 3 § LVU eller både och (markerat med X). Avslag i förvaltningsrätt finns inskrivet i tabellen.

Tabell 1. Fallen presenterade utifrån kön, ålder, måltyp samt utfall efter dom i länsrätten, och i förekommande fall kammarrätt.

Kön	Ålder	Länsrätt		Kammarrätt	
		2 § LVU	3 § LVU	2 § LVU	3 § LVU
Flicka	2	X		avslag	
Flicka	9	X			
Pojke	12	X		avslag	
Pojke	14	X		avslag	
Pojke	14	X	X		
Flicka	15	X			
Flicka	15		X		
Pojke	15		X		
Pojke	16	(redan 2 §)	X		
Flicka	16	avslag	X		
Pojke	16	X	X		
Pojke	16	avslag	X		
Pojke	17	X	X		
Pojke	17	X	X		
Flicka	17		X		
Flicka	17		X		
Flicka	18		X		
Flicka	18	avslag	X		
Flicka	19		X		

Som framgår av tabell 1. var en pojke på 16 år²⁵ redan placerad enligt 2 § LVU när ansökan om 3 § LVU gjordes. Ytterligare sju barn ansågs av socialtjänsten ha både brister i hemmiljön och eget normbrytande beteende. Dessa var därmed föremål för vad jag valt att kalla för ”kombinationsansökningar”, dvs. socialtjänsten ansökte om vård utifrån både 2 och 3 §§ LVU. Fyra av kombinationsansökningarna bedömdes på samma sätt av länsrätten, men i tre fall ansåg länsrätten att enbart kriteriet för normbrytande beteende var uppfyllt.

Samtliga fem ansökningar avseende enbart brister i hemmiljön bifölls av länsrätten. Efter överklagan till kammarrätten upphörde dock tvångsvården i tre fall.

Efter avslutad förvaltningsprocess hade därmed samtliga ansökningar om tvångsvård på grund av normbrytande beteende hos ungdom bifallits, medan rättssystemet bedömt att brister i hemmiljön inte var styrkt i sex fall (tre kombinationsfall och tre miljöfall).

Av akterna framgår att fem av barnen har utländsk bakgrund, dvs. minst en förälder är född i utlandet (eller barnet själv). Då de är få till antalet och jag inte kunnat se att detta haft någon avgörande betydelse för socialsekreterarnas argumentation har jag valt att inte redovisa etnicitet. En dansk studie (Skytte 2002) har också visat att socialsekreterare generellt verkar fästa liten vikt vid barns etniska och kulturella bakgrund i samband med att de gör sina bedömningar.

Jag har också valt att inte använda de fingerade namn som används i tabellen och koppla dem till ålder och eventuellt syskonskap för att ytterligare skydda deras identitet. I den fortsatta texten kommer följande fingerade namn att användas beträffande barnen och ungdomarna när exempel ges från utredningstexter eller domskäl; Annelie, Bert, Cecilia, Doris, Dennis, Elin, Fredrik, Gun, Helena, Ivan, Johannes, Kim, Laila, Martin, Niklas, Olga, Petra, Rickard och Sara.

Analysmaterial

Materialet i aktstudien består huvudsakligen av 19 LVU-utredningar, 16 länsrättsdomar, en kammarrättsdom, 15 omprövningar avseende 3 § LVU, fem övervägande avseende 2 § LVU samt fem skriftliga utredningar

25 Jag har valt att presentera ålder på samma sätt som i socialstyrelsens statistik för barn och unga, dvs. den ålder som anges i tabellerna är den ålder personerna skulle ha uppnått senast 31/12 det år ansökan om LVU-vård gjordes.

avseende upphörande av LVU-vård. Med tanke på det fåtal (fem) övervägande av vård som aktstudien innehåller, samt det faktum att den sammanfattande bedömningen oftast var begränsat till några enstaka rader i den skriftliga utredningen, har jag valt bort dessa. Analysen beträffande omprövningar av vård och upphörande av densamma fokuserar således uteslutande på normbrytande ungdomar.

Jag valde bort att analysera protokoll från socialnämnden, som formellt ansöker om LVU-vård. Detta berodde dels på att dessa protokoll var av varierande omfattning, från några enstaka rader till två sidor. Ett annat skäl var att det var svårt att utifrån protokollen utläsa om någon självständig bedömning från socialnämndens sida, eftersom protokollen som regel ordagrant upprepade korta delar av socialsekreterarens LVU-utredning och beslutade i enlighet med socialtjänstens förslag.

Materialinsamling

Vid insamlingen av materialet gick jag tillväga på så sätt att jag läste igenom varje akt, en i taget för att skaffa mig en helhetsbild av barnets och dess problemsituation. Under tiden antecknade²⁶ jag också utifrån frågeställningarna: *Vad får vi veta om hemmiljön och föräldrarna? Vad får vi veta om den unges normbrytande beteende? Hur beskrivs barn och föräldrars problem i akterna?* Syftet var att få en bild av barnets totala situation för att bidra till en förståelse kring det enskilda fallet. I beteendefallen har jag i akterna aktivt sökt efter information om hemmiljön, och i miljöfallen har jag sökt efter information som tyder på normbrytande beteende hos barnet. Detta förfarande kan ses som ytterligare en hjälp att få en helhetsbild av barnets situation genom att inte bara utgå från den kategorisering som socialsekreterarna gjort i LVU-utredningarna, där ansökan huvudsakligen avser antingen normbrytande beteende eller brister i hemmiljön.

LVU-utredningarna lästes på samma sätt som akterna, även här antecknades innehåll utifrån ovanstående breda frågeställningar. Jag antecknade även hur många sidor utredningen var på, samt vilka faktorer beträffande familjens historia som framgår av övrigt aktmaterial och kan hänföras till beteenden eller miljöförhållande som utlämnas eller tonas ned i LVU-utredningen. Den sammanfattande bedömningen och analysen, där

26 I inga avseende antecknades namn, städer, behandlingshem eller andra förhållande som skulle kunna röja personernas identitet.

socialsekreterarna sammanfattar den skriftliga utredningen och gör sin bedömning, skrevs dock ner ordagrant i sin helhet. Domarna i länsrätten skrevs också ner ordagrant i sin helhet.

I skriftliga utredningar där tvångsvården övervägs (miljöfall) eller omprövas (beteendefall), har jag antecknat utifrån frågeställningarna: *Vilken ny information tillkommer i utredningen? Vad får vi veta om socialtjänstens bedömning av den unges beteende och om hemförhållandena idag?* Även här har den slutliga bedömningen och analysen skrivits ner ordagrant i sin helhet.

Jag har utgått från samma frågeställningar beträffande skriftliga utredningar där LVU-vården föreslås upphöra.

Materialet skrevs ner för hand, och resulterade i anteckningar på ca 1000 sidor, varefter delar av detta material fördes in på dator och sedan analyserades. Detta förfarande har inneburit att jag fått gå igenom materialet flera gånger: läsning, anteckning, datoranteckning och slutligen analysarbetet och kodning.

Aktstudiers styrka och svagheter

Akter innehåller varierande mängder material. Materialet var som regel omfattande, och hade i flera fall delats upp i flera "mappar". En barnavårdsakt kan sägas vara ett uttryck för socialtjänstens samlade bild och historia av ett barn och dess familj. Akten innehåller dock inte bara socialtjänstens historia via skriftliga utredningar, utan ger även inblick i andra myndigheters historia via utlåtanden från läkare, behandlingshem, anmälningar, brev från barn eller föräldrar till socialsekreteraren eller journalanteckningar beträffande samtal med familjehem.

Det är alla dessa bilder och historier som sammanförs av socialsekreterare i de ofta omfattande LVU-utredningarna, och blir till den historia som presenteras för familjen och länsrätten. Denna process ingår som en del i den kategorisering i "fall" eller "ärende" som är nödvändig för att socialtjänsten skall kunna hantera arbetet (Prottas 1979, Lipsky 1980, Johansson 1992,). Det är därmed en problemorienterad bild som akten presenterar, vilket delvis kan förstås utifrån att socialtjänsten skall fokusera på det som avser behovet av hjälp och stöd och inte göra utredningar med omfattande än vad som krävs (11 kap. 5 § SoL).

Via akten får vi därmed bara tillgång till socialtjänstens skriftliga historia, dvs. den dokumentation som finns nedtecknad, vilket bidrar till en fragmentarisk bild där material kan saknas eller vara ofullständigt. Det

faktum att de flesta kommuner idag använder ett "dubbelt" system där den aktuella akten huvudsakligen finns i datorn, men där journalanteckningar och skriftliga utredningar också skall skrivas ut för att samlas i en pappersmapp tillsammans med gammalt material, innebar att jag i vissa fall fick be socialsekreterare skriva ut material jag upptäckt saknades i pappersakten. Möjligtvis har detta dubbla system också resulterat i ett visst bortfall, och att jag inte alltid fått ta del av socialtjänsten hela material.

Billquist och Johnsson (2007) påpekar i en artikel att det finns både styrkor och svagheter med att använda sociala akter för forskningsändamål, t.ex. kan det vara svårt att följa en behandlingsprocess via akter. De menar därför att akter har sitt största värde i att studera organisatoriska mönster som t.ex. hur klienter och problem konstrueras (ibid. sid. 14). Det är också denna konstruktion jag varit intresserad av att fånga och aktmaterialet har använts undersöka och analysera vissa specifika skriftliga utredningar som akten innehåller för att belysa hur barn och föräldrar konstrueras och framställs i skriftliga utredningar avseende tvångsvård.

I samband med dokumentstudier framhålls ofta vikten av att vara medveten om den kontext som texten tillkommit i (se t.ex. Robson 1993). Somliga framhåller att det är minst lika viktigt att texten analyseras och tolkas i relation till dem som är tänkta läsare och skall konsumera texten (Mik-Meyer 2005). Jag har valt att fokusera på LVU-utredningar just på grund av att de riktar sig till både klienter (föräldrar och ev. barn om de är över 15 år) och till en annan myndighet i form av länsrätten. Det är därmed denna dynamik jag velat fånga. Som jämförelse har jag också analyserat utredningar avseende omprövningar och upphörande av vården, då de tänkta läsarna då framför allt är klienter och personer i socialnämnden (förutsatt att klienten inte överklagar).

En fördel med dokumentstudier i allmänhet är att de inte är utsatta för samma direkta påverkan som intervjupersoner, materialet förändras inte från gång till gång (Robson 1993, Billquist & Johnsson 2007). Dokument påverkas dock av det jag antecknar och noterar. Detta medför en risk för bortfall av viktig information. Det innebär också att en "verklig" situation har konstruerats till en text (akt), för att sedan transformeras till en ny text av mig (Flick 1998, sid. 30). Därför har jag valt att endast djupanalysera de delar som jag antecknat ordagrant från akterna.

Aktstudiens styrka är att den är en totalundersökning i en stad under ett år, den ger därmed en bild av hur LVU-frekvensen kan se ut i en vanlig svensk kommun under ett år. Mitt material har empiriska likheter med

nationell statistik avseende kön, ålder och de olika måltyperna. Den sociala barnvården i kommunen var också indelad i två organisationer, vilket innebär att materialet hämtats från två olika arbetsplatser med olika organisering. Som begränsad kvalitativ studie kan resultaten från aktstudien dock inte generaliseras, även om resultaten kan jämföras med liknande forskning.

Aktmaterialet ger en viss snedvridning och fokuserar mer på normbrytande ungdomar än yngre barn, då de flesta som ingår i studien är tonåringar. Förhållandet mellan ansökningar som avser 2 respektive 3 §§ LVU är däremot förhållandevis jämt, och problembilder som berör såväl brister i hemmiljön (12) som ungdomar med normbrytande beteende (14) är relativt jämnt fördelade. I de sju kombinationsansökningarna (2 samt 3 §§ LVU) var den dominerande problembilden normbrytande beteende hos ungdom. Sex ansökningar jml. 2 § LVU avslogs också i länsrätten varför jag i omprövningarna av vården enbart fokuserat på normbrytande ungdom.

Validitet är ett begrepp som används för att uttala sig huruvida metoden fångar det man avser att uttala sig om (Kvale 1997). Jag anser att för att kunna uttala sig om och tolka akter och sociala utredningar utöver ett konstruktivistiskt perspektiv, är kompletterande metoder ofta nödvändiga, som sätter in akterna i en kontextuell förståelseram. I mitt fall har detta resulterat i att aktstudien kompletterats med fokusgruppsintervjuer med socialsekreterare. Sammantaget menar jag att trots att aktstudier som ensam metod kan ha brister, så kan det kombinerat med andra metoder ge en god inblick i vissa delar av det sociala arbetets praktik och uttryck.

Bearbetning och analys

Aktstudien som helhet baseras totalt på 1000 sidor anteckningar, medan den del som fokuserar på socialsekreterares argumentation koncentrerats till ca 65 sidor anteckningar. Andra forskare har poängterat vikten av ett begränsat material när argumentation studeras (Backe-Hansen 2001, Friis 2003). De 1000 sidorna i aktstudien innehåller dock stora mängder bakgrundmaterial om barnen och ungdomarna, samt utfall i läns/kammarrätt mm. Detta material har givit mig en god inblick i förhållandet mellan brister i hemmiljön och normbrytande beteende hos ungdomar, och varit väsentlig kunskap i analysen av argumentationen i LVU-utredningar där problemen ofta beskrivs mer ensidigt.

Den fördjupade analysen grundar sig på innehållet i de skriftliga utredningarnas avslutande rubrik, ofta kallad för "Sammanfattande analys och bedömning". Att jag valt att granska just denna avslutande och i viss mån värderande rubrik är att det är här socialsekreterarens egen röst gör sig hörd och det är här som den huvudsakliga argumentationen för tvångsvård framträder. Argumentationen är därmed "koncentrerad" och socialsekreteraren skall här bedöma och värdera den aktuella situationen.

Länsrättens domar har inte varit föremål för huvudsaklig analys, eftersom det varit svårt att i alla domar se vilka förhållanden länsrätten grundar beslutet på, vilket även andra konstaterat (se t.ex. Hollander 1985, Mattsson 2002). Då samtyckesprövningen gavs mycket utrymme i de flesta domar, har jag dock analyserat hur länsrätten bedömer ett uttryckt samtycke från ungdomar och föräldrar.

Utgångspunkter för analys

Analysen av den skriftliga argumentationen tar sin utgångspunkt i ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, och mitt syfte har varit att analysera både argumentationens innehåll och form. Det socialkonstruktivistiska perspektivet innebär ett kritiskt perspektiv på makt och kunskap och bygger på strukturalistisk och poststrukturalistisk språkteori som menar att språkbruket både konstitueras av samhället och bidrar till att konstituera samhället och de sanningar som framställs som "för givet tagna" (Jørgensen & Philips 2002). Inom poststrukturalistisk teori betraktas språk och verklighet som två separata delar och inte som avspeglingar av varandra. Poststrukturalister menar också att språket får sitt utseende och därmed sin betydelse i ett sammanhang, därför går det inte att dra någon skarp skiljelinje mellan språkets struktur och det konkreta språkbruket (ibid. sid. 17). Tvärtom är "det just i den konkreta användningen av språket som strukturen skapas, reproduceras och förändras" (ibid. sid.18).²⁷

Det socialkonstruktivistiska fältet kan sägas vila på fyra antaganden: perspektivet intar en kritisk ställning till självklar kunskap, kunskapen om världen betraktas som kulturellt och historiskt präglad, det finns ett samband mellan kunskap och sociala processer och ett samband mellan kun-

²⁷ Poststrukturalismen innebär därmed en kritik av den traditionella språkanalys som Saussure blivit förgrundsgestalt för, där man skiljer på parole (språkbruk) och langue (språkets struktur), och där langue anses vara det enda som är värt att studera och som anses kunna få en bestämd och fast form oberoende av sammanhang.

skap och social handling (Burr 1995, samt Jørgensen & Philips 2002, sid. 11-12). Det socialkonstruktivistiska perspektivet utgår från att människor genom sina handlingar och sitt språkbruk aktivt medverkar till konstruktionen av t.ex. sociala problem.

Our definition of social problems focuses on the process by which members of a society define a putative condition as a social problem. Thus, we define social problems as the activities of individuals or groups making assertions of grievances and claims with respect to some putative conditions (Spector & Kitsuse 2001, sid. 75).

Jag betraktar socialtjänstens skriftliga utredningar som en social konstruktion eftersom de uttrycker socialtjänstens bedömning gällande vad som bör betraktas som "normalt" respektive "avvikande" avseende barn, föräldrar och relationen mellan barn och föräldrar. LVU-utredningarna är också en text som definierar vad som betraktas som acceptabelt och icke-acceptabelt i vår samtid. Detta förhållningssätt innebär inte ett förkastande av de skriftliga utredningarnas faktiska innehåll eller problematikens allvar, utan bör snarare betraktas som ett kritiskt och kontextuellt perspektiv på de skriftliga utredningarnas innehåll och form. Inom senare år har det blivit allt vanligare att skilja mellan "strikt" konstruktivism och "kontextuell" konstruktivism, där anhängare av den första inriktningen menar att forskare helt bör avstå från antaganden om hur verkligheten är beskaffad (Sahlin 2002, sid. 118-119). Anhängare av kontextuell konstruktivism anser dock att det finns en viss komplexitet i att uttala sig om fenomen som enbart "konstruerade", eftersom vissa fenomen också i hög utsträckning kan uppfattas som "verkliga". Kontextuella konstruktivister menar därför att en lösning kan vara att sätta själva problemets existens inom parentes, men att konstruktioner ändå relateras till sin historiska och sociala kontext (ibid.) Vissa rimliga antaganden om hur verkligheten är beskaffad kan därmed göras inom kontextuell konstruktivism till skillnad från den strikta konstruktivismen (ibid.).

I utredningsstudien utgår jag ifrån vad som kan kallas för ett kontextuellt konstruktivistiskt perspektiv, där rimligheten i socialtjänstens bedömningar eller "sanningshalten" i de bilder som framkommer i skriftliga utredningar inte berörs nämnvärt. Fokus ligger snarare på att tydliggöra de problembilder som framträder och som lyfts fram i skriftliga utredningar, men också i att försöka förstå dessa problemkonstruktioner utifrån den

historiska och sociala kontext som de skriftliga utredningarna tillkommer i.

Analysarbete och reflektion

Jag har närmat mig de skriftliga utredningarna på ett flertal olika sätt, vilket jag menar kan betraktas som både en fördel och en nackdel.

Vid genomläsningen av akterna och i samband med materialinsamlingen funderade jag mycket kring sambandet mellan akternas (totala) innehåll och den bild som presenterades där, och formen (språklig framställning) i LVU-utredningarna. Mitt spontana intryck var att LVU-utredningarna avseende yngre barn hade en förhållandevis "mild" argumentation i jämförelse med den argumentation som framträdde i LVU-utredningar beträffande normbrytande ungdomar, och i jämförelse med den information som fanns att tillgå i akten som helhet. För att ta reda på om det verkligen förhöll sig så valde jag att börja med att analysera LVU-utredningarnas språkliga form, dvs. de språkliga grepp som den skriftliga argumentationen var baserad på.

Efter en första preliminär analys av materialet hade jag funnit olika problembilder som belyste innehållet, men också formmässigt tre teman som jag valde att kalla för *upprepningar* av olika incidenter/problem, *beskrivningar* av t.ex. incidenter/hälsa och *förstärkningar*, dvs. att genom förstärkande adjektiv såsom "synnerligen", "allvarligt" förstärka argumentationen. Med tanke på de olikheter som framträdde mellan argumentationen i de olika måltyperna laborerade jag också med begrepp som *passivitet* och *aktivitet*. Jag ställde mig frågor som vilken betydelse det har att normbrytande ungdomar ofta har ett tydligt och observerbart beteende. Jag frågade mig också vilken betydelse det har att föräldrars brister ofta handlar om vad de *inte* gör eller förmår, dvs. att brister i föräldraförmågan ofta kan kopplas till passivitet? Efter en första preliminär analys funderade jag också kring vilka olika funktioner LVU-utredningar kan tänkas ha för socialtjänsten. Av argumentationen att döma framstod det som att det viktigaste var att övertyga länsrätten om att tvångsvård var nödvändigt, vilket också andra forskare påtalat. Samtidigt funderade jag mycket kring den förhållandevis "svaga" argumentation som framträdde i LVU-utredningarna avseende miljöfallen, som i högre utsträckning dominerades av beskrivningar och mindre av förstärkningar än beteendefallen. Kunde det vara så att LVU-utredningar också kan ha en prövande funktion, dvs. att socialtjänsten är osäker på om tvångsvård är tillämpligt och väljer att

överlämna avgörandet till länsrätten? Jag funderade också över den problematisering som jag ansåg framkom beträffande normbrytande ungdomar, som ofta ansågs vara i behov av ytterligare utredningar, trots att socialtjänsten hade långvarigt kännedom om den unge. Vilken funktion fyller denna problematisering av problemen i argumentationen?

Efter denna första preliminära analys insåg jag att för att kunna förstå argumentationen krävdes intervjuer med socialsekreterare. Detta innebar att jag utarbetade intervjufrågor till socialsekreterare, varefter fokusgrupp-sintervjuer genomfördes med socialsekreterare. Efter att en preliminär analys av fokusgruppsintervjuerna genomförts återgick jag till LVU-utredningarna.

Denna andra analysgenomgång var influerad av en variant av diskursanalys som fokuserar på språkbruket. Jag försökte också förhålla mig till teoretiska begrepp såsom rättslig och terapeutisk logik (Jacobsson 2006a). Det positiva med denna analysgenomgång var att den synliggjorde skillnaderna mellan argumentationen beträffande de olika måltyperna. Det mindre positiva var att det också blev tydligt att de begrepp jag använde mig av låste fast materialet och kvävde innehållet i LVU-utredningarna, och jag blev plötsligt varse svårigheten att skilja form och innehåll åt.

Jag återgick till att fokusera på hur yngre barn, ungdomar och föräldrar innehållsmässigt framträder i LVU-utredningarna baserat på mina tidigare frågeställningar om passivitet och aktivitet, och de olika parternas rättsliga ställning. Vägledande frågor i analysen var hur barn, ungdomar och föräldrar framställs i LVU-utredningarna i förhållande till begrepp som *aktör*, *offer*, *vittne*, *ansvar* och *behov*, dvs. dels de stereotyper av barn som King och Piper (1995) menar att rättssystemet utgår från, dels begrepp från den "nya" barnforskningen. I presentationen har jag valt att i kapitel 7 presentera de bilder som framträder beträffande yngre barn, ungdomar och föräldrar i LVU-utredningarna och fokus ligger på LVU-utredningarnas innehåll. I kapitel 8 har jag valt att fokusera på de språkliga grepp som socialsekreterare använder sig av i LVU-utredningar och omprövningar avseende normbrytande ungdomar, samt utredningar där tvångsvården föreslås upphöra. Dessa språkliga grepp betraktar jag som uttryck för skriftliga utredningars form och socialsekreterares argumentation.

Etiska överväganden i samband med aktstudien

Denna avhandling handlar om tvångsvårdsprocessen ur socialsekreterares perspektiv, inte om de barn som förekommer i de olika fallen. Jag har på grund av detta och den sekretess jag förbundit mig till strävat efter att avidentifiera de personer som ingår i de olika fallen. Jag kommer inte att ge några ingående fallbeskrivningar som skulle kunna identifiera den enskilde individen. Jag har också valt att anonymisera personerna i utredningstexterna förhållandevis "hårt", och referat från skriftliga utredningar presenteras växelvis med fingerade namn respektive siffror (t.ex. NN:1) för att undvika att en sammanslagning av olika referat skulle kunna ge en mer fylld bild av ett fall. Alltför detaljerade beskrivningar av fallen har undvikits och de exempel som ges är relativt kortfattade. Jag har också uteslutit uppgifter i referat som skulle kunna möjliggöra identifiering av det enskilda fallet, såsom ålder, utländsk bakgrund och syskonrelationer. I de fall jag känt osäkerhet kring att publicera citat från domar eller utredningar, har jag valt att avstå. De exemplifieringar som ges har en "allmän karaktär" och är enligt min uppfattning så pass vanliga problembilder inom tvångsvårdspraktiken, att en identifiering av personerna bakom i exemplens nuvarande framställning rimligtvis inte är möjlig.

Av etiska skäl har jag också valt att inte röja undersökningsort eller fakta om denna, utan nöjer mig med att kalla den för en mellanstor stad (A).

Fokusgruppsintervjuer med socialsekreterare

Fokusgrupp som metod

Fokusgruppsintervjuer är en form av gruppintervju som fokuserar på ett specifikt och centralt tema där intervjuaren har en tillbakadragen roll. Merton (1990) anses vara en av upphovsmännen till metoden och han menar att en av metodens styrkor är att den kan vara till hjälp i ett tolkningsarbete, eftersom spekulativa tolkningar kan undersökas, korrigeras och utvecklas. Fokusgrupper tenderar att ge ett rikt datamaterial då de eftersträvar både bredd och djup, och gruppdiskussionen och dynamiken anses vara av specifikt värde för datamaterialet (ibid.).

Metoden lämpar sig för utforskande syften, t.ex. när man är intresserad av att få djupförståelse av något fenomen inom en viss kontext (se t.ex. Merton 1990, Flick 1998, Morgan 1998, Wibeck 2000).

En styrka med gruppintervjuer generellt är att man kan fånga åsikter och värderingar i ett mer naturligt sammanhang, så som de ofta uttrycks, dvs. i diskussion med andra och under samtalsliknande former (Flick 1998, sid. 116). Styrkan med gruppintervjuer anses ibland vara möjligheten att fånga områden där grupper är "eniga", dvs. där konsensus råder mellan deltagare, medan det i andra sammanhang lyfts fram att gruppintervjuers styrka är att fånga dynamiken inom områden som väcker känslor och diskussion (ibid.). En styrka med fokusgruppsintervjuer anses vara just möjligheten att fånga skillnader och dynamik i, eller, mellan grupper (ibid. sid. 124).

En rekommendation vid fokusgrupper är att man genomför minst tre fokusgruppsintervjuer, då detta brukar vara vad som krävs för att nå teoretisk mättnad (Wibeck 2000). Grupperna bör innehålla mellan 4-6 personer, och homogena grupper kan vara att föredra för att samtliga deltagare skall känns sig fria att yttra sig (ibid.). Därför har jag medvetet valt att bara intervjua socialsekreterare och inte arbetsledare eller chefer. Mitt syfte med fokusgruppsintervjuerna var att fånga socialsekreterarnas tankar och resonemang beträffande LVU-processen och de överväganden som görs i samband med LVU-processen och det skriftliga utredningsarbetet.

Empiriskt material

Jag har genomfört fem fokusgruppsintervjuer med totalt 20 socialsekreterare från tre kommuner, A, B och C. Detta innebär att socialsekreterare från samma stad som aktstudien deltagit i intervjustudien, samt socialsekreterare från ytterligare två städer. Städernas storlek uppgår till 100 000, 120 000 och 260 000 invånare, och socialsekreterarna kommer därmed från två mellanstora städer och en storstad.

Intervjuerna genomfördes år 2004 i stad B, och år 2006 i stad A och C. Det långa tidsintervallet mellan intervjuerna gav mig möjlighet att reflektera över intervjusvar och analys, och revidera intervjuguiden en aning avseende ordval, ordningsföljd på frågor.

I stad A bestod en fokusgrupp av fem socialsekreterare och en fokusgrupp av tre socialsekreterare. I stad B bestod en grupp av fem socialsekreterare och en grupp av tre socialsekreterare. I stad B tillhörde de olika grupperna även olika organisationer/stadsdelar. I stad C genomfördes en intervju med fyra socialsekreterare. Samtliga utom en av gruppdeltagarna i fokusgruppsintervjuerna var kvinnor.

Detta innebär att de intervjuade består av nitton kvinnor och en man från tre olika städer, fyra olika organisationer. Ett kriterium för att delta i intervjun var att socialsekreterarna hade erfarenhet av LVU och av att skriva utredningar där LVU föreslås.

Deltagarnas ålder varierade mellan 27-62 år, med en medelålder på 41,4 år. Deras erfarenhet av socialt arbete varierade från 2 till 35 år. De flesta hade arbetat som socionomer mellan 3 och 10 år. Intervjupersonerna hade varierande erfarenhet av utredningsarbete. Många hade också arbetat i andra städer och med andra arbetsuppgifter. Gemensamt var att samtliga socialsekreterare enbart arbetade med utredningsarbete, varmed ingen hade någon behandlande funktion. Det sociala utredningsarbetet var mer eller mindre uttalat funktionsindelade i samtliga städer, en del socialsekreterare arbetade därmed huvudsakligen med utredningar beträffande barn och andra med ungdomar.

I stad B var fokusgrupperna "blandade" och innehöll socialsekreterare som arbetade med både barn och ungdomar, medan fokusgrupperna i stad A och C var två renodlade ungdomsgrupper och en barngrupp. Diskussionserna fungerade bra trots denna uppdelning, eftersom de flesta socialsekreterare trots allt hade erfarenhet av både barn och ungdomsärenden. Icke desto mindre reflekterade de renodlade barn och ungdomsgrupperna främst utifrån sin nuvarande målgrupp, men detta har också inneburit en fördel då skillnader mellan måltyperna har tydliggjorts.

Materialets styrka och svagheter

Då jag var beroende av intervjupersonernas vilja och möjlighet att ställa upp, innehåller två av mina grupper enbart tre intervjupersoner, vilket är aningen i underkant (Wibeck 2000). En fördel med de mindre grupperna var dock att det här fanns tidsutrymme att diskutera vissa frågor lite mer på djupet.

Fokusgruppsintervjuer är en kvalitativ metod, och syftar inte till att generalisera utan till fördjupad förståelse för ett visst fenomen. Krueger (1998b, sid. 69-70) föreslår att man talar om "transferability" istället för generaliserbarhet. Transferability kan översättas med överförbarhet, och avser i vilken utsträckning materialet kan överföras till liknande sammanhang eller inte. Överförbarheten är enligt Krueger (ibid.) upp till läsaren att avgöra utifrån metod och kontext.

Intervjuerna säger heller inte nödvändigtvis något om hur socialsekreterare faktiskt agerar i tvångsvårdsprocessen. Resultatet från fokusgruppsintervjuerna bör istället betraktas som uttalanden som frambringas i en intervjusituation angående övervägande och beslut i tvångsvårdsprocessen. I det avseendet säger socialsekreterarnas berättelser egentligen ingenting om hur de verkligen faktiskt agerar i tvångsvårdsprocessen, utan utsagorna kan betraktas som en konstruktion eller som uttryck för vad de som professionella kan och bör säga, dvs. som uttryck för en tvångsvårdsdiskurs.

Genom att både analysera vad socialsekreterare säger att de gör (fokusgruppsintervjuer) och konkrets uttryck för och exempel på arbetet (genom akter och utredningar), menar jag dock att jag kan säga något om hur tvångsvårdspraktiken gestaltar sig.

Genomförande av intervjuerna

Kontakten med socialsekreterare etablerades genom att jag via telefon och/eller mail kontaktade respektive kommun och förmedlade ett skriftligt informationsbrev om studiens bakgrund, syfte och tillvägagångssätt. I de flesta fall har jag inledningsvis vänt mig till arbetsledaren med min förfrågan. Efter att jag fått namnen på intresserade deltagare har dessa kontaktats för att komma överens om en tid för intervju.

I fokusgrupperna valde jag att utgå från några centrala teman som skulle diskuteras (Krueger 1998a). Dessa teman kretsade kring de olika måltyperna, skriftliga LVU-utredningar, förvaltningsrätten och det juridiska fältet, samt en avslutning där bl.a. analysbegrepp testades och socialsekreterarna fick göra tilläggande kommentarer.

Varje individ i gruppen fick skriftliga ta del av ett frågetema med 3-5 underfrågor, innan en diskussion motsvarande ca 15-20 minuter per tema startade. Jag utförde intervjuerna ensam och försökte styra deltagarna så att samtliga deltagare fick komma till tals, samt avsluta diskussionen när jag bedömde att varje tema var färdigdiskuterat eller vi var tvungna att gå vidare av tidsskäl. Ofta rekommenderas man att vara två som leder en fokusgrupp, men min uppfattning var att det fungerade bra att styra grupperna på egen hand, mycket tack vare att indelningen i fem tydliga teman tydliggjorde strukturen och vilken tid vi hade till vårt förfogande till respektive frågeområde. Det faktum att jag var ensam medförde dock att jag inte kunde ta fältanteckningar samtidigt, och därför fokuserar analysen på det som sägs och innebörden och meningen i vad som diskuteras. Ingen

hänsyn har tagits till kroppsspråk eller icke språklig interaktion, vilket annars är brukligt (Krueger 1998a). Intervjuerna är därmed styrda kring ett antal teman och frågor.

Det är ofrånkomligt att det alltid är någon som är väldigt verbal i en grupp och som tar på sig ledarrollen och riskerar att tala mer än andra. Jag har dock försökt balansera detta och medvetet vänt mig med följdfrågor till de tystaste i gruppen och uppmuntrat till diskussion. Min uppfattning är att samtliga deltagare deltagit i gruppdiskussionerna, om än i varierande utsträckning och på olika sätt. En tanke med fokusgrupper är ju att gruppdiskussionen i sig är central och drivande för att generera intressanta data avseende en grups attityder, åsikter och erfarenheter kring ett fenomen, men det är viktigt att komma ihåg att det är gruppens åsikter snarar än de specifika enskilda individernas som framkommer (Morgan 1998). Det positiva med personers olikheter är att det är lättare att ta reda på vilka intressen som engagerar och berör flertalet deltagare och där en diskussion uppkommer.

Varje intervju tog mellan 1,5 till 2 timmar att genomföra. Intervjuerna spelades in på band och skrevs ut i sin helhet, vilket resulterade i 221 sidor text. Jag har strävat efter att skriva ut intervjuerna ordagrant vilket ger den ursprungliga texten "talformskaraktär". De intervjuer som presenteras har dock gjorts om till skriftspråk för ökad läsbarhet och förståelse. Detta innebär att överflödiga ord som "liksom", "alltså", samt vissa upprepningar har tagits bort och att språket har korrigerats avseende t.ex. ordföljd. Då analysen av intervjuerna fokuserat på innehållet i vad som faktiskt sägs och inte processen, framgår inte känslor och kroppsspråk i citaten. Kortare tankepauser markeras dock med tre punkter inne i texten. Avbrott på några enstaka ord i ett citat markeras med tre punkter /.../ medan längre avbrott markeras med tre streck /---/. I citaten presenteras socialsekreterarna med nummer 1-20, och efterföljs av numret på fokusgruppen inom parentes efter citatet (nr 1-5). Intervjuaren står som "L" i citaten. Intervju-citaten markeras enbart med indragen text i avhandlingen, ord som betonas av socialsekreterare markeras med kursiverad text.

Exempel från akter och utredningar markeras däremot med både indragen text och kursiverad text, för att tydligt skilja på exempel från de olika empiriska materialen.

Bearbetning och analys av intervjuerna

I analysen har jag framför allt strävat efter att belysa de diskussioner som väckt känslomässiga diskussioner, men också intresserat mig för de teman som återkommit i flera grupper och värderingar och berättelser som uttryckts av ett flertal personer (Krueger 1998b). Samspelet i gruppen och själva intervjuprocessen har inte analyserats, utan fokus har legat på det sagda, hur socialsekreterare resonerar kring hur skriftliga utredningar och tvångsvård blir till. Syftet med intervjuerna var att söka djupare förståelse för LVU-utredningar och de kontextuella förutsättningarna för tvångsvård. Intervjun var därmed förhållandevis styrd kring de teman jag bestämt. I intervjuerna ges socialsekreterarnas bild av den kontext som LVU och LVU-utredningar blir till i. Som i alla intervjuer finns en risk att socialsekreterarna svarar utifrån vad de tror är önskvärda svar (Kvale 1997).

Min uppfattning är ändå att socialsekreterarna varit frikostiga och öppna med att dela med sig av såväl positiva som negativa erfarenheter och även misslyckanden i sitt arbete. Samtidigt innehåller intervjuerna också en del uttalanden som socialsekreterare kanske förväntas göra.

I analysen av intervjuerna har jag fokuserat dels på både områden där konsensus rådde, och dels på områden som skapat känslor och debatt och där skiljaktiga åsikter, strategier och värderingar kom till uttryck inom en och samma grupp eller mellan grupper. Undantagen har således varit en hjälp i att identifiera uttalanden som "tas för givna", och avvikelser från sådana uttalanden. Fokusgrupperna har också varit en hjälp i analysarbetet av aktstudien, då de gjorde det möjligt för mig att ställa ingående frågor om det skriftliga utredningsarbetet och hur socialsekreterarna själva anser att de argumenterar i skrift.

Rent praktiskt har analysarbetet skett i flera steg. Efter att varje intervju hade genomförts skrev jag ner spontana reflexioner kring intervjun. Varje intervju transkriberades därefter ner i sin helhet. Varje intervju lyssnades och skrevs igenom två gånger för att fånga intervjuerna ordagrant. Även under utskriftsarbetet jobbade jag med ett parallellt dokument där reflexioner skrevs ner, vilket t.ex. kunde vara avvikelser i jämförelse med en annan intervju. Jag skrev även ner kopplingar till relevant litteratur som kunde kopplas samman med teman/uttalande i intervjuerna.

Efter att tre intervjuer hade genomförts sammanställde jag i text preliminära teman kring det skriftliga utredningsförfarandet och LVU. I denna sammanställning fokuserade jag främst på hur socialsekreterare beskrev att

de gick tillväga i det skriftliga utredningsarbetet, deras förhållningssätt till länsrätten och hur de beskrev skillnaderna mellan utredningsprocessen beroende på om det handlade om brister i hemmiljön eller normbrytande ungdomar. Därefter läste jag in mig på forskning kring de teman jag funnit intressanta, och genomförde ytterligare två intervjuer, varefter jag återgick till det empiriska materialet.

Mary Anne Casey (1998, sid. 82) beskriver sin analysprocess i samband med fokusgruppsintervjuer så här:

After I have completed a series of transcripts, I start to analyze systematically across groups. Sometimes I just get all the transcripts around me, read them looking for patterns and trends, and highlights quotes I want to use. Other times, I merge the computer files of the transcripts and then move all the answers to question one from all the groups to the same spot. I continue for each question. I end up with a master transcript -one document containing all the relevant responses.

Jag närmade mig inledningsvis intervjuerna på det förstnämnda sättet, men jag har också i ett senare skede strukturerat upp utskrifterna och samlat uttryck från samtliga intervjuer utifrån kodade teman. Efter att de första intervjuerna hade genomförts så fokuserade jag framför allt på att finna gemensamma övergripande teman. Jag läste varje utskrift för sig upprepade gånger, och försökte finna gemensamma mönster och avvikelser. Jag markerade med fetstil citat som belyste ett intressant eller återkommande ämne. Jag utgick från de frågeställningar som Casey (1998, sid. 83) tar upp, nämligen:

- Vad säger personerna?
- Vad känner de?
- Vad är verkligen viktigt?
- Vilka teman framträder?
- Vilka likheter/skillnader finns mellan grupperna?
- Finns något tema eller uttalande som endast förekommer en gång men som bör noteras/lyftas fram?
- Vilka citat/uttalanden fångar konversationens kärna?

Det empiriska materialet strukturerades därefter upp efter vissa teman där den skriftliga LVU-utredningen och skillnaden mellan måltyperna var i

fokus. Efter att samtliga intervjuer hade genomförts, valde jag att koda intervjuerna efter nya teman och materialet strukturerades om. Den tidigare fokuseringen på den skriftliga utredningen och skillnaden mellan måltyperna övergavs, mycket på grund av att de tillkomna intervjuerna bekräftade det jag tidigare funnit. Istället valde jag att lyfta fram andra aspekter av tvångsvårdsprocessen som belystes i intervjuerna. Intervjucitat sorterades efter rubriker med fem arbetskategorier: *Socialsekreterarnas makt*, *Maktens villkor/begränsningar*, *Osäkerhet*, *Bild av länsrätten*, *Tvångsvård som misslyckande*. Det visade sig då att en del uttalanden kunde kategoriseras under flera rubriker, framför allt blev det tydligt att maktutövning och motmakt var ett återkommande tema som inte kunde utgöra en egen kategori. Avslutningsvis frågade jag mig vilka teman eller budskap som var övergripande och vad de betyder (se Casey 1998, sid. 83). Dessa avslutande frågeställningar bidrog till att materialet organiserades utifrån fyra huvudteman; *Osäkerhet*, *Språket som maktmedel*, *Arbetsplatsens betydelse* och *Tvångsvård som misslyckande* med respektive underrubriker. Huvudrubrikerna speglade också delvis de teoretiska perspektiven. Därefter bröts materialet ner igen och ytterligare en kodning genomfördes där jag valde att sortera intervjucitaten från de olika fokusgrupperna i datorn under nya ”lösare” huvudrubriker som inte anspelade direkt på t.ex. rättssystem eller arbetsplats. De teman jag arbetade med handlade om t.ex. *Ansvar*, *Gränser*, *Bevisföring*, *Skriftlig argumentation*, *Risker* osv.

I den slutliga presentationen har jag valt att dela upp presentationen av fokusgruppsintervjuerna i två kapitel. Det första kapitlet (kap. 9) fokuserar på de övergripande förutsättningar socialsekreterarna beskriver i samband med tvångsvårdpraktiken och de överväganden som sker före en tvångsvårdprocess initieras. Det är tvångsvårdsprocessen inledningsskede och de faktorer som initierar en tvångsvårdprocess som står i fokus i detta första kapitel. Nästa kapitel (kap. 10) fokuserar på socialsekreterarnas överväganden efter att de har beslutat sig för att ansöka om LVU. Socialsekreterarnas föreställningar om länsrätten och deras resonemang kring den skriftliga argumentationen lyfts fram i detta kapitel.

I presentationen har jag försökt lyfta fram det intressanta och aktuella som ger en bild av hur socialsekreterare tänker kring barnavård idag.

Etiska överväganden i samband med intervjuerna

Socialsekreterarna som deltog i fokusgruppsintervjuerna har erhållit skriftlig information om bakgrund till intervjun (genomförd aktstudie) och syftet med intervjuerna (se bilaga). I samband med intervjun informerade jag också om syftet med intervjun och gav möjlighet för socialsekreterarna att ställa frågor. I informationsbrevet till socialbyråerna uppgavs också vikten av det frivilliga deltagandet då jag önskade intresserade deltagare för ett bra samtalsklimat.

Socialsekreterarna informerades både skriftligt och muntligt om att intervjun skulle spelas in och att materialet skulle användas i min avhandling, men att materialet skulle förvaras på ett betryggande sätt, och att inga namn på deltagarna skulle framgå i presentationen. Citaten har som tidigare nämnts översatts till skriftspråk, men min strävan har ändå varit att få fram känslan i ett citat varmed jag valt att lägga mig så nära det uttalade ordet som möjligt, samtidigt som det finns en etisk ambition att språket skall framställas på ett korrekt sätt. Jag har valt att lyfta fram förhållandevis många citat och min ambition har varit att låta socialsekreterarnas egna ord komma fram i avhandlingen. Jag har också strävat efter att lyfta fram synpunkter där någon uttryckt en avvikande eller mindre vanligt förekommande åsikt för att visa på olikheter i det empiriska materialet.

Ett fåtal (3) av de intervjuade socialsekreterarna har jag tidigare kommit i kontakt med under min period som yrkesverksam socialsekreterare. Jag har dock inte intervjuat någon som jag har en personlig relation till.

Några socialsekreterare har givit uttryck för att intervjun faktiskt givit dem möjlighet att reflektera tillsammans över tvångsvårdsprocessen, vilket de inte annars har svårt att få utrymme för. Min uppgift har dock varit att kritiskt granska det som sägs och försöka förstå och koppla detta till mina teoretiska perspektiv.

Avslutande metodreflektioner

Alvesson och Sköldberg (1994) menar att det både finns möjligheter och problem med kvalitativa metoder. De menar att det krävs en större medvetenhet kring forskningsprocessen och nödvändigheten av kritisk reflektion, en form av "tolkning av tolkningen", (ibid.). Forskaren skall kritiskt granska sig själv och ta hänsyn till hur olika språkliga, politiska och teoretiska element är sammanvävda i den kunskapsutvecklingsprocess i vilken

empiriskt material konstrueras och tolkas (ibid. sid. 5-12). Begreppet reflektion innebär med andra ord att man genom introspektion bör tolka sin egen tolkning. Val av studieobjekt och perspektiv innebär att jag som subjekt påverkar den bild som framställs, vilket jag reflekterat över vid ett flertal tillfällen. Det finns alltid en anledning till att man väljer att studera ett specifikt område utifrån ett visst perspektiv. För mig, liksom för de flesta andra, har det analytiska arbetet varit en process där jag ömsom distanserat mig från materialet för att tänka och reflektera, och ömsom kommit materialet väldigt nära.

Med en bakgrund som socialsekreterare hade jag en viss förkunskap i relation till den empiri jag har studerat. Det positiva med denna förförståelse är att jag från början hade en viss kunskap om praktiken, möjligtvis har detta också underlättat tillträdet till fältet. I intervjusituationen är det också möjligt att en del socialsekreterare tog fasta på våra "likheter", min uppfattning är i alla fall att de var frikostiga med att dela med sig av sina erfarenheter. En risk skulle kunna vara att jag identifierade mig mer med socialsekreterarna än med forskarrollen. I detta avseende tror jag att det varit en fördel att intervjuerna genomfördes först år 2004 och 2006, när jag redan hade kommit en bit på vägen i mina forskarstudier. En preliminär analys av aktstudien hade genomförts år 2004 och jag hade genom val av teoretiska perspektiv fått annan förståelse för det sociala arbetets villkor. Detta innebar att jag hade distanserat mig från min förförståelse och kunde ställa frågor som kanske för en yrkesverksam ter sig självklara och tolka utsagorna från ett forskarperspektiv.

Eliasson-Lappalainen (1990, 1995) menar att forskning aldrig kan vara neutral, och att den kanske inte heller bör vara det. Forskningen bör istället så långt som möjligt ta ställning för svagare samhällsgrupper. Barn och unga som blir föremål för LVU är i allra högsta grad en svag samhällsgrupp. Även om denna studie fokuserar på LVU-processen ur socialsekreterares perspektiv, så har min ambition också varit att lyfta fram vilka konsekvenser deras arbete kan få för yngre barn och normbrytande ungdomar.

7. Bilder av barn och föräldrar

Detta kapitel inleds med en inblick i barnens levnadsvillkor utifrån den information som framkommer av akterna i sin helhet. Därefter redovisas de problembilder som förekommer i LVU-utredningarna och dessa delas upp utifrån huruvida de förekommer i miljöfall eller beteendefall. Tanken med denna inledning är främst att ge en övergripande inblick i de problem som kan känneteckna den här typen av fall, då de fallbeskrivningar som sedan ges är kortfattade.

Därefter presenteras analysen av LVU-utredningarnas innehåll. Med utredningens innehåll avses främst de problembilder som den skriftliga argumentationen är uppbyggd kring, men också hur problematiken och ansvarsfrågan framställs, vilket resulterar i ett antal idealtypiska bilder beträffande barn och föräldrar.

En inledande inblick i barnens levnadsvillkor

Nedan presenteras en inblick i barnens levnadsvillkor utifrån kända och tillgängliga uppgifter i aktmaterialet. Detta innebär att en del av sifferangivelserna bör betraktas som den konstruktion som återfinns i socialtjänstens akter, snarare än absoluta uppgifter. Min åsikt är att dessa uppgifter ändå kan ge en viss inblick i barnens levnadsvillkor.

Aktstudien omfattar socialtjänstens samlade information om tio flickor och nio pojkar i åldern 2-19 år. Endast två (flickor) var under tio år gamla, resterande barn var mellan 12-19 år. Barnens medelålder var 14,9 år (se Tabell 1 i kap. 6).

Endast tre barn var okända av socialtjänsten sedan tidigare. Resterande 16 barn hade i genomsnitt haft kontakt med socialtjänsten i 5, 8 år. En del av barnen har haft kontakt med socialtjänsten sedan de föddes.

Två yngre barn erhöll efter beslut i länsrätten tvångsvård på grund av brister i hemmiljön och placerades i familjehem. För dessa två pågick vården fortfarande två år efter placeringen. För tre yngre barn avslogs socialtjänstens ansökan om vård och de fick istället frivilliga stödinsatser. De

flesta (10 st.) normbrytande ungdomar inledde tvångsvården på ett SiS-hem. Fyra fick vård på HVB-hem²⁸.

13 barn har tidigare varit placerade utanför hemmet. Tidsmässigt omfattar placeringarna allt från några veckor till fem år. Ytterligare ett barn har växt upp hos släktingar stora delar av uppväxten, vilket innebär att 14 barn i perioder har bott utan någon av vårdnadshavarna. Dessa placeringar har ofta skett med stöd av SoL, men avseende fyra barn har socialtjänsten tidigare ansökt om vård enligt LVU, ansökningar som antingen har omvandlats till frivillig vård eller avslagits i länsrätten. Ett barn var redan placerat med stöd av 2 § LVU när ansökan gjordes om tvångsvård även utifrån 3 § LVU.

Merparten av barnen (11 st.) bor vid tidpunkten för omhändertagandet med sina mödrar. Tre av dessa barn har kontakt med sina fäder och föräldrarna har gemensam vårdnad efter skilsmässa. Åtta barn har växt upp med ringa eller obefintlig kontakt med sina fäder, i tre av dessa fall är fäderna avlidna. Tre av barnen bor vid tidpunkten för omhändertagandet hos sina fäder, i två av dessa fallen har föräldrarna gemensam vårdnad efter en skilsmässa. Fem barn bor med båda sina föräldrar. Sju barn har föräldrar som uppges ha svårigheter att samarbeta med varandra och där det ofta uppstår konflikter, oavsett om föräldrarna bor ihop eller inte.

Fem barn uppges ha en annan etnisk bakgrund än svensk, d.v.s. minst en förälder eller barnet själv är född i något annat land än Sverige. Detta är ungefär samma andel som nationell statistik tyder på, där det konstateras att ca en tredjedel eller fler av de barn som placeras utanför hemmet med SoL eller LVU under 2005 har minst en förälder född i utlandet (Socialstyrelsen 2006, sid. 52, 55).

Sex av barnen uppges på olika sätt ha bevittnat hot och våld inom familjen. I samtliga fall är det fäderna som har utsatt barnen för olika grader av misshandel, alternativt misshandlat deras moder. I fyra av fallen har våldsamma fäder medfört att mödrarna flytt från fäderna i fråga. I tre fall finns misstankar om sexuella övergrepp mot flickor av män inom familjen.

28 HVB-hem står för "Hem för Vård eller Boende" som tar emot enskilda ungdomar eller vuxna missbrukare för vård eller behandling i förening med boende (3 kap. 1 § SoF). HVB-hem kan drivas både i offentlig och privat regi. HVB-hem som bedriver barn och ungdomsvård och som drivs av staten kallas dock oftast för "särskilda ungdomshem" eller "SiS-hem" och dessa har särskilda befogenheter som andra HVB-hem saknar, t.ex. möjlighet till låsbara avdelningar (se 3 kap. 10 och 17-18 §§ SoF, samt 15-20 §§ LVU). Med HVB-hem avses i denna text inte särskilda ungdomshem utan behandlingshem som inte drivs av staten.

Åtta av barnen har minst en förälder som har haft eller har missbruksproblem eller psykiska problem. I sex fall konstateras missbruk i akterna, i två fall uppges det finnas misstanke om mindre allvarligt missbruk.

Flera av barnen uppges också lida av psykisk ohälsa som yttrar sig på olika sätt. Minst tio av barnen uppges använda droger i varierande omfattning och fem uppges ha uttalat suicidtankar. Tre barn uppges ha andra svårigheter i form av Damp/ADHD.

De levnadsvillkor som framgår av aktstudien skiljer sig inte nämnvärt från vad som konstaterats i tidigare forskning. Claezons (1987, sid. 68-80) studie präglades t.ex. liksom denna studie av en överrepresentation av tonåringar. Könsfördelningen mellan flickor och pojkar som omhändertogs med stöd av LVU har också visat sig vara förhållandevis jämn genom åren (se t.ex. Hollander 1985, sid. 220, Socialstyrelsen 2002, 2005, 2006). Merparten av de nytilkomna barn som placerades med stöd av LVU år 2005 i Sverige var, liksom i denna studie, mellan 15-17 år (Socialstyrelsen 2006, sid. 56).

Flera studier tyder på att barn och deras familjer ofta haft tidigare kontakt med socialtjänsten innan ett omhändertagande äger rum (se t.ex. Hollander 1985, Packman et al. 1986, Fisher et al. 1986, Claezon 1987, Backe-Hansen 2001, Sinclair et al. 2005a).

I studien av Packman et al. (1986, sid. 32-33) var det knappt en tredjedel av barnen som bodde tillsammans med båda sina föräldrar. Även andra studier tyder på att barn som förekommer inom socialtjänsten ofta kommer från familjer där föräldrarna inte lever tillsammans, det vanligaste är att barnet bor med sin moder (Hollander 1985 sid. 201, Fisher et al. 1986, Egelund 1997).²⁹

Tidigare forskning tyder också på att etniska minoriteter utgör en förhållandevis stor del av barnavårdens insatser (se t.ex. Hollander 1985, Hessle 1988, Colton & Hellinckx 1994, Oxenstierna 1997, Clausen 2000, Lundström & Vinnerljung 2001, Vinnerljung et al. 2001, Egelund & Hestbæk 2003).

Hälsoproblem och psykisk ohälsa bland föräldrarna har också konstaterats i andra studier (se t.ex. Hollander 1985, Packman et al. 1986). Flera

²⁹ Statistik visar dock att av de nytilkomna barn som placerades med stöd av LVU år 2005 hade två tredjedelar föräldrar med gemensam vårdnad. En tredjedel hade modern som ensam vårdnadshavare (Socialstyrelsen 2006:9, sid. 55). Statistiken säger dock inget om var barnet bodde vid tidpunkten för omhändertagandet, utan belyser enbart vårdnadsfrågan.

studier har också visat att föräldrar till omhändertagna barn ofta har socio-ekonomiska svårigheter på grund av att de är arbetslösa och beroende av inkomster från socialförsäkringssystem eller försörjningsstöd (Colton & Hellinckx 1994, Hollander 1985, Packman et al. 1986, Clausen 2000, Egelund & Hestbæk 2003). Detta är ingen variabel jag undersökt närmare, i aktmaterialet förekom inte heller alltid uppgift om föräldrars arbete eller ekonomi. Jag kan endast konstatera att det i aktmaterialet fanns både yrkesarbetande föräldrar och föräldrar som var beroende av olika transfere-ringssystem.

Förekommande problembilder i LVU-utredningarna

Meeuwisse och Swärd (2002) skriver i boken, *Perspektiv på sociala problem*, om definitionen av sociala problem. De konstaterar att begreppet kan ha olika betydelser beroende på sammanhang och kontext och att begreppet definieras olika av olika personer. Vad som definieras och lyfts fram som ett socialt problem i olika sammanhang kan betraktas som en social konstruktion. Sociala problem kan förknippas med brister i samhället eller ett bostadsområde, men ofta förknippas sociala problem med karaktärsegenskaper eller beteenden hos individer eller grupper (sid. 24-25). Flera brister på olika nivåer kan sammantaget också anses utgöra ett socialt problem (ibid.). Meeuwisse och Swärd menar att sociala problem kan vara manifesta, dvs. "synliga" i det avseendet att de syns i det offentliga rummet eller att de har erkänts som socialt problem genom att de diskuterats offentligt (sid. 38 och 98).

Jag kommer i den följande texten att skilja på manifesta och otydliga symptom som lyfts fram som problem i LVU-utredningarna. Med *manifesta symptom* menas i denna text symptom som antingen är synliga för omvärlden, eller som lämnar tydliga eller observerbara spår efter sig i form av t.ex. polisrapporter, blåmärken, alternativt erkännanden/utsagor från första person. Med *otydliga symptom* avses i denna text fenomen som kräver en längre tids observation för att uppmärksammas och tolkas som sociala problem. Otydliga symptom är därför i större utsträckning kopplad till socialsekreterarens kännedom om familjen och till subjektiva bedömningar av socialsekreteraren (eller andra). Otydliga symptom kan tolkas

som ett uttryck för sociala problem, men ofta krävs att de synliggörs eller kombineras med andra symptom.

Exempel på brister i hemmiljön

Följande manifesta symptom anges i LVU-utredningarna avseende miljöfallen och kombinationsfallen, som argument för att det föreligger brister i hemmiljön. Eftersom det enbart var beträffande brister i hemmiljön som länsrätten avlog socialtjänstens ansökan om tvångsvård, har jag kursiverat de påståenden där länsrätten ifrågasatte om det kunde påvisas att förhållandet innebar en påtaglig risk för barnets fara.

Manifesta symptom

- Övergivande av barn
- Förälders missbruk
- Misshandel av barn
- Låta barn bevittna misshandel
- Djupgående konflikter och samarbetssvårigheter mellan föräldrar
- Barn som uttrycker att de är rädda för föräldrar (barnets egen berättelse)
- *Eftersättande av barnens praktiska omsorg (hygien, vanvård)*
- Kriminalitet inom familjen
- Störningar i boendet

Ovanstående symptom menar jag kan betraktas som mer eller mindre manifesta eller ”synliga” eftersom det finns större risk att symptomen upptäcks av omgivningen. Detta kan innebära att ovanstående symptom eventuellt enklare kan kopplas till rättssystemet och lagens rekvisit.

Otydliga symptom

Följande otydliga symptom framträder i LVU-utredningarna som ett argument för att det föreligger brister i hemmiljön.

- *Avsaknad av fysisk kontakt*
- Bristande förmåga att sätta (tillräckliga eller adekvata) gränser för barnet/den unge
- *Avsaknad av känslomässigt engagemang och värme*
- *Föräldrarna kan inte sätta barnets behov före sina egna*
- Barn som på annat sätt visar att de far illa (andras tolkningar)
- Låta barnet/den unge ta alltför mycket eget ansvar (för sig själv och/eller mindre syskon)
- Misstanke om sexuella övergrepp
- Brist på åldersadekvat stimulans
- *Tidigare insatser har visat sig vara otillräckliga*

De otydliga symptomen avseende brister i hemmiljön avser till skillnad från de manifesta symptomen inte aktiva handlingar, utan snarare bristtillstånd som i större utsträckning bygger på vad föräldrar *inte* gör eller förmår, såsom t.ex. brist på åldersadekvat stimulans. En sådan definition av ett socialt problem menar jag i högre utsträckning kan betraktas som ett otydligt symptom för länsrätten att bedöma.

I LVU framgår att tvångsvård på grund av brister i hemmiljön avser situationer där barn far illa på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller annat förhållande i hemmet (2 § LVU, SOSFS 1997:15 kap. 4). Av dessa kriterier för vård är det kanske framför allt symptom som kan betecknas som ”brister i omsorgen” som kan betraktas som otydliga symptom, där en längre tids observation krävs, men även ”misstankar” om symptom som till sin natur är manifesta bara de synliggörs (t.ex. misshandel).

Exempel på normbrytande beteende hos ungdomar

Nedan återges de problem som lyfts fram som exempel på normbrytande nedbrytande beteende enligt 3 § LVU i LVU-utredningar.

Manifesta symptom

- Allt användande av droger och alkohol (på en skala från att ha provat en gång till att missbruka eller sälja droger)
- All form av kriminalitet (på en skala från snatteri hemifrån till grövre brottslighet)
- Rymningar och avvikningar (från hem, familjehem och institution, vagabonderande, att hålla sig gömd)
- Vistas i riskmiljöer
- Sexuellt utagerande (flickor)
- Att uttrycka önskan om att få barn (flickor)
- Hotfullhet, aggressivitet (även gentemot närstående som t.ex. föräldrar)
- Att utsätta andra för fara (t.ex. sexuellt eller via hot)
- Psykiska problem (suicidtankar, depression, ångestsymptom, aggressionsutbrott, att vara känslomässigt avstängd)
- Att missköta skolan (skolk) eller arbete
- Att umgås med "dåliga" och/eller mycket äldre kamrater eller män (flickor)
- Att ha rasistiska sympatier
- Avsaknad av fritidsaktiviteter
- Konstaterade och bekräftade funktionshinder (t.ex. AD/HD DAMP, autism, låg begåvning)
- Att vara otrevlig och aggressiv mot omvärlden
- Accelererande normbrytande beteende

De otydliga symptom som återfinns beträffande normbrytande ungdomar utgår ofta från socialsekreterarens psykologiska tolkningar av den unges agerande.

Otydliga symptom

- Svårighet att knyta eller bibehålla relationer
- Att vara lättpåverkad
- Att ha ett stort behov av bekräftelse
- Att vara impulsstyrd

- Att sakna förmåga eller insikt
- Tidigare insatser har misslyckats
- Omognad
- Att inte gå att nå i samtal
- Ljuga, vara manipulativ, vara lättledd

Sammantaget tyder ovanstående på att normbrytande beteende ur socialtjänstens perspektiv kan innefatta såväl handlingar som personliga egenskaper och hälsoaspekter. De synliga symptomen kan i hög utsträckning kopplas till de kriterier som återfinns i lagtexten avseende kriminalitet, missbruk eller annat socialt nedbrytande beteende (3 § LVU, SOSFS 1997:15, kap 5.). De symptom som jag valt att benämna för otydliga symptom är symptom som ofta måste kombineras med andra symptom för att kunna betecknas som ett normbrytande beteende.

LVU-utredningarnas komplexitet

LVU-utredningarna som ingår i studien tar sin utgångspunkt i det som kommit att betrakta som traditionella barn- och familjeproblem, eller problem som förknippas med avvikande beteende (se Elmér et al. 2000, sid. 17). En genomgång av de symptom som lyfts fram i LVU-utredningarna som problem visar också på den komplexitet som fallen ofta omgärdas av. Jacobsson (2006a, sid. 31) menar att den offentliga parten i tvångsvård avseende LVM, LVU eller LPT har till uppgift att medicinskt/psykologiskt eller socialt diagnostisera och behandla klienter/patienter. Problembilderna i LVU-utredningarna kretsade både kring medicinskt/psykologiska och sociala perspektiv, vilket innebär att socialsekreterarna anser att problematiken ofta gränsar till andra professioner eller yrkeskompetenser.

Det medicinska perspektivet finns reglerat i lagstiftningen, då LVU-utredningar avseende tvångsvård skall innehålla läkarintyg om den unges hälsa. I LVU-utredningarna nämns också diverse sjukdomar och åkommor hos barn och föräldrar som t.ex. diabetes, hepatit, allergier. Det förekommer även att barn eller föräldrar har fått någon form av medicinsk diagnos som socialsekreteraren har att förhålla sig till, vilket kan handla om allt från lättare begåvningshandikapp till konstaterad autism.

Flera av de normbrytande ungdomarna beskrivs också i LVU-utredningarna som "impulsstyrda", "lättpåverkade", "deprimerade", "suicidala", vilket också för in problematiken mer i det psykologiska fältet. I vissa fall styrks denna problematik av tidigare eller pågående kontakter med psykiatri eller utlåtande därifrån. I andra fall uttrycks att en psykiatrisk utredning vore önskvärd. Förekomsten av psykologiska termer i moderna barnavårdsutredningar har också konstaterats av andra (se t.ex. Marklund et al. 1984, Lundström 1993, Egelund 1997, Billquist 1999, Mattsson 2002). Det sociala perspektivet handlar om hur barnet eller ungdomen fungerar i sin närmiljö, i skolan, på fritiden, med kamrater och familj, dvs. vilken social kompetens barnet bedöms ha. Detta fält berör också samspelet mellan den unge och föräldrar och hur den unge fungerar i kontakten med socialtjänsten.

Detta innebär att socialsekreteraren i LVU-utredningen navigerar mellan flera perspektiv hon/han inte har specialistkompetens för, dvs. det medicinska/psykologiska perspektivet, men också det rättsliga perspektivet. Flera forskare har också lyft fram socialsekreterares splittrade och oklara yrkesroll (se t.ex. Sunesson 1981, Marklund et al. 1984, Andersson 1991, Carlsson 1995, Egelund 1997).

En kvantitativ jämförelse mellan problembilderna tyder på att socialsekreterare har lättare att återge fler manifesta symptom beträffande normbrytande beteende hos ungdomar, än vad som är fallet beträffande brister i hemmiljön. Dessa manifesta symptom kan fungera som det Backe-Hansen (2001) kallar för "trumfkort", vilket innebär att socialsekreteraren bygger upp den skriftliga argumentationen kring tydliga symptom. Såväl brottslighet, missbruk och annat socialt nedbrytande beteende kännetecknas av symptom som ofta kan benämnas som manifesta och tydliga för omvärlden. En brittisk studie har också visat att synliga beteenden hos normbrytande ungdomar såsom skolk, kriminalitet, rymningar eller självskadebeteende tenderar att öka risken för en placering utanför hemmet.

In other words, behaviour that spilled outside the home or which attracted the attention or concern of people outside the family because of its extremity was apparently more likely to push the child towards the care system (Packman et al. 1986, sid. 51).

I samma studie konstateras att ärenden där problembilden dominerades av föräldrarnas problem och beteende mer sällan resulterade i att barnet placerades utanför hemmet (ibid.)

Mängden manifesta symptom beträffande normbrytande ungdomar kan tolkas på flera sätt. En logisk tolkning är att detta beror på att materialet domineras av normbrytande ungdomar. Men samtidigt så uppges hemförhållandena som en (del)orsak till att tvångsvården föreslås i tolv av LVU-utredningarna, vilket innebär att hemmiljön trots allt betraktas som ett socialt problem av socialtjänsten och som en grund för vård enligt 2 § LVU av socialtjänsten i 12 fall. Efter beslut i länsrätten är det endast åtta av tolv fall som anses ha brister i hemmiljön. Efter avslutad rättsprocess och dom i kammarrätten i förekommande fall återstår endast fem fall som av rättssystemet anses vara i behov av tvångsvård på grund av 2 § LVU. Denna diskrepans kan tolkas som att det synliga eller manifesta beteende som kopplas till de normbrytande ungdomarna enklare kan kopplas till kriterierna i lagstiftningen. Men diskrepansen kan också tolkas som att skriftliga utredningar formulerade kring ett trumfkort i större utsträckning överensstämmer med det som Dingwall et al. (1983) kallar för rättslig bevisföring.

En annan möjlig tolkning till mängden manifesta symptom bland normbrytande ungdomar, är att de beteenden som förknippas med normbrytande ungdomar har en längre historia av att definieras som ett socialt problem som sträcker sig till början av 1900-talet (se t.ex. Swärd 1993, Lundström 1993, Mahood 1995). Problem förknippade med normbrytande beteende är därmed inte bara mer tydliga och synliga för omvärlden, det finns också historiskt en större samhällelig enighet i vad som betraktas som ett socialt problem beträffande ungdomar än när det handlar om brister i hemmiljön.

Bilder av barn och föräldrar i LVU-utredningarna

I LVU-utredningarna har jag identifierat ett antal återkommande bilder som visar hur barn och föräldrar konstrueras i LVU-utredningar. Dessa bilder kan tydliggöra de tankefigurer som socialsekreterarna argumenterar kring och hur dessa påverkar den sammantagna bild man som läsare får beträffande yngre barn, normbrytande ungdomar och deras föräldrar. De fyra bilder som framträder avseende barn i LVU-utredningarna benämns i detta kapitel som:

- Barnet i fara
- Det kompetenta barnet som aktör
- Det farliga barnet
- Symptombäraren

De fem bilder som framträder avseende föräldrarna benämner jag för:

- Föräldrar som saknar föräldraförmåga
- Föräldrar i konflikt
- Modern som undanhållare av information
- Fadern som outnyttjad resurs och gränssättare
- De hjälpsökande otillräckliga föräldrarna

Bilderna bör betraktas som idealtypiska, dvs. barn och föräldrar beskrivs inte nödvändigtvis som antingen det ena eller det andra. Oftast handlar det istället om olika kombinationer där olika och till och med motstridiga bilder kan vara mer eller mindre framträdande. Många normbrytande ungdomar beskrivs t.ex. både som "Det farliga barnet", och som "Symptombärare" även om LVU-utredningen inte är någon kombinationsansökan. Dessa idealtypiska bilder fungerar som en utgångspunkt för hur resultaten presenteras. Beträffande barnen har jag valt att i benämningen av bilderna utgå från vanligt förekommande begrepp som tidigare har använts/används av barnavårdsforskare. Bilderna avseende barn kommer i det följande att kontextualiseras eftersom de kan betraktas som uttryck för generella tankefigurer som historiskt har präglat barnavården. Benämningen av bilderna av föräldrar är dock hämtade från innehållet i de empiriska exemplen. Orsaken till denna åtskillnad är att barnens problematik beskrivs mer detaljerat och mångfacetterat, varmed det är svårt att finna "träffande" ord i empirin. Ett annat skäl är att denna avhandling tar sin utgångspunkt i barnavårdens tvångsvårdspraktik, varför det finns större skäl att problematisera och resonera kring begrepp som beskriver barns problematik. Det är också svårare att hitta bäring i tidigare forskning beträffande bilder av föräldrar.

King och Piper (1995) menar att när barn alltmer betraktas som bärare av rättigheter, så innebär det också att sociala problem tolkas på en individuell nivå där rättssystemet har att hantera en konflikt mellan olika individers rättigheter och där strukturella förklaringar till problemen inte ges

något utrymme. Vem som betraktas som *ansvarig* för problemsituationen kan ur detta perspektiv också få betydelse för hur vems rättigheter som beaktas i rättssystemet. Utifrån detta har jag också försökt belysa i vilken utsträckning barn och föräldrar framställs som ansvariga för problemsituationen.

Barnet i fara

Med "Barnet i fara" avses i denna text barn som framställs som särskilt socialt utsatta och sårbara, vanligtvis på grund av föräldrars bristande förmåga. "Barnet i fara" beskrivs också om en person *utan skuld och ansvar*, vilket innebär att min definition bidrar till att det framför allt är de yngre barnen, miljöfallen, som framställs som utsatta för fara.

I LVU-utredningarna är det barnets utsatthet som är i fokus samtidigt som det görs försök att koppla denna utsatthet till föräldrarna.

Det är klart uttalat ifrån hans skola, kontaktfamilj och socialsekreterarna att Dennis hygien brister samt att Dennis ibland inte ätit. Det är viktigt att Dennis har en god hygien och bär rena kläder när han är på skolan. Det är oklart huruvida Dennis får tillräckligt näringsriktig mat. Dessa brister har påtalats för föräldrarna vid flera tillfällen. Dock har ingen förändring skett. Föräldrarna tar inte sitt föräldraansvar fullt ut utan ansvaret lämnas åt Dennis själv.

Bilden av att barnet är i fara innebär att barnet framställs som ett förhållandevis *passivt offer* för föräldrarnas tillkortakommanden. Det är därmed framför allt föräldrarnas problematik som dominerar texten (se även Ege-lund 1997).

Olgas uppväxt har präglats av att fadern misshandlat modern och att modern har missbrukat droger. Modern har en dokumenterad grav missbruksproblematik. Modern bekräftar att fadern har misshandlat henne. Olga har varit helt oskyddad när modern tagit med henne i kriminella och missbrukarmiljöer.

Även om bilden av "Barnet i fara" är tydligast i miljöfallen så förekommer denna bild också beträffande vissa normbrytande ungdomar, oavsett om det anses finnas brister i hemmiljön eller inte. I princip kan samtliga barn som blir föremål för LVU betraktas som "Barn i fara" då socialtjänsten bedömt att deras hälsa och utveckling är utsatta för en påtaglig risk att

skadas. Ungdomar kan t.ex. betraktas som ett barn i fara i relation till de risker som är förenade med missbruk, rymningar och suicidförsök, eftersom den unge kan ses som ett offer för t.ex. droger, grupptryck. Jag kopplar dock bilden av "barnet i fara" till att barnet framställs som *oskyldig till problematiken*, vilket begränsar de normbrytande ungdomar som kan sägas framställas som "barn i fara". Olika medicinska handikapp och sociala svårigheter att göra riskbedömningar kan dock medföra att normbrytande ungdomar framställs som "barn i fara" i LVU-utredningarna. Detta gäller i synnerhet flickor med ett sexuellt utagerande beteende som inte anses ansvariga, eftersom de då ofta utnyttjas av vuxna (ansvariga) personer

Med Lailas handikapp och begränsade förmåga att bedöma en situation utgör hennes beteende en fara för att hon ska möta män som kan göra henne illa.

Sexuellt riskbeteende nämns i LVU-utredningarna avseende flera flickor, men endast beträffande en normbrytande pojke, och i pojkens är det riskerna för eventuella partners och pojkens bristande på ansvar som betonas, varmed denna pojke snarare beskrivs som "Det farliga barnet". Tidigare forskning har också visat att flickors sexualitet historiskt har problematiserats och betraktats som ett uttryck för flickors vanart, medan pojkarna främst uppmärksammas för sin kriminalitet (se t.ex. Swärd 1993, Mahood 1995). Detta kan tolkas som ett uttryck för de problem som mötet mellan välfärd och rättvisa kan resultera i. När utsatta barn också är lagöverträdare kan de också betraktas som ansvariga, om de uppnått en ålder där de är straffmyndiga.

Det kompetenta barnet som aktör

I kapitel 2 påpekade jag att en ny syn på barn växt fram sedan 1990-talet i ljuset av Barnkonventionen (Qvortrup 1999). Detta innebär att barn numera allt mer betraktas som självständiga subjekt och som aktörer, såväl i det avseendet att de själva kan agera aktivt och vara medskapare av sin livssituation, men också aktörer i den meningen att barn har rätt till information och delaktighet (Mattsson 2006). Det är i ljuset av denna nya syn på barn som bilden av "Det kompetenta barnet som aktör" skall betraktas. Med "Det kompetenta barnet som aktör" menas i denna text att barnet framställs som ett kompetent barn med inre resurser. I miljöfallen resulterar detta i att barnet ofta beskrivs som en individ som tar förhållan-

devis stort ansvar för sig själv, syskon eller föräldrar. Dessa barn beskrivs samtidigt som ett barn i fara, då de inte *har ansvar* för problemsituationen, men som på grund av sin kompetens trots detta *tar ansvar*.

Petra får ta alltför stort ansvar för sig själv. Hon har bl.a. fått göra mat till sig själv. Vid samtal med Petra har vi fått intrycket att Petra är lojal både mot sin mamma och familjehemmet. Hon säger att hon vill bo kvar i familjehemmet och att hon inte vill ändra på något, ej heller på umgänget med mamma. Detta kan tolkas som att Petra tar ett för stort ansvar för sin mamas mående och/eller att hon är van vid att ta hand om sig själv.

Men bilden av "Det kompetenta barnet som aktör" framträder i miljöfallen också genom att barnen bedöms ha klarat sig förhållandevis bra, trots svåra hemförhållanden, på grund av sina egna inre resurser. Genom att barnets aktiva handlingsförmåga beskrivs framträder barnet som aktör, vilket bidrar till en bild där barnet inte enbart framställs som offer, utan också som ett kämpande och "duktigt" barn som lärt sig att hantera och bemästra de svårigheter det lever i.

Trots att hon haft en extremt dålig uppväxtmiljö med allvarliga omsorgsbrister från båda föräldrarnas sida, uppfattar vi henne som en tonåring som "ytligt sätt har klarat sig". Vi uppfattar att hon med hjälp av skolarbete skärmat av sig från den fysiskt och psykiskt påfrestande relationen med X och har i detta skapat sig en egen tillvaro för att kunna härda ut. Hon har fungerande relationer med jämnåriga, vilket bekräftas av hennes lärare som säger att hon är omtänksam och hjälpsam.

Det empiriska materialet visar därför på att socialsekreterarna också försöker nyansera framställningen och lyfta fram barnens resurser. Detta kan jämföras med att forskning visat att vuxna missbrukare i princip enbart framställs negativt i socialtjänstens utredningar där tvångsvård föreslås (Staafl 2004). Sandin (2003) menar dock att det finns risker med att barns kompetens och rättigheter betonas allt tydligare, eftersom detta i högre utsträckning också innebär att barn och vuxnas rättigheter betraktas som likartade. I förlängningen kan detta medföra en förändrad medborgerlig roll för barn där de på grund av sin kompetens förväntas samarbeta och ha en inställning i sociala frågor (ibid.). Sandin (2003) skriver att:

Det kompetenta barnet uppträffas och hittas som en samarbetspartner till de professionella. Dess kvalitéer romantiseras. Parallellt med beskrivningen av barn som moraliskt och etiskt föredömliga omvärderas

också beskrivningen av barnens särart och i lagstiftningen betonas alltmär barns kompetens och likheten med vuxnas rättigheter (sid. 236)

Det finns därmed en risk att barns behov av skydd döljs, till följd av en betoning på barns kompetens och synen på barn som aktiva aktörer (ibid., se även Sandbæk 2004). Jag tolkar dessa risker som att synen på barn som subjekt, aktörer och kompetenta medborgare också har en baksida, nämligen att deras utökade rättigheter också bidrar till högre förväntningar och krav på barn, som kan medföra att barn i praktiken också får utökade skyldigheter (se Brannen & O'Brien 1995, Parton, Thorpe & Wattam 1997). Skillnaden mellan "Barnet i fara" och "Barnet som kompetent aktör", är att i den senast nämnda bilden framställs barnet som en aktiv medskapare av sin livssituation och inte enbart som ett passivt offer.

Bilden av det kompetenta barnet som aktör framkommer i samtliga LVU-utredningar avseende brister i hemmiljön, men i viss mån även beträffande normbrytande ungdomar.

Gun har många inre resurser. Hon är intelligent och begåvad, är väluppfostrad och har social kompetens. Hon är uppvuxen med goda värderingar och en god grunduppfostran.

Barns resurser och kompetens lyfts därmed fram på något sätt i merparten av LVU-utredningarna. För ungdomarna kan detta dock paradoxalt nog användas som ett argument *för tvångsvård*, eftersom de, till skillnad från yngre barn med brister i hemmiljön, anses ha ett visst *ansvar* för problemsituationen.

Johannes är också en begåvad ung man med höga ambitioner och många resurser. Han är intelligent, har en social kompetens, är kreativ och har talanger inom flera olika områden. Om Johannes riktar sin intelligens och sina resurser rätt har han möjlighet att komma långt. Vår bedömning är att Johannes intelligens/resurser i kombination med det känslomässiga avstånd han tar från sina handlingar blir en fara för honom själv och för sin omgivning.

Detta innebär att det får olika betydelse om det är yngre barn eller normbrytande ungdomar som lyfts fram som kompetenta aktörer i LVU-utredningarna. Beträffande miljöfallen finns en risk att detta perspektiv talat *emot* tvångsvården, medan det för normbrytande ungdomars del sna-

rare kan tala för tvångsvården, eftersom det tyder på att den unge faktiskt har resurser och kompetens att upphöra med sitt destruktiva beteende.

Det farliga barnet

Bilden av "det farliga barnet" innebär i denna text att normbrytande ungdomar framställs som *ansvariga aktörer*. Den normbrytande ungdomen framställs som direkt ansvarig för sina destruktiva handlingar, utan att detta framställs som något som har en direkt orsak såsom brister i föräldraförmågan eller konstaterade handikapp.

Annelies beteende är socialt nedbrytande då hon återkommande avviker från sitt föräldrahem, inte fungerar i skolan, vistas i riskmiljöer, har kraftiga aggressionsutbrott, en stark uttalad ovilja att anpassa sig efter gällande regler/normer, har testat droger samt uppvisat en begynnande kriminalitet. Hennes beteende ger uttryck för bristande anpassning till samhället och avviker från samhällets grundläggande normer på ett sätt som kan leda till en påtaglig risk för hennes hälsa och utveckling. Ovanstående är därmed grund för ansökan om LVU då vården inte kan garanteras på frivillig väg. Sammantaget måste Annelies beteende ses som allvarligt och inte av bagatellkaraktär.

Hoten har avlöst varandra och blivit alltmer planerade och genomtänkta. Pappans upplevelse är att det på senare tid inte har funnits någon konkret orsak till Johannes hot och utagerande. De kan komma helt oförutsägbart. (Johannes)

Bilden av barnen som ansvariga och handlingskraftiga aktörer förstärker intrycket av att det handlar om *farliga* barn.

Ivans skolsituation har förvärrats betydligt sedan höstterminen likaså fritiden. Han utsätter både sig själv och andra för fara genom sitt beteende. Han prövar droger fast han vet att det är direkt livsfarligt för hans hälsa och utveckling. Ivan hotar barn och vuxna i sin omgivning, skaffar vapen och begår kriminella handlingar i en snabb takt.

Orsaken till det destruktiva beteendet förklaras ofta med diffusa psykologiska tolkningar som att barnen "saknar insikt" eller är "impulsstyrda", vilket tyder på en oberäknelighet som innebär att barnet kan antas vara farligt både för sig själv och för omgivningen.

Kims identitet är inte färdigutvecklad och det föreligger risk att hans utveckling mot en kriminell identitet och självbild befästs om inte hans vårdbehov tillgodoses på ett strukturerat sätt. Han bagatelliserar sitt drogmissbruk och saknar förmåga att se sin delaktighet i de brott han begått vilket är en allvarlig signal på att han behöver hjälp. Kim är impulsstyrd, har svårigheter att sätta gränser för sig själv och oförmåga att se konsekvenser av sitt handlande.

Hon uppvisar ett omoget och splittrat beteende där hon saknar identitet och förmåga till ett positivt socialt beteende, men det är i dagsläget ej möjligt att hjälpa henne vidare i detta då hon avviker. (Cecilia)

Linda Mahood (1995) talar i sin historiska studie om barnvårdens och ungdomsinstitutionernas framväxt i Storbritannien om *The Child in danger* och *The dangerous child* (se även Donzelot 1997). Linda Mahood (1995) menar att bilden av *The dangerous child* dominerade ungdomsinstitutionernas framväxt och kriminella ungdomars behandling i början av 1900-talet. Hon påvisar också den historiska koppling som fanns mellan "The child in danger" och "The dangerous child", då barns problematik i början av 1900-talet ansågs vara en följd av föräldrarnas bristande moral och leverne (se även betänk 1898, Betänk 1900, Platt 1969). Trots att det fortfarande finns tankar om det som kallats för "det sociala arvet" (Jonsson 1969), så betraktas kopplingen mellan "Barnet i fara" och "Det farliga barnet" idag som mer komplext. Dessa teorier har kompletterats med andra där föräldrarna inte anses lika delaktiga eller "skyldiga" för ungdomens normbrytande beteende. Exempel är t.ex. framväxten av nyare psykiatriska diagnoser som "Conduct disorder" (se Olsson 2007), eller diagnosen Damp (Kärfve 2001).

De farliga barnen beskrivs i LVU-utredningarna också som oerhört komplexa ärenden som socialsekreteraren inte verkar ha fått fullständig förståelse eller grepp om, trots att socialtjänsten i många av dessa fall haft en långvarig kontakt med familjen. Det finns därför en tendens till att problemen "problematiseras" i vissa LVU-utredningar avseende normbrytande ungdomar och att vidare utredningsinsatser anses behövas.

I Egelunds (1997) studie framträder också bilden av farliga barn. Egelund kopplar dock denna definition huvudsakligen till beskrivningar av farliga handlingar som utförs av barnet själv, såsom kriminalitet, promiskuitet, missbruk, barn som är svåra att gränssätta ("ostyrliche børn") och

självmodsförsök (sid. 180-182). Min definition av "Det farliga barnet" är att barnet framställs som en etablerad kriminell eller som en person med ett etablerat normbrytande beteende som kan innebära en *risk för samhället*. Det är således inte vem som utför handlingarna, utan vem som framställs som ansvarig för handlingarna som jag valt att lyfta fram i denna bild.

Symptombäraren

Begreppet "Symptombäraren" är inspirerat av tankar inom familjebehandling. Inom familjebehandling betraktas symptom eller problem ofta utifrån kunskaper om hela familjesystemet, vilket innebär att interaktioner och relationer står i fokus för hur problemet angrips, snarare än en enskild individ (Hansson 2001, sid. 12). "Symptombäraren" innebär i denna text att barns normbrytande beteende framställs som en reaktion på interaktionen och relationerna i familjen. "Symptombäraren" innebär att barnet framställs som en person som varit utsatt för en viss fara eller risk och som en följd av detta har utvecklat ett farligt beteende. Barnet framställs därmed både som ansvarig och inte ansvarig för problemsituationen, på liknande sätt som det farliga barnet framställdes i början av seklet (Mahood 1995, sid. 35). Barnets normbrytande beteende anses också ha en logisk förklaring, vilket i vissa fall kan väga upp konkurrerande bilder där den unge framställs som farlig.

Det destruktiva beteendet förklaras antingen med problem relaterade till hemmiljön och föräldrarna, eller med en medicinsk eller psykiatrisk diagnos.

Cecilia och hennes familj har sedan många år haft kontakt med socialtjänsten. Anledningen till detta har till en början varit moderns bristande förmåga. Under det senaste året har detta alltmer slagit över till att mer och mer handla om Cecilias eget beteende. Orsakerna till detta kan vara att Cecilia saknar en grundtrygghet och tydliga, stabila, vuxna förebilder.

När Laila är i psykisk obalans övergår hennes normalt aktiva sätt till att bli ett maniskt beteende. Detta innebär att hon inte tar sin medicin vilket ytterligare försämrar hennes psykiska hälsa.

"Symptombäraren" framställs å ena sidan som ett passivt offer, som visserligen kanske inte har ansvaret för problemsituationens uppkomst, men

också som en handlingskraftlig aktör som på grund av sin ålder anses ha ett ansvar för sina handlingar.

Bristande förmåga ansvara för sin skolgång, vilket vi inte anser är åldersadekvat för en sextonåring. (Annelie)

Bilden av "Symptombäraren" som en handlingskraftig ansvarig aktör framkommer också genom att den unge anses "försätta sig" i situationer, "söker sig till missbrukare" osv. där ungdomens egna val av destruktivitet lyfts fram.

I samband med att Kim blivit äldre och kommit in i tonåren testar han gränserna och vill gärna klara sig själv. Detta har resulterat i att Kim försätter sig i situationer som han ej klarar av.

Elin söker sig till äldre missbrukare och vistas också i missbrukarmiljöer. Detta innebär en uppenbar risk för henne att ytterligare befästas i ett drogmissbruk med därtill hörande utanförskap samt risk för framtida kriminalitet.

Detta "delansvar" kan delvis förstås utifrån att detta är barn som ofta uppnått äldre tonåren och därmed befinner sig i gränslandet mellan vad som enligt lagstiftningen betraktas som barn och vuxen. Det är endast normbrytande ungdomar som framställs som både ansvariga och icke-ansvariga "Symptombärare" i LVU-utredningarna.

I Ohlssons avhandling (1997) belyses hur *Bilden av den hotfulle ungdomen* konstrueras i media och via samhällets myndigheter. Ohlsson finner bl.a. att de kriminella ungdomarna i samband med rättsprocessen tillskrivs en specifik moralisk karaktär som kan beskrivas som *den normale*, *den tuffe* eller *den svage*, där den tuffe betraktas som etablerad kriminell medan den svage mer ses som lättpåverkad (sid. 176). Bilden av den svage finner viss motsvarighet i det som här kallas för "Symptombäraren".

Problematisering av problemen

När normbrytande ungdomar inte beskrivs som symptombärare, så tenderar detta att medföra en problematisering av problemen. I hela sex beteenfall anses det finnas behov av vidare utredning för att beteendet skall kunna förklaras. Även om vissa av dessa fall anses inkludera brister i hemmiljön, anses dessa inte vara så allvarliga att det kan förklara den destruktivitet som ungdomen anses ge uttryck för.

Hur Niklas speciella behov ser ut behöver i första hand bedömas av en psykolog och därefter eventuellt utredas vidare. Min bedömning är att vi idag kan se att Niklas har speciella behov, men att vi ännu inte förstår vilka de är och hur de kan tillgodoses.

I tre av fallen är det vidare psykiatrisk och/eller medicinsk utredning som avses. Som jämförelse bedömdes inga barn som enbart omhändertas på grund av brister i hemmiljön vara i behov av vidare utredning.

De barn som huvudsakligen framställs som "Farliga barn" bedöms också vara personer som är "impulsstyrda" eller som "saknar insikt", vilket innebär att barnet framstår som oberäkneligt och dess agerande saknar, en logisk förklaring. I sökandet efter en förklaring verkar socialsekreterarna ofta anse att "Det farliga barnet" inte enbart är i behov av behandling utan också av vidare utredning på institution eller av andra yrkesverksamma grupper som t.ex. läkare eller psykiatriker. Detta innebär också att barnet framstår som en person med stort vårdbehov, behov av både behandling och utredning. När vidare utredningen föreslås i LVU-utredningarna tolkar jag det framför allt som ett uttryck för att socialtjänsten inte anser sig ha funnit någon logisk förklaring till den unges farliga beteende som kan förklaras utifrån sociala aspekter eller relationen mellan barn och föräldrar, varmed förklaringar måste sökas utanför den egna professionens kompetens.

De särskilda ungdomshemmen har idag ett flertal institutioner som specialiserar sig på enbart utredning. Det har också blivit allt vanligare att socialtjänsten placerar barn eller ungdomar på särskilda utredningsinstitutioner för utredning (Andersson & Hollander 1996, sid. 46).

Föräldrar som saknar föräldraförmåga

Bilden av "Föräldrar som saknar föräldraförmåga" innebär att föräldrarna framställs som personer som saknar både föräldraförmåga och förändringspotential. Föräldrarnas bristande föräldraförmåga kopplas till konstaterade eller misstänkta handikapp avseende livssituation, psykiska eller fysiska funktionshinder eller misstänkta psykiatriska problem. Denna skildring medför att föräldrarna framställs som *icke-ansvariga offer* för sina egna tillkortakommanden.

Vår sammantagna bedömning är att moderns begåvningsmässiga inlärningsmässiga, praktiska och känslomässiga brister gör att hon inte kan till-

godose NN:19:s behov av stimulans, känslomässig värme, vägledning, gränser och omvårdnad.³⁰

Föräldrarna kan inte förstå eller bedöma olika slags farosituationer och barnets skyddsbehov utifrån ålder och utveckling. (NN:2)

Föräldrarnas oförmåga skildras i LVU-utredningarna genom förhållandevis vardagliga situationer och beskrivningar, vilket Lundström (1993) menar är karaktäristiskt för de byråkratiska utredningar som började växa fram på 1950- och 1960-talet.

Det är svårt att samarbeta med modern på en vuxennivå. Modern har svårt att komma ihåg saker. Att planera och hålla avtal fungerar sällan. Istället måste personal hela tiden hålla i planeringen för familjen. Det går i viss mån att samarbeta med modern om hon på något sätt får bekräftelse för egen del. Hon har vid något tillfälle sagt att hon behöver hjälp, och att hon anser att stöd i hemmet behövs. Modern har i sådana stunder även kunnat lyssna på vad personal anser fungera mindre bra. Modern är dock oftast försvarsinställd och lägger ut ansvar och skuld på personer och händelser runt omkring sig själv. (NN:14)

Föräldrarna framställs som direkt ansvariga för sina barns välbefinnande, vilket de också är enligt Föräldrabalken (se 6 kap. FB). Föräldrars passivitet eller oförmåga kan därmed också betraktas som aktiva handlingar som försämrar barnets livssituation.

Fadern har en viss förmåga att tolka sina barns behov i stunden men saknar ofta förståelsen och engagemanget att göra någonting åt det. Fadern kan vara klar och tydlig i sin gränssättning med NN:14 men kan också låta samma saker passera vid ett annat tillfälle.

Föräldrarnas oförmåga och bristande förmåga till förändring innebär dock att det framställs som om föräldrarna inte *kan* vissa grundläggande saker, snarare än att de inte *vill*.

30 När bilderna av föräldrarna presenteras har jag valt att inte använda fingerade namn på barnen, utan har istället kodat dess namn med siffror. Detta har jag gjort dels eftersom det är bilder av föräldrarna som står i fokus, men också på grund av anonymiseringsskäl för att inga direkta kopplingar skall kunna göras till de empiriska exemplen som återgavs de bilder av barn som framträder i LVU-utredningar.

Modern kan, trots goda intentioner, inte tillgodose NN:16:s behov av omsorg, trygghet, stabilitet, gränssättning och struktur då hon själv har så stora problem att dessa tar överhanden.

Föräldrarna framställs därmed som personer som inte kan axla sitt föräldraansvar, antingen på grund av olika handikapp eller för att de anses ha så stora behov själva att dessa tar överhanden.

Detta resulterar i att föräldrarna snarare framstår som offer eller som en "bunt behov" (jfr King & Piper 1995), än som personer som är avsiktligt farliga för sina barn. Bilden av föräldrar som saknar förmåga framträder tydligast i LVU-utredningar avseende brister i hemmiljön.

Föräldrar i konflikt

"Föräldrar i konflikt" innebär att det i LVU-utredningen framträder en bild av föräldrar som är i en pågående konflikt med varandra, och att de därför indirekt har en delaktighet i barnets problemsituation. Föräldrarna är därmed *delvis ansvariga* för den problemsituation som uppkommit i form av normbrytande beteende hos barnet. Deras oförmåga att samarbeta med varandra innebär dock inte att de betraktas som helt i avsaknad av föräldraförmåga, utan deras bristande förmåga bedöms bero på den specifika konfliktsituationen mellan dem.

Föräldrarna är i konflikt med varandra och har inte förmåga att samarbeta kring NN: 6 och hennes behov av hälsa och utveckling, emotionell trygghet och stabilitet. Samverksansproblemen uttrycks bland annat i att modern hindrat fadern från att hjälpa NN:6.

Bilden av "Föräldrar i konflikt" framträder tydligast i kombinationsansökningar där den unge både anses ha ett normbrytande beteende och vara utsatt för brister i omsorgen, men också i de ärenden som endast kategoriserats som beteendefall. Det verkar därmed förhållandevis godtyckligt om konflikter och samarbetssvårigheter mellan föräldrarna också medför en ansökan om tvångsvård på grund av brister i hemmiljön beträffande normbrytande ungdomar.

När föräldrar är separerade eller i konflikt med varandra, finns en viss tendens till att fäderna framställs som mer sympatiska i LVU-utredningarna än mödrarna. Vissa mödrar beskrivs emellanåt som mani-

pulativa beräknande kvinnor som undanhåller information från socialtjänst eller fäder, vilket inte anses gagna barnet.

Modern som undanhållare av information

Bilden av "Modern som undanhållare av information" förekommer framför allt, men inte enbart, i LVU-utredningar beträffande normbrytande ungdom. Modern framställs som en person som medvetet undanhåller information från fadern eller socialtjänst. Moderns beteende och agerande bidrar till att hon framställs som en handlingskraftig aktör och därmed också som ansvarig för ungdomens fortsatta destruktiva beteende eller för ev. passivitet från faderns sida. Detta innebär att hon framställs som *delvis ansvarig* för problemsituationen.

Det framkommer att modern under alla åren inte kunnat märka på dottern att hon använder droger. Fadern däremot har sedan hösten (årtal) haft misstankar om att hon börjat använda droger. Hans försök att nå modern med sin oro över dotterns situation har dock varit utan resultat. (NN:6)

Mödrar som inte ger tillräckligt information till myndigheter och som inte samarbetar med socialtjänst och samarbetsvilliga fäder, framställs därmed som tvivelaktiga mödrar.

Hon har inte förmått ge skolan tillräcklig information om sonens bakgrund och skolproblematik. Inte heller har hon medverkat till att NN:16 deltar i skolundervisningen. Vidare har moderns underlåtit att anmäla flyttning vilket starkt försvårat möjligheterna för kommunen att så snart som möjligt planera och anpassa skolgången efter NN:16.s särskilda behov. Detta har sammantaget inneburit att NN:16.s förutsättningar i skolan väsentligt försämrats.

Att undanhålla information kan tolkas som ett uttryck för manipulation, som kan syfta till att dölja en problemsituation för myndigheter eller föräldrar. Pithouse studie visade att manipulativa klienter ofta förknippas med ett negativt klientbeteende (Pithouse 1998, sid. 103-132), vilket delvis kan förklara det ansvar mödrarna tillskrivs i LVU-utredningarna genom sitt agerande.

Tidigare forskning har också visat att mödrar tenderar att dömas hårdare än fäder i mötet med den sociala barnavården, och att mödrars brister

lyfts fram mer negativt än fäders (se t.ex. Gordon 1988, Kåhl 1995, Swift 1995, Farmer & Owen 1998, Turney 2000, Backe-Hansen 2001). Andersson (1991, 1995) har också visat att socialsekreterare tenderar att fokusera på modern samarbetsvilja och föräldraförmåga (se även Kähkönen 1999, Bangura Arvidsson 2003). Bilden av "Modern som undanhållare av information" menar jag också tyder på att moderns samarbetsvilja framställs som central i LVU-utredningar. Scourfield (2001) hävdar att mödrar framställs som huvudansvariga för barns skydd. På liknande sätt kan man säga att mödrar i LVU-utredningar ofta framställs som huvudansvariga för att barnet får sitt vårdbehov tillgodosett.

Fadern som outnyttjad resurs och gränssättare

"Fadern som outnyttjad resurs och gränssättare" innebär att fadern lyfts fram som ett *icke-ansvarigt offer* som inte "kunnat" ta sitt ansvar fullt ut, antingen på grund av en moder som undanhåller information, eller på grund av arbete. I kontrast till en manipulativ moder så framstår fadern ofta som ett bättre föräldraalternativ. Fäder framställs oftare också som bättre på att tillgodose normbrytande ungdomars behov av "gränser".

Fadern har inte kunnat vara delaktig i vardagslivet på ett sådant sätt att han skulle kunnat utgöra ett verkligt stöd för NN: 6. De gånger NN:6 varit hos fadern, har det visat sig att han på ett bättre sätt än modern kunnat gränssätta NN:6.

I ett fall framställs fadern som en outnyttjad resurs, trots att han tidigare misstänkts för misshandel av barnet.

NN:8:s föräldrar är skilda och fadern har inte kunnat vara delaktig i vardagslivet på ett sådant sätt att han skulle kunna utgöra ett verkligt stöd för NN:8. Då NN:8 under en kort period bodde hos sin far, visade det sig att han på ett bättre sätt än modern kunnat gränssätta NN:8. Det finns dock frågetecken kring hans uppfostringsmetoder och hur han sätter gränser!--/ Han (fadern) behöver dock utveckla en relation till NN:8 utan våldsinslag.

Även i andra skriftliga utredningar återfinns exempel som tyder på att fäders våld beskrivs förhållandevis neutralt, förutsatt att detta våld inte var

huvudorsaken till utredningen.³¹ Detta kan ses som ett exempel där kulturrelativism eller tankar om faders naturliga kärlek i viss mån neutraliserar tidigare övergrepp (Dingwall et al. 1983), varmed fäderna i slutändan framställs som positiva, och möjligen även outnyttjade, resurser. Våldsamt beteende hos fäder framställs därmed ofta som någonting övergående eller *behandlingsbart*, till skillnad från mödrars manipulativa beteende som endast konstateras som en brist i LVU-utredningarna.

Andra studier har också visat på att socialsekreterare har en tendens att neutralisera eller tona ner faders våld (se t.ex. Kåhl 1995, Eriksson 2003). Kåhl (1995, sid. 111-117) lyfter också fram att socialtjänsten i skriftliga utredningar tenderar att framställa fäder som en resurs, samtidigt som mödrarna betraktas som de primära vårdnadshavarna och huvudansvariga för barnet. Det verkar därmed som om mödrar döms hårdare i kontakten med socialtjänsten än fäder. Samtidigt kan påpekas att lagstiftningen i hög grad poängterar samtyckets betydelse och samarbete med föräldrar. Detta kan delvis förklara varför samarbetsvilliga fäder framställs som möjliga resurser och potentiellt ”goda klienter och fäder”, medan mödrar som inte samarbetar framställs som tvivelaktiga föräldrar, då de inte motsvarar lagstiftningens och socialtjänstens krav på hur en klient bör vara.

De hjälpsökande otillräckliga föräldrarna

”De hjälpsökande otillräckliga föräldrarna” innebär att föräldrar framställs som *både icke-ansvariga offer och som ansvariga aktörer*. Bilden av ”De hjälpsökande otillräckliga föräldrarna” är vanligt förekommande i LVU-utredningarna avseende normbrytande ungdomar. Föräldrarna framställs som hjälpsökande och ansvarstagande personer som försöker ta sitt föräldraansvar.

Modern har sökt hjälp genom alla tänkbara vägar och fadern har deltagit i de arrangemang där föräldrar försökt lösa problemen på egen hand. Trots detta har situationen för NN:12 blivit allt sämre.

Föräldrarna framställs också som ansvariga i och med att de själva medger ett visst ansvar för den uppkomna problemsituationen.

³¹ Något barn har t.ex. tidigare varit föremål för utredningar på grund av faders våld, och i dessa utredningar har det misstänkta våldet problematiserats mer.

Det framgår med all tydlighet att modern, vilket hon själv också uttalat, inte längre förmår ansvara för NN:4, samt att fadern inte heller förmår detta. Modern säger sig själv vilja ha hjälp från socialtjänsten och uttrycker att hon inte är rätt person att hjälpa sin egen dotter. Modern har säkert goda intentioner men dessa kan inte anses tillräckliga för att bryta NN:4:s destruktiva utveckling. Utredarna har noterat att vad gäller gränssättning och konflikthantering finns bristande kontinuitet eller förutsägbarhet för NN:4. Vi bedömer att modern inte har förutsättningar för att under en längre tid och med kontinuitet tillgodose 4:s vårdbehov.

Föräldrarnas samarbetsvilja, välvilja och aktivitet lyfts fram som något som tyder på att hemmiljön i grunden är god, även om situationen nu förändrats på grund av den unges beteende. Föräldrar som aktivt medverkar i planeringen och är hjälpsökande framställs därmed som "normala" föräldrar som är positiva resurser. Tidigare forskning har också lyft fram hur föräldrarnas samtycke och samarbetsförmåga innebär att fall bedöms som mindre allvarliga (se t.ex. Dingwall et al. 1983, Vernon & Fruin 1986, Andersson 1991, Munro 1996, Kähkönen 1999, Sundell & Egelund 2001, Egelund & Thomsen 2002, Claezon 2004, Grinde 2004).

Men föräldrarna framställs också som otillräckliga i relation till den unges vårdbehov.

Föräldrarna har försökt på alla sätt att sätta gränser för NN:17 men inte lyckats få honom att följa dessa. Detta har inneburit att de inte kunnat hindra att NN:17 befunnit sig i farliga situationer. Föräldrarna beskriver hotsituationer i familjen när NN:17 inte får sin vilja igenom eller när han konfronteras med sitt beteende. Min bedömning är att NN:17:s hotfulla beteende är oroande för hans utveckling, men också hans brist på respekt för föräldrarna där hans ställning i familjesystemet får konsekvenser för hans fortsatta utveckling till en välfungerande vuxen man allvarligt skadas. Föräldrarna är hjälpsökande och vill sitt bästa för NN:17 men de saknar förmågan att ge NN:17 den omsorg han behöver utifrån sina speciella behov.

Föräldrarna anses därmed både ta sitt ansvar och brista i ansvarsfrågan. I förhållande till problemsituationen framställs föräldrarna å ena sidan som *icke-ansvariga offer*, eftersom deras oförmåga framställs som förståelig i förhållande till den unges stora vårdbehov. Å andra sidan ses föräldrarnas oförmåga som en orsak till den unges beteende.

Modern har inte funnit det lätt att ha en tonårsdotter i hemmet. Svårigheten att gränssätta flickan i kombination med NN:9:s beteende vilket yttrat sig i ständiga avvikningar från hemmet, gör att modern i nuläget inte anser sig kunna ta ansvar för dottern.

Föräldrarnas välvilja och naturliga kärlek och omtanke lyfts fram som en neutralisering av deras bristande förmåga (se Dingwall et al 1983, sid. 86-92). Sammantaget framträder en bild av normala föräldrar som samarbetar, vill väl, och som älskar sitt barn men som på grund av barnets stora vårdbehov inte räcker till. Föräldrarna framställs därmed *både* som *ansvariga* och *icke-ansvariga* för problemsituationen.

Sammanfattande kommentarer

Den skriftliga utredningen har av många forskare liknats vid en efterhandskonstruktion, där socialsekreterare tillrättalägger argumentationen efter det beslut och den insats som socialsekreteraren är övertygad om är den korrekta (se t.ex. Sunesson 1981, Håkansson & Stavne 1983, Claezon 1987, Hydén 1991, Hydén 1995, Backe-Hansen 2001).

Resultatet från denna studie tyder också på att det är stereotypa bilder av barn och föräldrar som porträtteras, bilder som understöds av psykologiska resonemang där socialsekreterarna försöker finna orsakerna till problemsituationen (se t.ex. Egelund 1997, Billquist 1999, Mattsson 2002).

Mycket tyder därför på att de skriftliga utredningarna huvudsakligen bör ses som ett uttryck för socialsekreterarnas maktutövning och att den primära intentionen med LVU-utredningen är att övertyga länsrätten om vårdens nödvändighet. Den skriftliga utredningen kan betraktas som ett uttryck för att ge ett beslut legitimitet (1991), vilket resulterar i dramatiska och överdrivna bilder (Hydén 1995). Att socialsekreterarna har en *legitimerande intention* med den maktutövning som de ger uttryck för när de skriver sina utredningar får därför anses vara klarlagt sedan tidigare.

Samtidigt har jag funnit intressanta skillnader och motsättningar mellan de bilder som framträder avseende barn i olika åldrar och deras föräldrar. För det första så förekommer en del positiva uppgifter om klienterna som faktiskt kan *tala emot* ett tvångsomhändertagande, vilket tidigare studier menat ofta saknats i socialtjänstens utredningar (jfr Claezon 1987, Egelund 1997, Friis 2003, Staaf 2004). Detta är fallet när barn framställs som *"kompetenta aktörer"*, där barn som anses ha brister i hemmiljön sam-

tidigt beskrivs som barn som har klarat sig förhållandevis bra. På liknande sätt kan föräldrar beskrivas som både ”otillräckliga och hjälpsökande”, vilket var vanligt förekommande i beteendefallen. Båda dessa bilder menar jag innehåller motsättningar som kan innebära att skälet för att tvångsvård bedöms nödvändigt kan ifrågasättas.

King och Piper (1995) menar att de förenklade bilder av barn som rättssystemet baseras på ställs inför flera problem i mötet med socialtjänsten. I vissa sammanhang sker också en sammanblandning av de två systemens olika diskurser som utgår från ”rättvisa” respektive ”välfärd”, i en strävan att skydda barn, vilket kan bidra till motstridiga bilder och en förvirring som kan riskera båda systemens trovärdighet. Som exempel nämner King och Piper att bilden av barnet som offer kan var svår att förena med att barnet också skall betraktas som ett kapabelt och trovärdigt vittne (sid. 64-67). Utifrån detta perspektiv kan bilden av ”Det kompetenta barnet som aktör” betraktas som en sammanblandning av rättssystemets och socialtjänstens olika diskurser, där barnet å ena sidan framställs som ett stereotypt offer för bristande hemmiljö (”Barnet i fara” - rättvisediskurs), samtidigt som det finns en ambition att barnet inte ska fara illa av rättsprocessen eller framställas som ett objekt (”Barnet som kompetent aktör” - välfärdsdiskurs).

LVU-utredningarna ger på så vis också uttryck för att socialsekreterarna har en *relationell intention* med den maktutövning som kommer till uttryck i skriftliga utredningar, eftersom varken barn eller föräldrar enbart ”skrivs ner” i LVU-utredningarna. Samtidigt så utgår rättssystemet enligt King och Piper (1995) från förenklade bilder av barn. Detta innebär att skriftliga utredningar som påverkas av en välfärdsdiskurs där barn också framställs som kompetenta aktörer, kan innebära att grunderna för tvångsvården kan komma att ifrågasättas i miljöfallen. Detsamma gäller när föräldrar framställs som både ansvariga och inte ansvariga för den unges normbrytande beteende, vilket var fallet i många av de fall som jag kallat för kombinationsfall. Det var också i miljöfallen och kombinationsfallen som länsrätten och kammarrätten avslog socialtjänstens ansökan om tvångsvård på grund av brister i hemmiljön.

Skriftliga barnavårdsutredningar har t.ex. kritiserats för att ha en alltför föräldraorienterad argumentation, där barnets behov och kopplingen mellan barn och föräldrar riskerar att komma i skymundan för föräldrarnas problematik (se t.ex. Hollander 1985, Egelund 1997, Kähkönen 1999, Backe-Hansen 2001, Egelund & Thomsen 2002, Friis 2003, Grinde

2004). Egelund (1997) menar t.ex. att barnen var förhållandevis frånvarande i de akter hon studerat, och att familjernas sociala kontext förbisågs.

Min uppfattning är dock att den sociala kontexten ges ett visst utrymme i LVU-utredningarna och delvis fungerar som en förklaring för i synnerhet föräldrars bristande förmåga, men delvis också för normbrytande ungdomars beteende ("Symptombärare"). En jämförelse mellan ansvarsfördelningen i de olika idealtypiska bilderna som framträdde i LVU-utredningarna tyder dock på att enbart normbrytande ungdomar kan framställas som helt ansvariga för problemsituationen och därmed också som farliga.

Ansvarig för problemsituationen

Det farliga barnet

Delvis ansvariga för problemsituationen:

Symptombäraren,

De hjälpsökande men otillräckliga föräldrarna,

Föräldrar i konflikt

Modern som undanhållare av information

Det kompetenta barnet som aktör (beteendefall)

Icke ansvariga för problemsituationen

Barnet i fara

Det kompetenta barnet som aktör (miljöfall)

Föräldrar som saknar föräldraförmåga

Fadern som outnyttjad resurs och gränssättare

Föräldrar framställs endast som icke ansvariga eller som delansvariga för problemsituationen. Eftersom föräldrar aldrig framställs som huvudansvariga för problemsituationen, så saknas också bilden av "Den farliga föräldern" i LVU-utredningarna. Detta tyder på att ansvarsfrågan avseende föräldrarna framställs som mer komplex än när det handlar om normbrytande ungdomars agerande, trots att de senare ofta är omyndiga barn.

King och Piper (1995) menar att rättssystemet och socialtjänsten har olika sätt att förhålla sig till unga lagöverträdare (sid. 103-107). Rättssystemet fokuserar på de brottsliga handlingarna och barnet betraktas som ansvarigt för dessa handlingar om han eller hon är straffmyndig enligt lag. Socialtjänstens utgångspunkt är snarare att förstå och förklara vad som

orsakat ett kriminellt beteende och hur detta ska behandlas (ibid.). King och Piper menar att socialtjänsten i hög grad förhåller sig till den rättsliga diskursen beträffande unga lagöverträdare, eftersom socialsekreterare trots allt får möjlighet att påverka eller ansvara för den efterföljande straffpåföljden (sid. 112). Med andra ord sker en anpassning efter rättssystemets krav, eftersom vården som regel anförtros socialtjänsten. Svenska studier har också visat att socialsekreterare ofta intar en förhållandevis repressiv hållning gentemot unga lagöverträdare både i handling och i skriftliga rapporter (Svensson 2006, Tärnfalk 2007).

Denna repressiva hållning visar sig också i LVU-utredningarna i denna studie, eftersom ungdomarna antingen betraktas som ansvariga för problemsituationen, eller som delansvariga för densamma (Symtombäraren), vilket innebär att de aldrig betraktas som helt "oskyldiga" offer. Positiva omdömen i LVU-utredningarna där dessa ungdomar beskrivs som "kompetenta aktörer" tenderar också snarare att förstärka bilden av den unges eget ansvar. Detta skulle enligt King och Pipers (1995) perspektiv kunna betraktas som ett uttryck för att de olika systemens diskurser inte kan mötas, utan att detta i slutändan medför att den ena diskursen förstärks framför den andra.

När socialsekreterare försöker förhålla sig både till en välfärdsdiskurs och till en rättvisediskurs i LVU-utredningar, så resulterar detta i att normbrytande ungdomar framställs som ännu mer kompetenta att ansvara för sina handlingar, dvs. välfärdsdiskursen leder paradoxalt nog till en förstärkt rättvisediskurs beträffande dessa ungdomar och en repressiv framställning.

LVU-utredningar kan därför inte enbart beskrivas som ett fenomen där problemorienterade stereotyper framträder. De bör också betraktas som ett uttryck för socialsekreterares ambition att förhålla sig till två olika diskurser, en rättvisediskurs och en välfärdsdiskurs vilket också kan medföra att motstridiga bilder framträder, t.ex. kan yngre barn både framställas som ett "barn i fara" och som kompetenta aktörer.

8. Argumentationen i skriftliga utredningar

I detta kapitel analyseras argumentationen i skriftliga utredningar mer ingående. Med argumentation avses här de språkliga grepp som används för att bygga upp argumentationen, snarare än problembilder³². Det är snarare utredningarnas form än dess innehåll som analyseras i detta kapitel, även om dessa inte går att särskilja helt från varandra. Argumentationen i olika typer av skriftliga utredningar jämförs för att belysa skillnader beroende på om utredningen skall genomgå en rättslig prövning eller endast underställas socialnämnden. Argumentationen i LVU-utredningar, omprövningar samt utredningar där vården föreslås upphöra analyseras. Länsrättens och socialtjänstens argument för att bortse från samtycke analyseras och jämförs också i detta kapitel. Tyngdpunkten i detta kapitel ligger på normbrytande ungdomar eftersom de dominerade aktmaterialet. Det var också främst ungdomar som påbörjade tvångsvård efter avslutad rättsprocess

Jag har valt att kalla de språkliga grepp jag funnit i LVU-utredningar för *sociala och relationella beskrivningar*, och *rättsliga bevis och psykologiska tolkningar*, där den förstnämnda dominerar i LVU-utredningar avseende brister i hemmiljön och den senare avseende beteendefallen. Sociala och relationella beskrivningar menar jag också kan uttrycka en *dold och distanserad bedömning*, till skillnad från rättsliga bevis och psykologiska tolkningar som oftare står för en *hård och tydlig argumentation*.

32 Jag gör ingen traditionell argumentationsanalys. I traditionell argumentationsanalys anses en analys av formen bygga på den premiss som ett argument uttalar eller underförstått bygger på (Bergström & Boréus 2000, sid. 124). Bergström och Boréus lyfter som exempel fram olika argument som appellerar till förnuftet som t.ex. orsaksargument som visar på orsaker, generaliseringsargument och symptomargument som skall styrka ett symptom. Auktoritetsargument bygger mer på intellektuell övertygelse genom att t.ex. hänvisa till experter, medan normativa argument vädjar till mottagarens känslor (sid. 124-126). En del av sådana argument menar jag redan har skymtats i den klassificering av olika bilder av barn och deras föräldrar som presenterats i föregående kapitel. Gränsen mellan innehåll och form är inte skarp, utan snarare flytande. Jag betraktar utredningars innehåll och form som olika aspekter av en skriftlig utredning som påverkar den sammantagna bild man som läsare erhåller.

Sociala och relationella beskrivningar

Med sociala och relationella beskrivningar avses att det är en social miljö eller mönster i relationer som presenteras och beskrivs. Beskrivningar ges utifrån upprepade exempel från vardagslivet, snarare än enskilda händelser.

Efterhand såg personalen ett alltmer frustrerat och missnöjt barn som ofta skriker, gråter, gnäller och är argt. Föräldrarna, framför allt modern, misstolkar ofta eller uppmärksammar inte alls (NN:2:s) signaler.

Beskrivningarna kan utgå antingen från någonting som socialsekreteraren själv har iakttagit eller någonting som denna fått berättat för sig genom barnen eller andra professionella i andra hand.

Det har enligt (NN:14) förekommit bråk i hemmet, framför allt verbalt, men föräldrarna har också kastat saker på varandra.

LVU-utredningarna avseende brister i hemmiljön karaktäriseras till skillnad från beteendefallen i hög grad av en "social bevisföring", där helheten skall bidra till bevisningen snarare än separata fakta var för sig (Dingwall et al 1983, sid. 150). Detta innebär att det ges historiska återblickar som medför att problematiken i större utsträckning kontextualiseras, i jämförelse med beteendefallen. Detta kan också förklara det faktum att LVU-utredningar avseende brister i hemmiljön tenderade att vara mer omfattande än LVU-utredningar avseende normbristande ungdom.

Tidigare forskning har konstaterat att utredningar ofta har en ensidig problembeskrivning där föräldrarnas resurser inte lyfts fram och där vissa beskrivningar framställs som fakta. Denna ensidiga bild menar jag huvudsakligen presenteras i miljöfall där bilden av "Föräldrar som saknar föräldraförmåga" var vanligt förekommande. Men även avseende dessa föräldrar lyfts emellanåt positiva aspekter fram i relation till barnet, även om sådana positiva omdömen som regel neutraliseras av en negativ bedömning.

Vi har märkt att fadern tycker mycket om sin dotter och har ett stort engagemang för henne, att hon ska få en bra utbildning. Vi har inget intryck av att fadern visar något känslomässigt engagemang i dottern utöver detta. (NN:18)

Fadern har en viss förmåga att tolka sitt barns behov i stunden men saknar ofta förståelsen och engagemanget att göra nånting åt det. (NN:15)

Sociala och relationella beskrivningar innebär därmed att det är den sociala helhetsbedömningen som står i fokus, liksom relationen mellan barn och föräldrar. Beskrivningarna har ofta en negativ värdeladdning, eftersom det huvudsakligen är negativa faktorer som lyfts fram. Beskrivningarna kan därmed också tolkas som *dolda bedömningar*.

Dolda och distanserande bedömningar

Olika socialsekreterare har olika stil och olika sätt att formulera sig. I flertalet av utredningarna (15) används dock uttryck som "vår/min bedömning är", vilket innebär att socialsekreteraren är förhållandevis närvarande i texten som professionell bedömare. Detta kan också tolkas som en form av "auktoritetsargument" där den egna yrkeskompetensen får fungera som argument. I fyra LVU-utredningar titulerar sig socialsekreterarna mer distanserat som "utredarna". Det förekommer också att hänvisningar görs till "utredningen" och att bedömningar görs i passiv opersonlig form ("bedömningen är") utan att socialsekreteraren framträder som person. Detta kan tolkas som ett sätt för socialsekreterare att distansera sig från bedömningen (se Claezon 1987, sid. 117). Men det kan också ses som ett uttryck för att socialsekreteraren försöker förhålla sig till det juridiska språket, men kanske framför allt som ett uttryck för den enskilde socialsekreterarens språkliga stil.

En viss skillnad kan dock anas mellan måltyperna i det avseendet att miljöfallen tenderar att innehålla mer dolda och försiktiga bedömningar. Dolda, eftersom många bedömningar faktiskt döljs i de sociala och relationella beskrivningar som görs då dessa beskrivningar innehåller en negativ värdeladdning. Frekvensen av antal uttalade och tydliga bedömningar var också färre i miljöfallen. Medan socialsekreterarna i ungdomsfallen ofta använde sig av tydliga (negativa) bedömningar ("min bedömning är..."), så var frekvensen av sådana tydliga bedömningar något lägre i miljöfallen. I fem LVU-utredningar avseende brister i hemmiljön förekom t.ex. ordet "bedömning" elva gånger, att jämföras med arton gånger i motsvarande antal LVU-utredningar beträffande normbrytande ungdom.

Socialsekreterarna tenderar också att vara mer försiktiga med ordvalet i miljöfallen. Uttryck som "vi uppfattar" eller "vi har intryck av" användes emellanåt, istället för det mer närvarande "vår/min bedömning är".

Vid samtal med (NN:19) har vi fått intrycket av att (NN:19) är lojal både mot sin mamma och familjehemmet.

Dessa försiktigare uttryck kan tolkas som en viss försiktighet, eller rentutav som en reservation socialsekreteraren gör mot den egna bedömningen. Eftersom en uppfattning eller ett intryck kan vara fel, uttalas genom ordvalet också en viss osäkerhet. Benägenheten till dolda och mer försiktiga bedömningar kan tolkas som att socialsekreteraren försöker distansera sig ifrån bedömningen.

I kapitel 7 talade jag om att socialsekreterare möjligtvis har en relationell intention när de skriver sina LVU-utredningar, eftersom även positiva bedömningar beträffande klienterna lyftes fram i utredningarna. De dolda och distanserade bedömningar som förekommer i LVU-utredningar kan möjligtvis också betraktas som uttryck för en dold relationell intention, eftersom socialsekreteraren på så vis distanserar sig från de negativa bedömningar som görs, eller döljer dessa i sociala och relationella beskrivningar. Argumentationen i miljöfallen präglas därför både av vad jag valt att kalla för en *öppen relationell argumentation* där relationen mellan barn och föräldrar beskrivs (sociala och relationella beskrivningar), och av en *dold relationell argumentation* där relationen mellan socialsekreteraren och barnets föräldrar påverkar vad socialsekreteraren anser att hon kan skriva (dolda och distanserade bedömningar).

Rättsliga bevis och psykologiska tolkningar

LVU-utredningarna avseende normbrytande ungdomar innehöll en omfattande mängd psykologiska tolkningar. Men de karaktäriserades också av en stor mängd manifesta symptom och en tillgång till det som Dingwall et al. (1983) kallar för rättsliga bevis (se kap. 7). I beteendefallen fanns oftast dokumentation som stöd för tvångsvården i form av t.ex. polisrapporter, diagnoser, droganalyser, läkarutlåtande eller droganalyser. De flesta ungdomar erkänner dessutom sin problematik och uttalar att de har problem.

NN:7 har själv beskrivit hur hans eget missbruk styrs av kamraternas användning av droger

Hon beskriver själv hur hennes narkotikamissbruk under det senaste halvåret har blivit alltmer intensivt till sin natur. (NN:11)

I annat fall så erkänns problematiken så att säga "indirekt" genom att de inte försöker dölja sin problematik, utan snarare, medvetet eller omedvet-

tet, visar upp problembilden inför "öppen ridå" på skola, i hemmet, i samhället. De normbrytande ungdomarna har därmed oftare manifesta och/eller erkända symptom som socialsekreterarna kan argumentera kring. Framställningen är därmed förenad med en bevisföring som enligt Dingwall et al (1983) kan kallas för rättsliga bevis, då sannolikheten för vårdbehovet kan påvisas och styrkas. Uttalade erkännanden från de unga eller dokumenterade polisrapporter kan fungera som en form av argument som i hög grad överensstämmer med det Jacobsson (2006a, sid. 32) kallat för en rättslig logik, vilket bl.a. bygger på en objektiv tolkning av bevismaterial. Även om socialsekreterarnas tolkning av "bevismaterialet" knappast är objektiv, så kan argumentationen byggas upp kring incidenter som inte enbart grundar sig på socialsekreterarens bedömningar och iakttagelser, vilket möjligen bidrar till att vårdbehovet framstår som tydligare och att argumenten framstår som mer "objektiva". Socialsekreterarna har därmed stor möjlighet att bygga argumentationen kring det som Backe-Hansen (2001) kallar för trumfkort.

Trots detta så genomsyras LVU-utredningarna avseende beteendefallen av en mängd psykologiska tolkningar, vilket i högre utsträckning kan sägas vara i linje med en "social bevisföring" eller en terapeutisk logik (Jacobsson 2006a). Med psykologiska tolkningar avses att socialsekreterarna använder en psykologisk terminologi för att beskriva ungdomarnas problem.

NN:8 är impulsstyrd, har svårigheter att sätta gränser för sig själv och oförmåga att se konsekvenser av sitt handlande.

Kombinationen av rättsliga bevis och psykologiska tolkningar bidrar till att LVU-utredningar avseende normbrytande ungdomar verkar styras både av en rättslig och en terapeutisk logik, vilket innebär att argumentationen sker från alla fronter och blir förhållandevis "hård". Argumentationen byggs heller inte upp kring ett trumfkort, utan kretsar både kring ett det Backe Hansen (2001) kallar för trumfkort och pussel, eftersom samtliga möjliga symptom och förklaringsmodeller används som argument.

"Hård" argumentation och tydliga bedömningar

Ungdomarnas erkännanden och de rättsliga bevis som finns att tillgå i form av t.ex. polisrapporter eller droganalyser i kombination med psykologiska tolkningar, bidrar till en argumentation som överlag kan betecknas

som ganska manifest och "hård". Socialsekreterarna använder sig ofta av förstärkande uttryck och relaterar till begrepp som återfinns i lagtexten.

NN:4:s beteende är socialt nedbrytande då hon återkommande avviker från sitt föräldrahem, inte fungerar i skolan, vistas i riskmiljöer, har kraftiga aggressionsutbrott, en stark uttalad ovilja att anpassa sig efter gällande regler/normer, har testat droger samt uppvisat en begynnande kriminalitet.

Argumentationen ter sig därmed emellanåt lite pompös eller överdriven, där kopplingar ofta görs till samhällets normer och regler.

Utredarna bedömer att Nn:16 uppvisar ett beteende med stora svårigheter att rätta sig efter samhällets grundläggande normer och regler.

Uttryck som "avviker från samhällets normer", är vanligt förekommande i LVU-utredningar avseende normbrytande ungdomar och återfinns även i skriften "Socialstyrelsens allmänna råd" beträffande tillämpningen av LVU (1997:15) som ett sätt att definiera vad som avses med ett "socialt nedbrytande beteende". Förekomsten av begrepp och formuleringar som återfinns i lagtext och i Socialstyrelsens allmänna råd, förekommer också i miljöfallen. Socialsekreterare väver därmed samman de exempel som de återger i skriftliga utredningar med relevant lagtext och begrepp/formuleringar från Socialstyrelsens allmänna råd (se även Staaf 2004).

En slutsats är att argumentationen avseende normbrytande ungdomar kan karaktäriseras som tydlig, i det avseendet att socialsekreterarna tydligare uttrycker när de gör en bedömning. Argumentationen kan också framstå som "hård" i det avseendet att samtliga möjliga angreppssätt används, lagtext, rättslig bevisföring samt psykologiska tolkningar. I det avseendet karaktäriseras dessa LVU-utredningar av både en terapeutisk logik och en rättslig logik, och socialsekreterarna nöjer sig inte med att argumentera kring det "trumfkort" de ofta har i form av t.ex. polisrapporter eller erkännanden.

En jämförelse mellan LVU-utredningar och länsrättens domar

Länsrätten bedömde samtliga beteendefall vara i behov av tvångsvård och dömde i enlighet med socialtjänstens förslag. Mattsson (2002) konstaterar i sin studie att ca 70 procent av ungdomarna (beteendefall) motsatte sig tvångsvård, medan motsvarande siffra för små barn (miljöfall) endast var procent. Mattsson menar att det ställs mycket höga krav på ungdomars samtycke (sid. 355). De skäl som i länsrättens domar används för att bortse från ungdomars samtycke kan vara bristen på insikt om sin problematik, Mattsson menar därför att samtyckesprövningen kan liknas vid en mognadsprövning (sid. 428). Vidare anser domstolarna att det krävs uthållighet och styrka för att klara av planerad vård, tidigare avbrutna insatser kan därför vara ett skäl för tvångsvård trots samtycke (ibid.).

Omognad på grund av ålder, bristande insikt eller normbrytande beteende hos ungdomar.

Den unges inställning till sitt eget beteende tas upp i samtliga LVU-utredningar och domar. I de fall ungdomarna säger sig samtycka till hela den planerade vården är det bristen på insikt beträffande beteendets risker och skadeverkningar som betonas liksom Mattsson (2002) påvisat. Men omognad verkar även kunna motiveras med det normbrytande agerandet i sig i form av t.ex. rymningar eller missbruk. Det faktum att ungdomarna har en problematik som omfattas av 3 § LVU kan således i användas som ett orsaksargument som myndigheterna menar tyder på en omognad.

Även om domskälen i högre grad problematiserar ett uttryckt samtycke än socialtjänsten, är argumenten för att bortse från normbrytande ungdomars samtycke är dock likartad. Nedanstående exempel är hämtade från domar i länsrätten avseende normbrytande ungdomar som uttryckt samtycke till vård.

Det saknas i och för sig anledning att fränkänna Elins samtycke rättslig relevans. Samtycket skall emellertid garantera att planerad vård kan genomföras. Med hänsyn till vad som har framkommit i målet angående verkan av tidigare stödinsatser, tidigare avvikelser från vård, vårdnadshavarens

inställning i målet samt missbrukets art, finner länsrätten att Elin ännu inte kan anses ha nått en sådan insikt i sitt vårdbehov att hennes samtycke kan garantera att behövlig vård kan genomföras i erforderlig omfattning.

Jacobsson (2004, sid. 69) talar om att "trovärdighetsargument" används för att beröva klienten dess trovärdighet och argumentera för tvångsvård i samband med muntliga förhandlingar angående LVM. Jag menar att den unges beteende i sig själv ofta fungerar som denna typ av trovärdighetsargument i LVU-utredningar och i länsrättens domar, vilket innebär att myndigheterna i princip alltid kan "argumentera bort" ungdomars samtycke. Själva argumentationen om omognad bygger på föreställningen om barnen/de unga som påverkningssbara, dvs. de kan förbättras och normaliseras om de bara får rätt behandling eller rätt utredning, dvs. rätt vård. Hänsyn till barns ålder och omognad genomsyrar hela lagstiftningen beträffande unga lagöverträdare (se kap. 4).

Denna behandlingstanke och behandlingsoptimism beträffande ungdomar kan således sägas leva kvar sen barnavårdens uppkomst i början av 1900-talet, där vården framställdes som en räddning eller en gåva (Bramstång 1964, Platt 1969, Mahood 1995).

Trots att merparten av ungdomarna befann sig i övre tonåren, framställs de av socialtjänst och länsrätt som omogna barn, vars utsagor inte går att lita på. Det finns därmed som Mattsson (2002) påtalar skäl att ifrågasätta de höga krav som ställs på ungdomar som självständiga parter i LVU.

Föräldrarnas oförmåga till förändring eller gränssättning

Tidigare studier har konstaterat att föräldrar oftare motsätter sig vård som handlar om brister i hemmiljön och att dessa fall oftare överklagas till kammarrätten än fall avseende normbrytande ungdomar (Mattsson 2002, Socialstyrelsen 1995).

Det är svårt att med säkerhet uttala sig om hur länsrätten bedömer föräldrars samtycke, eftersom samtliga föräldrar motsäger sig den föreslagna vården i miljöfallen. I LVU-utredningarna framställs föräldrarnas i miljöfallen ofta helt sakna föräldraförmåga (se kap. 7). Föräldrar till normbrytande ungdomar anses däremot oftast ha en viss föräldraförmåga, men en oförmåga till gränssättning, vilket i vissa fall medför att socialtjänsten ansöker om både 2 och 3 §§ LVU. I detta avseende verkar det dock som om länsrätten resonerar lite annorlunda än socialtjänsten, då många av dessa

fall avslogs av länsrätten avseende 2 § LVU, och föräldrarnas samtycke verkar tillmätas större relevans i länsrätten.

Det var endast i ett kombinationsfall som föräldern samtyckte till hela den föreslagna vården (både 2 och 3 §§ LVU) och där länsrätten trots allt dömde till både vård utifrån 2 och 33 LVU.

(Modern) har givit sitt samtycke till att vården skall bedrivas såsom (nämnden) angett i den till ansökan bifogade vårdplanen. Den föreliggande utredningen visar emellertid att Bert själv har haft svårt att fullfölja de vårdinsatser som erbjudits, och att han har så stor påverkan på sin moder att hon också haft svårt att fullfölja de vårdinsatser som varit aktuella. Länsrätten anser därför att behövlig vård inte kan ges Bert på frivillig väg. Vården skall därför beredas med stöd av LVU.

Det argument som länsrätten framförde var sonens omognad och hans inflytande över sin moder. Indirekt var det därmed sonens normbrytande beteende som var orsaken till att moderns samtycke ifrågasattes även av länsrätten, då sonens påverkan på modern bedömdes kunna resultera i ett vacklande samtycke från moderns sida. Modern framställs därmed som en hjälpsökande men otillräcklig förälder, vilket åtminstone delvis befriar henne från ansvar för problemsituationen, trots att vård enligt både 2 och 3 §§ LVU beslutas.

I mitt material finns tre fall där länsrätten dömer till tvångsvård enligt 2 § LVU, vilket efter överklagande upphävs i kammarrätten. Domskalen i kammarrätten tyder på att det diffusa förhållandet ”brister i omsorgen”, verkar vara svårt att, åtminstone rättsligt, förena med hjälpsökande och samarbetsvilliga föräldrar. Det verkar därmed som om socialtjänsten och länsrätten har olika sätt att resonera kring föräldraskap och föräldrars oförmåga. I socialtjänstens utredningar tolkas tidigare insatser otillräcklighet som ett uttryck för föräldrars bristande förmåga till förändring. I länsrättens domar verkar det finnas en annan tilltro till föräldrars förmåga till förändring, och länsrätten tar huvudsakligen fasta på uttryck för samtycke och samarbetsvilja.

Enligt länsrättens uppfattning har (modern) emellanåt haft svårt att leva upp till sin föräldraroll. Utredningen får dock anses visa att hon hela tiden i grunden varit angelägen och aktiv när det gäller att söka hjälp för att komma tillrätta med Annelies problematik. (Modern) har också tagit emot och medverkat i de hjälp- och stödinsatser som socialtjänst och skola erbjudit henne. Mot den nu redovisade bakgrunden anser länsrätten att det inte

finns tillräcklig grund för att slå fast att det föreligger sådana brister i (moderns) omsorg om Annelie att ett ingripande enl. 2 § LVU är påkallat.

Resultatet tyder på att ett normbrytande beteende i sig är tillräckligt för att tvångsvård skall beredas i beteendefallen, medan det framförallt är i miljöfallen som ett uttalat samtycke (föräldrars) får rättsliga konsekvenser.

Mödrar i länsrättens domar

De könsskillnader som jag fann i LVU-utredningarna avseende hur fäder respektive mödrar skrivs ”ner” respektive ”upp”, återfanns inte i länsrättens domar. Som tidigare påtalats kan det inte alltid utläsas i domskälen vad länsrätten tagit fasta på i sina beslut. Det verkar dock finnas en viss tendens till att det ansvar som mödrar åläggs i sociala utredningar tonas ner i länsrättens domar. Ensamstående mödrar som i LVU-utredningar lyfts fram som ansvariga aktörer och som medansvariga för den unges destruktiva beteende, kan istället framställas som icke-ansvariga för den unges destruktivitet i länsrättens domar, på grund av att hon är hjälpsökande och engagerad.

I de fyra fall som länsrätten anser det vara styrkt att det förekommer både normbrytande beteende och brister i hemmiljön, finns i tre av fallen både en aktiv moder och fader. Endast i ett fall anser länsrätten att en ensamstående moder kan anses vara medansvarig för en ungdoms normbrytande beteende och det är den moder där sonen anses påverka henne s bedömning (se citat under rubriken ”Föräldrarnas oförmåga till förändring eller gränssättning”).

Resultatet väcker ett flertal frågor och tyder på att det möjligtvis kan vara så att socialsekreterare skriver ner mödrar, till skillnad från länsrätten som snarare uppvärderar modern. En annan tolkning är att länsrätten i högre utsträckning godtar en kombinationsansökan (både miljö- och beteendeskäl) när det finns två aktiva och engagerade föräldrar som kan ”dela på ansvaret för problemet”.

Omprövningar beträffande normbrytande ungdomar

I detta avsnitt ligger fokus på att redovisa argumentationen i de 17 omprövningarna avseende normbrytande ungdom samt de fem fall där LVU-vården upphört. Omprövningar avseende vård jml. 3 § LVU är i sig ett beslut, men underställs som regel bara socialnämnden och parterna, förutsatt att ingen överklagar beslutet. Detta medför att dessa skriftliga utredningar inte är lika omfattande som LVU-utredningarna och att argumentationen tar sig lite annorlunda uttryck, då det är andra saker som måste lyftas fram för att legitimera att tvångsvården skall kvarstå eller upphöra. Omprövningarna omfattar som regel 3-5 sidor text, den avslutande bedömningen kan variera från ett fåtal rader till 1-2 sidor text.

I analysen av materialet har de skriftliga utredningarna avseende omprövningarna/upphörande av vård klassificerats i tre kategorier som jag valt att kalla för *Behandlingsmotståndare*, *De till synes välanpassade* och *Frigångarna*, begrepp som förklaras längre fram i texten. Till skillnad från de motstridiga och komplexa bilder som kunde framträda av barn i LVU-utredningarna, så är omprövningarna mer kortfattade och argumentationen delvis förenklad då den ofta utgår från enstaka händelser eller exempel som visar att vården haft eller inte har haft tillräcklig effekt. Detta innebär att de rubriceringar som används här kan betraktas som stereotyper kopplade till enskilda fall, vilket inte var fallet beträffande LVU-utredningarna där flera bilder av barn och föräldrar kunde ingå i en och samma utredning. Innan jag går in på analysen av dessa utredningar kommer jag att ge en kort inblick i den efterföljande vårdkedjan för dessa ungdomar.

Kort inblick i den efterföljande vårdkedjan

De flesta (10 st.) normbrytande ungdomar inleder tvångsvården på ett SiS-hem och vårdsituationen präglas av instabilitet och ett flertal omplaceringar sker under vårdtiden. För fem av ungdomarna avslutas tvångsvården inom ett år, ytterligare tre avslutar LVU-vården inom två år. Situationen för dessa ungdomar var därefter relativt stabil, utom i ett fall. Endast en av dessa åtta ungdomar återvänder hem efter avslutad LVU-vård. Sju slussas ut i någon form av eget boende (en återvänder tillfälligt till hemmet, men slussas sedan ut i eget boende). I de övriga sex ungdomsfallen

pågår vården vid läsningen av akten (vilket varierar från mellan 1,5 år till 2,5 år efter påbörjad LVU-vård) och situationen kan i alla fall utom två betecknas som fortsatt instabil. För de åtta ungdomar där vården upphör inom två år, har vården varit stabilare än för de sex ungdomar där vården fortfarande pågick vid läsningen av akten. I denna sistnämnda grupp har merparten bytt vårdform minst fem gånger (inkluderat perioder av LVU i hemmet).

Institutionsvård har generellt varit en vanlig vårdform i Europa för äldre barn (Madge 1994). Forskare har också lyft fram att barnavården ofta karaktäriseras av vårdkedjor där olika insatser tenderar att avlösa varandra (Fisher et al. 1986, Sundell et al. 2004). Normbrytande beteende har också konstaterats utgöra en hög riskfaktor för sammanbrott i placeringar utanför hemmet (se t.ex. Vinnerljung et al. 2001, Sallnäs et al. 2004).

Sammanbrott i vården är därmed ett stort dilemma för normbrytande ungdomar och innebär en risk för bristande kontinuitet och trygghet för barnen. Det verkar således som om barnavården har svårt att både erbjuda barnavårdens klienter kontinuitet, samtidigt som vården skall anpassas efter det som anses vara barnets behov för stunden. I det empiriska material som min studie bygger på var det t.ex. många ungdomar som pendlade mellan SiS-institutioner och vård i öppnare former på HVB-hem (eller LVU i hemmet), för att sedan åter placeras på SiS-institution när det destruktiva beteendet accelererade igen.

Vilja, förändring, insikt och stabilitet

Jag har utifrån de skriftliga utredningarna avseende omprövning eller upphörande av vård identifierat fyra kriterier som anger hur en färdigbehandlad normbrytande ungdom bör vara för att vården skall upphöra, nämligen: *förändring, stabilitet, insikt och behandlingsmotivation*.

Det måste ha inträffat en förändring som innebär att det inte finns några tecken på aktuell eller pågående destruktivitet. Ungdomen måste således ha genomgått en ur samhällelig aspekt positiv förändring som medför att han/hon inte längre utgör en fara för sig själv eller andra. Förändringen måste dessutom ha varit stabil under en länge sammanhållande tid, som regel minst sex månader, för att en diskussion skall uppstå om vården kan övergå i frivilliga former eller inte. Ungdomen i fråga måste också ha uppnått en viss insikt kring sitt normbrytande beteende och ta avstånd från ett normbrytande sätt att leva och från personer som för en sådan

tillvaro. Av denna insikt följer att den unge också skall uttrycka en egen vilja till fortsatta behandlingsinsatser på frivillig väg. Enligt lagens intentioner är det huvudsakligen ett förändrat beteende och stabilitet som krävs för vårdens upphörande (SOSFS 1997:15).

Generellt karaktäriseras omprövningarna i högre utsträckning än LVU-utredningar av det Jacobsson (2006a) kallar för en terapeutisk logik. Detta kan delvis förstås utifrån att de inte automatiskt är föremål för länsrättens prövning. Vården framställs generellt som något positivt, som en gåva (se även Bramstäng 1964).

Behandlingsmotståndarna

Levin (1998) talar i sin avhandling om att ungdomar på särskilda ungdomshem ofta utvecklar en form av behandlingsmotstånd, vilket kan ses som en överlevnadsstrategi i den anstaltsmiljö som ungdomsinstitutionen påminner om. Detta motstånd kan yttra sig på olika sätt, en strategi kallar Levin för "Kamp-flykt" vilket innebär att den unge kämpar emot behandlingen genom t.ex. manipulation, intriger, rymningar, bråk, slåss osv. (sid. 158), dvs. fortsatt synlig destruktivitet.

Samtliga normbrytande ungdomar i min studie placerades på någon form av institution, antingen HVB-hem eller särskilt ungdomshem (SiS-hem). Jag har valt att benämna ungdomar som på liknande sätt uppvisar en fortsatt synlig destruktivitet eller "kamp-beteende" för "Behandlingsmotståndare." De framställs i omprövningarna som personer som inte har uppnått någon förändring och som inte heller har någon vilja till behandling. De anses därför också sakna insikt om sin problematik. I mitt material finns exempel på fem omprövningsfall beträffande "Behandlingsmotståndare". Analysen bör därför endast betraktas som tendenser och exempel på hur argumentationen uttrycks i omprövningar

I omprövningarna avseende behandlingsmotståndarna låter socialsekreterarna ofta fakta tala för sig själv med hjälp av rättslig bevisföring exemplifierat av rymningar eller återfall.

Under de perioder han har rymt har han vid ett flertal tillfällen tagit droger och därmed inte uppnått den drogfrihet som vårdplanen kräver. (NN:5)

NN:7 har varit avviken större delen av tiden han varit placerad på X. Han har därför inte kunnat tillgodogöra sig behandlingen och med anledning av det kan heller ingen del av vårdplanen anses uppfylld.

Argumentationen kretsade kring de rättsliga bevis som destruktiviteten yttrade sig i, t.ex. fortsatt brottslighet eller avvikningar. Den synliga destruktiviteten och kamp-flykt beteendet hos ungdomarna blir det "trumfkort" (se Backe-Hansen 2001) som socialsekreterarna bygger upp argumentationen kring. Tillgången till trumfkort innebär att omprövningarna ofta är förhållandevis kortfattade. Ingen av de faktorer som jag identifierat som centrala för LVU-vårdens upphörande hade heller uppnåtts.

De till synes välanpassade

Levin talar också om att ungdomar på särskilda ungdomshem kan uppvisa en "strategisk skötsamhet" vilket innebär att de försöker agera på ett sätt som de tror överensstämmer med personalens förväntningar för att komma bort från behandlingshemmet (Levin 1998, sid. 158). Hill (2005) talar på liknande sätt om att ungdomar på särskilda ungdomshem kan upprätta "skenallianser" med personalen utan att ha genomgått någon djupare förändring.

Jag har valt att kalla de ungdomar där socialsekreterare i omprövningar beskriver en positiv förändring, men en osäkerhet kring förändringens stabilitet för "De till synes välanpassade". De har visserligen genomgått en positiv förändring, men det verkar finnas en osäkerhet om denna förändring har internaliserats i den unge fullt ut. Tolv omprövningar kan karaktäriseras som "Till synes välanpassade" ungdomar. I argumentationen återfinns en blandning av positiva och negativa bedömningar om den unge där både den unges förtjänster och brister lyfts fram. Ungdomarna framställs med andra ord som just välanpassade, de tar aktivt ansvar för sin behandling, samtidigt som det finns frågetecken kring huruvida ungdomen internaliserat behandlingen eller bara ytligt har anpassat sig. För att motivera fortsatt tvångsvården betonas därför behandlingens positiva effekter och möjligheter i omprövningarna.

NN:1 egen inställning till LVU-vården är att den skall upphöra då hon anser att hon klarar av att vara drogfri utan stöd av LVU. Jag anser dock att hon i diskussioner om LVU-vårdens fördelar i form av det stöd det ger för fortsatt drogfrihet även kan se poängen med detta.

NN:3 bör få möjlighet att utvecklas i sin takt med det extra stöd från stabila och tydliga vuxna i strukturerad och förutsägbar miljö som vistelsen på behandlingshem innebär.

Vården framställs som en ”gåva”, eller i varje fall som ett stöd.³³ Långsiktighet och stabilitet är nyckelord i argumenteringen och det är ifråga om stabiliteten det finns frågetecken beträffande dessa ungdomar.

Min bedömning är att de framsteg som NN:17 gjort hittills måste ses i ett långsiktigt perspektiv där NN:17 får möjlighet att utvecklas i lugn och ro med stöd av de fasta ramar som LVU-vård ger.

Det behövs en längre sammanhängande period av fungerande skolgång och dokumenterad drogfrihet för att NN:9:s fortsatta utveckling mot ett självständigt liv helt och hållet ska kunna överlämnas åt hennes eget ansvarstagande.

Långsiktig eller fortsatt behandling framställs som det som kan säkerställa den fortsatta positiva utvecklingen och bidra till stabilitet.

Omprovningarna beträffande ”De till synes välanpassade” präglas således av en terapeutisk logik där psykologiska tolkningar och positiva tankar om behandling betonas mer i utredningen, än uppgifter om det normbrytande beteendet (som ofta saknas). Stabilitet blir något som endast kan uppnås via behandling och inom ramarna för LVU då anpassningen skett i förhållande till den institution den unge vistas på. Socialsekreterarna vet inte hur välanpassade de ”Till synes välanpassade” är, men eftersom det saknas symptom på normbrytande beteende är det formuleringar om ”den goda vården” och ”vården som gåva” som får fungera som argument för fortsatt tvångsvård. Bramstång (1964) menade i sin avhandling att det finns en risk för att tvångsvårdslagstiftningen tolkas extensivt beträffande normbrytande ungdomar, på grund av att vården historiskt har framställs som en förmån. ”Vård” fungerar i LVU-utredningarna också som en diffus auktoritet och framställs som en rättighet, vilket inte bara kan legitimera tvångsvård, utan också tvångsvårdens upprätthållande, trots att det inte längre finns ett destruktivt beteende hos den unge.

³³ Jacobsson (2004, 2006a) skriver att offentlig part i LVM-förhandlingar talar om att den enskilde vid flera tillfällen *erbjudits* vård, varmed det framställs som att offentlig part varit generös, vilket enligt Jacobsson medför att skulden läggs på den enskilde.

Frigångarna

Jag har valt att kalla de omprövningar där LVU-vården föreslås upphöra för "Frigångare". Dessa karaktäriseras av att ungdomen i de skriftliga utredningarna framställs som en person som har uppnått såväl en stabil förändring och insikt, och som har en vilja till fortsatt behandling. I mitt material finns endast exempel på fem skriftliga utredningar där LVU-vården föreslås upphöra. De slutsatser som dras bör därför endast betraktas som tendenser.

Mitt empiriska material tyder på att LVU-vården sällan upphör inom ett år för normbrytande ungdomar. De fall av tvångsvård som upphörde inom ett år var antingen okända av socialtjänsten sedan tidigare, och/eller var i övre tonåren och snart myndiga. En möjlig tolkning är, att för att tvångsvården skall kunna upphöra inom ett antal månader, måste ungdomarna anses vara i grund och botten "normala" (jfr Ohlsson 1997, sid. 177), eller vara så pass gamla/vuxna att socialtjänstens ansvar betraktas som mindre omfattande.

De skriftliga utredningarna avseende "Frigångarna" genomsyras liksom "De till synes välanpassade" av positiva bedömningar beträffande den unge. Liksom beträffande "De till synes välanpassade" betonas "Frigångarnas" positiva utveckling, men "Frigångarna" bekräftas också som ansvars-tagande och mogna individer. Socialsekreterarna tenderar också att använda förstärkningar för att betona den positiva utvecklingen, antingen genom adjektiv, eller genom att stapla positiva incitament på rad i form av positiva förändringar eller planerade insatser enligt SoL. Samtliga "Frigångare" föreslås få fortsatta insatser enligt SoL. Dessa fortsatta insatser och ungdomarnas egen positiva inställning till fortsatt behandling fungerar som det som legitimerar upphörandet av vården.

De insatser som är aktuella för NN:17 och som garanterar hans positiva utveckling är... (tre frivilliga insatser nämns)

I ovanstående referat anges att de frivilliga insatserna kommer att "garanteras" en fortsatt positiv utveckling, vilket säger något om vad som krävs av dessa ungdomar för att vården skall kunna upphöra. Argumentationen kring "Frigångarna" fokuserar därmed på de efterföljande frivilliga insatser som tar vid när tvångsvården upphör. Detta bidrar till att problemsituationen framställs som så "säker" att socialsekreteraren är fri från skuld ifall den unge trots allt skulle återfalla i destruktivt beteende.

Hon säger samtidigt att det finns risk för återfall men att hon aldrig kommer att gå in i aktivt missbruk igen. Hon är samtidigt positiv till fortsatt kontakt med socialtjänsten för att behålla drogfriheten. Mamma säger att hon kommer ta kontakt med socialtjänsten om hon ser minsta tecken på fortsatt missbruk. (NN:6)

I vissa avseenden tyder argumentationen i skriftliga utredningar avseende "Frigångare" på att ett delsyfte med barnavårdens insatser för normbrytande ungdomar är att skydda samhället från ungdomarnas destruktivitet (se Dahl 1978), eftersom ungdomarna ofta spenderar förhållandevis lång tid i tvångsvård "för säkerhets skull" och därefter skall genomgå fortsatta frivilliga insatser "för säkerhets skull".

Att bedöma och argumentera för när situationen kan bedömas som "stabil" eller inte, är därmed i hög utsträckning något som faller inom ramen för socialsekreterarens handlingsutrymme och maktutövning.

Sammanfattande kommentarer

LVU-utredningarna präglas i miljöfallen av en argumentation jag valt att kalla för sociala och relationella beskrivningar. Dessa innehåller vardagsbeskrivningar som kan betecknas som negativt värdeladdade, varmed de också kan sägas vara ett uttryck för en dold bedömning. Miljöfallen kännetecknas också av att socialsekreteraren använder dolda bedömningar genom att hon distanserar sig från bedömningen, eller uttrycker sig i mer försiktiga ordalag. I det avseendet menar jag att man kan tala om att det föreligger en *dubbel relationell argumentation* i miljöfallen, där det öppet argumenteras för relationen mellan barn och föräldrar genom beskrivningar (*öppen relationell argumentation*), och där man kan ana att socialsekreterare känner sig mer begränsade att på ett tydligt sätt skriva "ner" föräldrars beteenden än vid normbrytande ungdomars beteenden (*dold relationell argumentation*).

Beteendefallen kännetecknas snarare av det som Dingwall et al. (1983) kallar för rättslig bevisföring, och manifesta problem. Socialsekreterarna har därför stor möjlighet att argumentera kring tydliga trumfkort (Backe-Hansen 2001). Trots detta så används också en stor mängd psykologiska tolkningar för att både förklara och förstärka problembilden. Detta resulterar i en hård argumentation, där socialsekreteraren också är närvarande som bedömare i texten i större utsträckning, vilket bidrar till att beteende-

fallen snarare ger uttryck för vad jag valt att kalla för en *inflation i argumentation*. King och Piper (1995) menar också att socialtjänsten som regel anpassar sig till rättssystemets diskurs beträffande unga lagöverträdare, då de som regel ändå blir ansvariga för vårdens genomförande. King och Piper hävdar också att rättssystemet och socialtjänsten karakteriseras av olika principer som de benämner för rättvisa respektive välfärd, och de menar att dessa principer inte kan förenas (ibid.). Det jag kallar för inflation i argumentation kan utifrån detta perspektiv tolkas som ett uttryck för socialsekreterarnas ambition att förena en rättslig rättvisediskurs med socialtjänstens välfärdsdiskurs där problematiken förklaras och förstås med psykologiska tolkningar. Resultatet blir dock snarare att välfärdsdiskursen fungerar som ett sätt att förstärka rättvisediskursen och en förstärkning av den negativa argumentationen i beteendefallen.

Argumentationen beträffande omprövningar och upphörande av vård för normbrytande ungdomar skiljer sig åt från LVU-utredningarna, genom att ungdomarna generellt framställs i mer positiva ordalag. Den rättsliga bevisföring som återfinns i LVU-utredningarna avseende dessa ungdomar, återfinns endast beträffande "Behandlingsmotståndarna". I omprövningar avseende "De till synes välartade" och "Frigångarna" dominerar det Jacobsson (2006a) kallar för en terapeutisk logik. Behandlingen i sig motiverar den fortsatta tvångsvården avseende "De till synes välanpassade" medan frivilliga insatser motiverar och legitimerar vårdens upphörande för "Frigångarna". Mycket i argumentationen avseende "Frigångarna" tyder på att socialtjänsten ser det som ett stort samhällsansvar att upphäva tvångsvården, varmed säkerhetsfaktorer i form av frivilliga behandlingsinsatser alltid tar vid. Man kan fråga sig om socialsekreterare trots allt uppfattar det som en uppgift att skydda samhället från dessa ungdomars destruktivitet (Dahl 1978). Eftersom det är möjligt att argumentera för fortsatt tvångsvård genom att relatera till vården som en rättighet, innebär det att normbrytande ungdomars rättssäkerhet kan ifrågasättas.

King och Trowell (1992) menar att det finns en risk för att barnavården infiltreras av det rättsliga tänkandet och anpassar sina bedömningar efter detta. En jämförelse mellan olika typer av skriftliga utredningar tyder också på att det sker en större anpassning av argumentationen till den rättsliga kontexten i LVU-utredningar som alltid underställs en rättslig prövning, än i de skriftliga utredningar som kan kallas för "omprövningar" och "upphörande av vård". I de senare utgår argumentationen oftare från en så kallad terapeutisk logik och det är vården snarare än den unges hand-

lingar som står i fokus. LVU-utredningarna ger därför uttryck för att socialsekreterarna försöker förena de principer om "rättvisa" och "välfärd" som King och Piper (1995) menar karakteriserar de olika systemen. Detta resulterar emellanåt i att motstridiga bilder av barn och deras föräldrar framträder i LVU-utredningarna (se kap. 7). I skriftliga utredningar avseende omprövningar eller upphörande av vården ger de skriftliga utredningarna inte intryck av att i samma utsträckning försöka förena dessa principer. Dessa skillnader som framträder mellan skriftliga utredningar beroende på om de ska underställas en rättslig prövning eller inte, kan tolkas som ett uttryck för det Mathiesen (1989b) kallar för den "dolda disciplineringen" och juridikens specifika maktspråk, som enligt honom kan medföra att omvärlden anpassar sig till juridikens språk. För att till fullo förstå dessa fenomen är det nödvändigt att ta del av socialsekreterarnas egna berättelser och hur de ser på tvångsvårdspraktiken, vilket görs i kommande kapitel.

9. Beslutsprocessen ur socialsekreterarnas perspektiv

I detta och nästa kapitel redovisas och analyseras resultaten från de fem fokusgruppsintervjuerna. Diskussionerna i fokusgruppsintervjuerna skulle framför allt kretsa kring LVU-utredningen som skriftlig produkt, skillnaderna mellan de olika måltyperna, samt socialsekreterares uppfattning om länsrätten som beslutande instans. Den skriftliga LVU-utredningen manifesterar dock både avslutningen på en utredningsprocess samt början av en vårdprocess. I fokusgruppsintervjuerna framkom flera exempel på hur socialsekreterarna värnade om klientrelationen, trots att ingen av dem skulle utföra eller ansvara för behandlingen, somliga hade inte ens uppföljningsansvar för ärendet. Under intervjuerna tydliggjordes därmed svårigheten att skilja mellan vad som bör betraktas som insamling och presentation av information, eller som stödjande kommunikation med klienter. För att förstå tvångsvårdprocessen ur socialsekreterarnas perspektiv, är det därför nödvändigt att beakta även andra kontextuella faktorer som har med arbetets övergripande villkor att göra.

Redovisningen och analysen av fokusgruppsintervjuerna har därför delats upp i två kapitel. Detta kapitel inleds med socialsekreterarnas övergripande tankar kring barnavårdsarbetets ansvar och hur de tänker kring tvångsvård som åtgärd. Därefter redovisas och analyseras de faktorer som krävs för att en tvångsvårdsprocess skall initieras av socialtjänsten, vilket kan kallas för bedömningsfasen. Kapitlet avslutas med en sammanfattning. I nästa kapitel kommer jag att fokusera på hur den rättsliga kontexten och vikten av en förtroendefull relation och samarbete med klienter påverkar socialsekreterarnas arbete.

Maktutövningens ansvar och gränser

Att besluta när tvångsvård av barn eller ungdomar är tillämpligt tillhör troligtvis en av de svåraste uppgifter socialsekreterare kan ställas inför. I intervjuerna med socialsekreterare var det många som lyfte fram den maktutövning som ett tvångsingripande innebär, och hur de kände inför detta. Tvångsvård betraktades som ett allvarligt ingrepp i människors liv,

och socialsekreterarna uttalade sig med stor respekt såväl beträffande tvångsvård som åtgärd, som beträffande det ansvar denna form av myndighetsutövning innebär. Socialsekreterarna verkade i många avseenden betrakta makten som någonting de genom sin yrkesroll hade tilldelats av samhället, och som kom till uttryck framför allt i samband med tvångsvård. Många socialsekreterare betonade också att de har en skyldighet att agera och ansöka om tvångsvård då kriterierna för tvångsvård är uppfyllda.

17: Jag tycker det är samhällets skyldighet på något sätt, att i vissa fall faktiskt gå in och ta över makten. I alla fall om man ser det på det sättet att vi är inne tillfälligt och att barnen har kvar sina föräldrar ändå. (F:5)

I citatet ovan tonas dock maktutövningens effekter ner genom att tvångsvården framställs som någonting tillfälligt och övergående. Socialsekreterare med längre yrkeserfarenhet lyfte i större utsträckning fram den komplexitet som omger överväganden inom barnvården. Mer erfarna socialsekreterare hävdade också att det krävs en viss yrkeserfarenhet för att inse tvångsvårdens långtgående konsekvenser, och att dessa också kan vara negativa. Ansvarstagandet innebär inte enbart en skyldighet att agera för barns skyddsbehov, det innebär också en skyldighet att betänka och överväga tvångsvårdens effekter i ett längre perspektiv. En socialsekreterare lyfte fram att möjligheten till omedelbara omhändertaganden (6 § LVU) kan göra maktutövningens långtgående konsekvenser mindre synliga för socialsekreterare, eftersom ingreppets natur innebär att det sker snabbt, vilket möjligtvis ger mindre tid för reflektion och eftertanke.

9: När man fattar ett beslut om omhändertagande, och man har hyfsat underlag och skriver det ordentligt, så har man *sådan* makt. Men vilken betydelse det har i utvecklingen för det här barnet eller ungdomen, det tar flera år att lära sig. L: Att det får effekter långt efter? 9: Ja. L: Trots att det betraktas som ett rätt så hastigt och tillfälligt ingrepp, så menar du att det är inte tillfälligt i den bemärkelsen? 9: Nej, det får stora konsekvenser. Och det *måste* fungera så att det är möjligt att göra snabbt. Det säger jag ingenting om. Mitt budskap är att man behöver ha väldigt lång erfarenhet *av* det för att kunna förstå konsekvenserna av det. Man kan inte läsa sig till det, man kan inte få det berättat för sig. För det är först när man har det nära hjärtat som man förstår det. (F:3)

Socialsekreteraren i citatet ovan antyder därmed att socialsekreterare har befogenheter till omfattande maktutövning i kombination med ”snabba beslut”, vilket riskerar att de långtgående effekterna inte alltid hinner övervägas tillräckligt. Det enda sättet att kunna hantera detta på ett ansvarsfullt sätt menar hon är genom långvarig yrkeserfarenhet.³⁴

Socialsekreterarnas diskussioner om den maktutövning som är förenat med tvångsvård kan sammanfattas i ordet *ansvar*. Samtidigt beskrevs detta ansvar i flera avseenden som splittrat. Å ena sidan betonar socialsekreterarna det ansvar de som yrkesverksamma har *att föreslå tvångsvård* i vissa situationer, men samtidigt uttrycker många ett särskilt ansvar *att också vara skeptiska mot tvångsvård som lösning* och noggrant reflektera över effekterna för den enskilde. Tvångsvård betraktades därmed som någonting nödvändigt som skulle användas med stor försiktighet, vilket kan tolkas som att socialsekreterarna hyste en stor respekt för ingreppets komplexitet. Ansvaret för myndighetsutövning i form av tvångsvård betraktades därmed som ytterst komplext, då åtgärden i sig kan upplevas som ett trauma av klienterna, trots att avsikten är att medföra en förbättrad livssituation.

8: Det är klart att det väcker starka känslor. Det gör det ju för en själv också. Det är ju det kraftigaste ingripandet som finns, att ta ett barn. Så det väcker väldigt starka känslor. Och det blir inte lättare med åren skall jag säga. 7: Nej, jag tycker inte det. 8: Nej, nästan svårare. 7: Svårare, ja. 8: Svårare, för att då har man sett så många processer, och ibland har det ju inte blivit så bra. Insatserna har varit skröpliga, inga bra familjehem. (F:2)

Det var framför allt kolleger som ansågs kunna förstå arbetets svåra villkor, medan omvärldens förståelse för tvångsvårdspraktiken av de flesta socialsekreterarna upplevdes som väldigt begränsad.

3: Jag tycker att vi har ett enormt ansvar. Det är ett enormt ingrepp i människors liv, det vi gör. Och det finns nog väldigt lite förståelse för det utanför gruppen här. Jag vet egentligen inte vad jag vill säga med det, men... 1: Det är ett jäkla svårt jobb. 3: Det är ett väldigt svårt jobb. Och lite förståelse för det, tänker jag. (F:1)

³⁴ Enligt Socialstyrelsens nya Allmänna råd så rekommenderas numera också socionomexamen och minst ett års yrkeserfarenhet för personal som arbetar med handläggning och uppföljning av barnavårdsärenden, samt att personal successivt introduceras i barnavårdens arbete under ett år (SOSFS 2006:14).

Bristen på förståelse från omvärlden var något som lyftes fram av många socialsekreterare. Egen yrkeserfarenhet av tvångsvårdprocesser anses väsentligt för att fullt ut kunna förstå tvångsvårdprocessens komplexitet. I det avseendet beskrevs arbetet också som ett *ensamt arbete* (jfr Marklund et al. 1984), i varje fall i relation till omvärlden. Socialsekreterarna ger därmed i viss mån uttryck för arbetsgruppens betydelse för att förstå arbetet, då det krävs vad Pithouse (1998) kallar för "Baptism through stress" för att betraktas som en person som kan förstå tvångsvårdspraktikens komplexitet. Det verkade också finnas en viss ambivalens kring huruvida ansvaret för dessa utsatta barn beskrevs som professionellt eller personligt.

9: Socialtjänstens yttersta ansvar är tydligt. Det känns tydligt. Det är liksom ingen tvekan. L: Nej. 9: Det är "soc.". Så. L: Soc. 11: Ja, men det är ju en del av arbetsuppgifterna tänker jag. 9: Ja. 11: Jobbar man som socialsekreterare så är det *en del* av ansvaret. 9: Sen *inom* vår verksamhet så får man ju använda strategier, delegation, arbetsfördelning, team-jobb för att dela ansvaret. Man kan samarbeta väldigt mycket, men när det väl handlar om skydd så tar inte BUP hand om barnen. L: Nej. 9: Så tycker jag. 10: Ett personligt ansvar så till vida att man inte ska välja det här yrket om man inte vet vad det handlar om. Att börja med lagstiftningen och myndighetsutövning och så vidare. (F:3)

Socialtjänstens yttersta ansvar för barn som kan vara i behov av tvångsvård uppfattades som tydligt, och detta yttersta ansvar var något som socialsekreterarna betonade att de måste kunna hantera, professionellt, men i viss mån även personligt. Socialsekreterarna lyfte fram att ansvaret för dessa barn vilade på socialtjänsten och därmed på dem som yrkesverksamma socialsekreterare. Men ansvaret kan också uppfattas som vidare än så, eftersom yrkesvalet i sig innebar ett personligt val och därmed ett visst självpåtaget ansvar att arbeta med myndighetsutövning och utsatta människor. Socialtjänstens yttersta ansvar återfinns i Socialtjänstlagen där det står att socialtjänsten har det "yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver" (2 kap. 2 § SoL). Socialtjänstens ansvar för barnens skyddsbehov betraktades därmed både som någonting som var tydligt formulerat och respektingivande. Samtidigt lyfte många socialsekreterare fram att andra myndigheter och föräldrar hade en tendens att vältra över ansvaret på socialtjänsten, vilket kunde resultera i att socialtjänstens ansvar överdrevs eller att det ställdes orimliga förväntningar på socialsekreterarnas ansvar och förmåga att lösa problemsituatio-

ner. I en fokusgrupp diskuterades att föräldrars samarbete ibland kan bli så defensivt att de önskar att socialtjänsten skall ta över hela ansvaret för normbrytande ungdomar.

19: Det som skiljer är ju ofta den här synen på orsak och verkan. 17: Ja. Det är ju ofta så där att: "Nej, nu kan jag inte ta ansvar mer. Ni får ta honom eller henne. Och nu går det inte längre och"... Där man skulle vilja ha mer samarbete kring... L: De abdikerar istället? 19: Ja, de (föräldrarna, min anm.) ger bort sin ungdom för att slippa besväret. Det har gått så långt att de inte orkar mer. (F:5)

Flera socialsekreterare uppfattade att gränserna för socialtjänstens ansvar sällan var tydliga för omvärlden och att i synnerhet media tenderade att blanda ihop det professionella och personliga ansvaret.

13: Jag tänkte apropå det med samhällsdebatt, att när man ser på sådana program som Janne Josefsson, så blir det också någon sammanblandning mellan personligt och professionellt ansvar, eller juridiskt ansvar, där det ofta läggs på socialsekreteraren. 10: Ja, precis. Ja. Ja. 13: Det blir inte utifrån den här sakliga grunden, och att det faktiskt är juridiskt./---/ 11: Men också ansvar utifrån det här, vad kan socialtjänsten göra och inte göra? Jag tänker vad vi inte kan göra, där det förväntas en massa från olika instanser i samhället. Att, "ja, men 'soc' tar hand om det. Det är 'soc' ansvar". Ja, fast till en viss gräns det också. Det skall ha gått väldigt långt innan man *kan* omhänderta. En *sådan* diskussion också. Och att även vuxna i samhället måste ta ett större ansvar över fostrandet av ungdomar. (F3)

Gränserna för socialtjänstens ansvar, och gränserna mellan det professionella och personliga ansvaret, var någonting som socialsekreterarna upplevde att de själva aktivt fick arbeta för att upprätthålla i förhållande till omvärld och/eller föräldrar. I vissa avseenden ansågs omvärldens förväntningar på socialtjänstens förmåga att ansvara och lösa problemsituationer som orealistiska, eftersom socialsekreterarna sällan upplevde att omvärlden tog hänsyn till de ramar som omgav arbetet i form av t.ex. resurser och lagstiftning. Flera socialsekreterare lyfte också fram media som en institution som lade alltför stort ansvar på socialtjänsten och enskilda socialsekreterare, vilket kunde avskräcka klienter från att söka kontakt/hjälp.

Intervjuerna med socialsekreterarna tyder på att det finns en medvetenhet om det ansvar och den maktutövning som tvångsvård innebär.

Men det finns också en stor upptagenhet kring hur omvärlden betraktar och hanterar socialtjänstens yttersta ansvar, vilket inte stämmer överens med socialsekreterarnas egen bild. Socialsekreterarna betonar å ena sidan ansvaret som någonting respektingivande och självvalt via yrket, varmed yrkesrollen i viss mån kan ses som personlig. Å andra sidan menar de att möjligheterna att ta ansvar för barns skyddsbehov är begränsade, vilket de inte anser att omvärlden tar någon hänsyn till.

Socialsekreterarna ger uttryck för att yrket är både *splittrat*, *oklart*, *ensamt* och *byråkratisk*, fenomen som Marklund et al. (1984, sid. 141-145) menar är karaktäristiskt för socialt arbete. Arbetet är splittrat då socialsekreterarna skall hantera de problem som andra myndigheter eller föräldrar inte ansvarar för. Arbetet uppfattas också som oklart, dock inte av socialsekreterarna själva, men i relation till omvärldens uppfattning om vad socialtjänsten kan och inte kan göra. Omvärldens förväntningar och krav beträffande socialtjänsten och enskilda socialsekreterares ansvar ansågs inte alltid motsvara socialsekreterarnas bild av sitt ansvar som yrkesverksamma. Yrket uppfattades därmed som splittrat på grund av omgivningens ”felaktiga bild” av socialtjänstens ansvar och befogenheter. Socialsekreterarna upplevde att omvärlden har en begränsad förståelse för det faktum att de är tjänstemän och att arbetet också är byråkratiskt och att det därmed också innefattar gränser för ansvaret. I det avseendet uppfattas arbetet som ensamt i relation till omvärlden. Pithouse (1998) menar att socialsekreterare upplever ett yrkesrelaterat stigma i relation till omvärlden, men också en stark yrkesgemenskap som bidrar till en sammanslutning mot omvärlden, vilket också min empiri tyder på.

I samband med att ansvaret diskuterades följde också diskussioner om ansvarets begränsningar och gränser. Jag tolkar socialsekreterarnas utsagor som att ansvaret resulterar i två motstridiga upplevelser. De uttryckte en *yrkesstolthet* när de talade om de svåra överväganden som arbetet innebär. Socialsekreterarna uttalade sig med en stor respekt kring det egna arbetet, ett arbete som enbart kunde förstås av kolleger och genom egen yrkeserfarenhet. Men socialsekreterarna uttryckte också en känsla av att behöva agera som *gränsvakter* gentemot omgivningen för att inte uppslukas av ansvar. Det fanns en upplevd risk att bli föremål för andra myndigheter eller föräldrars övervältring av ansvar för utsatta barn hos socialtjänsten. Men socialsekreterarna såg också en risk i att de själva i den massmediala debatten framställdes som moraliskt ansvariga för huruvida problemsituationer kunde lösas eller inte.

Ansvarsfrågan diskuterades således delvis utifrån en *praktisk dimension*, där arbetets byråkratiska handlingsutrymme och tvångsvårdens komplexitet betonades, liksom respekten för de överväganden som följde en tvångsvårdsprocess. Men ansvarsfrågan diskuterades också utifrån en mer övergripande *etisk dimension*, där socialsekreterarna ansåg att socialtjänsten och de personligen i vissa avseenden tillskrevs ett orimligt stort ansvar av omgivningen för att barns skyddsbehov faktiskt tillgodosågs. Socialsekreterarna menade att deras handlingsfrihet trots allt var begränsad, och att de i vissa situationer var i behov av information och stöd från omgivningen för att kunna agera.

Stalker et al. (2007) visar att det finns ett samband mellan höga nivåer av emotionell utmattning och stark tillfredsställelse med arbetet, bland många socialsekreterare inom barnvården.

Som jag tolkar socialsekreterarna uttalade de sig med en respekt och med yrkesstolthet och tillfredsställelse när arbetets praktiska dimension diskuterades. Däremot ansåg de att den etiska dimensionen framställdes på ett alltför negativt sätt i samhällsdebatten, vilket de menade resulterade i en snedvriden bild av socialsekreterare både som professionella och som personer.

Tvångsvård som kollegial ritual

Ett omhändertagande innebär alltid en anspänningens dramatik då det inte går att förutsäga hur det kommer att fortlöpa, varken praktiskt eller känslomässigt. Den dramatik och den osäkerhet som omgärdar tvångsomhändertaganden bidrar till att det blir ett gemensamt samtalsämne mellan kolleger och att alla kolleger engagerar sig i det aktuella fallet. Detta bidrar till en mysticism och rituellt beteende kring LVU-utredningar, som Sunesson (1981) tidigare konstaterat.

18: Är det någon som får ett LVU här så vet ju hela korridoren om det inom två minuter. Så att man är engagerad och folk frågar: "Är det något jag kan hjälpa till med? Ska jag göra någonting annat?" (F:5)

LVU-förfarandet medför därmed att socialsekreterare får särskild uppmärksamhet från kolleger, från det att tvångsvårdsprocessen initieras och genom det praktiska och administrativa förfarandet med efterföljande rättsprocess.

10: Man vet när man gör de första LVU-utredningarna. Det finns en sådan psykologisk spänning. Det har liksom inte med jobbet att göra. Jag vet inte hur jag ska säga. Och när man kommer tillbaka från länsrätten så är ju alla på en och säger: "Tror du det går igenom nu?" (F:3)

Ovanstående citat tyder på att hela socialbyrån "håller andan" i avvaktan på det avgörande beslutet i länsrätten. Men det visar också på den kollektiva gemenskap som uppstår mellan kolleger i samband med en tvångsvårdsprocess. Respekten för det arbete som en socialsekreterare utför i samband med en LVU-process är således stor mellan kolleger, vilket ofta innebär en positiv uppmärksamhet på arbetsplatsen. Uppmärksamheten kunde handla om praktisk hjälp och avlastning från andra ärenden, men också om känslomässigt stöd. I en tidigare studie har Sunesson (1981) uppmärksammat utredningsprocessens rituella anseende och det intresse och den respekt och hänsyn det för med sig bland kolleger. Kollegerna visade sig ofta ha en central funktion för att känslomässigt hantera ett tvångsomhändertagande.

12: Och framför allt om man har varit med om väldigt dramatiska omhändertaganden av små barn. Där man själv har befunnit sig på fältet och praktiskt taget slitit barnen ur händerna på någon. *Där* går man inte bara tillbaka nästa dag till jobbet och säger: japp, då tar vi nästa ärende! Det *gör* man alltså inte. För det är *oerhört* slitsamt. 9: Fast verkligheten *är* ju sån. 10: Ja, visst. 9: Att där är ju tre nya som väntar. 12: Det *är* ju så, ja. 10: Javisst. Ja. 12: Jag tänker att där måste ju vi, som professionella också markera att: *Nej. Min gräns är nådd*. Därför att organisationerna ser ofta inte ut så i *någon* kommun, att man tillåts få den här pausen som man verkligen behöver. Och då använder man sig av kollegerna, för att reflektera tillsammans. Och jag skulle vissna och dö som människa och socialsekreterare om inte jag fick den här tiden för att reflektera. (F:3)

Socialsekreterarna uppgav att de använde varandra som samtalspartner för att hämta ork och energi efter ett tvångsomhändertagande. Kollegerna fick på så sätt en central funktion för att tillgodose behov av psykisk återhämtning, något som organisationen sällan ansågs ge tillräckligt utrymme för.

Detta innebär att när någon socialsekreterare utför ett tvångsomhändertagande, så sker en sammansvetsning av gruppen på två sätt. För det första så söker sig kolleger till den enskilde socialsekreteraren för att erbjuda sin hjälp, eller bara ta del av ärendets utveckling. För det andra så kan

den enskilde kollegan berätta om ingripandet för kolleger för att på så vis bearbeta känslomässigt svåra ärenden. Detta innebär att *historier om tvångsvårdsärenden sprider sig inom socialbyrån*. De flesta socialsekreterare känner därmed inte enbart till sina egna tvångsomhändertaganden, utan bär också på historier om tvångsomhändertaganden som andra socialsekreterare har gjort. Ibland krävs också fler socialsekreterare och andra myndigheters deltagande när en tvångsvårdsplacering skall genomföras. Detta medför att LVU-upplevelserna blir till gemensamma berättelser och fungerar som gruppens "kollektiva minne".

2: Vi var hur många bilar som helst ute, och det var ungar på det ena stället och vi placerade dem överallt och... 3: Och X-teamet. 2: Och polisen och... 3: Polisen. 2: Polisen och allt. Och alla gick igång så det var väldigt dramatiskt. 3: Det var det. 2: Det var väldigt... Ja nr. 4 var med också. 4: Ja. 2: Och polisen gick igång. Vi tog fyra barn i olika åldrar. Och en stor familj, totalt kaos i familjen. Och jag hade känt familjen *länge* och droppen var att pappan hade slagit barnen. Och det var droppen som gjorde att vi gick in och tog... Och polisen gick igång för de tyckte att vi agerade så o- professionellt. Och X- teamet brydde sig mer om katten än ungarna och... 3: Och jag gick igång på dem. 2: Helt otroligt. Och ungarna grät och föräldrarna skrek. 1: Och de tjuade om katten. L: Vilken cirkus. 2: Det var riktig cirkus, verkligen. (F:1)

Citatet ovan ger dels uttryck för en skepsis mot andra samarbetspartners, som inte förstår situationen och reagerar på "fel" saker. I exemplet beskrivs ett dramatiskt omhändertagande förhållandevis humoristiskt och exalterat, där alla hjälps åt med att berätta historien, vilket kan ses som ett uttryck för att socialsekreterarna inom gruppen kan se och bearbeta det absurda i situationen, och inte behöver hålla upp någon professionell fasad inför varandra. Ian Hacking (1995, sid. 210). beskriver det "gemensamma minnet" som den huvudsakliga källan till gruppidentitet. Det gemensamma minnet skapas av gruppen, samtidigt som det bidrar till att definiera gruppen i relation till omvärlden och kan därmed beskrivas som gruppens gemensamma själ eller samlade uppfattningar och idéer (ibid. se även Svensson 2001, sid. 34).

Pithouse (1998) menar att socialsekreterare gör sitt arbete synligt och meningsfullt genom att berätta om ärenden, "telling the case", vilket jag menar framkommer i intervjuerna. Pithouse studie visar också att socialsekreterare sällan ifrågasätter varandras kompetens eller beslut utan varje

socialsekreterare anses ha "auktoritet att veta" beträffande "sina" ärenden, vilket innebär att bekräftelse för arbetet främst erhålls inom den egna organisationen (se t.ex. sid. 79). Ärenden som leder till ett förslag om tvångsvård innebär att socialsekreterarens arbete blir "synligt" för kolleger, och därmed kan han/hon också ges vissa förmåner eller bekräftelse på arbetet. Att som socialsekreterare få erfarenhet av tvångsvårdsprocessen kan också betraktas som det Pithouse (1998, sid. 80-82) kallar för "*baptism through stress*", dvs. en nödvändig rit för att bli en i gruppen. I mina intervjuer verkade socialsekreterarna ha stor tillit till varandras kompetens, och diskussionerna tyder på att de kollegiala diskussionerna inte bara fungerar som psykisk återhämtning, utan också som ett sätt att få bekräftelse för de svåra situationer och övervägande som arbetet innebär. Jag menar att tvångsvård av barn och unga för socialsekreterare därmed fungerar som en form av gemensamt eller kollektivt minne som förenar arbetsgruppen, då behovet av samtalsstöd och reflexion bidrar till att socialsekreterarna tar del av varandras "LVU-historier" och erfarenheter. Dessa LVU-historier lever därmed delvis sitt eget liv inom organisationen. Detta innebär att tvångsvårdsprocesser kan svetsa en arbetsgrupp och kolleger samman, trots att processen i sig är förenad med obehag och motstridiga känslor.

Uppmärksamheten och det kollegiala stödet innebär paradoxalt nog att obehagliga och känslomässigt svåra ärenden kan bidra till arbetsgemenskap, och därmed indirekt till trivsel, eftersom arbetsgemenskapen visat sig vara betydelsefull för socialsekreterarnas trivsel och yrkesidentitet (Göransson et al. 1983, Marklund et al. 1984, Pithouse 1998, Akademikerförbundet SSR 2006). Liknande sammansvetsande effekt för gruppen konstaterar Billquist (1999) att hotfulla, vuxna klienter kan resultera i. Göransson et al. (1983) konstaterar att socialsekreterare kan uppfatta "jobbiga" ärenden både som de mest intressanta och de mest belastande ärendena. Ärendena uppfattades som tillfredsställande då de krävde lite "extra" beträffande socialsekreteraren i form av yrkesskicklighet, men de medförde också ett behov av stöd från omgivningen (ibid. sid. 78-79, se även Stalker et al. 2007).

LVU-processens sammansvetsande effekt är dock enligt min mening specifik i flera avseenden. Dels handlar det om en process som kan pågå under flera veckors tid, från omedelbart omhändertagande till beslut i länsrätten, dels omfattar processen barnavård vilket ofta uppfattas som socialtjänstens svåraste och mest psykiskt belastande arbete.

Att hjälpa eller att stjälpa?

Ett flertal socialsekreterare uttryckte en skepsis beträffande tvångsvårdens effekter och konsekvenser. Dessa diskussioner handlade både om ingrepets allvarliga karaktär, vilket delvis diskuterades i kapitlets första avsnitt där socialsekreterarna ansåg sig ha ett ansvar att verkligen överväga ingrepets långsiktiga konsekvenser för det enskilda barnet. I samtliga fokusgrupper uppkom en diskussion kring osäkerheten kring tvångsvårdens effekter på längre sikt.

1: Det blir ju ett trauma. Det är ju också någonting som de ska bära med sig hela livet, att de inte kunde bo kvar hos sina föräldrar. Och forskningen visar ju också att barn som växer upp med sina egna biologiska föräldrar *kan* klara sig bättre än barn som blir omhändertagna, trots att de har det värre hemma. 3: Så det är mycket svåra... 1: Och det är också diffust, för vad är forskning? 2: Ja, precis. 1: Också kommer det en rapport som säger något helt annat och... 3: Och vi kan inte *veta*. 1: Det kanske *hade* gått bättre hemma. L: Nej, det vet man ju inte. 3: Man *vet* inte det. 2: Men det finns gränser för vad man kan stå och titta på. (F:1)

Det går således inte att med säkerhet veta att åtgärden leder till en förbättring för barnet, eftersom det är omöjligt att säga hur situationen hade utvecklats utan tvångsvårdsåtgärden. Många uttryckte en direkt osäkerhet kring den bristande effekt av de insatser som var förenade med tvångsvård, dvs. institutionsvård eller familjehem.

17: Då tycker jag det är en svårare fråga vad det är vi erbjuder. Det är en mycket svårare fråga för mig, än själva tvångsvården. 18: Du menar, var de placeras? 17: Ja, vad är vården? 18: Ja, okej. 17: Vad innehåller den? Vad betyder den för barnet? Det finns för mycket som säger att barnen far illa av det vi gör, om man ska titta på forskning till exempel. Med familjehemsvård och institutionsvård och så. Det är mer problematiskt tycker jag. 18: Ja, och jag känner att mycket av tvångsvården är baserad på killars bekymmer. Då tänker jag mycket på SiS. (F:5)

Socialsekreterarna uttryckte en osäkerhet kring om den vård de har att erbjuda faktiskt är ett bättre eller sämre alternativ i jämförelse med hur barnen har det hemma. Den skepsis som uttrycktes kring vårdens effekter avsåg både institutionsvård av ungdomar och familjehem.

15: Det finns inga likhetstecken med att sätta barn i familjehem, med tanke på den forskning som finns. Det är ju inte det bästa heller precis alla gånger. (F:4)

I studien av Håkansson och Stavne (1983) var det framför allt ungdomsvården socialsekreterarna var skeptiska till. Socialsekreterarnas kritiska uttalanden om att placera barn i familjehem eller på institution kan tolkas som att de åtminstone delvis tagit del av den kritik som forskare på senare tid har riktat mot båda dessa vårdformer. Forskning har visat att institutionsvården för ungdomar ofta saknar inslag av behandling och har bristande eller rentutav negativa vårdeffekter (Levin 1998, Hill 2005). Vården bryter ofta samman innan planerat (Vinnerljung et al. 2001). Det faktum att vissa institutioner både skall tillhandahålla vård och straff åt ungdomar (enligt LSU) har också visat sig vålla problem (Tärnfalk 2001, Palm 2003). Även vård i familjehem har visat sig ha bristande effekter på längre sikt (Vinnerljung 1996a, 1996b).

Denna kritiska debatt verkar ha bidragit till en ökad känsla av osäkerhet hos socialsekreterarna beträffande placering utanför hemmet som "lösning". Samtidigt är det den lösning som socialsekreterare har att tillgå när barn bedöms fara illa. Tvångsvård och placering utanför det egna hemmet beskrivs därmed inte som en "räddning" av barnet, utan snarare som det "minst dåliga" tillgängliga alternativet.

2: Men vi vet var de befinner sig idag och att det är garanterat att de tar skada av det. Det *vet* vi. Det andra *hoppas* vi på. L: Det blir en chansning menar du? 2: Men det kan inte vara värre än de har det. (F:1)

Denna osäkerhetsfaktor verkar medföra en viss motvilja mot placering av barn och unga utanför hemmet överlag, oavsett om placeringen sker med frivillighet eller tvång. Även om socialsekreterare var övertygade om att barnen tog skada i hemmet eller av sitt eget normbrytande beteende, innebär detta inte en övertygelse om att placering utanför hemmet eller tvångsvård var en adekvat lösning. Att avgöra vad som är i enlighet med barnets bästa innebär därmed att ta hänsyn både till den kontext som barnet befinner sig i, och den kontext som barnet flyttas till vid en eventuell placering utanför det egna hemmet.

3: De (barnen, min anm.) har ingenting att jämföra med. De *tycker* att de har det ganska bra över lag, eller det är vad de *säger*. Det är lojaliteten till föräldrarna. Men jag tycker också att det är det här att vi *vet*. Vi

kan se att det här inte är *bra*, men vi måste hela tiden tänka på alternativet. Vad är det vi tar ifrån barnen, och erbjuder dem? L: Mm.3: Så att jag tycker det är ett dilemma, att vi kan se att här är *stora* brister, men kommer det att bli *bättre*? (F:1)

Socialsekreterarnas tankar tyder på att det finns en diskrepans mellan var socialsekreterarnas moraliska gräns går för vad de betraktar som missförhållanden för barn, och den moraliska gräns som måste ha passerats för att en placering utanför hemmet med tvång över huvud taget skall bli aktuell. Ansvar att ingripa med tvång innefattar således också ett ansvar för den fortsatta vård- utvecklingen, vilket socialsekreterarna uppfattar som en stor osäkerhetsfaktor.

Även om socialsekreterarna kunde ha negativa erfarenheter av vissa familjehem, var det framför allt ungdomsinstitutioner som det uttrycktes en skepsis kring. När det gäller små barn verkade socialsekreterarnas osäkerhet beträffande placering utanför hemmet framför allt kopplas till den återföreningsprincip eller "relationsorienterade princip" som dominerar svensk lagstiftning och som utgår från att de ursprungliga föräldrarna inte kan ersättas, varmed en separation också oundvikligen innebär ett trauma för barnen (se t.ex. Lindén 1982, Grönwall & Holgersson 2004, 371-374, Mattsson 2006, sid. 110).

14: Man har ju försökt att jobba med hemmaplanslösningar. 15: Ja. 14: Och det är ju billigare, men även kanske mycket bättre för barnen. (F:4)

När yngre barn diskuterades framhöll socialsekreterarna det faktum att en separation mellan barn och föräldrar skulle kunna innebära en skada för barnet, vilket de inte verkade uppehålla sig vid beträffande normbrytande ungdomar. Däremot betonades vikten av att försöka hålla vårdtiderna på ungdomsinstitutioner så korta som möjligt, och att arbeta för en återgång till föräldrarna.

Studier har visat att socialsekreterare sällan använder sig av vetenskaplig kunskap i sitt praktiska arbete (Rosen 1994, Bergmark & Lundström 2000, Nordlander 2006). Socialstyrelsen fick i slutet av år 1999 i uppdrag att utforma program och stödja kunskapsutvecklingen inom socialtjänsten (se Socialstyrelsen 2001), vilket bidragit till att kunskapsfrågorna lyfts fram och stått i centrum för socialtjänstens verksamhet de senaste åren. Det verkar också som om dessa diskussioner har påverkat socialsekreterarnas arbete och att de indirekt använder sig av vetenskaplig kunskap när

tvångsvård övervägs. Socialsekreterarna uttryckte en skepsis till effekterna av de resurser, som de har att tillgå i samband med att barn skall placeras utanför hemmet. Många socialsekreterare uppgav dock på direkt fråga, att de sällan använde forskning som argument för tvångsvård i skriftliga utredningar, eller som ett sätt att påvisa risker, även om vissa hade provat detta vid enstaka tillfällen. Någon menade att det fanns en motsättning i att använda generella forskningsresultat för att styrka individuella behov, någon annan menade att det försvårade läsbarheten för klienterna.

Socialsekreterarna verkar därför främst förhålla sig till forskning som något som kritiskt påtalar vårdens brister och något som kan användas som argument för att *undvika tvångsvård*, snarare än som någonting som kan belysa fenomen som kan användas som argument *för* tvångsvård. Par-ton (1997, sid. XiX) menar att risken med svängningarna i barnavårdsdebatten är att socialsekreterares osäkerhet ökar, och att de blir alltför upptagna med att fatta beslut de kan försvara, istället för fokusera på att fatta korrekta beslut. Enligt teorier om människobehandlande organisationer är också anställda beroende av att agera i linje med omvärldens krav för att behålla sin legitimitet och undvika legitimitetskriser (Hasenfeld 1983, 1992). På liknande sätt verkade socialsekreterarna upptagna av att besluten skulle vara försvarbara i förhållande till omgivningen, och den senaste kunskapsdebatten tenderade snarare att ha medfört en ökad osäkerhet. Forskning betraktades generellt som någonting motstridigt att förhålla sig till, något som ökar känslan av osäkerhet, och inte någonting som kan användas som stöd i samband med professionella bedömningar. Forskning verkar därmed huvudsakligen vara någonting som får effekter för hur socialsekreterarna navigerar i enlighet med hur de uppfattar den rådande barnavårdsdiskursen.

En större medvetenhet om vårdens (negativa) effekter innebär därmed en större osäkerhet för socialsekreterarna att avgöra när de faktiskt skall ansöka om tvångsvård för barn. Oavsett om de förebyggande åtgärderna inom kommunen förbättras och anpassas i enlighet med ny kunskap om barnavården, så är socialsekreterarnas val av åtgärder förhållandevis snävt begränsade till särskilda ungdomshem, HVB-hem eller familjehem (ev. hos släktingar) när en placering utanför hemmet väl blir aktuell.

Motivationsarbete med klienter

Socialsekreterare uttryckte därmed en viss skepsis kring tvångsvård som lösning, dels beroende på bristande vårdeffekter och tillgängliga resurser, dels på grund av att ett särskiljande mellan barn och föräldrar med tvång i sig kan innebära ett trauma. Följden blir att tvångsvård betraktas som något av en sista åtgärd, och socialsekreterarna beskrev hur de lade ner mycket tid och kraft på att undvika tvångsvård. I en kommun uppgav socialsekreterarna att de i skriftliga utredningar inför socialnämnden måste beskriva vilka andra vårdformer som har övervägts, och varför hemmaplanslösningar inte anses kunna fungera. De flesta socialsekreterare verkade också anse att frivilliga lösningar har en bättre behandlingseffekt, liksom lösningar som innebär att barn och föräldrar inte behöver separeras över huvud taget.

1: Jag tror vi är ganska *långt* ifrån LVU. Vi kämpar på ganska länge innan vi pratar LVU. 3: Ja. 1: Jag lägger hellre ner rätt mycket krut på att försöka övertyga till någon frivillig insats, än att gå på LVU-linjen. Jag känner inte att LVU *alltid* är ett stöd. Det kan ju givetvis vara det, men jag satsar hellre på att försöka få med mig föräldrarna i ett samarbete. Och så tror jag de flesta tänker. Eller så uppfattar jag att gruppen tänker. 2: Absolut. (F:1)

Det finns således en skepsis både mot placeringar utanför hemmet och mot insatser som inte är frivilliga. En viktig del av utredningsarbetet blir därmed inte bara att samla in information kring barnet eller den unge, utan också att motivera klienterna att ta emot de föreslagna åtgärderna på frivillig väg.

15: Jag har faktiskt inte gjort så himla många LVU under de här åren. För jag tycker oftast att det löser sig. Man hittar samtycke med föräldrarna och i nätverket. För det tror jag att socialtjänsten är väldigt bra på, att hitta de här pusselbitarna för att kunna kompensera. Det tror jag att vi faktiskt är väldigt duktiga på här. För att barn ska kunna stanna i miljön på något sätt, att hitta de här lösningarna i nätverket och så. (F:4)

Socialsekreterare kan sägas ha en terapeutisk relation till sina klienter, eftersom syftet med det sociala arbetet är behandling, att förändra en socialt problematisk situation för individens bästa (se Jacobsson 2006, sid. 15,

Björkman 2001). Det senaste årtiondets specialisering i utrednings- respektive behandlingsarbete borde ha inneburit att betydelsen av en terapeutisk relation minskat i samband med utredningsarbetet. Samtidigt är det ett konstaterat faktum att socialsekreterare delvis arbetar med "sig själva som verktyg", dvs. de har möjlighet att använda språket som maktmedel. I detta avseende får en förtroendefull relation eller terapeutiskt relation fortsatt betydelse. Som jag konstaterat i det teoretiska kapitlet så har socialsekreterare ett maktövertag i denna terapeutiska relation. Detta maktövertag gäller också språket, då merparten av socialtjänstens klienter kommer från vad som tidigare kallats för underklass. Socialsekreterarna i citaten ovan talar också om att "hitta samtycke" och om att "övertyga" till frivilliga insatser. I första hand använder socialsekreterarna språket som ett maktmedel för att motivera klienterna, och i synnerhet föräldrar, till frivilliga insatser. Själva utredningsarbetet kan därmed i själva verket vara en lång resa av motivationssamtal, där olika försök att motivera eller övertyga i synnerhet föräldrar till frivilliga insatser eller till en frivillig placering av barnen utanför hemmet, står i fokus för socialsekreterarnas uppmärksamhet.

14: Men jag räknar alltid med att jag ska kunna jobba med de här föräldrarna så att de inser att det här barnet måste få hjälp. Och jag tycker oftast att man hamnar där. Det var längesen jag behövde göra något LVU, om jag säger så. Och jag tycker ändå att det blir tillräckligt tryggt för barnen. 15: Mm. 14: Så vi jobbar ju *väldigt* mycket med föräldrarnas medverkan och att de ska samtycka till... Och sen när vi kommer fram att de samtycker till den föreslagna vården enligt vårdplanen. L: Så man lägger mycket krut på det jobbet *innan*, för att undvika LVU kan man säga? 15: Väldigt mycket. 14: *Väldigt* mycket. 15: Väldigt mycket. 14: Det är det vi jobbar med tycker jag. (F:4)

Utredningsarbetet består därmed till stor del av påtryckande motivationsamtal i syfte att undvika tvångsvård, då frivilliga insatser generellt betraktades som en bättre lösning. Forskning tyder på att en god föräldrakontakt mellan barn och föräldrar under tiden ett barn är placerat utanför hemmet kan ha en positiv effekt på vårdens stabilitet (Egelund & Hestbæk 2003, sid. 196). Att arbeta för frivilliga lösningar kan därför också ses som ett uttryck för socialsekreterarnas ambition att främja den fortsatta kontakten mellan barn och föräldrar.

Billquists (1999) studie visade att stödjande samtal riskerar att ta överhanden framför det administrativa och informationshämtandet i en utredningsprocess. I många avseende ger socialsekreterarna i min studie uttryck för att motiverande föräldrasamtal får en framträdande roll i utredningsprocessen på grund av socialsekreterarnas ambition att undvika tvångsvård. Detta verkar vara särskilt framträdande i miljöfallen, där föräldrarna generellt uppfattas som mindre samarbetsvilliga, och där socialsekreterarna också är beroende av föräldrarna för information och tillgång till barnet.

12: Och just när det brister i föräldraförmågan. När man kommer till tvångsvård så har man ju provat *allt* innan dess, och man har inte hittat någon gemensam plattform att stå på. (F:3)

Att tala om en terapeutisk relation är komplicerat inom barnavården eftersom socialsekreterarna har att förhålla sig till flera parter, och både barnet och föräldrar kan betraktas som klienter. Det optimala är om socialsekreteraren lyckas upprätta en förtroendefull relation med både barn och föräldrar. Samtidigt kan detta vara problematiskt och motsägelsefullt i situationer när barns och vuxnas behov och intressen anses oförenliga, vilket framför allt kan förekomma i miljöfallen. De flesta socialsekreterarna framhöll att miljöfallen generellt präglas av att socialsekreterarna arbetar med föräldrar som "motpart", varmed dessa måste motiveras eller övertygas till insatser för att tvångsvård skall kunna undvikas. I miljöfallen var det därför naturligt att det var föräldrarna som betraktades som problematiska och som var det huvudsakliga målet för socialsekreterarnas motivationsarbete.

Socialsekreterarna ansåg att beteendefallen generellt präglas av hjälpsökande föräldrar, vilket innebär att socialsekreteraren gemensamt med föräldrarna kunde försöka påverka den unge. Därmed blir socialsekreterarens motivationsarbete med normbrytande ungdomar inte lika påfallande, utan de kan fokusera på det utredande arbetet och dela motivationsarbetet av ungdomar med föräldrar och behandlingsenheter. Samtidigt kan socialsekreterare och föräldrar ha olika definition av problematiken och hemmiljöns betydelse för den unges problem. Föräldrarna kan samtycka till vården men motsätta sig socialsekreterarens problembeskrivning, varmed socialsekreteraren ändå måste arbeta med att förändra föräldrarnas problembild av den unge.

12: Jag tänker att ofta kan ju föräldrarna vilja ha ett LVU på ungdomen för att de tänker på beteendet. Men föräldrarna ser ju inte sin egen del, hur deras agerande också gör att det blir tvångsvård. (F:3)

Detta innebär att det huvudsakligen är föräldrarna som står i fokus för socialsekreterarnas motivationsarbete, oberoende av om det handlar om små barn eller normbrytande ungdomar och oaktat om föräldrarna samtycker till vården eller inte. Socialsekreterares fokusering på att upprätta en arbetsallians med föräldrar har också betonats av andra skandinaviska forskare (se t.ex. Andersson 1991, 1995, Oxenstierna 1997, Egelund & Thomsen 2002, Grinde 2004, Claezon 2004, Kähkönen 1999) och är således inget nytt fenomen. Fokuseringen på samtyckets betydelse kan också ses som ett resultat av den övergripande samhällsideologi som kom till uttryck med socialtjänstreformens betoning på frivilliga insatser och samtycke. Nuvarande lagstiftning innebär att samtyckesprövningen är en del av LVU-processen. I intervjuerna med socialsekreterarna framträdde dock inte bilden av någon egentlig prövning av samtycket, utan snarare framställdes samtyckesfrågan som en ständigt pågående förhandling av maktutövning och motmakt mellan socialsekreterare och föräldrar, som kunde pågå in i det sista. Detta motiverades av socialsekreterarna med att frivillig vård som regel var bättre för barnen. Möjligen har arbetsalliansen med föräldrarna blivit ännu viktigare i den nya syn på barnets bästa som växt fram i samband med barnkonventionen, där barn anses ha rätt till en god relation med sina föräldrar, vilket ytterligare stärkt det relationsorienterade perspektivet. Fokuseringen på att "uppnå samtycke" kan tolkas som ett uttryck för socialsekreterarnas försök agera i överensstämmelse med de institutionella och normativa regler som återfinns i samhället, vilket krävs för att myndigheten skall ges legitimitet (Hasenfeld 1992).

Vernon och Fruins (1986) studie visade att två faktorer avgjorde om yngre barn fick frivillig vård eller tvångsvård; föräldrarnas inställning till vården och socialsekreterarnas uppfattning om vilken kontroll myndigheten behövde ha över ärendet (ibid. sid.50). Socialsekreterarnas strävan att upprätta en hållbar och någorlunda konfliktfri arbetsallians med föräldrarna kan därmed också tolkas ur ett organisatoriskt perspektiv, och som ett säkrare sätt för socialsekreterare att behålla kontrollen över ärendet och minimera känslan av osäkerhet. Crozier (1964) menar att det inom byråkratiska organisationer också finns en rädsla för maktutövning varför svåra beslut undviks (ibid.). Intervjuerna tyder på att tvångsvård är en åtgärd som socialsekreterarna helst undviker då de är själva är skeptiska till

denna insats och vårdens effekter, men också på grund av att frivilliga insatser generellt betraktas som bättre vårdalternativ. Föräldrarnas samtycke till en föreslagen placering kan därmed fungera som en ansvarsfördelande funktion som legitimerar åtgärden.

Lipsky (1980) menar att gräsrotsbyråkrater är alienerade i relation till sina klienter, bland annat eftersom de endast arbetar med en del av hjälpprocessen, vilket innebär att de inte har full kontroll över åtgärdernas utfall. Intervjuerna tyder också på att socialsekreterarna inte ser tvångsvård som en enkel lösning när föräldrarna motsätter sig vården, eftersom det är en kontrollerande vårdform som är förenat med stora risker avseende t.ex. vårdens utfall. Hasenfeld (1992, sid. 263-273) påtalar att den anställde i viss mån försöker reducera den osäkerhet som följer av arbetets villkor genom att kontrollera klienten, vilket betraktas som ett uttryck för maktutövning. Motivationsarbete med föräldrar kan ses som en form av strategisk maktutövning med två intentioner, för det första att undvika tvångsvård och för det andra att behålla kontrollen över ärendet via frivilliga insatser.

Hur en tvångsvårdsprocess startar

Moralisk övertygelse

Socialsekreterarna beskrev tvångspraktiken som en komplex åtgärd som inte enbart kan betraktas som en lösning, utan också som ett ingrepp vars effekter inte alltid kan förutses. Det är därför inte så konstigt att socialsekreterarna också uttryckte en generell osäkerhet beträffande *när* det var lämpligt att föreslå tvångsvård. Intervjuerna tyder på att för att en socialsekreterare skall inleda en tvångsvårdsprocess krävs framför allt en egen inre övertygelse om tvångsvårdens nödvändighet (se även Håkansson & Stavne 1983). Med inre övertygelse avses att socialsekreteraren har uppnått en känsla av säkerhet i sin bedömning och vet vad hon vill.

7: När jag väl ansöker då är jag rätt säker. Jag är inte rätt säker, jag är *säker* på vad jag vill. 8: Ja, det måste man vara. 7: Annars skulle det ju kunna vara lite kanske, kanske inte. (F:2)

Socialt arbete är oundvikligen ett moraliskt arbete, eftersom enskilda tjänstemän har att utföra lagstiftning baserat på samhällets grundläggande normer (se t.ex. Hasenfeld 1983, 1992, Payne 1999). Arbetet utförs där-

med i en moralisk kontext, där även socialsekreterarnas egna värderingar påverkar arbetet (Hasenfeld 1983). Den inre övertygelse som socialsekreterarna måste uppnå för att initiera en tvångsvårdsprocess kan därmed benämnas som en form av *moralisk övertygelse*, eftersom det bygger på en professionell, och möjligen också en personlig, övertygelse om att beslutet är *det bästa för barnet*. En socialsekreterare uttalade sig så här beträffande hur det är att arbeta med föräldrar eller barnet som motpart.

1: Det är ju en konflikt, men det är mer en inre konflikt för en själv. Att man är så övertygad om att det här är det bästa för den här individen, och så är den individen helt emot det man gör. Och jag menar, man väljer ju inte det här jobbet för att få plåga folk. Utan man har ändå någon slags illusion om att man ska hjälpa människor. Och om de inte känner sig hjälpta, det är klart att det är en konflikt i det. (F:1)

Det var delvis olika fenomen som uppfattades som besvärliga med att ha föräldrar och barn som motpart. Många uttryckte t.ex. att de hade lättare att lita på sin moraliska övertygelse när det var föräldrar eller ungdomar som motsatte sig vården, eftersom deras negativa inställning betraktades som mer "naturlig" och eventuellt också övergående.

1: Även om vi kan se att det i det långa loppet säkert är bättre, så är det ju svårt att hantera att om svaret hela tiden är att: *Nej, jag vill inte vara här, jag vill hem*. 4: Ja, särskilt om det handlar om små barn då. Om det handlar om en tonåring som blir inlåst på en SiS-institution är det klart att de inte är glada. Men då får man någonstans... Ja, men så är det ju.../ 1: Då kanske de ändå är en direkt fara för sig själva. 4: Ja, och då vet man ändå att även om den personen hatar mig just nu, så kanske det ändå är rätt i längden. 5: När det är små barn, som de barn jag har nu som är ifrån sin missbrukande mamma. Och de vill ju hem hela tiden, men de vill ju hem för att kolla *henne*. Grupp: Mm. 5: Och det... Ja, där är de ju emot. Men visst. 2: På ett sätt handlar det om att ta över föräldrarollen när föräldrarna inte klarar av det själva. Och det är inte alltid lätt att fatta beslut som föräldrar. (F:1)

Den moraliska övertygelsen bygger på en så pass stor tilltro till den egna professionella bedömningen, att socialsekreteraren också är beredd att ta de konflikter med parterna som kan följa, och att fatta känslomässigt svåra beslut. Ordet "moral" har alltmer kommit att få en negativ värdeladdning. Det sociala arbetet anses därför paradoxalt nog både vila på vissa grund-

läggande värderingar, samtidigt som arbetets moraliska bas i andra sammanhang förnekas eller betraktas som någonting icke eftersträfvansvärt (Payne 1999). Payne menar att socialsekreterare har ett moraliskt uppdrag av samhället baserat på normer och värderingar som skall efterlevas, men att detta av praktiker ofta förnekas genom att ett perspektiv baserat på neutralitet betonas. Payne menar att det vore bättre att arbetets moraliska perspektiv erkändes, och att även moraliskt arbete kan baseras på logiska argument och forskning (ibid.) Som jag tolkar Payne har ordet moral fått en negativ klang vilket innebär att ordet undviks, trots att vissa grundläggande värderingar framhålls som centrala för arbetet. I någon intervju med socialsekreterare använde jag uttryckligen ordet "moralisk övertygelse", vilket väckte negativa reaktioner och förnekanden om den egna moralens betydelse hos en socialsekreterare .

L: I vilken utsträckning anser ni att man kan följa sin egen moraliska övertygelse? Vi har kommit in på det lite här, att man kan det, och ibland inte. Som när du sade att när man inte kan det, så kanske man på något sätt för sin egen skull får skriva in en egen bedömning . 12: Men här måste jag varna lite, för jag tänker att min moral inte har med detta att göra. L: Nej. 12: Utan det är lagstiftning och det är BBIC och det är det här med forskning och annat som ändå är basen. L: Mm.12: För jag kan ha en moral som är fullständigt snedvriden. Om man tänker i termer av just moral. (F:3)

Min uppfattning är att man trots allt kan tala om en moralisk övertygelse som en nödvändighet för att tvångsvårdsprocessen skall starta, men att denna övertygelse är en blandning av en övergripande samhällsmoral, egna etiska övervägande och professionella bedömningar om vad som är i enlighet med "barnets bästa". Barnets bästa är ju också ett begrepp som sedan 2003 uttryckligen skall övervägas i samband med LVU (prop. 2002/03:53, 1 § 5 st. LVU). Eftersom det saknas tydliga kriterier för vad som är "barnets bästa", är detta något som i stor utsträckning får anses bygga på en subjektiv tolkning som enskilda myndighetspersoner gör (se t.ex. Banach 1998, Hollander 2001).

Den egna moraliska övertygelsen kan därmed främst sägas ta sin utgångspunkt i socialsekreterares subjektiva bedömning beträffande vad som är bäst för det enskilda barnet. Detta kan tolkas som att "barnets bästa" i praktiken är en faktor som socialsekreteraren lägger stor vikt vid i samband

med att tvångsvård övervägs. Samtidigt är denna bedömning problematisk eftersom den i sig bygger på en förhållandevis subjektiv bedömning.

Om tydliga bevis saknas, uttrycker socialsekreterarna att det kan ta längre tid innan en tvångsvårdsprocess eventuellt startar, antingen på grund av att det tar länge tid att uppnå en moralisk övertygelse, eller också för att tillräckliga bevis anses nödvändiga för en rättslig prövning av ärendet. I pågående ärenden där socialsekreteraren haft långvarig kontakt med familjen och frivilliga insatser har prövats under en längre tid, kan det upplevas som svårare att avgöra när de frivilliga insatserna inte längre räcker till.

18: Det handlar ju också om oss som socialsekreterare. Man står ändå för ett tvångsingripande och då ska det kännas någorlunda rätt i en själv också. Det är ju fruktansvärt att behöva göra någonting där man inte själv är med. För att någon annan säger att "Du måste". L: Man måste själv vara övertygad? 18: Ja. Och då tror jag det är lättare när det går så här snabbt. När man får konkreta, polisrapporterna växer, eller vad det än är. Än om det är att: "Ja, nu kom flickan med skitiga kläder igen." 19: Om det är väldigt uppenbart. 17: Precis. När är det *nog* i de här ärendena, där man bara harvar på, på något sätt? 19: Ja, även om familjen tar emot hjälp och de insatserna man begär, men det blir ingen bestående förbättring. Där tycker jag det är jättesvårt att dra den gränsen. 17: Ja det är det. 19: Hur länge... 20: Hur länge ska det gå? 19: Till vilket pris? (F:5)

Enligt lagstiftningen skall socialtjänstens insatser i möjligaste mån genomföras i samförstånd med klienter och med respekt för den enskildes självbestämmande och integritet (prop. 1979/80:1, Del A, 1 kap. 1 § SoL, 1 § 1:a st. LVU). Gränsen mellan frivilliga insatser och tvångsvård handlar därmed inte enbart om bevisbara kriterier i form av missförhållanden, utan det är också en moralisk och etisk gräns som måste ha passerats för att frivilliga insatser skall anses "förbrukade", eller för att eventuellt samtycke skall ifrågasättas. I det avseendet kan ett pågående samarbete och pågående frivilliga insatser medföra en större osäkerhet kring "när" tvångsvård bör betraktas som tillämpligt eller inte, än ärenden med en snabbt accelererande problematik.

Ett sätt att förstå det faktum att ärenden med pågående frivilliga insatser kan upplevas som mer "svårbedömda" är den juridiska och etiska betydelse som samtycket fick i samband med socialtjänstreformen, och bristen

på vägledande principer beträffande samtyckeskonstruktionen i LVU. Tvångsvårdspraktiken bygger på en lagstiftning baserat på en norm som säger att staten i vissa situationer skall ingripa till individers skydd (Johnson & Svensson 2006, sid. 17). Samtidigt baseras socialtjänstens övergripande verksamhet på en annan norm där frivillighet och självbestämmande betonas, vilket innebär att SoL och LVU delvis står för motsatta principer (Friis 2005). Ramlagskonstruktionen innebär att tjänstemän fått ett ökat handlingsutrymme att ge lagarna ett normativt innehåll (Landelius 1996, sid. 93-97). Samtyckeskonstruktionen i LVU kan uppfattas som vag och otydlig, då det saknas tydlig vägledning i förarbetena beträffande vad som skall anses vara giltiga respektive ogiltiga samtycken, utan detta är snarare någonting som växt fram genom rättspraxis (ibid. sid. 352-356). Det är därmed i viss utsträckning socialsekreterarna som genom praktiken skall ge "giltigt" respektive "ogiltigt" samtycke dess normativa innehåll.

Bedömningen av när ett samtycke är ogiltigt eller otillräckligt för behövlig vård utförs därmed i hög utsträckning i de motstridiga normer som uttrycks i SoL respektive LVU, och där socialsekreterarna kan känna en osäkerhet kring vilken norm som skall ges företräde. När klienter samtycker till frivilliga insatser blir det därmed möjligen svårare för socialsekreterare att nå en känsla av moralisk övertygelse, eftersom socialtjänsten ytterst skall bygga på gemensamma samhälleliga moraliska värden som frivillighet, självbestämmande och respekt för den enskildes integritet (prop. 1979/80:1, 1 kap. 1 § SoL, 1 § LVU).

Rättssociologiska studier rörande tvångsvård av vuxna missbrukare, har visat att socialtjänsten sällan undersöker hur realistiskt ett uttryckt samtycke är, vilket resulterar i att frivilliga insatser påbörjas vid upprepade tillfällen, trots att kriterierna för LVM bör betraktas som uppfyllda (Gustafsson 2001, sid. 392-394, Staaf 2004). Ett stort antal tidigare vårdinsatser och ett högt antal omedelbara omhändertaganden kan också tolkas som att LVM tillämpas i ett senare skede än vad lagstiftningen avsett (Gustafsson 2001). Pågående frivilliga insatser och långvarig kännedom om ärendet verkar också vara någonting som kan försvåra socialsekreterares bedömningar i barnavårdsärenden och möjligtvis också fördröja en eventuell tvångsvårdsprocess. Socialsekreterarnas föreställning om att frivilliga insatser generellt är bäst för barn, och det faktum att samtycke och frivillighet betonas i lagstiftningen, kan också bidra till förståelse för att det är svårare för socialsekreterare att uppnå en moralisk övertygelse om att

tvångsvård är i enlighet med barnets bästa när föräldrar och barn över 15 år samtycker till vissa frivilliga insatser.

Den moraliska övertygelsen om "barnets bästa" är således väsentlig, men inte tillräcklig för att en tvångsvårdsprocess skall starta. Arbetsledaren är t.ex. den som ytterst avgör när en tvångsvårdsprocess skall inledas, och är också den person som kan hindra socialsekreteraren från att agera i strid med sin egen moraliska övertygelse.

Arbetsledarens order

Det är som regel arbetsledaren som ytterst avgör om en ansökan om tvångsvård skall göras eller inte. I de flesta fall verkade detta inte välla socialsekreterarna något bekymmer, arbetsledaren beskrevs generellt som ett stöd med god insyn i socialsekreterarnas ärenden. Socialsekreterarna upplevde sig därför sällan vara ensamma om sin bedömning, då denna ofta var resultatet av en gemensam diskussion med arbetsledare eller med arbetsgruppen.

18: Men vi har rätt många forum där vi diskuterar ärenden i gruppen, så vi använder varandra mycket också. Så även om man har ett ansvar och arbetet ska utföras av mig som ansvarig handläggare, så vet man att det här har jag diskuterat med gruppen och de håller med om den bedömningen. (F:5)

Den egna övertygelsen är ofta någonting som har växt fram i diskussion med kolleger och arbetsledare, eller som godkänts i diskussioner med andra, och en ansökan om tvångsvård kan därmed ofta betraktas som socialtjänstens samlade moraliska övertygelse. Problem kan däremot uppstå om arbetsledaren och socialsekreteraren har olika uppfattningar beträffande tvångsvård, vilket en del socialsekreterare hade tidigare erfarenheter av. Arbetsledaren är den som kan påverka socialsekreteraren att agera i strid med sin egen moral och bedömning kring vad som är bäst för barnet. Även om detta verkade vara ovanligt gavs i flera fokusgrupper exempel på sådana incidenter, och hur dessa situationer hade väckt känslor av maktlöshet och en försämrad ärendeutveckling.

9: Och när där kommer in en arbetsledare och säger det här, är det svårt att göra en bedömning, för att... Jag är ju *bara* socialsekreterare. Hur ska jag kunna göra en samlad bedömning i det läget? Det står lite i så... Den hierarkiska ordningen, står det lite fel, så. Och detta här slu-

tade väldigt illa. Jag nådde aldrig den här pojken. /---/ 9: Det lärde mig väldigt mycket. Att *jag* inte kan skriva på en ansökan om LVU-vård där en annan arbetsledare har gjort den bedömningen. Där måste jag säga stopp och belägg. (F:3)

Att tvingas att agera i strid med sin egen moraliska övertygelse om vad som är bäst för barnet beskrevs av flera socialsekreterare som att göra våld på sin egen professionella övertygelse, och att tvingas att agera i strid med vad de uppfattade vara i enlighet med barnets bästa. Men även att *inte* få agera med tvång kan upplevas som frustrerande för socialsekreterare. När den egna inre övertygelsen inte överensstämmer med arbetsledarens uppfattning, kan socialsekreterarna uppleva känslor av maktlöshet, då de inte ges handlingsfrihet att agera i linje med vad de anser vara barnets bästa. En socialsekreterare uttryckte att dokumentation i sådana lägen kunde användas som "vapen" gentemot den egna arbetsledningen och som ett sätt att skydda den egna personen i fall beslutet skulle leda till försämrade villkor för klienten.

12: Jag tänker på en gång där jag inte var överens med min chef, men motsatt mot vad du (9, min anm.) beskrev. Där min chef tyckte att: "*Nej, vi kan inte gå vidare med detta.*" Och jag var övertygad om att det här barnet verkligen kommer att fara *riktigt* illa om vi inte gör det. Och när jag skriver in min bedömning i en journalanteckning, som jag då gör ganska omständlig och ordrik för att ha mycket på fötterna, *om* eller *när* något händer, så råkar min chef komma in. Och jag har ju tagit detta med min chef tidigare. Men chefen läser vad jag har skrivit och ändrar sig på stående fot. Och jag tänkte att jag kan ju aldrig springa förbi mina chefer. Lite som du säger, att det är ju trots allt så att där finns en hierarki som vi måste förhålla oss till. Men jag har en skyldighet gentemot mig själv och gentemot lagstiftningen och gentemot min kunskap i ärendet att åtminstone dokumentera. Det är viktigt. (F:3)

Det professionella ansvaret kan på så vis också handla om att sätta gränser i förhållande till arbetsledningen, vilket kan upplevas som problematiskt. Lundquist (1998, sid. 110-117) menar att tjänstemän kan hantera liknande konflikter antingen genom att vara lojal med organisationen och bortse från sin egen moral, eller att via protest påtala det oetiska i en viss handling, vilket i första hand sker genom att försöka "väcka" arbetsledaren och i nästa steg genom att "vissla", dvs. att öppet informera överordnande myndighet eller allmänhet om situationen. Övriga alternativ är obstruktion

eller sorti, där det förstnämnda syftar på att arbetstagaren saboterar genom att t.ex. arbeta långsamt med uppgiften eller skvallra till andra, medan sorti innebär att den anställda helt enkelt slutar sin anställning (ibid.). Citatet ovan ger uttryck för en form av "protest" som jag menar sker genom en form av dolt vislande (journalföring), som av en händelse upptäcks av arbetsledare. Det är den skriftliga argumentationen som fungerar som en "väckning" av arbetsledaren, varmed protesten också lyckas. Exemplet visar därmed hur socialsekreterare kan använda dokumentation som motmakt gentemot den egna arbetsledningen eller som ett skydd mot omgivningen (se även Göransson et al. 1983, Pithouse 1998, Billquist 1999). Socialsekreterare har förhållandevis stort handlingsutrymme att dokumentera i journaler, då detta inte skall godkännas av någon överordnande. Detta handlingsutrymme kan användas som ett sätt att återta en viss kontroll över en situation som väcker vanmakt, eller som ett sätt att åtminstone "vissla" till omvärlden att någon annan är ytterst ansvarig för beslutet om kritik skulle uppstå. Som ny i yrket ligger det kanske dock närmast till hands att kapitulera för arbetsledarens order.

Arbetsgången och beslutshierarkin mellan socialsekreterare och arbetsledare är tydlig, samtidigt som ansvarsfördelningen dem emellan kan upplevas som vag och oklar. I LVU-utredningen är det socialsekreteraren som undertecknar med sitt namn och ansvarar för dess innehåll. Samtidigt föregås en sådan ansökan alltid av en diskussion med arbetsledaren där socialsekreteraren har en tjänstemannaroll. De risker och det professionella ansvar som är förenat med bedömningar som berör tvångsvård av barn, innebär att strategier gentemot den egna arbetsledningen kan vara nödvändiga, oavsett om det handlar om att argumentera för en ansökan om tvångsvård, eller om att dokumentera avvikande mening. Men arbetsledaren kan också fungera som påtryckare om socialsekreterare känner långvarig osäkerhet och har svårt att uppnå en moralisk övertygelse och starta en tvångsvårdsprocess.

8: Och ibland kanske chefen måste sätta en gräns, att nu är det dags. Att man drar på det själv. Det är så svårt. Om man har halkat efter, då får man kanske ha någon som bestämmer. L: Att man ska gå in med tvång, eller? 8: Ja. L: Så det är snarare åt det hållet, än att de säger, nej vänta lite till? 8: Ja, det tycker jag nog. Det tycker jag nog. 6: Oavsett, så är det ju alltid en diskussionssak. (F:2)

Exemplet ovan kan ses som exempel på vad Göransson et al. (1983) kallar för "skydds beteende", eller det som Claezon och Larsson (1985) kallar för ett "passivt förhållningssätt", eftersom socialsekreteraren ger uttryck för att undvika svåra beslut. Arbetsledaren kan i dessa situationer fungera som den som tar över ansvaret för bedömningen och beslutet, och därmed fungera som det jag valt att kalla för *ställföreträdande moralisk övertygelse*.

Arbetsledaren fungerade oftast som en samarbetspartner och diskussionspartner där socialsekreteraren i samråd kom fram till att tvångsvård är lämpligt, men i vissa fall som ställföreträdande övertygelse (skydd/ansvarsfördelning) eller som egenväldig beslutsfattare (order). Vid olika bedömningar framträder det ojämlika maktförhållandet som existerar mellan socialsekreterare och arbetsledare där socialsekreterarens handlingsfrihet begränsas av den hierarkiska ordningen. Socialsekreterarnas handlingsfrihet att föreslå tvångsvård är därmed beroende av att arbetsledaren gör en liknande bedömning beträffande behovet av tvångsvård.

En känsla av att ha tillgång till rättsliga bevis

Socialsekreterare måste ha uppnått en moralisk övertygelse om att tvångsvård är förenligt med barnets bästa, samt ha fått denna bedömning godkänd av arbetsledaren. Men detta måste också kombineras med en tillgång till tillräckliga "bevis" för att en tvångsvårdsprocess skall initieras. Diskussioner kring "bevisföring" var ett återkommande tema i intervjuerna. Tvångsvårdsprocessen kan se olika ut beroende på vad som kommer först, den moraliska övertygelsen hos socialsekreteraren, eller känslan av att ha tillgång till tillräckliga bevis.

19: Men det kan se ganska olika ut. Jag har haft ett ärende där man under lång tid har försökt med en massa insatser och åtgärder och testat och testat, och det har inte blivit bättre. Och så till slut så är man vid den gränsen att nu är det *för* mycket, nu måste vi göra det. Och sen har jag haft ett ärende där vi har *vetat*, att det här är illa och det finns mycket. Och här är ett missbruk och det finns missbruk hos föräldrarna, men de åker *aldrig* fast, vi får *aldrig* några urinprov, vi har *ingenting* konkret att gå på. Mer än att vi *vet*. Vi *vet*. Men vi har inga bevis. Vi kan inte göra någonting förrän vi har det. Och då blir man riktigt glad när polisrapporten kommer in. (F:5)

En känsla av att ha bevisföring kan i vissa fall medföra en inre moralisk övertygelse om tvångsvårdens nödvändighet. I andra fall har socialsekreteraren redan uppnått en känsla av moralisk övertygelse men bevis måste "inväntas" innan en tvångsvårdsprocess kan initieras. Den sistnämnda processen har vissa likheter med vad som kallats för ett "passivt förhållningssätt" (se Claezon & Larsson 1985), där socialsekreteraren avvaktar akuta situationer innan de agerar. Tidigare studier har också visat att socialsekreterare har en benägenhet att vidhålla bedömningar och en bristande vilja att revidera sina bedömningar (se t.ex. Munro 1996, Sundell & Ege-lund 2001). Ovanstående citat tyder också på att till synes enstaka eller tillfälliga incidenter kan utlösa en tvångsvårdsprocess om socialsekreteraren sedan tidigare är övertygad om, och har bestämt sig för, att detta är den lämpligaste åtgärden.

I en fokusgruppsintervju diskuterade två socialsekreterare vilken typ av fall som oftast leder till ansökan om tvångsvård. En av dem påtalade att manifesta bevis i form av misshandel kunde utlösa ett tvångsingripande, medan den andra ansåg att det handlar om en kombination av moralisk övertygelse och en akut händelse.

1: Är det inte misshandel ändå? När man lyckas påvisa att de har blivit slagna? 3: Nej, jag vet inte. Jag tycker nog faktiskt att det är... Samtliga som jag har nu, ja, där finns i och för sig misshandel med i bilden. Men det handlar om att någonting har skett. De har blivit övergivna, alltså, det har hänt något akut som gör att: Det var droppen! Att det har svajat under en längre tid. Det finns i botten en stor brist. (F:1)

När socialsekreterarna talade om "bevis" handlade det mycket om att ha tillgång till det som Dingwall et al. (1983) kallar för rättsliga bevis där sannolikheten i enskilda faktorer var lätt att påvisa. Detta innebär att även om socialsekreterarnas moraliska övertygelse kunde baseras på s.k. social bevisföring, så upplevde socialsekreterarna krav på sig att invänta "säkerhet" i form av vad de uppfattade som rättsliga bevis. Detta innebär att till synes enstaka manifesta (tydliga) händelser kan initiera en tvångsvårdsprocess, om socialsekreteraren sedan tidigare har en moralisk övertygelse om att detta är den rätta åtgärden. Detta tyder på att det inte enbart går att tolka tvångsvårdspraktiken utifrån vad som synes vara "utlösande faktorer" i LVU-utredningar, eftersom bedömningsfasen till stor del är en dold process som inte återfinns i akter och som därmed inte kan utläsas av den administrativa processen. I LVU-utredningar återfinns socialsekreterarens

manifesta bedömning och beslut, men tvångsvårdsprocessen startar oftast med att socialsekreteraren fattar ett dolt, inre beslut baserat på den egna övertygelsen, ett beslut som effektueras när tillräckligt med rättsliga bevis anses finnas.

Flera socialsekreterare gav på olika sätt uttryck för att tvångsvårdsprocessen oftast inleds med någon akut händelse och ett omedelbart omhändertagande. En socialsekreterare uppgav t.ex. att hon enbart hade erfarenhet av tvångsvård som hade inletts med ett omedelbart omhändertagande, en annan uppgav att hon enbart hade varit med om en LVU-process som inte hade föranletts av ett omedelbart omhändertagande. Intervjumaterialet tyder på att enstaka akuta incidenter kan utlösa en tvångsvårdprocess, inte för att situationen i sig bedöms som mer allvarlig än tidigare, utan för att socialsekreterarna därmed har någonting aktuellt eller manifest bevis att hänga upp argumentationen kring. När okända ärenden inleds med ett omedelbart omhändertagande, kan detta innebära att utredningstiden upplevs som alltför kort för att kunna genomföra en grundlig utredning.

9: Man hinner tyvärr inte utreda ett ganska nytt ärende på fyra veckor, eller tre veckor som det blir. Man hinner bara konstatera att här behöver vi utreda mer. Och det är ju på väldigt lösa grunder som länsrätten egentligen dömer. För man bedömer inte vad barnets behov är, för det har man inte hunnit med att titta på under den tiden. L: Mm. Men då tänker du sådana som börjar med ett omedelbart omhändertagande? 9: Mm. L: Ja, det gör väl de flesta tvångsomhändertaganden? 13: Ja, fast man kan ju ha känt ett ärende länge ändå, så att det kan vara olika. 9: Ja, det kan det vara. Men de som jag har skrivit, har ofta varit nya ärenden, och där tycker jag det är sorgligt att beslutet behöver bli tvångsvård för fortsatt utredning. (F:3)

De ärenden som ingick i aktstudien (se kap. 7 och 8) hade alla föregåtts av omedelbara omhändertaganden, och i många av LVU-utredningarna avseende normbrytande ungdomar föreslogs fortsatt utredning. Nationell statistik tyder också på att omedelbara omhändertaganden enligt 6 § LVU är vanligt förekommande. År 2004 påbörjade 1764 barn och unga vård enligt 6 § LVU i Sverige, och 1332 barn och unga påbörjade samma år vård enligt 1, 2 och/eller 3 § LVU (Socialstyrelsen 2005, sid. 58).³⁵ Den höga

³⁵ Statistiken innebär att insatserna räknas, inte antal barn, vilket innebär att ett barn kan förekomma i statistiken både beträffande omedelbart omhändertagande jml. 6 § LVU och vård enligt LVU.

förekomsten av akuta omhändertaganden kan också tolkas som ett uttryck för att samtycket ges en så stor betydelse att tvångsvård undviks (Gustafsson 2001, sid. 392-394).

Information från omvärlden och bevisbara kriterier

Merparten av socialsekreterarna lyfte fram miljöfall som avsåg små barn med diffusa brister i omsorgen som "svåra ärenden" (se även Claezon 1987, Andersson 1991, 1995). Socialsekreterarna ansåg att miljöfallen oftare präglades av att föräldrarna motsatte sig vården, och deras problematik i form av t.ex. psykiska problem kunde försvåra kommunikationen. Det kunde också uppfattas som svårt att få information från barnen på grund av deras låga ålder eller deras lojalitet med föräldrar (se även Andersson 1995). Generellt ansåg socialsekreterarna i intervjuerna därför att beteendefallen var lättare att hantera och "bevisa" än miljöfallen, vilket framför allt förklarades med fyra faktorer som kan sammanfattas i punkterna nedan.

- Tillgång till manifesta tydliga symptom
- Föräldrarnas samarbetsvilja
- Omvärldens samarbetsvilja och gemensamma definition av problemet och dess lösning
- En förhållandevis snabb acceleration av problematiken

Svårigheten med att uppnå en känsla av tillräckliga bevis i miljöfallen handlade bland annat om föräldrarnas möjlighet att försvåra informationshämtandet vilket kan begränsa möjligheten att erhålla tydliga bevis.

17: De (föräldrar, min anm.) har starka rättigheter på det sättet att de kan vägra insyn. Det är då det blir svårt. När man inte... att barn är så privat. (F:5)

Föräldrars rättigheter i relation till sina barn är därmed någonting som socialsekreterarna hela tiden måste ha med i sina övervägande och bedömningar, eftersom de är beroende av föräldrarnas samarbetsvilja för att kunna undvika tvångsvård. Svårigheten att uppnå tillräcklig bevisföring hänfördes också till att symptomen i miljöfallen ofta var otydligare, och svårare att lyfta fram. Men föräldrars brister ansågs också som mer privata ange-

lägenheter att lyfta fram än ungdomars normbrytande beteende. Föräldrarna betraktades även som mindre förändringsbara.

9: Föräldrar är svårare, för det här med föräldraskap är dels väldigt personligt, också är det så allmänt att ha synpunkter på. Det är svårt att ha, vad ska man säga? Professionella, eller erfarenhets och forskningsmässiga argument som har med föräldraskap att göra. L: Mm. Håller ni andra med där? 13: Ja, jag tänker att det är svårare med föräldrarna som motpart, oavsett om det är LVU eller vanliga ärende. Att de kanske är mindre förändringsbara än ungdomarna. (F:3)

Många socialsekreterare upplevde också att det var svårare att få information från omvärlden beträffande brister i föräldraförmågan än om normbrytande ungdomars agerande.

11: När man tar referenssamtal, är det kanske svårt att få skolan att också säga och se det som handlar om föräldrarnas förmåga. Att de gärna pratar om barnen och beteendet, men när man ska få stöd i vad omgivningen också ser, då är det gärna "under bordet information". (F:3)

En socialsekreterare kopplade detta till att andra yrkesverksamma är rädda att uttala sig om föräldrars brister då detta kan skada deras relation med föräldrarna.

16: Tar man skola eller BVC eller dagis, så ska de ju samtidigt ha en relation med föräldrarna. 14: Ja. 15: Ja, just det. 16: Som försvårar vad de faktiskt kan säga till oss. Jag har suttit i samtal och lämnat ut material de ska fylla i. Också har man suttit och samtalat med föräldrarna, och man har ställt frågor och de (yrkesverksamma, min anm.) har svarat, "Nej, det är okej". Och sen när jag tittar efter i materialet, så har de skrivit något helt annat på samma fråga. 14: Ja. 16: Som gör mig *orolig*. Istället för att säga det. Det är ju relationen till föräldrarna de är rädda om då. 14: Ja. 16: Som gör att de inte säger det i samtalet. (F:4)

När det handlar om små barn upplever socialsekreterarna därför oftare att de är beroende av konkreta händelser, för att kunna föreslå tvångsvård. I många avseende betraktas bevisföringen i förhållande till länsrätten som "svårare" i miljöfall som handlar om brister i omsorgen, särskilt om det saknas det som Backe-Hansen (2001) kallar för "trumfkort" och argumentationen måste kretsa kring ett pussel av olika sociala problem.

2: Hur det egentligen *är*. Det är så många diffusa grejer. Att de är lite skitiga, att det är lite skitigt hemma. Att föräldrarna inte ger dem uppmärksamhet, och det är rätt så flummiga saker. 1: Också det här känslomässiga, tillit och trygghet. Det är lättare när det är konkret. De har blivit slagna. De har blivit utsatta för övergrepp. 2: Absolut. (F:1)

Beträffande normbrytande ungdomar finns ofta manifesta, tydliga bevis att argumentera kring, samtidigt som omvärlden och föräldrar ofta samarbetar och är positiva till socialtjänstens föreslagna åtgärder.

6: Det jag tänker som är enkelt med, eller enkelt och enkelt, med de här kriminella ungdomarna, det är att alla oftast är överens. Föräldrar är överens, skolan, polisen för det mesta, tycker att de här måste låsas in. L: Ja, okej. 6: Det blir inte så mycket man måste bevisa. L: Nej. 7: Nej. L: Man har ett större nätverk kring sig, menar du, med andra myndigheter som... 6: Också samtycker föräldrarna till det. (F:2)

I studien av Packman et al. (1986) konstaterades att ungdomar med ett beteende som "spiller utanför hemmet" ökar risken för att socialsekreterare skall placera den unge utanför hemmet, vilket tyder på att manifesta symptom ökar risken för placering utanför hemmet.

Några socialsekreterare menade att ungdomsärenden ofta har en mer akut karaktär som gör att de inleds med ett omedelbart omhändertagande och placeras utanför hemmet i avvaktan på länsrättens beslut (6 § LVU). Utredningar avseende brister i hemmiljön ansågs oftare ha en långsam och processinriktad karaktär. Detta innebär enligt socialsekreterarna möjligtvis en mindre benägenhet att använda omedelbara omhändertaganden avseende yngre barn, utan istället avvaktas länsrättens beslut innan barnet placeras utanför hemmet (4 § LVU).

17: Det är nog vanligare med små barn att man ansöker (om tvångsvård, min anm.). 18: Ja. 19: Ja. Tror jag också. L: Kanske, ja. 18: För jag tror det är så att... 19: Det är ett annat tempo där. 18: Ja, precis. Hos oss kan det vara så att det händer tjugo saker från dag ett till dag två. /---/17: Tonåringar sticker ju själva, de kommer hit och berättar. (F:5)

Socialsekreterarna beskrev normbrytande ungdomar som "enklare ärenden", på grund av mängden och typen av information som tenderar att accelerera, samt omvärlden och föräldrars samarbetsvilja. Detta, samt de påtryckningar socialsekreterarna utsätts för av omvärlden, eller via ung-

domen själv eller dess föräldrar, kan således medföra att socialsekreterare tidigare känner en moralisk övertygelse att ansöka om tvångsvård. Sammantaget ger detta en bild av att socialsekreterarna anser att det generellt är enklare att avgöra *när* normbrytande ungdomar är i behov av tvångsvård än små barn. I två fokusgrupper lyfte dock socialsekreterare fram att kriteriet "annat socialt nedbrytande beteende" kan upplevas som svårt att "bevisa" för omvärlden beträffande normbrytande ungdomar.

18: Det är inte helt enkelt när man inte har någonting konkret att hänga upp det på. Utan att det är mycket oro runt omkring. Alltså, sköter inte skolan. Ingenting fungerar, men det är ändå så att varje liten del inte är tillräckligt. Utan man måste liksom samla ihop det, och att det bygger mycket på vår åsikt, vår bedömning, vår... 17: Oro. 18: Ja. Vår oro. Precis. (F:5)

"Brister i omsorgen" i miljöfallen och "annat socialt nedbrytande beteende" i beteendefallen, framställs av socialsekreterarna som något som oftare bygger på deras egen subjektiva bedömning, eftersom manifesta, tydliga symptom och bevis saknas. I en grupp lyftes också pojkars beteendeproblematik fram som mer manifest och bevisbar än flickors, eftersom flickors problematik oftare ansågs förknippat med de förhållande som återges i lagen som "annat socialt nedbrytande beteende".

11: Man har mer mätbara instrument på de här utagerande pojkarna. Är det dessutom missbruk så kan det vara antal drogtestar som de är positiva på. Det är fakta, det får man. 9: Ja, lagen är ju lite gammeldags i förhållande till hur skillnader i beteende har utvecklats mellan pojkar och flickor. Där "annat socialt nedbrytande beteende" är en ofta använd rubrik för flickors behov av skydd, men den är ju inte så väldefinierad i lagen och den följer ju inte tidens tand. (F:3)

Schlytter (1999) menar att flickor diskrimineras till följd av LVU-lagstiftningens könsneutralitet, eftersom deras problem internaliseras genom rubriceringen "annat socialt nedbrytande beteende", trots att deras problem ofta är ett resultat av yttre svårigheter. Socialsekreterarna i citatet ovan uppger på liknande sätt att lagen inte har någon riktigt bra formulering för flickors problematik.

Generellt förknippade socialsekreterarna beteendefallen med en tillgång till det som Dingwall et al. (1983) kallar för rättslig bevisföring, där sannolikheten i varje enskild problemfaktor är hög, medan miljöfallen oftare

anses vila på en social form av bevisföring där de olika symptomen och fakta om familjen som helhet måste pusslas ihop och vägas samman för att framstå som sannolika.

Sammanfattande kommentarer

Arbete i människobehandlande organisationer innebär att de anställda måste navigera någorlunda i överensstämmelse med omgivningens och samhällets normer för att behålla sin legitimitet (Hasenfeld 1983, 1992). Tvångsvårdspraktiken är en praktik där motstridiga normer möts, å ena sidan skall frivillighet utgöra grunden i det sociala arbetet enligt SoL, å andra sidan skall tvång tillämpas i vissa situationer (LVU). Att avgöra när tvångsvård är tillämpligt eller inte är därmed förenat med en stor osäkerhet, en osäkerhet som möjligen ökar när familjen accepterar vissa frivilliga insatser, men där dessa ändå inte anses räcka till för att tillgodose barnets behov. Fokusgruppsintervjuerna med socialsekreterare tyder på att en ansökan om tvångsvård också konkretiserar den krock som existerar mellan en relationsorienterad skolbildning som influerat den svenska lagstiftningen (Mattsson 2006, sid. 111), och en behovsorienterad skolbildning.

Socialsekreterarna gav uttryck för att en separation mellan barn och föräldrar var ett trauma, och de försökte därmed undvika tvångsvård så långt det var möjligt. Samtidigt så innebär en bedömning att en ansökan om att LVU bör göras en avvikelse från denna relationsorienterade hållning, och en förskjutning mot att vissa barns behov bör tillgodoses av andra än föräldrarna, åtminstone under en viss period.

Socialsekreterarna uttryckte också en bristande tilltro till familjehem och ungdomsinstitutioners värdeffekter och hänvisade till forskning, vilket tyder på att ny kunskap snarare ökat socialsekreterarnas osäkerhet avseende när tvångsvård är tillämpligt.

Att avgöra när tvångsvård är en lämplig åtgärd var därmed förenat med en känsla av osäkerhet hos socialsekreterarna. Denna osäkerhet måste omvandlas till en inre känsla av moralisk övertygelse och förenas med en upplevelse av att ha tillgång till tillräckliga bevis för att en tvångsvårdprocess skall initieras. Socialsekreterarnas tankar om bevisföring var i hög utsträckning förenade med det som Dingwall et al. (1983) kallar för rättslig bevisföring, vilket tyder på att deras bild av länsrätten som beslutsfattare och deras upplevelse av rättssystemets krav påverkar när en tvångsvårds-

process initieras. Detta innebär att även om den moraliska övertygelsen kan baseras på s.k. "sociala" bevis, så måste dessa vara tillräckligt omfattande eller kombineras med rättsliga bevis för att tvångsvårdprocessen skall starta. Generellt förknippade socialsekreterarna beteendefallen med en tillgång till rättsliga bevis, medan miljöfallen ofta uppfattades beroende av en social bevisföring.

Osäkerhet kan betraktas som ett organisatoriskt hot och ett rationellt organisatoriskt mål är därför att i möjligaste mån sträva efter förutsägbarhet och säkerhet (Thompson 1971, se även Mouzelis 1975, sid. 129). Detta kan i viss mån förklara socialsekreterarnas upptagenhet med att det skall finnas tillgängliga och tillräckliga "bevis" innan en tvångsvårdsprocess initieras. Arbetsledaren och arbetsgruppen har också en central roll i processen, då den moraliska övertygelsen oftast är något som vuxit fram i diskussioner med huvudsakligen arbetsledaren. Arbetsledaren kan också fungera som "ställföreträdande övertygelse" om socialsekreteraren själv har svårt att avgöra om tvångsvård är nödvändigt eller inte.

Den inre övertygelsen är baserad på en professionell säkerhet beträffande den egna bedömningen av vad som är bäst för barnet (se även Håkansson & Stavne 1983). Men det krävs också en upplevd säkerhet i relation till socialsekreterarnas tankar om vad som är rättssystemets beviskrav för att en tvångsvårdprocess skall initieras. Detta leder till att bevis kan "inväntas" som stöder den egna övertygelsen (se även Håkansson & Stavne 1983). Detta kan tolkas som att socialsekreterare är förhållandevis obenägna att omvärdera sina bedömningar, vilket tidigare konstaterats (Munro 1996, Sundell & Egelund 2001). Men det kan också ses som ett uttryck för socialsekreterarens bedömning om vad som är "barnets bästa". Sedan år 2003 också skall "barnets bästa" vara vägledande i beslut enligt LVU (prop. 2002/03:53, 1 § 5 st. LVU). Samtidigt är uttrycket "barnets bästa" problematiskt då det saknar precis innehåll varför begreppets betydelse förändras över tid och beroende på sammanhang. (Andersson & Hollander 1996, sid. 58, Banach 1998, Kurki-Suonio 2000, Hollander 2001, Lindgren 2006, sid. 50-56). I det avseendet blir denna bedömning starkt knuten till socialsekreterarens subjektiva bedömning. I det avseendet vill jag påstå att socialsekreterarnas tankar om vad som är i enlighet med "barnets bästa" delvis avgör om en tvångsvårdprocess startar eller inte. Samtidigt måste detta kombineras med en känsla av tillräcklig bevisföring, vilket också tyder på att bedömningen anpassas till rättssystemets krav. I det avseendet startar tvångsvårdprocessen både till följd av subjektiva bedöm-

ningar om "barnets bästa", men samtidigt finns i processen uttryck för en "juridifiering" där det som avgör när tvångsvårdprocessen startar också är socialsekreterarens tankar om rättssystemets krav.

Intervjuerna gav också exempel på att tvångsvård avseende normbrytande ungdomar ofta uppfattas som lättare att bevisa än miljöfallen, även om "socialt nedbrytande beteende" kunde vålla problem (jfr Schlytter 1999). Orsaken till att bevisbördan avseende normbrytande ungdomar uppfattades som enklare förklarades med att problemen ofta var tydliga och synliga för omvärlden, och att problematiken kunde accelerera snabbt. Dessutom samtyckte föräldrarna oftast till tvångsvården och även andra myndigheter samarbetade och bidrog med information.

Socialsekreterare arbetar i vad som kan kallas för människobehandlande organisationer och har ett relationellt maktövertag i relation till sina klienter (Hasenfeld 1983, 1992). Detta relationella maktövertag används för att i utredningsprocessen motivera klienterna och i synnerhet föräldrar att ta emot frivilliga insatser.

Fokusgruppsintervjuerna med socialsekreterarna ger också uttryck för att de betraktar arbetet som någonting som endast andra yrkesverksamma socialsekreterare kan förstå, då de upplever att de får liten förståelse från omgivningen, i synnerhet medier. De uttryckte också att samarbetspartners kunde bidra med otillräcklig eller diffus information avseende föräldrars problematik, vilket kunde vara en försvårande omständighet i miljöfallen. Respekten för det svåra arbete de själva och kollegerna utför är omfattande, liksom för tvångsvård som ingrepp.

10. Socialsekreterarna och den rättsliga kontexten

I detta kapitel fokuserar jag på de överväganden och bedömningar som följer efter det att socialtjänsten väl har beslutat sig för att ansöka om tvångsvård för ett barn. Frågor som belyses i detta kapitel är hur socialsekreterarna anser att de skriftligt argumenterar i LVU-utredningar, och hur argumentationen i LVU-utredningar skiljer sig från skriftliga utredningar avseende t.ex. frivillig vård eller fortsatt LVU-vård. Kapitlet belyser hur socialsekreterarna uppger att de förhåller sig till och hanterar upplevda motstridiga krav i relation till klient respektive rättssystem, samt vilka föreställningar som socialsekreterarna har om länsrätten som beslutande instans. Kapitlet avslutas med en sammanfattning.

Skuldfördelning mellan barn och föräldrar

När socialsekreterarna har bestämt sig för att de vill ansöka om tvångsvård, så ansvarar de också för kategoriseringen av ärenden i miljöfall och/eller beteendefall. De måste i LVU-utredningen ta ställning till om problemen huvudsakligen handlar om den unges normbrytande beteende eller brister i hemmiljön, eller både och. I samtliga fokusgrupper framkom att socialsekreterarna ansåg att normbrytande ungdomar ofta haft svårigheter i hemmiljön, och att normbrytande beteende generellt betraktas som en problematik ungdomen har utvecklat på grund av brister i hemmiljön.

3: Ibland tycker jag att vi har blivit bättre på att... alltså, eget beteende, det har de ju utvecklat. Jag kan känna att man även diskuterar att hemmiljön som sådan påverkar deras eget beteende. 2: Jo, jo. Självklart. 3: Vi har blivit bättre på att diskutera det, tycker jag i alla fall. 1: Vilket är vad, ja. (F:1)

Samtidigt behöver dessa problem i hemmiljön inte vara så allvarliga att tvångsvård enligt 2 § LVU är tillämpligt eller föreslås. I fokusgruppsintervjuerna framkom att denna kategorisering till stor del styrs av hur organisationen betraktar ansvarsfördelningen mellan ungdomar och föräldrar, och huruvida familjen betraktas som ett interaktivt system eller inte. Detta

innebär att det finns kulturella skillnader mellan kommuner beträffande huruvida normbrytande ungdomar enbart karaktäriseras som just detta, eller om de också anses ha sådana brister i hemmiljön att ansökan om tvångsvård bör avse både 2 och 3 §§ LVU, det jag valt att kalla för kombinationsansökningar.

I stad A och C uppgav socialsekreterarna att de ofta ansökte om tvångsvård utifrån både 2 och 3 §§ LVU beträffande normbrytande ungdomar. Detta var en medveten strategi för att fördela ansvar och skuld mellan föräldrar och ungdomar och ett sätt att undvika att ungdomar blir "syndabocker" för familjens problem.

9: Ja, det är inte rätt mot barnet, att det ensamt ska bära sina problem.

L: Nej. 9: Många barn har burit så mycket skuld av hela familjens svårigheter ändå. Och det är inte samhällets barn, det är föräldrarnas. Sen finns det beteenden som är den unges egna. Men det är undantagsfall.

L: Så du menar att föräldrarna alltid har ett ansvar för att det har kunnat bli på det viset? Grupp: Mm. L: Ja, ni nickar här ja. 10: Ja det är så vanligt, många föräldrar säger, "ja, men Kalle har DAMP". Okej. Ja,

men du då, som mamma och pappa, vad gör du? Det är precis som om det frigör dem från ansvar. Tvärtom, har de kanske ännu mer ansvar.

13: Sen är det inte alla gånger det går igenom i länsrätten, just på paragraf två på ungdomar. Men man ansöker väl oftast på bägge två. (F:3)

Bilden av den normbrytande ungdomen som "symptombärare" var därmed tydlig i fokusgruppsintervjuerna, vilket i två städer medförde att socialsekreterarna oftast ansökte om både 2 och 3 §§ LVU i samband med att en ansökan om 3 § LVU var aktuell. Föräldrarnas uttryckta samtycke till vården av ungdomen i fråga kunde i vissa fall till och med underordnas vikten av en kombinationsansökans "skuldfördelande" effekt.

12: Jag hade ett föräldrapar som samtyckte till både tvåan och trean, som lade sig platt och tillstod att de hade inte räckt till. De hade inte fixat situationen. Och domaren frågade en andra gång, "Är det verkligen så att" ... "Ja, så är det" (sade föräldrarna, min anm.). Och det var ganska rörande, men de här föräldrarna har vi med oss, vi arbetar med föräldrarna och har gjort det från början. Och där de beklagar att de inte räcker till, men att de faktiskt inte gör det. (F:3)

Intervjuerna tyder på att när socialsekreterare väl beslutat sig för att en ansökan om tvångsvård skall göras avseende normbrytande beteende, kan

en ansökan om "brister i hemmiljön" bifogas för att den unge inte ensam skall lastas för problemsituationen. Socialsekreterarnas beskrivningar av dessa kombinationsansökningar tyder på att kombinationsansökningar bör betraktas som en skuldfördelande strategi, snarare än som ett resultat av socialsekreterarens moraliska övertygelse om att förutsättningarna för tvångsvård utifrån brister i hemmiljön verkligen är uppfyllda. Den moraliska övertygelsen handlar snarare om att det bästa för barnet är om skulden för tvångsvårdens nödvändighet delas med föräldrarna.

Socialsekreterarnas benägenhet att använda sig av kombinationsansökningar beträffande normbrytande ungdomar kan inte heller kopplas till deras erfarenhet av länsrättens beslut, då många socialsekreterare hade uppfattningen att ansökan beträffande 2 § LVU inte alltid, eller rentav sällan, fick bifall i länsrätten. Detta tyder på att vårdansökan avseende 2 § LVU inte behöver vara förenat med en känsla av att ha tillgängliga bevis i kombinationsfallen. Här är det framförallt ansökan om vård enligt 3 § LVU som medför en tvångsvårdsprocess även enligt 2 § LVU, och "bevisen" grundar sig framför allt på det normbrytande beteendet som ett symptom på brister i hemmiljön. Fenomenet kan liknas vid en "ketchup-effekt", i det avseendet att när socialtjänsten väl beslutat sig för att ansöka om vård enligt 3 § LVU, kan de lika gärna ansöka om även 2 § LVU.

Det är dock viktigt att betona att Socialstyrelsen rekommenderar att kombinationsansökningar övervägs i beteendefall. Socialstyrelsen har i sina rekommendationer uttryckt att socialnämnden bör överväga även 2 § LVU i beteendefallen "*.../ socialnämnden noga bör överväga om inte även miljöindikationen bör ligga till grund för en ansökan om vård med stöd av LVU i de fall förutsättningarna för vård enligt 3 § LVU föreligger. Detta gäller främst ungdomar i de nedre tonåren*" (SOSFS 1997:15, kap 5. sid. 1). Det angreppssätt som används i stad A och C har därmed uttalat stöd i Socialstyrelsens rekommendationer. Samtidigt skall samtycke som regel respekteras, undantag från detta kan t.ex. ske om samtycket inte bedöms vara trovärdigt eller endast avser en begränsad del av vårdplanen (SOSFS 1997:15, kap.5).

Kombinationsansökningar och sättet som socialsekreterarna resonerar på är därmed inte "fel", utan snarare intressant, eftersom det innebär att socialsekreterarna i vissa fall faktiskt använder sitt handlingsutrymme och möjligheten att ansöka om tvångsvård i "behandlande" och skuldfördelande syften beträffande normbrytande ungdomar och deras föräldrar.

Men samtidigt som skuldfördelningen mellan barn och föräldrar ansågs som viktig, och bevisföringen i sig inte var avgörande för ansökan, var en kombinationsansökan någonting som ändå kunde behöva vägas emot en riskbedömning i förhållande till föräldrarnas fortsatta samarbetsvilja.

18: Sen kan det vara så att i och med att man vet att det kan vara svårt att få igenom på tvåan, så får man väga, okej, vad är viktigast? Att faktiskt få igenom det även på tvåan, eller att fortfarande ha ett någorlunda gott samarbete även med föräldrarna? (F:5)

Socialekreterarna framhöll dock att föräldrarna till normbrytande ungdomar oftast samtyckte till den föreslagna vården som sådan, varmed det som regel fanns ett samarbete med föräldrarna. I detta avseende kunde en kombinationsansökan innebära en risk att detta samarbete förändrades, eftersom föräldrarna kunde bli kränkta av att anses ha skapat en bristfällig hemmiljö.

Hasenfeld (1992, sid. 263-273) framhåller att anställda i människobehandlande organisationer som regel försöker minska arbetets osäkerhet genom att kontrollera klienten och minska risker. Maktbalansen mellan anställd och klient beror bl.a. på i vilken utsträckning respektive part är beroende av resurser den andra parten kan tillhandahålla (ibid. sid. 263-264). Det är rimligt att anta att hjälpsökande föräldrar som anser sig ha förlorat kontrollen över sitt barns destruktivitet upplever sig som beroende av socialtjänstens resurser. I det avseendet kan man tolka socialekreterarnas benägenhet för kombinationsansökningar som ett resultat av det ojämlika maktförhållande som råder mellan socialekreterarna och föräldrarna, eftersom föräldrarna står i beroendeställning till socialtjänsten, vilket innebär ett relationellt maktövertag som socialekreteraren kan utnyttja med förhållandevis liten risk att förlora kontrollen över ärendet.

I stad B ingår två skilda organisationer i de två fokusgruppsintervjuerna, och ingen av dessa hade någon liknande organisatorisk "policy" eller "samstämmighet" avseende kombinationsansökningar som återfanns i stad A och C. Vissa socialekreterare lyfte visserligen fram liknande argument om skuldfördelning mellan ungdomar och deras föräldrar, andra framhöll att ungdomens ålder kunde vara vägledande för huruvida en kombinationsansökan gjordes eller inte.

3: Jag tycker det är gränsfall hur gamla de är. Är de sexton, sjutton år, då tycker jag man kan prata om att de får ta och titta på sitt beteende. (F:1)

Samtycket verkade också vara av en avgörande betydelse på ett annat sätt i stad B, än i stad A och C, huruvida en kombinationsansökning ansågs vara möjlig eller inte.

1: Om föräldrarna ansöker jättemycket och vill ha all hjälp i världen, så kan man ju inte omhänderta dem (barnen, min anm.) på miljön. (F:1)

Citatet ovan tyder på att samtycke till hjälp kunde ges en mer avgörande betydelse, än den skuldfördelande effekt en kombinationsansökan kunde ha. I många avseende hade socialsekreterarna i stad B varierande uppfattning om när en kombinationsansökan var lämplig, och det verkade saknas ett för arbetsgruppen gemensamt förhållningssätt i denna fråga. En möjlig förklaring till dessa skillnader är att socialsekreterarna i stad A och C arbetar med BBIC som modell, där familjen ses som en enhet som påverkar varandra (se Socialstyrelsen 2006a). Resultaten kan också tolkas som att socialt arbete inom ramen för specifika modeller minskar socialsekreterarnas handlingsutrymme, och styr in bedömningarna i ett kollektivt sätt att tänka kring olika problem, på gott och ont.

Fokusgruppsintervjuerna med socialsekreterarna tyder dock på att huruvida en kombinationsansökan görs eller inte, har mindre att göra med vårdplanens genomförbarhet och en övertygelse om att förutsättningarna enligt 2 § LVU verkligen är uppfyllda och bevisbara, än med hur socialsekreterarna och organisationen ser på betydelsen av skuld och ansvarsfördelning mellan föräldrar och ungdomar. Ungdomens ålder kan också vara vägledande i ett sådant beslut. LVU-lagstiftningen och samtyckets betydelse tolkas därmed olika beroende på om relationen mellan socialsekreterare och förälder står i fokus (samarbete) eller synen på vad som är betydelsefullt i relationen mellan förälder och barn (skuldfördelning). Båda angreppssätten, att betona samtyckets betydelse eller att lyfta fram kopplingen mellan brister i hemmiljön och normbrytande beteende hos unga, kan motiveras med lagens och rekommendationernas nuvarande utformning.

En kluven bild av den rättsliga prövningen

Samtliga socialsekreterare ansåg att den rättsliga prövningen var positiv, då den bidrog till någon form av rättssäkerhet för klienten. Men känslorna inför länsrätten var också ambivalenta, då de flesta socialsekreterare hade både positiva och negativa erfarenheter och bilder av den dömande instan-

sen. De bilder av länsrätten som presenterades kan sammanfattas som å ena sidan en "legitimerande beslutsfattare och skuldfördelare" och å andra sidan en "okunnig och godtycklig patriark". Den i grunden positiva bilden av en "legitimerande beslutsfattare och skuldfördelare" handlar om nödvändigheten att få beslutet legitimerat i enlighet med rådande lagstiftning och samhällsnormer. Den rättsliga prövningen innebär att beslutet uppfattas som rättssäkert och rättvist.

12: Jag tycker det är bra. Jag tycker det är en trygghet både för oss inom socialtjänsten och för dem vi arbetar med. Att det ändå finns någon som stämmer av det vi gör i lagar och annat. (F:3)

King och Trowell (1992) menar att rättssystemet som regel har en hög legitimitet i samhället, vilket innebär att beslut som fattas där betraktas som uttryck för rättssäkerhet och rättvisa, trots att systemet har begränsade möjligheter att tillgodose barns behov av skydd. Ett rättsligt beslut som överensstämmer med socialtjänstens bedömning kan indirekt fungera som en *förstärkning av socialtjänstens legitimitet*, eftersom en rättsinstans då ansett att socialtjänstens bedömning överensstämmer med lagstiftningen. Men den rättsliga prövningen innebär också en annan fördel för socialsekreterarna, då rättsprocessen har en *ansvarsfördelande funktion*, vilket kan underlätta den fortsatta kontakten med klienten.

6: Det ger ju en möjlighet för att arbeta vidare. Att det är en nämnd eller rätt som har dömt så. 7: Man kan alltid hänvisa till det. 6: "Nu är det inte jag som har fattat beslutet utan det har de gjort i länsrätten". (F:2)

Genom att socialtjänsten inte framstår som ensam ansvarig för beslutet så kan eventuell aggressivitet från klienter hanteras genom att en del av skulden för beslutet läggs på länsrätten som beslutande instans. Eftersom socialtjänsten formellt inte har fattat beslutet om tvångsvård utan bara ansökt om sådan vård hos länsrätten, kan de också hänvisa till länsrätten som beslutande instans, vilket kan underlätta den fortsatta relationen till klienten. Med tanke på den osäkerhet som omger en tvångsvårdsprocess, och socialsekreterarnas skepsis kring vårdens effekter, kan känslan av att dela beslutet om tvångsvården med en annan myndighet bidra till att förstå socialsekreterarnas positiva bild av länsrätten som beslutande instans. Rättsprocessen kunde underlätta det fortsatta arbetet för såväl socialtjänsten som organisation (legitimitet) som för den enskilde socialsekreteraren

(klientrelation). Detta gäller dock *enbart* om länsrätten dömer i enlighet med socialtjänstens förslag. Klienternas rättssäkerhet framställdes också som ett argument för att en rättslig process betraktades som positiv. Rättsprocessen har också en positiv betydelse för klienterna då det faktiskt bidrar till en viss insyn och granskning som kanske saknas i ärenden enligt SoL (se Mattsson 2006).

Samtidigt fanns det en motsatt bild där länsrätten beskrevs mer som en "godtycklig och okunnig patriark". Godtyckligheten handlade om att många socialsekreterare uppfattade att kraven på bevisföring var svår att leva upp till. Godtyckligheten handlade också om att socialsekreterarna upplevde att det var svårt att förutse länsrättens beslut, eftersom det kunde skifta beroende på vilka personer som ingick i den dömande länsrätten. Personerna i rättssystemet ansågs också vara okunniga. Några socialsekreterare uttryckte att den rättsliga bevisföringen var särskilt svår att leva upp till avseende brister i hemmiljön.

7: Sedan tycker jag alltid att miljöfallen är svårare i en länsrätt för att... Ibland när man sitter där, kan det kännas som att man ska skipa någon rättvisa i något brottmål. Att man ska *styrka* de här bristerna. Brister som man kanske inte riktigt kan sätta ord på. Som man ser, de är tydliga, de syns, men de är *svåra*. De är svårare att styrka i en *länsrätt*. (F:2)

Socialsekreterarna var medvetna om att rättssystemet har en annan utgångspunkt för tolkning varmed bevis värderas på ett annat sätt än inom socialtjänsten (se King & Trowell 1992). De försökte därför anpassa sina skriftliga LVU-utredningar efter det som de uppfattade var i enlighet med rättslig bevisföring. Samtidigt ansåg många socialsekreterare att länsrättens bristande kunskaper om social barnavård och i synnerhet om yngre barns behov var ett dilemma, och ett flertal socialsekreterare uppgav att de önskade att de som arbetade i länsrätten hade mer kunskap om barnavård och sociala frågor.

15: Jag tycker att man skulle ha ett visst antal domare som får mer utbildning kring barns behov och de bitarna vi arbetar med för att kunna ha mer kompetens i de bitarna. 14: Ja. 15: Det har jag tyckt *länge*, och det kommer jag att tycka *lång* tid framöver. (F:4)

Den okunskap som många socialsekreterare anser existerar inom rättsväsendet beträffande barn och unga, kan också bidra till att förstå socialsekreterarnas upptagenhet kring det som kallas för så kallad rättslig bevisföring.

ring (Dingwall et al. 1983), och att rättsliga bevis inväntas innan en ansökan om tvångsvård initieras. Socialsekreterarna anpassar sig delvis efter det de uppfattar som rättssystemets beviskrav, snarare än att förlita sig på den egna yrkeskompetensens terminologi och s.k. "social" bevisföring som länsrätten möjligtvis inte förstår eller misstolkar.

Länsrätten beskrevs också som godtyckligt och personberoende, eftersom vissa nämndemän, domare eller ombud anses ha en bättre barnavårdskompetens än andra.

18: Jag tycker också att det är jättebra att det sker en rättslig prövning, så som det är. Sen kan man ibland fråga sig, de där tillställningarna, själva förhandlingarna. Ibland blir det bara ett spel för galleriet. Ibland blir det hemska tillställningar som barnen far *illa* av. 19: Det beror mycket på vad det är för ordförande i rätten. 18: Ja, och vad det är för ärende. Och ombuden, framför allt. /---/19: Det borde finnas bättre kompetens om barn och deras utveckling hos rätten. (F:5)

Den bristande barnavårdskompetensen lyftes fram som ett fenomen som i längden riskerar att underminera klienternas rättssäkerhet, då nämndemän och domare inte alltid förstår hur barn tänker eller resonerar, utan förhåller sig till konkreta uttalanden och manifesta bevis. Det fanns också socialsekreterare som var missnöjda med de juridiska ombudens insats, och gav exempel på ombud som inte hunnit träffa klienter innan den muntliga förhandlingen. Denna brist har också konstaterats i Jacobssons studie (2006a). Uppfattningen om länsrätten som okunnig kan också tolkas som ett uttryck för det upplevda stigma som socialsekreterarna känner inför omvärlden (Pithouse 1998).

Socialsekreterares upplevelse av länsrätten som godtycklig, innebär att de inte känner att de kan förutse länsrättens beslut. Även om den generella bilden var att ansökan om tvångsvård ofta "går igenom" i länsrätten, så gavs i intervjuerna också exempel på situationer där länsrätten fattat ett avvikande beslut.

7: Jag har gått till länsrätten *övertygad* om att det här håller utan tvekan. Och gått därifrån, och vi har haft sällskap med barnet hem ungefär. Släppts fri. L: Mm. Delar ni andra den uppfattningen? 8: Jo. Ja. 6: Nej, jag har aldrig varit med om något som inte har gått igenom. (F:2)

Lipsky (1980) menar att en del av gränsrotsbyråkraternas dilemma är att de inte kan kontrollera serviceutfallet då de inte styr över hela vårdkedjan. I

tvångsvårdprocessen styr de inte heller över hela beslutsprocessen, varmed de också riskerar att förlora kontrollen över ärendet om länsrätten har en avvikande mening. Detta innebär att socialsekreterarna betraktar en ansökan om LVU som *en risk*, som i värsta fall kan innebära en total kontrollförlust av ärendet. En ansökan om LVU är alltid förenat med en känsla av osäkerhet i relation till länsrättens beslut, eftersom socialsekreterarna inte med säkerhet kan förutse länsrättens beslut. Becket et al. (2007) har också visat att socialsekreterare kan uppfatta domstolsprocessens avgörande beslut som både negativt och som befriande, även om de helst undviker en rättsprocess på grund av osäkerhet kring bevisföringen.

Pithouse (1998) studie tyder också på att socialsekreterare har en negativ inställning till vissa samarbetspartners och nämner som exempel polis, läkare och domstol (sid. 26, samt 76). Dessa yrken karaktäriseras alla av att de traditionellt innehas av män, även om en viss förändring skett de senaste åren. I detta sammanhang är det därför rimligt att nämna att det sociala barnavårdsarbetet fortfarande domineras av kvinnor, och betraktas som en semiprofession med låg status i samhället (se t.ex. Marklund et al. 1984, Halskov & Egelund 1986, Egelund 1997, Nordlander 2006). Nitton av de tjugo intervjupersonerna i fokusgrupperna var också kvinnor. Detta innebär att det inte bara är två olika professioner med olika institutionella logiker och utgångspunkter för beslut som samverkar beträffande beslutet om tvångsvård, utan tvångsvårdsbeslutet kan också betraktas som ett möte mellan ett kvinnligt och (traditionellt) manligt yrkesområde.

Trots att Jacobsson (2004, 2006a) konstaterat att länsrätten förhållandevis ofta accepterar en terapeutisk logik i tvångsvårdsmål, finns hos socialsekreterarna en misstro mot länsrättens kunskap. Den generella misstron mot länsrätten kan tolkas som att kvinnliga socialsekreterare möjligen anser sig representera en form av "maternal thinking" eller "social mothering", (Elshtain 1981, Ruddick 1989), vilket de anser bättre kan tillgodose barns välfärd än rättslig rättvisa (se King & Piper 1995) som möjligtvis förknippas med mer traditionellt patriarkala värderingar.

Skriftlig argumentation i LVU-utredningar

LVU-utredningens legitimerande funktion

Flera forskare har konstaterat att socialtjänstens LVU-utredningar ofta har karaktären av tillrättalagd bevisföring där negativa beskrivningar om familjerna dominerar (se t.ex. Hollander 1985, Claezon 1987, Egelund 1997, Friis 2003, Hydén 1991, 1995, Backe-Hansen 2001). Detta är något som socialsekreterarna själva är medvetna om, och det framgick att LVU-utredningar får ett annat utseende än SoL-utredningar.

9: Men där är ändå en skillnad i utredningar. För utredningar som *inte* leder till LVU-vård, där strävar jag mer efter att balansera friskfaktorer och riskfaktorer. För att på det sättet motivera familjen till att ta emot hjälp och få mer skjuts i att visa på vad som fungerar. Det inslaget finns inte med på det sättet i en ansökan om LVU-vård. (F:3)

Socialsekreterarna gav själva uttryck för att det i viss mån handlade om tillrättalagd bevisföring när en LVU-utredning formulerades. Flera socialsekreterare uppgav att det huvudsakliga syftet med LVU-utredningen var att övertyga länsrätten om att tvångsvård var ett lämpligt beslut.

L: Vad är målet med utredningen? Om jag ställer en sådan fråga, förstår ni vad jag menar då? 6: Att vinna i länsrätten! 7: Ja, precis. 6: Nej. 7: Jo, ja. Nej, men det är det ju egentligen. Det är ju att få LVU att hålla sig igenom förhandlingen. Visst är det väl så? Grupp: Mm. 8: Jo. 7: Annars hade vi inte ens, vi går inte och söker för att vi tycker att det är kul att kolla, om vi bara vill testa. (F:2)

Mathiesen (1989b, sid. 32-36) menar att juridiken kan betraktas som ett specifikt disciplineringsfenomen, på grund av att juridiken präglas av ett maktspråk som kan ha en förtryckande inverkan på andra människor. Mathiesen menar att detta kan leda till en rädsla att tala emot systemet och hamna utanför, eller också i en anpassning till juridikens språk. Socialsekreterarna uppgav att LVU-utredningarna blev problemfokuserade, eftersom detta enligt deras uppfattning var vad som krävdes för att länsrätten skulle fatta ett beslut om tvångsvård. I det avseendet anpassas den skriftliga utredningen till den rättsliga prövningen och det sker en form av "juridifiering". Länsrätten uppfattas därmed som en motpart som skall övertygas, snarare än en instans som sakligt prövar grunderna för LVU.

I SoL-utredningar kan socialsekreterarna i större utsträckning värna om den terapeutiska relationen till klienterna, varmed negativa förhållanden inte behöver lyftas fram lika kraftfullt som i LVU-utredningar.

20: Har man en familj som har gått med på någon frivillig insats så finns det ingen anledning att vara så skarp som man måste vara i en LVU-utredning, utan då vill man ju ha ett fortsatt gott samarbete. (F:5)

Det centrala målet med LVU-utredningen beskrevs därmed som att argumentera på ett "vinnande sätt" i relation till länsrätten. Med tanke på den höga förekomsten av omedelbara omhändertaganden kan en "seger i länsrätten" också vara extra viktig för att legitimera redan fattade beslut (se t.ex. Hydén 1991).

Uppfattningen om länsrätten som okunnig och oberäknelig, innebär dock att socialsekreterarna upplever att de i LVU-utredningarna måste översätta en social verklighet till en rättslig verklighet och ett juridiskt språk i enlighet med vad de uppfattar som "rättslig bevisföring". Men de måste också översätta "barnavårdskunskap" till en vardaglig terminologi som kan förstås av "lekmän". Till sin hjälp uppgav socialsekreterarna också att de använde lagtext eller formuleringar som återfanns i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 1997:15). Ett fåtal socialsekreterare uppgav att de vid enstaka tillfällen använt sig av forskning för att argumentera för tvångsvård och hade positiva erfarenheter av det. De flesta verkade dock skeptiska till att hänvisa till forskning, vilket gavs olika skäl. Någon menade att forskning och teori fanns "inbakat" i deras kunskapsbas, två var kritiska till forskningens användbarhet på individuella fall. Samtidigt betonade de att LVU-utredningarna skulle vara objektiva och sakliga och att inga värderingar skulle förekomma i den löpande utredningstexten, utan enbart i den slutliga bedömningen. I många avseenden beskrev de därmed att de i den skriftliga argumentationen eftersträvar både en rättslig logik (se Jacobsson 2006a), och att de anpassar argumentationen efter vad som uppfattas som rättsliga krav. Detta innebär en paradox, eftersom den anpassade bevisföringen i sig kan sägas strida mot kraven på objektivitet och saklighet, som är förknippade med en rättslig logik.

LVU-utredningens kontrollerande funktion

Förutsättningarna för en LVU-utredning är att socialsekreteraren har misslyckats med att motivera föräldrar eller deras barn till frivilliga vårdinsatser. För att kunna genomföra den vård socialsekreteraren anser nödvändig krävs att hon lyckas övertyga länsrätten om att tvångsvård är ett nödvändigt beslut. Men socialsekreterarna uttryckte samtidigt att detta måste göras med försiktighet, så att klienterna inte kränks.

7: Jag menar, man ska skriva på ett sätt så att man inte kränker någon. Samtidigt skall det vara tyngd i det man skriver. Det kan jag tycka är svårt. (F:2)

Mötet med rättssystemet synliggör också den "buffertroll" socialsekreterare har, där motstridiga intressen mellan olika aktörer skall hanteras (Göransson et al. 1983). Samtidigt som länsrätten skall övertygas om tvångsvårdens nödvändighet, så vill socialsekreterarna undvika att kränka barn eller föräldrar. En del påtalar också att LVU-utredningen också skall kunna förstås av klienterna, vilket innebär att språket inte får bli för juridiskt eller högravande. Det finns således en upplevelse av motstridiga krav att vara tvungen att "skriva ner" personer för att få länsrättens gehör, men samtidigt en ambition att inte skriva förtryckande. Därmed krävs en anpassning både till det juridiska språket, samtidigt som vissa socialsekreterare betona att det var viktigt att även klienterna förstod det som skrevs i LVU-utredningen.

En optimal LVU-utredning är därmed något som "håller i länsrätten", men också en produkt som gör problematiken mer begriplig för klienter. Ett flertal socialsekreterare framhöll att ett sätt att undvika att kränka klienter var att "varva" positiva och negativa omdömen om klienten, och på så vis delvis också lyfta fram resurser.

7: Man kan ju varva det på något sätt. Det tycker jag är det bästa. Man kanske skriver en mening som innehåller positiva saker om föräldern.
6: Ja. 7: Sedan kan man ösa på lite i nästa mening. (F:2)

Att på detta sätt växelvis lyfta fram både positiva och negativa aspekter i en LVU-utredning kan betraktas som ett sätt för socialsekreterare att balansera mellan att undvika kränkning, samtidigt som länsrätten skall övertygas om att tvångsvård är en adekvat lösning. Även om länsrättens beslut om tvångsvård är nödvändigt för att legitimera socialtjänstens bedömning, så måste socialsekreterarna i de flesta fall ha en fortsatt relation till klienterna.

Ambitionen att undvika kränkning har därmed en etisk dimension, men också en praktisk betydelse för socialsekreterarnas fortsatta arbete.

1: Man säger det också lite nyanserat. Man kan ju skriva: "Mamma är bra på detta och detta, men hon klarar inte av det här och det här." 2: Ja, precis. 1: Man skriver inte bara taskiga saker. 3: Nej, nej. Nej. 1: Man försöker ge en nyanserad bild. 2: Det optimala är att fortsätta ha föräldrar med sig, så man behöver inte *kränka* dem. Men samtidigt kan man dra fram de fakta som man *står för*. Så här ser jag det, och det är därför jag föreslås LVU. /---/3: Att man visar på det som är gott, men det är inte gott nog. L: Okej. 5: Jag försöker att inledningsvis beskriva någonting: "*Bl.a. bl.a. engagerad mamma, men...*" Bara inledningsvis, men någonting positivt så man inte... Man måste ju ha med sig dem och jobba med dem i framtiden också. (F:1)

Benägenheten att i viss mån varva positiva och negativa beskrivningar i LVU-utredningar kan också tolkas som att socialsekreterare faktiskt tagit till sig av de senaste årens kritik mot utredningars ensidiga problembeskrivning. Samtidigt beskrivs detta av socialsekreterarna själva som en medveten och aktiv, dold maktstrategi, för att behålla kontrollen över ärendet genom relationen, om nu ansökan om tvångsvård skulle avslås av länsrätten. Att upprätthålla en rimlig balans mellan negativa och positiva beskrivningar blir ett sätt att påverka klienternas fortsatta samarbetsvilja, för att därigenom öka möjligheterna till fortsatt insyn i barnets situation. Även om klienterna har motsatt sig vården, så förutsätts de framtida konflikterna mellan socialsekreterare och klienter att minska och möjligheterna för ett någorlunda gott samarbete att öka, om klienterna inte skrivs ner allt för mycket. "Varvandets logik" kan därför betraktas som ett fenomen som har en klientkontrollerande funktion, och som tar sin utgångspunkt i socialsekreterarnas rädsla att förlora insynen i barnets situation om länsrätten skulle avslå ansökan om tvångsvård.

I föregående kapitel lyfte jag fram att socialsekreterare ofta upplever att de bör invänta tillräckliga bevis innan en ansökan om tvångsvård initieras. Att bedöma de tillgängliga bevisen är därmed en del i den riskbedömning som socialsekreterare gör innan en ansökan om tvångsvård initieras, och som både grundar sig på en bedömning om bevisen räcker för att övertyga länsrätten och på en bedömning av familjens eventuella samarbetsvilja. Risken att tappa kontrollen över familjerna i samband med en ansökan om tvångsvård lyfts fram av flera socialsekreterare.

5: Ofta har man ju vissa insatser inne och ibland så... Jag vet inte, går det inte igenom då, så kanske de stänger helt också, och då har man ingen insyn alls i den här familjen och tappar barnen. 3: Nej. L: Ja, okej. Det är en avvägning där menar du? 5: Ja 1: Om man känner att man inte har tillräcklig grund för ett LVU, och man känner att det finns en risk att de stänger dörren, då kanske man inte chansar på att söka. L: Man väntar? 5: Man väntar tills det blir riktig... 1: Så man helt säkert kan ta barnen. 5: Ja. (F:1)

Att invänta tillräckliga bevis är ett sätt för socialsekreterare att försöka kontrollera den osäkerhet som är förenad med länsrätten som beslutsfattare, och därigenom också de risker socialsekreterarna anser att barnet kan komma att utsättas för utan socialtjänstens insyn i familjen. Varvandets logik kan ses som ett uttryck för socialsekreterarna att försöka motivera och kontrollera klienterna till en någorlunda god samarbetsvilja, oavsett länsrättens beslut, för att öka möjligheten till att de åtminstone ska acceptera frivilliga insatser.

18: För det är också så i de ärendena, att drar man gränsen för tidigt och det inte går igenom, då står man där kanske. Då har föräldrarna, ungdomen, vänt socialförvaltningen ryggen. Och man har ingen möjlighet till insyn. Ingen möjlighet att ge dem hjälp och stöd, under kanske ganska lång tid framöver. För att det är ingenting nytt som är så pass allvarligt, mer allvarligt än det som man har ansökt på. (F:5)

Socialsekreterarna upplever därmed att de utsätter både sin egen professionella legitimitet och det enskilda barnet för en risk i samband med ansökan om tvångsvård, eftersom länsrättens beslut inte kan förutses. Om länsrätten avslår ansökan om tvångsvård är socialsekreterarna beroende av föräldrarnas samarbetsvilja och frivilliga insatser, för att kunna ha fortsatt insyn i barnets situation. Om föräldrarna nekar till frivilliga insatser finns alltid risken att familjen drar sig undan. Det kan då ta lång tid innan socialtjänsten kan agera igen, eftersom nya omständigheter eller information måste ha tillkommit för att en ny utredning skall kunna inledas.

Eftersom en LVU-utredning förutsätter att socialsekreteraren är moraliskt övertygad om att tvångsvård är i enlighet med barnets bästa, väcker en sådan kontrollförlust ångest, då barnet antas fortsätta fara illa utan att socialsekreteraren har några maktmedel att tillgå. För att socialsekreterarna skall kunna ha insyn och viss kontroll över ett barnavårdsärende, om länsrätten avslår ansökan om tvångsvård, krävs antingen föräldrarnas samar-

betsvilja, eller en pågående utredning. "Varvandet logik" kan ur detta perspektiv fungera som en strategi för att behålla en någorlunda god relation till framför allt föräldrarna, ifall länsrätten skulle göra en annan bedömning. Socialsekreterarna betraktar tvångsvårdsprocessen som riskabel eftersom beslutet överlämnas åt en annan myndighet som enligt socialsekreterarna saknar tillräcklig barnavårdskompetens. Att undvika tvångsvård kan därmed paradoxalt upplevas som ett säkrare sätt för socialsekreterare att behålla kontrollen över ett barnavårdsärende, och istället förvissa sig om föräldrars samarbetsvilja och fortsatt insyn, om bevisen betraktas som "svaga".

Socialsekreterarnas legitimerande och relationella intention

Socialsekreterarna beskriver delvis den skriftliga LVU-utredningen utifrån den diskurs som Holland (1999) kallar för "scientific observation" där objektivitet, distans till familjen och neutralitet betonas, och där beslutet framställs som någonting som är baserat på tillgängligt material. Denna diskurs var också något som brittiska socialsekreterare främst använde för att beskriva sitt arbete, och i synnerhet när de kommunicerade med andra myndigheter (ibid.). Å andra sidan beskriver socialsekreterarna i min studie till stor del tvångsvårdsprocessen framförallt utifrån den diskurs Holland (1999) kallar för "reflective evaluation", där reflektioner görs till den egna erfarenheten och en vilja att förstå och göra bedömningar under tiden (ibid.). Även de skriftliga utredningarna beskrivs utifrån ett sådant kvalitativt förhållningssätt, då det trots allt finns en viss närhet till och omtanke om familjen/klienterna, då dessa också beaktas och beskrivs som läsare och mottagare av LVU-utredningen. LVU-utredningarna kan därför ses som en kollision mellan två diskurser, en som är anpassad efter socialsekreterarnas föreställningar om rättssystemets krav, och en annan diskurs som kan betraktas som mer klientvänlig.

Socialsekreterarnas argumentation i LVU-utredningar kan förstås utifrån att deras bakomliggande intention är att beslutet skall legitimeras länsrätten (*legitimerande intention*), samtidigt som de vill värna om klientrelationen och undvika kontrollförlust av ärendet (*relationell intention*).

Enligt Hasenfeld (1992) försöker anställda i människobehandlande organisationer reducera arbetets osäkra villkor genom att kontrollera klienterna. I samband med att en ansökan om LVU görs kan detta ske antingen

genom en hög grad av det King och Trowell (1992) kallar för ”juridifiering”, där den klientvänliga diskursen ges en mer undanskymd roll och socialsekreteraren sätter sin tilltro till att länsrättens beslut kommer att överensstämma med socialtjänsten (*LVU-utredningens legitimerande funktion*). I detta avseende är det därmed i första hand länsrättens beslut som socialsekreterarna försöker kontrollera och påverka. Klienten kan som ett resultat av detta kontrolleras genom tvångsvård. En annan sätt är att ge den klientvänliga diskursen en mindre undanskymd roll, för att på så sätt minimera riskerna för kontrollförlust av ärendet om länsrätten inte skulle döma till tvångsvård (*LVU-utredningens kontrollerande funktion*). Detta kan göras genom *varvandets logik* och genom att socialsekreteraren använder sig av mer *sociala* och *relationella beskrivningar*, vilket gör att bedömningarna blir mer dolda och gömda i argumentationen, något som var vanligt förekommande i LVU-utredningarna avseende yngre barn (se kap. 8). Det är dock viktigt att också påtala att miljöfallen i sig innebär att LVU-utredningarna skall beskriva relationen mellan barn och föräldrar, och hur barnen påverkas av de brister i hemmiljön som anses föreligga. Relationella beskrivningar blir därmed ett nödvändigt inslag, vilket det inte behöver vara i LVU-utredningar avseende normbrytande ungdomar, där det är den unges destruktivitet som skall stå i fokus. Skillnaden mellan relationella beskrivningar och socialsekreterares relationella intention, är att den förstnämnda fokuserar på relationen mellan föräldrar och barn medan den sistnämnda handlar om socialsekreterares strävan att bevara en någorlunda god relation till klient (föräldrar). Socialsekreterarnas *relationella intention* är både *etisk* (undvika kränkning) och *strategisk* (kontroll), då den också syftar till att undvika kontrollförlust av ärendet om länsrätten inte dömer till tvångsvård (*LVU-utredningens kontrollerande funktion*).

Min studie och tidigare forskning har visat att socialsekreterarna är angelägna om att upprätta en samarbetsallians med föräldrarna, då deras samarbetsvilja är central för att kunna behålla kontrollen över ärendet och få insyn i barnets situation. Föräldrarnas samarbetsvilja betraktas också som någonting som underlättar den fortsatta vårdkedjan och därmed också barnets situation. Detta innebär att den klientvänliga diskursen också riktar sig mot föräldrarna i LVU-utredningarna genom det jag valt att kalla för ”varvandets logik”, där positiva och negativa omdömen varierar.

Även om de negativa omdömena dominerade i samtliga LVU-utredningar, så är det min uppfattning att dessa positiva omdömen inte saknar betydelse för de bilder som framkommer i LVU-utredningar avse-

ende beteendefall respektive miljöfall (se kap. 7). Socialsekreterarnas relationella intention kan t.ex. bidra till att förstå avsaknaden av "Den farliga föräldern" i LVU-utredningarna avseende brister i hemmiljön, tillsammans med problematikens art (otydliga problem). Några socialsekreterare uppgav också att andra myndigheter kan ha en relation att upprätthålla till föräldrar, vilket innebär att dessa myndigheter är mindre benägna att delge socialtjänsten tydlig information om föräldrars brister. Den *relationella intentionen* kan därför ses som någonting som handlar om professionellas relation till föräldrar. Den relationella intentionen förekommer därmed inte enbart mellan socialsekreterare och föräldrar, utan *sprider sig mellan myndigheter* och urvattnar information, så att föräldrars brister inte heller kan framställas lika kraftfullt som ungdomars normbrytande problematik i LVU-utredningar. Den relationella intentionen till föräldrar kan därmed också betraktas som någonting som begränsar möjligheterna att skydda yngre barn från brister i hemmiljön.

Behandlingsmakten

I två fokusgrupper lyfte socialsekreterare fram bedömningar och skriftliga utredningar beträffande omprövningar och övervägande av tvångsvård som situationer där de upplevde stort handlingsfrihet. Möjligheterna till maktutövning uppfattades här som stor eftersom dessa beslut sällan prövas av högre instans än socialnämnden.

18: Lagstiftningen ser ut så, att då ska det bara upp till vår nämnd. Och vi skriver lite hur det har gått och: ja, ja. Fortsätt ni, liksom. Det är lite märkligt ändå, att det inte sker någon uppföljning av länsrätten./---/20: Det är lite det jag menar. På något vis blir det så att, ja, ja, har man bara fått igenom det i länsrätten, då är det ganska lugnt. 18: Då är det vi som bestämmer.20: Ja, men lite så. Där borde vi nog tänka ännu mer på vårt ansvar i fortsättningen. 17:Jag har haft en tonåring som frågat: "Får jag överklaga omprövningen?" En enda. (F:5)

De begränsningar i handlingsutrymmet som socialsekreterarna upplevde innan en tvångsvårdprocess initierades vad gäller rättslig bevisföring och rättssystemets krav, förekommer inte när länsrätten har fattat ett beslut om LVU. Handlingsutrymmet beskrivs istället som en stor handlingsfrihet, en handlingsfrihet som socialsekreterarna är medvetna om och som de till och

med kan tycka är rättsosäker för klienten. Samtidigt är det en handlingsfrihet som aktivt kan utnyttjas för att behålla kontrollen över ärendet.

7: På den ungdomen som jag tänker på, han som bara är på en trea idag. Om de föräldrarna hade gått vidare och överklagat när vi gör våra omprövningar, så tror jag inte det hade hållit idag. För om man ska vara på en trea så skall det vara pågående, det ska vara kriminalitet och droger, någonting sådant. Och det är det inte i det här fallet. 8: Nej 7: Så ibland kan jag känna att de här ungdomarna, ibland är det bra med både en tvåa och en trea, för tvåan kan man ju hålla tills de blir arton. Men den här trean kan man bli tvingad att släppa. Sen vet man att man har dem igen inom loppet av ett halvår. Men jag skulle inte kunna styrka någon brottslighet på denna pojke idag. (F:2)

När ett beslut om tvångsvård har vunnit laga kraft, upplever socialsekreterarna att de har en stor handlingsfrihet att behålla vården och kontrollen över ärendet, eftersom klienter sällan kräver en juridisk prövning görs av länsrätten. Resultatet blir att omprövningar (3 § LVU) och övervägande (2 § LVU) av tvångsvård ofta endast granskas av socialnämnden, en instans som samtliga socialsekreterare i alla fokusgrupper ansåg lita på deras bedömning. I det avseendet kan man säga att socialsekreterarnas handlingsfrihet *ökar* efter att länsrätten fattat beslut om tvångsvård, och att socialsekreterares möjligheter att behålla tvångsvården därefter är omfattande, förutsatt att inte klienten kräver en rättslig prövning av beslutet.

Socialsekreterarnas tillit till socialnämndens beslut kan också förklara det faktum att en terapeutisk logik dominerar framställningen i omprövningarna, där vården ofta framställs som en möjlighet som i sig får motive- ra fortsatt vård (se kap. 8). Det var enbart avseende de ärenden som jag valt att kalla för "Behandlingsmotståndarna" som positiva omdömen inte dominerade framställningen, vilket tyder på att socialsekreterare i omprövningar fokuserar mer på vårdens goda sidor, än att genom "rättslig bevisföring" framhålla att den unge har ett fortsatt destruktivt beteende. I kapitel 8 diskuterade jag också att omprövningarna visade att det ställdes höga krav på normbrytande ungdomar för att tvångsvården skulle upphöra, vilket kan ses som ett uttryck för socialsekreterarnas omfattande handlingsfrihet att avgöra när vården skall upphöra.

Bristen på tilltro till placeringar utanför hemmet som "lösning" diskuterades i föregående kapitel. Denna bristande tilltro till de resurser socialtjänsten hade att tillgå, medförde också att en del socialsekreterare poäng-

terade att det egentligen var efter ett tvångsvårdsbeslutet som det riktiga arbetet började, eftersom målet oftast var att barnet skulle kunna flytta hem igen, eller att vården skulle kunna övergå i frivilliga former.

19: Första LVU jag gjorde, det var som att springa ett maraton. Och när länsrättsförhandlingen hade varit så: Ah! Jag kom i mål. Jag överlevde detta. Så. L: Ja. 19: Man tänker inte likadant idag. L: Nej. 19: Då blev det precis som ett vakuum efter LVU, så jag visste inte riktigt. Ja, men nu är det LVU och den är där, nu ska det vara så. 17: Nu efter tio års erfarenhet är det lättare att se, tycker jag. L: Ja. 17: Att det är nu jobbet börjar. Grupp: Mm. (F:5)

Socialsekreterarnas handlingsfrihet och behandlingsmakten är därmed omfattande efter att ett beslut om tvångsvård vunnit laga kraft. Samtidigt så betraktas tvångsvård inte som någon permanent lösning, i varje fall inte avseende normbrytande ungdomar.

12: Det är egentligen här arbetet börjar, när barnet placeras. Det är då det riktiga arbetet börjar. Man får lägga ner mycket krut på att nå föräldrarna. För ska man kunna flytta hem en unge med framgång, så måste vi ha nått föräldrarna. Och det är en positiv, spännande utmaning tycker jag, trots att det kanske hugger och tuggar i en jämt och ständigt. Att vara ihärdig och ligga på och ringa och vara trovärdig i det man säger, och vara tydlig. Och när man lyckas i det, då är det framgång. Ja. (F:3)

Ambitionen att undvika tvångsvård pågår enligt socialsekreterarna även efter att tvångsvården har påbörjats, med målet att barnet skall kunna flytta hem igen eller att vården skall kunna övergå i frivilliga former. Detta kan ses som ett uttryck för den relationsorienterade skolbildning som återfinns i svensk lagstiftning, där relationen mellan barn och deras föräldrar ges en väsentlig betydelse för barns välbefinnande.

Sinclair et al. (2005a) menar att placeringars tillfälliga karaktär kan förstås utifrån att ett åtskiljande av barn och föräldrar generellt betraktas som ett misslyckande, eftersom det anses bäst att barn bor kvar med sina biologiska föräldrar (sid. 233). Socialsekreterarna i min studie gav också på flertal sätt uttryck för att tvångsvård betraktades som ett misslyckande som först skulle undvikas, och sedan om möjligt avslutas eller övergå i frivilliga former. En socialsekreterare var dock starkt kritiskt till detta förhållningssätt.

19: Det framhölls väldigt starkt när jag gick på Sopis, att LVU, det gör man inte. Det ska man undvika till varje pris. Och det är klart att man ska undvika det till varje pris. Men man får inte undvika det så mycket att man undviker det på bekostnad av ungdomen. /---/ 19: Det var lynchstämning på vårt seminarium när vi hade gjort en prov- utredning, och vår grupp beslutade sig för att göra ett LVU. L: På Socialhögskolan? 19: Ja. Vi var den enda gruppen i hela kursen som ville göra ett LVU på vårt fall, som vi hade fått från socialförvaltningen. 17: Så var det inte när jag gick. 19: Det var hemskt. Vi blev *så* utskälda. Så fruktansvärt utskälda för att vi hade tagit det steget. 17: Oj. Nej, så var det inte när jag gick. 19: Nej, men jag tror att det förändras över tid. (F:5)

Citatet ovan tyder på att det finns en övergripande samhällsmoral där tvångsvård framställs som någonting som är förenat med en form av maktutövning som skall undvikas, snarare än någonting som också kan skydda barn. Även om socialsekreterarna uttrycker att de strävar efter att avsluta pågående tvångsvård, tyder det empiriska aktmaterialet från aktstudien på att många normbrytande ungdomar spenderade förhållandevis lång tid i institutionsvård. Socialsekreterarnas uttryckta ambition att undvika tvångsvård och att tvångsvården skall upphöra så snart det är möjligt, bör därför i första hand tolkas som någonting som överensstämmer med en övergripande samhällsnorm som också finns uttryckt i gällande lagstiftning, och något som de hela tiden strävar efter i arbetet.

En brittisk studie visar att det kan finnas en konflikt mellan socialtjänstens ambition att avsluta placeringar i familjehem och strävan att arbeta för en återförening med ursprungsfamiljen, och barns önskan efter stabila familjeförhållanden (Sinclair et al. 2005a). Familjeplaceringar av barn som avslutades inom en treårsperiod och återförenades med sina föräldrar hade också sämre skolresultat, sämre socialt beteende och hade oftare utsatts för nya övergrepp än de som blivit kvar i sina fosterfamiljer (Sinclair et al. 2005b, sid. 63-66). Samtidigt visar forskning att en återförening mellan föräldrar och äldre barn/tonåringar eller missbrukande tonåringar ofta tenderar att misslyckas (Sinclair et al. 2005b, 72-74). I min studie var det också ett fåtal av de normbrytande ungdomarna som återvände hem efter att tvångsvården avslutades.

Den generella misstro mot tvångsvård som socialsekreterarna uttryckte kan betraktas som paradoxal, eftersom LVU i många avseenden tillhandahåller bättre rättsskydd för barn än SoL-placeringar (Mattsson 2006, sid.

220-222). I LVU-processen ges t.ex. barnet alltid ett eget rättsligt ombud, medan föräldrarna som vårdnadshavare fungerar som de som skall agera i barnets intresse i samband med SoL-insatser (ibid.).

Det rättsskydd som LVU tillhandahåller är dock beroende av en rättsprocess, eftersom socialsekreterarna uppfattar att de har stor handlingsfrihet att avgöra tiderna barnet behöver vara i behandling, när ärendet endast omprövas eller rapporteras till socialnämnden. Fokusgruppsintervjuerna visar dock att socialsekreterarna anser att tvångsvårdsprocessen är förenat med flera risker, i synnerhet för yngre barn, eftersom socialtjänsten kan mista möjligheten till insyn i familjen genom rättsprocessen. Den osäkerhet och de risker som socialsekreterarna anser omger tvångsvården av barn, kan bidra till att förstå varför tvångsvård betraktas som ett misslyckande och som en sista utväg, när alla andra möjligheter var uttömda.

Sammanfattande kommentarer

I detta kapitel har jag fokuserat på de överväganden som socialsekreterare uppger att de gör efter att de bedömt att en ansökan om tvångsvård bör göras. I intervjuerna framkom att de flesta socialsekreterare betraktade beteendefall som ett resultat av brister i hemmiljön, varmed normbrytande ungdomar generellt betraktades som "Symptombärare". Socialsekreterarna från två kommuner använde kombinationsansökningar som ett sätt att fördela skuld mellan barn och föräldrar för det normbrytande beteende som den unge utvecklat. En ansökan om 2 § LVU kan därmed i vissa avseenden användas som en behandlingsstrategi, utifall att familjen betraktas som ett system som påverkar varandra. De socialsekreterare som arbetade i kommuner där BBIC (se Socialstyrelsen 2006a) tillämpades som utredningsmodell, verkade använda sig av denna strategi. Om ett sådant gemensamt förhållningssätt saknades, hade socialsekreterarna större handlingsutrymme att själva avgöra när kombinationsansökningar var lämpligt eller inte, varmed de också valde olika strategier. En del lät åldern på den unge avgöra om det var rimligt att också se det destruktiva beteendet som en del av brister i hemmiljön, medan andra betonade att föräldrarnas samtycke till vården var av avgörande betydelse. I Socialstyrelsens allmänna råd anges att socialsekreterare skall överväga om även miljöskäl skall åberopas i ansökningar avseende 3 § LVU (SOSFS 199715). Samtidigt vilar socialtjänstlagen på normer där frivillighet och självbestämmande betonas,

varmed samtycke skall ges en central betydelse (se prop. 1979/80:1, 1 § SoL, 1 § LVU). Lagstiftningen kan således tolkas olika beroende på om socialsekreterare väljer att betona samtyckets centrala roll, eller kombinationsansökningars skuldfördelande effekt och luta sig mot Socialstyrelsens allmänna råd.

Socialsekreterarna hade en kluven bild av den rättsliga prövningen i länsrätten. Å ena sidan betraktades den som någonting positivt som bidrog till större rättssäkerhet för klienter och som gav beslutet legitimitet och skyddade socialsekreterarna gentemot klienter, eftersom länsrätten var medansvarig för beslutet. Dessa positiva effekter för socialtjänsten gällde dock endast om länsrätten gjorde en liknande bedömning som socialtjänsten. I annat fall riskerade socialsekreterarna att klienterna motsatte sig fortsatt stöd och socialtjänsten riskerade därmed att helt förlora kontrollen över ärendet. De positiva bilder som presenterades av länsrätten kan därmed förstås utifrån socialtjänstens beroende av att få legitimitet för sina beslut (Hasenfeld 1983, 1992). Å andra sidan uppfattades länsrätten också som okunnig och godtycklig, vilket innebar att besluten uppfattades som svåra att förutse. Vissa socialsekreterare förknippade den rättsliga prövningen med en olämplig typ av bevisföring och en bevisföring som var svår att leva upp till i synnerhet beträffande brister i hemmiljön. De negativa föreställningar som socialsekreterarna har om länsrätten kan förstås utifrån den osäkerhet som är förenat med att socialsekreterarna varken kan kontrollera vårdens utfall, eller länsrättens beslut (Lipsky 1980). Uppfattningen om länsrätten som okunnig och godtycklig kan också förstås utifrån socialsekreterarnas generella skepticism mot andra myndigheter, och det yrkesrelaterade stigma de upplever i relation till omvärlden (Pithouse 1998).

Ett flertal studier har dock visat att länsrätten oftast dömer i enlighet med socialtjänstens förslag, även om miljöfallen har en något högre siffra för avslag än beteendefallen (Hollander 1995, Socialstyrelsen 1995, Mattsson 2001). Förvaltningsdomstolar intar därmed i hög utsträckning en terapeutisk logik, vilket har kritiserats ur rättssäkerhetssynpunkt (Jacobsson 2006a, Hollander et al. DN Debatt 061027).

Samtidigt förhåller sig socialsekreterarna i skriftliga LVU-utredningar till vad de uppfattar vara rättslig bevisföring, och de uppger att de i synnerhet lyfter fram en problemorienterad bild i LVU-utredningar som motiverar tvångsvården, samtidigt som de betonar vikten av att komma med sakliga argument. I det avseendet kan LVU-utredningar ses som ett ut-

tryck för "juridifiering", där rättssystemets krav bidrar till att förenklade och stereotypa bilder av barn och föräldrar presenteras i LVU-utredningar (King & Trowell 1992, King & Piper 1995). Denna juridifiering kan ses som ett uttryck för LVU-utredningarnas legitimerande intention. Men i intervjuerna med socialsekreterare framkom också de risker som är förenat med ett misslyckade i länsrätten, i form av kontrollförlust av ärendet. Ett sätt att försöka minimera denna risk kan vara att använda sig av det jag kallat för "varvandet logik" där positiva och negativa omdömen om föräldrarna varvas. Detta kan kallas för LVU-utredningarnas relationella intention.

Socialsekreterarna upplevde dock en stor handlingsfrihet efter att länsrätten hade fattat ett beslut om LVU, då socialsekreterarna själva kunde avgöra vårdtidens längd. De uppfattade generellt att socialnämnden inte ifrågasatte deras bedömningar och att få klienter krävde en rättslig prövning. Denna handlingsfrihet kunde utnyttjas för att motivera fortsatt vård, men principiellt betonades att syftet var att tvångsvården skulle kunna upphöra och att vården antingen skulle övergå i frivilliga former, eller att barnet skulle kunna återvända till hemmiljön. Många socialsekreterare beskrev därmed att de numera inte betraktade placeringen som en avslutade åtgärd, utan som en tillfällig sådan, varefter ett stort arbete följde för att kunna verka för en återförening eller god kontakt mellan barn och föräldrar.

Ingen socialsekreterare uttryckte att det var enkelt att tvångsomhänderta barn i Sverige idag, tvärtom verkade många anse att de rättsliga villkoren för tvångsvård var ganska stränga. Samtidigt poängterade många att det inte heller skulle vara enkelt, med tanke på den maktutövning åtgärden faktiskt innebär. Ingen socialsekreterare betraktade ett avslag från länsrätten som ett professionellt beslut att förlita sig på, utan detta verkade snarare medföra en ökad oro för barnets fortsatta situation och välmående, vilket säger något om det ansvar de känner för dessa barn.

11. LVU-processens risker och socialsekreterarnas handlingsstrategier

I detta kapitel knyts resultaten från kapitel 7-10 och de olika empiriska delarna samman. Tanken är att detta kapitel skall tydliggöra hur de dolda överväganden som socialsekreterare gör i tvångsvårdsprocessens olika faser hänger samman och påverkar varandra och de skriftliga utredningarna.

Intervjuerna med socialsekreterarna visade på att de förknippade tvångsvårdsprocessen med ett flertal dilemman och risker, vilket innebär att denna åtgärd betraktades som någonting som helst skulle undvikas. Detta resulterade i att socialsekreterarna lade ner mycket arbete på att motivera i synnerhet föräldrar att samtycka till den föreslagna vården. De dilemman och risker som socialsekreterarna förknippar med LVU-processen kan sammanfattas i punkterna nedan.

- En ansökan om tvångsvård innebär ett avsteg från den normativa principen om frivillighet som uttrycks i lagstiftningen.
- En ansökan om tvångsvård kan ses som ett professionellt misslyckande, eftersom det innebär att socialsekreteraren har misslyckats med att motivera/övertyga klienterna om frivilliga insatser.
- En ansökan om tvångsvård innebär en risk för "dubbelt misslyckande" och efterföljande legitimitetskris, om länsrätten avslår ansökan om vård.
- Det finns en osäkerhet kring vårdeffekterna.
- Den rättsliga prövningen upplevs som godtycklig och personerna i länsrätten anses okunniga om barns behov. Socialsekreterarna upplever därför att det är svårt att förutsäga länsrättens beslut och att bedöma när bevisföringen är tillräcklig.
- En ansökan om tvångsvård kan skada klienternas förtroende för socialsekreteraren och för socialtjänsten. Detta innebär en risk för kontrollförlust av ärendet, eftersom ett avslagsbeslut i länsrätten då kan medföra att familjen undanböjer fortsatta insatser. Detta kan i sin tur resultera i att barnen ur socialsekreterarens perspektiv fortsätter att fara illa, utan att socialsekreteraren har något handlingsutrymme att agera.

I detta kapitel analyseras dessa upplevda dilemman och risker mer ingående, samt används för att belysa och förklara de bilder och den skriftliga argumentation som framträdde i LVU-utredningarna (se kap. 7-8).

Tvångsvård som misslyckande

Socialsekreterarna uttryckte att de betraktar tvångsvård som något av ett misslyckande. Enligt befintlig lagstiftning skall tvång endast användas i undantagsfall och frivillighet, självbestämmande och respekt för människors integritet och självbestämmande skall vara vägledande i socialtjänstens arbete (prop. 1979/80:1, 1 kap. 1 § SoL, 1 § LVU). Tvångsvård kan därför *utifrån befintlig lagstiftning* betraktas som ett misslyckande från socialtjänstens och socialsekreterarens sida att uppnå de frivilliga lösningar, som socialtjänstens arbete generellt skall bygga på. Tvångsvård och LVU-lagstiftningen uttrycker delvis andra normer än de som uttrycks i Socialtjänstlagen (Friis 2005). Ett tvångsvårdsingripande innebär därför att socialsekreterare skall förhålla sig till de övergripande välfärdstankarna om självbestämmande, men samtidigt effektuera ett ingrepp mot någon parts vilja, vilket kan upplevas som en konflikt.

Tvångsvård är ett beslut som därför väcker osäkerhet hos socialsekreterare, då det är oklart *när* det är befogat att ingripa med tvång. Detta verkar i synnerhet avse situationer där socialsekreterarna har långvarigt kännedom om en familj och där det finns pågående frivilliga insatser, som inte anses tillräckliga. Det saknas också tydliga riktlinjer i lagstiftningen för när ett samtycke skall anses vara tillräckligt omfattande eller ärligt menat (Landelius 1996).

Socialsekreterarna uttryckte också en generell motvilja mot att placera barn utanför det egna hemmet, eftersom de var skeptiska till om vårdinsatserna i form av familjehem eller institutionsvård verkligen hade positiva effekter (se även Håkansson & Stavne 1983, Vernon & Fruin 1986). Socialsekreterarna uttryckte en osäkerhet kring om barnen verkligen skulle få det så avsevärt mycket bättre på grund av placeringen, då de hade erfarenhet av en del bristfälliga familjehem och ungdomsinstitutioner. Socialsekreterarna hänvisade också till att forskning visat på bristande vårdeffekter en (se t.ex. Levin 1998, Vinnerljung et al. 2001, Palm 2003, Hill 2005). Socialsekreterarna upplevde därför ofta att de hade att välja mellan två dåliga alternativ, att barnet är kvar i en destruktiv miljö som påverkar

honom eller henne negativt, eller att verka för en placering utanför hemmet och "hoppas på det bästa". Att initiera en tvångsvårdsprocess förknippas därför med en risk att barnet inte får det bättre än tidigare, och i värsta fall sämre.

Det är dock inte bara den efterföljande vården som förknippas med risker, socialsekreterarna uttryckte också en oro för att barnet skulle fara illa till följd av själva tvångsvårdsprocessen, på grund av att separationen mellan barn och föräldrar i sig är ett trauma, Barnen kunde också riskera att fara illa till följd av en traumatisk rättsprocess, eller på grund av att socialtjänstens möjlighet att agera kraftigt begränsas om länsrätten gör en avvikande bedömning. Socialsekreterares osäkerhet kring bevisföringen kan också bidra till att förstå att en rättsprocess gärna undviks (Becket et al. 2007).

Socialsekreterarnas tilltro till att faktiskt kunna förbättra människors tillvaro har visat sig vara en stark drivkraft för socialsekreterare som arbetar med barnavård (Stalker et al. 2007). De risker som socialsekreterarna förknippar med tvångsvårdsprocessen innebär också en risk för att deras ambition att *hjälpa och skydda barnet kan misslyckas*. Tvångsvårdsprocessen betraktas därför som ett ganska osäkert sätt att tillgodose i synnerhet små barns skyddsbehov. Lipsky (1980) framhåller att gräsrotsbyråkrater ofta är alienerade och upplever känslor av maktlöshet i relation till klienter, på grund av att de enbart har kontroll över en begränsad del av hjälpprocessen och inte kan förutse åtgärdernas utfall. Socialsekreterarnas möjligheter att kontrollera hjälpprocessen också är mera begränsad i tvångsvårdsprocessen än beträffande frivilliga insatser, eftersom själva beslutet överlämnas åt en annan myndighet (länsrätten). Socialsekreterarna kan varken kontrollera beslutets utfall, eller kvalitén på den efterföljande vården, vilket innebär begränsade möjligheter att kontrollera ärendet och den fortsatta vårdutvecklingen för barnet. I det avseendet är det också begripligt att tvångsvårdspraktiken är ett arbete som ur socialsekreterares perspektiv är förenat med stora osäkerhetsfaktorer och risker för misslyckanden, vilket innebär att en tvångsvårdsprocess helst undviks.

Att undvika tvångsvård

Socialsekreterarnas ambition att försöka undvika en tvångsvårdsprocess skulle kunna tolkas som ett uttryck för byråkraters rädsla för maktutöv-

ning (Crouzier 1964). Min tolkning är dock att det inte är maktutövningen i sig som socialsekreterarna försöker undvika, utan snarare de risker som är förenade med tvångsvårdsprocessen och de begränsade möjligheterna som det innebär för socialsekreterarna att kontrollera vårdprocessen. Utifrån ett organisatoriskt perspektiv är det ett rationellt organisatoriskt mål att försöka undvika osäkerhet och risker, och istället sträva efter förutsägbarhet och säkerhet (Thompson 1971, se även Mouzelis 1975, sid. 129). Socialsekreterarna uppgav också att de lade ner stort arbete på att motivera klienterna, och i synnerhet föräldrar, till frivilliga placeringar så att tvångsvård kunde undvikas. Det säkraste sättet för socialsekreterare att uppnå en känsla av kontroll och "säkerhet" i barnavårdsarbetet är därmed att arbeta med frivilliga lösningar och undvika den maktutövning som en ansökan om tvångsvård innebär.

Klienternas frivillighet kan i och för sig diskuteras, eftersom klienter ofta har en begränsad möjlighet att få likartad hjälp på annat håll, och i vissa fall kanske inte ens önskar någon hjälp alls. Den maktutövning som sker i relationen mellan socialsekreterare och klient innebär därmed att socialsekreteraren oftast har ett maktövertag (Lipsky 1980, Hasenfeld 1983, 1992). Socialsekreteraren är också den som har förstahands information om såväl klient som organisation (Prottas 1979, Lipsky 1980), vilket innebär en förhållandevis stor möjlighet att utöva motmakt mot både arbetsledare och klienter.

Att försöka kontrollera klienten är ett sätt för anställda inom människobehandlande organisationer att minska den osäkerhet som arbetet innebär (Hasenfeld 1983, 1992). Socialsekreterarnas arbete med att motivera klienter, och i synnerhet föräldrar, till frivilliga åtgärder kan därför ses som ett uttryck för att via övertalning och påtryckning få kontroll över klientens önskningsar, så att maktutövning i form av tvångsvård kan undvikas. Den maktutövning som mestadels sker inom socialtjänsten och som resulterar i frivilliga insatser är därmed mer diffus än den maktutövning som kommer till uttryck när en tvångsvårdsprocess väl startar. Denna diffusa maktutövning är också någonting som är svårt för omvärlden att kontrollera och få insyn i, vilket också innebär att motivationssamtal kan betraktas som ett starkt uttryck för dold maktutövning. Denna form av maktutövning används också för att in i det längsta undvika tvångsvård.

Motiverande utredningssamtal och föräldrars motmakt

Tidigare forskning har konstaterat att socialsekreterare tenderar att lägga stor vikt vid föräldrars samarbetsvilja i bedömningsfasen (Dingwall et al. 1983, Vernon & Fruin 1986, Andersson 1991, Sundell & Egelund 2001, Claezon 2004, Grinde 2004, De Roma 2006). Jag tolkar socialsekreterarnas upptagenhet med föräldrarnas samarbetsvilja som att föräldrarna faktiskt har tillgång till något som socialsekreterarna är beroende av för att kunna undvika tvångsvård, nämligen vårdnadshavarnas samtycke till de föreslagna insatserna. Detta är kanske särskilt framträdande i den svenska lagstiftningen, där samtycket givits en central roll, vilket inte är fallet i t.ex. Norge och Storbritannien. Socialsekreterarnas ambition att undvika tvångsvård innebär också att föräldrarna har en möjlighet till motmakt, vilket resulterar i att utredningsprocessen också involverar *upprepade förhandlingar med föräldrar* där socialsekreterare använder motiverande samtal som maktutövning och föräldrar utövar motmakt.

Socialsekreterarna är beroende av föräldrars samtycke för att kunna undvika tvångsvård, och även barnets samtycke om barnet är över 15 år. Även om socialsekreterarna uppgav att de agerade i enlighet med vad de betraktade som barnets bästa, så var det framför allt föräldrars bristande samtycke som uppfattades som problematiskt, eftersom detta kunde hindra såväl utredningsprocess som vårdprocess. Vikten av en god kontakt med föräldrarna yttrar sig också i att socialsekreterare som är specialiserade på utredningsarbete lägger ner förhållandevis mycket tid på motivationsarbete. Eller som en socialsekreterare uttryckte det: *"Det är det vi jobbar med, tycker jag."* Att upprätthålla en god terapeutisk relation med föräldrarna verkar därmed många gånger mer betydelsefullt än att ha detsamma med barn och ungdomar. Man skulle kunna påstå att utredningsarbetet i många avseende beskrivs som ett föräldrarbete, där föräldrar skall motiveras eller behandlas för att kunna ta hand om sina barn på ett adekvat sätt.

Samtycke eller samarbetsvilja är därmed faktorer och resurser som föräldrarna kan tillhandahålla i vårdprocessen, och faktorer som socialsekreteraren är beroende av för att undvika tvångsvård. I det avseendet har föräldrar en viss möjlighet att utöva motmakt och förhandla och förhåla en tvångsvårdsprocess, genom att acceptera vissa frivilliga insatser.

Socialsekreterarna beskrev också frivilliga insatser som någonting som i högre grad var förenat med "barnets bästa". Frivilliga insatser betraktades som en bättre lösning för barnen och ansågs underlätta det fortsatta samarbetet med föräldrarna. Frivilliga placeringar kan också betraktas som en

bättre förutsättning för att kunna arbeta för en återförening mellan barn och föräldrar enligt den relationsorienterade princip som genomsyrar den svenska lagstiftningen. Samtidigt kan tvångsvård i vissa situationer ge barnen ett bättre rättsligt skydd än placeringar som sker enligt socialtjänstlagen, eftersom föräldrar i dessa fall är de som ska tala för barnet om detta är under 15 år (Mattsson 2006). Föräldrarna har också en större möjlighet att utöva motmakt i relation till socialsekreteraren i samband med placeringar som sker enligt socialtjänstlagen, vilket innebär att placeringarnas stabilitet är beroende av en god relation mellan socialsekreterare och klient. Utifrån detta perspektiv innebär socialsekreterarnas ambition att undvika tvångsvård ett större beroende av fortsatta förhandlingar med föräldrar och därmed också ett minskat handlingsutrymme.

Att *inte* undvika tvångsvård

De situationer där tvångsvård *inte* verkade undvikas i samma omfattning, var när socialsekreteraren bestämt sig för att göra en ansökan om tvångsvård på grund av ungdomars normbrytande beteende. I dessa fall kunde ansökan också avse brister i hemmiljön, dvs. 2 § LVU, vilket framställdes som ett sätt att fördela ansvar för problemsituationen mellan barn och föräldrar.

Detta kan tolkas som ett uttryck för att socialsekreterarna ofta uppfattade föräldrar till normbrytande ungdomar som hjälpsökande, i vissa fall "problemdumpande", varmed föräldrarna i hög utsträckning kan sägas vara beroende av socialtjänstens service. Detta beroende innebär enligt Hasenfeld (1983, 1992) också begränsade möjligheter till motmakt. Föräldrarnas hjälpberoende kan därför resultera i att en LVU-utredning som innehåller en kritik av föräldraförmågan men där det huvudsakliga problemet är ungdomens destruktivitet, innebär en förhållandevis liten risk för kontrollförlust av ärendet. Detta kan delvis förklara den höga förekomsten av kombinationsansökningar i utredningsstudien. Bilden av "Symptombäraren" var vanligt förekommande i LVU-utredningar, oavsett om vårdansökan avsåg både brister i hemmiljön och normbrytande beteende, eller enbart det senare. Föräldrarna framställs i LVU-utredningarna om normbrytande ungdomar som hjälpsökande, men otillräckliga, och emellanåt anses deras konflikter eller oförmåga till gränssättning vara en möjlig orsak till den unges destruktivitet. Samtidigt framställs föräldrarna till normbrytande ungdomar inte som personer som helt saknar föräldra-

förmåga. Tre av de sju kombinationsansökningar som förekom i utredningsstudien avslogs av länsrätten, vilket innebär att länsrätten inte ansåg att brister i hemmiljön enligt 2 § LVU kunnat styrkas.

Ytterligare en situation som kan bidra till att tvångsvård inte undviks, är när ett barn redan är placerat enligt LVU. Socialsekreterare kan då i vissa situationer använda behandlingsmakten, dvs. den handlingsfrihet som socialsekreterare har när ett beslut om LVU har fattats av länsrätten, till att behålla tvångsvård på tvivelaktiga grunder om denna kontroll anses nödvändig av behandlingsmässiga skäl. Socialsekreterarna uttryckte dock generellt en ambition om att tvångsvården skulle kunna upphöra eller övergå i frivilliga former så snart detta var möjligt. Detta beskrevs av en del socialsekreterare som en förändrad attityd inom socialtjänsten. De menade att om de förut betraktat placering utanför hemmet som en lösning av fallet, så betraktade de numera placeringar som en tillfällig lösning.

Tendenser i tvångsvårdsprocessens inledningskede

Intervjuerna med socialsekreterarna tyder på att en tvångsvårdsprocess kan initieras på två olika sätt, vilket kan benämnas som en "snabb" tvångsvårdsprocess, respektive en "utdragen" tvångsvårdsprocess. Dessa processer kännetecknas av olika faktorer i förhållande till måltyp och bevisföring. Enligt socialsekreterarna så är det framför allt ungdomsärenden som kännetecknas av en snabb tvångsvårdsprocess. Detta påstående kan också styrkas utifrån det faktum att det i aktstudien fanns ett antal normbrytande ungdomar som var "okända ärenden" för socialtjänsten, medan samtliga yngre barn hade haft tidigare kontakt och insatser från socialtjänsten innan tvångsvårdsplaceringen initierades.

Utdragen tvångsvårdprocess

En utdragen process kännetecknas enligt socialsekreterarna av något eller några av följande karaktäristika:

- Välkänt ärende, eventuellt med pågående frivilliga insatser.
- Yngre barn med brister i hemmiljön.

- Problematiken avser ”brister i omsorgen”, vilket uppfattas som ett mångtydigt kriterium i 2 § LVU (miljöfall).
- Problematiken avser ”annat socialt nedbrytande beteende”, vilket uppfattas som ett mångtydigt kriterium i 3 § LVU (beteendefall).

Problematiken i en utdragen tvångsvårdsprocess kännetecknas av det som Dingwall et al. (1983) kallar för *social bevisföring*, och som bygger på en social helhetsbedömning där sannolikheten i enskilda faktorer är svårare att påvisa. Argumentationen måste därför kretsa kring det Backe-Hansen (2001) kallar för ett *pussel* av olika bedömningar. Detta innebär att den skriftliga argumentationen i LVU-utredningarna förmodligen kommer kretsa kring det jag valt att kalla för *sociala och relationella beskrivningar* där *bedömningarna* ofta är *mindre tydliga* och uttalade eller *döljs* i sociala och relationella beskrivningar som är negativt värdeladdade (se kap. 8).

Socialtjänsten som organisation kan sägas ha lösa kopplingar mellan institutionella krav från omvärlden och tekniska krav på hur arbetet praktiskt skall utföras (Scott & Meyer 1983). De anställda har ett stort handlingsutrymme och organisationens och omvärldens möjlighet att kontrollera deras arbete är begränsad (Lipsky 1980). Det innebär att gräsrotsbyråkraternas normer och värderingar får stort genomslag i praktiken (ibid.). Detta visar sig också i tvångsvårdspraktiken, eftersom en utdragen tvångsvårdsprocess startar med en *moralisk övertygelse* hos socialsekreteraren, men samtidigt med en känsla av att sakna tillräckligt med det som Dingwall et al. (1983) kallar för *rättsliga bevis*. Följden blir att den moraliska övertygelsen inte upplevs som tillräcklig för att ansöka om LVU i förhållande till de rättsliga krav som socialsekreterarna föreställer sig är förenade med en rättslig prövning. Därför avvaktar socialsekreteraren ytterligare bevis, vilket kan handla om rättsliga bevis i form av tydliga, manifesta incidenter, eller att någon incident inträffar som medför att de sociala bevisen anses tillräckliga för en rättsprocess.

Den utdragna tvångsvårdsprocessen kan beskrivas i tre tidsmässigt på varandra följande punkter, enligt nedan.

- Moralisk övertygelse
- En händelse inträffar som medför att socialsekreteraren erhåller rättsliga bevis, alternativt tillräckligt med aktuella sociala bevis vil-

ket innebär att den moraliska övertygelsen blir till en *legitimerad övertygelse*.

- En ansökan om tvångsvård initieras.

Den utdragna processen innebär att en ansökan om LVU initieras i ett senare skede, trots att en dold LVU-process redan startat inom socialsekreteraren i form av en moralisk övertygelse. När en ansökan om tvångsvård väl initieras kan det ske antingen som en formell ansökan där länsrättens beslut avvaktas innan vården påbörjas (4 § LVU), eller genom ett omedelbart omhändertagande (6 § LVU) där vården påbörjas omedelbart.

I en utdragen tvångsvårdsprocess finns ett tidsmässigt "glapp" mellan den moraliska övertygelsen och den tidpunkt som socialsekreteraren uppfattar att tillräckliga bevis finns som kan legitimera denna moraliska övertygelse. Den moraliska övertygelsen tar delvis sin utgångspunkt i det som Scott och Meyer (1983) kallar för *institutionella krav* beträffande barns skyddsbehov. Att invänta ytterligare bevis kan betraktas som ett sätt att invänta den tidpunkt då den moraliska övertygelsen också överensstämmer med de *tekniska krav* som socialsekreterarna anser är förenat med en skriftlig ansökan om tvångsvård (dvs. bevis). Den tidsmässiga omfattningen av detta glapp kan socialsekreteraren inte påverka, utan den kännetecknas av det Claeson och Larsson (1985) kallar för "passivt förhållningssätt" där bevis inväntas för att kunna agera. Det kan därför ta förhållandevis lång tid från det att socialsekreteraren är övertygad om att tvångsvård krävs, till dess att en ansökan om tvångsvård faktiskt initieras. De lösa kopplingar som återfinns mellan vad socialsekreterarna uppfattar som institutionella krav på att agera med tvång för ett barns skyddsbehov och de tekniska krav de upplever i samband med rättsprocessen kan därmed bidra till att en tvångsprocess fördröjs. Socialsekreterarna uppfattar att de måste agera både i enlighet med institutionella och tekniska krav, vilket kan tolkas som ett uttryck för att socialsekreterarna i samband med rättsprocessen är utsatta för större extern kontroll än vanligt, på grund av den rättsliga prövningen av socialtjänstens bedömning. Handlingsutrymmet att "agera" enbart utifrån institutionella krav och den egna moraliska övertygelsen är därmed begränsad.

Den utdragna tvångsvårdsprocessen kan också ses som ett uttryck för "juridifiering" (King & Trowell 1992), eftersom socialsekreterarna inte enbart upplever att de kan lita på sin egen professionella bedömning om vad som är bäst för barnet, utan också fokuserar på händelser som kan vara

avgörande som bevisbörda. Socialsekreterarna uppger att de också måste ta hänsyn till den följande rättsprocessen och kalkylera med de risker för t.ex. kontrollförlust av ärendet som är förenat med en ansökan om tvångsvård. Att skydda barn genom en ansökan om tvångsvård är komplext, då ansökan i sig innebär att maktutövningen i form av beslut måste överlämnas åt en annan myndighet, varmed socialtjänsten saknar kontroll över beslutets utfall. Socialsekreterarnas bedömningar påverkas därmed i hög grad av att deras bedömning skall transformeras till ett rättsligt beslut via länsrätten.

Snabb tvångsvårdsprocess

Med snabb tvångsvårdsprocess avses en situation där det inte finns något tidsmässigt glapp mellan socialsekreterarens moraliska övertygelse och det jag har valt att kalla för legitimerad övertygelse, utan dessa sammanfaller i tidpunkt. Detta innebär att en ansökan om tvångsvård kan göras i princip i samma stund som socialsekreteraren uppnått en moralisk övertygelse, eftersom det också anses finnas tillräcklig med rättslig bevisföring.

De snabba ärendena kännetecknas enligt socialsekreterarna av något eller några av följande karaktäristika:

- Okänt eller mindre välkänt ärende
- Normbrytande ungdom
- Manifesta och tydliga problem finns i form av t.ex. polisrapporter
- Snabbt accelererande problematik och inkomna bevis

Problematiken i form av manifesta och tydliga bevis innebär att argumentationen i de skriftliga LVU-utredningarna kan kretsa kring det Backe-Hansen (2001) kallat för "trumfkort", varmed ytterligare bevis inte behöver inväntas för att uppnå en legitimerad övertygelse. Processen ser därmed ut som följer:

- En händelse medför att rättsliga bevis finns, alternativt tillräckligt med aktuella sociala bevis. Denna händelse leder genom sin beviskraft samtidigt till både en moralisk och legitimerad övertygelse.
- En ansökan om tvångsvård initieras.

Den snabba tvångsvårdsprocessen innebär att socialsekreteraren inte behöver avvakta tillräckligt bevisföring, eftersom den legitimerande bevisföringen i sig är det som medfört en moralisk övertygelse beträffande beslutet att ansöka om tvångsvård. Den snabba tvångsvårdsprocessen innebär att det inte föreligger samma lösa koppling mellan institutionella och tekniska krav som är fallet i den utdragna tvångsvårdsprocessen. Detta innebär att det kan upplevas som enklare för socialsekreterare att agera i enlighet med sin moraliska övertygelse.

Ett annat sätt att uttrycka det är att socialsekreterarna upplever att de institutionella kraven på välfärd respektive rättvisa och rättssäkerhet (se King & Piper 1995) sammanfaller, varmed de också kan agera med tvångsvård förhållandevis omgående. Den snabba tvångsvårdsprocessen verkar i synnerhet förknippas med normbrytande ungdomar, där socialsekreterarna oftare kände att de hade tillgång till tydliga rättsliga bevis. Studier har också visat att länsrätt och kammarrätt avslår fler miljöfall än beteendefall, även om samstämmigheten mellan länsrätt och socialtjänst generellt kan betraktas som hög (Hollander 1985, Socialstyrelsen 1995, Mattsson 2002).

Detta skulle kunna tolkas som att klyftan mellan en ideologi som utgår från välfärd (socialtjänst) och en ideologi som utgår från rättvisa (rättssystem) är mindre beträffande normbrytande ungdomar än vad gäller yngre barn (miljöfall). Socialsekreterarna upplever att problematiken och bevisbördan är lättare att leva upp till i beteendefallen, vilket kan ses som ett uttryck för att det är lättare att göra de förenklingar som krävs i beteendefallen, medan miljöfallen uppfattas som mer komplexa. I aktstudien var merparten av barnen tonåringar där tvångsvården huvudsakligen föreslogs på grund av normbrytande beteende. Enbart i fem av de nitton barnavårdsutredningarna som ingick i studien var brister i hemmiljön det huvudsakliga skälet för vårdansökan. Det var också endast ansökningar avseende brister i hemmiljön som avslogs av länsrätten, vilket kan tolkas som att det finns en ideologisk diskrepans mellan socialtjänst och länsrätt avseende miljöfallen som saknas beträffande normbrytande ungdomar.

King och Piper (1995) betraktar socialtjänsten och rättssystemet som två separata system där kunskap inom det förstnämnda systemet måste transformeras och rekonstrueras till rättlig kunskap för att framstå som legitim inom rättssystemet. Socialsekreterarnas beskrivningar tyder på att denna transformeringsprocess uppfattas som enklare att utföra i beteendefallen än i miljöfallen. Ytterligare en aspekt av detta kan vara den koppling

som finns mellan kriminalvård och socialtjänst, och som ofta kommer till uttryck beträffande normbrytande ungdomar. Studier av socialtjänstens hantering av kriminella ungdomar tyder också på att socialsekreterare ofta intar ett repressivt förhållningssätt (Svensson 2006, Tärnfalk 2007).

Den ideologiska välfärdstanken beträffande normbrytande ungdomar ligger också historiskt närmare ideologiska tankar om straff och rättvisa. Platt (1969) uttrycker sig skeptiskt kring den räddningsideologi som påstås ha präglat barnavårdens framväxt. Dahl (1978) menar att barnavårdens uppkomst främst bör betraktas som ett nytt sätt att skydda samhället mot ungas destruktivitet (samfunnsvern), än som en samhällelig ambition att skydda barn (barnevern). Utifrån ett sådant kritiskt perspektiv är det också logiskt att barnavårdens huvudsakliga system (socialtjänst) och rätts-systemet (länsrätt) lättare kan närma sig varandra avseende normbrytande ungdomar.

Den skriftliga argumentationens paradox

Denna avhandling visar att för att en tvångsvårdsprocess skall initieras så måste socialsekreterare ha både en inre, moralisk övertygelse om att beslutet är förenligt med barnets bästa, och en legitimerad övertygelse kopplad till föreställningar om rättslig bevisföring.

I kapitel 10 talade jag om att socialsekreterare både kan ha en legitimerande och kontrollerande intention med LVU-utredningar, där den skriftliga maktutövningen fungerar som ett sätt att övertyga länsrätt och behålla kontrollen över klienterna. Eftersom länsrättens beslut inte till fullo kan förutsägas eller kontrolleras, försöker socialsekreterarna att anpassa den skriftliga utredningen efter två möjliga scenarier, ett länsrättsbeslut om tvångsvård eller ett länsrättsbeslut där tvångsvård avslås. Riskerna med socialsekreterarnas legitimerande intention är att socialsekreterarna i alltför stor utsträckning anpassar sig efter det som de uppfattar som rättsliga krav och bevisföring (King & Trowell 1992). Detta kan resultera i förenklade bilder av barn och föräldrar i LVU-utredningar. Socialsekreterarnas kontrollerande intention resulterar snarare i en relationellt anpassad argumentation där positiva beskrivningar om familj vävs samman med övrig argumentation för att öka möjligheterna till ett gott samarbete med familjen framöver.

Den legitimerande intentionen

Människobehandlande organisationer kan betecknas som "institutionaliserade", dvs. de måste navigera och agera i överensstämmelse med den moral och de institutionella regler som återfinns i andra organisationer och intressegrupper för att ges legitimitet (Hasenfeld 1992, sid. 9-21). Som regel uttryckte socialsekreterarna att de betraktade tvångsvård som ett misslyckande, då de därmed inte hade lyckats att motivera klienterna till frivilliga insatser, som socialtjänstens arbete yttersta skall vila på (se t.ex. prop. 1979/80:1). En LVU-process innebär också en *risk för dubbelt misslyckande*, eftersom det finns en risk att socialsekreteraren misslyckas med att visa eller övertyga länsrätten om att kriterierna för tvångsvård är uppfyllda.

King och Piper (1995) menar att rättssystemet förenklar, individualiserar och att det är ett system som uppmuntrar till förvrängning och överdrifter för att få gehör för sina krav. Rättssystemet riskerar också att förslava barnavården som måste förhålla sig till rättssystemets krav för att kunna skydda barn (ibid.). Intervjuerna med socialsekreterarna och analysen av LVU-utredningarna visar att LVU-utredningarna anpassas efter socialsekreterarnas föreställningar om rättssystemet.

Socialsekreterarna beskriver att det huvudsakliga syftet med LVU-utredningen är att vårdplanen skall kunna genomföras, vilket förutsätter att länsrätten gör en liknande bedömning som socialtjänsten. LVU-utredningen kan användas som ett sätt att erhålla legitimitet och stöd för den egna bedömningen (se även Hydén 1991). Detta innebär att socialsekreterarna huvudsakligen har en *legitimerande intention* med den argumentation som framträder i LVU-utredningarna. Detta resulterar enligt socialsekreterarna i att LVU-utredningar blir mer problemorienterade än utredningar avseende frivilligt bistånd, vilket kan förklara de förenklade bilder som framträder i LVU-utredningar av "Barnet i fara", "Det farliga barnet", eller bilder av "Föräldrar som saknar föräldraförmåga" (se kap. 7).

King och Piper (1995) menar att rättssystemet utgår från förenklade bilder av barn, utifrån deras roll som offer, vittnen, som bärare av rättigheter eller som en "bunt" behov. I LVU-utredningarna avseende miljöfall och kombinationsfallen framställdes barnen också delvis som offer (Barnet i fara, Symptombärare). Barns roll som vittnen till föräldrars konflikter kunde också indirekt bidra till att förstärka denna offerroll.

Socialsekreterarna uppgav också att de refererade till formuleringar i lagtexten (se även Staaf 2004). Bruket av en problemorienterad argumen-

tation och användningen av lagtextens formuleringar kan därför betraktas som socialsekreterarnas strävan att försöka kontrollera det okontrollerbara, dvs. länsrättens beslut genom att anpassa sig till föreställningar om rättslig bevisföring. Målet är att LVU-utredningen skall ha en legitimerande funktion.

Inflation i argumentation

Den legitimerande intentionen kan i många avseenden betraktas som någonting som är en följd av tvångsvårdens organisering. Samtidigt tyder min studie på att den legitimerande intentionen framträder tydligare i beteendefallen, dvs. avseende normbrytande ungdom, där socialsekreterarnas argumentation tenderar att resultera i en högre grad av "juridifiering" än i miljöfallen. Argumentationen är ofta tydlig i det avseendet att det finns tillgång till ett flertal polisrapporter som kan betraktas som rättsliga bevis (Dingwall et al. 1983). Samtidigt så inträffar något som jag valt att kalla för "inflation i argumentation", eftersom socialsekreterarna också använder en mängd uttryck som kan förknippas med en mer terapeutisk logik (Jacobsson 2006a). Ett flertal psykologiska begrepp används för att betona situationens allvar, t.ex. beskrivs personen som "impulsstyrd" eller som oförmögen att se konsekvenserna av sitt handlande. Argumentationen framstår som "hård" eftersom socialsekreterarna använder alla tillgängliga rättsliga och sociala bevis som styrker att den unge har ett normbrytande beteende som föranleder tvångsvård. Det bidrar till att normbrytande ungdomar ofta framställs som "farliga". De bedömningar som görs är också tydligare uttalade från socialsekreteraren, vilket tyder på en större säkerhet angående bedömningen.

Detta kan delvis förstås utifrån det faktum att socialsekreterarna i intervjuerna menade att det ofta fanns större bevismängd i beteendefallen, men också utifrån att såväl föräldrar som andra organisationer (t.ex. skola) oftare ansågs dela socialsekreterarens moraliska övertygelse om att den unge var i behov av tvångsvård. Det kan också förstås utifrån det faktum att föräldrarnas samarbetsvilja i sig möjliggör en "starkare" och mer problemorienterad argumentation, eftersom risken för kontrollförlust av ärendet minskar i takt med föräldrarnas upplevda beroende av socialtjänstens service (Hasenfeld 1983, 1992). Detta gör att en "inflation i argumentation" är möjlig i beteendefallen, vilket innebär att LVU-utredningarnas legitimerande intention också framträder tydligare än i miljöfallen.

Den relationella intentionen

I kapitel 10 talade jag om "varvandets logik", vilket innebär att positiva beskrivningar om klienterna fungerar som ett sätt att neutralisera LVU-utredningens problemorientering. Det fungerar också som ett sätt att motivera klienterna till en frivillig kontakt om länsrätten skulle avslå LVU-ansökan. Varvandets logik kan betraktas som ett fenomen som används för att inte kränka klienter och som ett sätt att undvika kontrollförlust av klienterna.

Den *relationella intentionen* innebär att socialsekreterare också betraktar LVU-utredningen som ett kommunikationsmedel med klienterna, och något som kan motivera klienterna till fortsatta stödinsatser oberoende av länsrättens beslut. Det krävs därför en viss balans mellan LVU-utredningens legitimerande och kontrollerande moment för att minimera tvångsvårdsprocessens risker, vilket blir tydligast i miljöfallen. Den relationella intentionen innebär att det är den fortsatta relationen mellan socialsekreterare (socialtjänst) och klient som står i fokus för socialsekreterarens överväganden och ordval, snarare än ambitionen att övertyga länsrätten.

Den relationella intentionen kan också bidra till att förstå de motstridiga bilder som framträder i LVU-utredningar. En normbrytande ungdom kan t.ex. både framställas som farlig och som ett offer (symptombärare), medan föräldrarna ofta beskrivs som både hjälpsökande och otillräckliga. Yngre barn med brister i hemmiljön framställs ofta både som offer och som kompetenta aktörer. Ytterligare en motstridig bild är att trots att LVU-vården i miljöfallen initieras på grund av bristande föräldraförmåga, så framställs även föräldrarna som offer eftersom deras bristande föräldraförmåga beskrivs som total och oföränderlig på grund av t.ex. sociala omständigheter, misstänkta funktionsnedsättningar eller psykiska störningar.

Inflation i relation

I kapitel 8 talade jag om att argumentationen i LVU-utredningarna kan kretsa kring sociala och relationella beskrivningar, vilket innebär att den sociala helhetsbedömningen står i fokus och att relationen mellan barn och föräldrar beskrivs. Detta innebär att argumentationen till stor del formuleras kring ett pussel med olika bitar (Backe-Hansen 2001), och där varje enskild händelse eller beskrivning saknar den sannolikhetsfaktor som förknippas med rättsliga bevis (Dingwall et al. 1983). Argumentationen är därmed inte lika förenklad, vilket enligt King och Piper (1995) ofta krävs

för att barns skyddsbehov skall kunna tillgodoses inom den rättsliga kontexten.

Jag visade i kapitel 8 att argumentationen i miljöfallen präglas av en mer distanserad och dold bedömning, där socialsekreteraren oftare använde vaga formuleringar eller lät beskrivningarna tala för sig själva. Detta kan i viss mån förstås utifrån att socialsekreterarna ansåg att beviskraven var svårare att leva upp till i miljöfall, på grund av att problematiken i sig ofta var mindre tydlig. Men det kan också förstås utifrån att det i miljöfallen sker vad jag kallar för en *inflation i relation* som riskerar att underminera LVU-utredningens legitimerande funktion. Inflation i relationen kan sägas ta sig tre uttryck.

För det första så skall LVU-utredningar avseende brister i hemmiljön fokusera på relationen mellan barn och föräldrar/hemmiljö, då det är hemmiljön som anses utgöra en påtaglig risk för att den unges hälsa och utveckling skadas (2 § LVU). Detta innebär att relationella och sociala beskrivningar som fokuserar på incidenter i hemmiljön och mellan barn och föräldrar beskrivs, vilket framför allt görs genom s.k. social bevisföring där helhetsbilden utgör bevisningen.

För det andra så ger socialsekreterarna i fokusgruppsintervjuerna uttryck för att det är relationen och samarbetet med föräldrarna som är det mest centrala för att underlätta arbetet. Detta innebär en särskild utmaning i miljöfallen där föräldrarna oftare motsätter sig tvångsvården, vilket också innebär en risk för att de undandrar sig fortsatt kontakt om länsrätten avslår ansökan om tvångsvård. Socialsekreterarna upplever därför att det i vissa fall kan finnas en större risk med att skriva problemorienterat avseende föräldrar som brister i hemmiljön. Detta kan delvis bidra till att förstå att dessa föräldrar ofta framställs som "Föräldrar som saknar föräldraförmåga", vilket innebär att de framställs som odugliga men samtidigt som offer för sin egen oförmåga. Bilden av "Den farliga föräldern" lyser med sin frånvaro i de LVU-utredningar avseende brister i hemmiljön som jag har analyserat. Trots omfattande omsorgsbrister eller övergrepp som framgår av akterna, så kan den skriftliga argumentationen i LVU-utredningar avseende miljöfall därför framstå som förhållandevis balanserad, eftersom anpassningen till den rättsliga kontexten och den legitimerande argumentationen inte är lika tydlig som i beteendefallen.

För det tredje så ger socialsekreterarna i intervjuerna uttryck för att den relationella intentionen i förhållande till föräldrar också återverkar genom professionella samarbetspartners. Detta innebär att socialtjänsten kan få

vag eller oklar information om föräldrars brister från andra professionella, på grund av att även dessa värnar om att kunna ha ett fortsatt gott samarbete med en förälder. Forskning har visat att den största andelen anmälningar till socialtjänsten i svenska kommuner avser tonåringar (Wiklund 2006, sid. 39). Anmälningar avseende yngre barn avser dessutom oftast diffusa brister i omsorgen som inte kan kopplas till fysisk misshandel, sexuella övergrepp eller direkt vanvård (Wiklund 2006a). Detta skulle kunna tolkas som att benägenheten att anmäla problem relaterade till hemmiljön och föräldrars agerande är mer begränsad än avseende normbrytande ungdomar.

Dessutom så innebär LVU-processen alltid, dvs. även i beteendefallen, en relationell sammansvetsning av arbetsgruppen (se även Sunesson 1981).

Riskerna med den inflation i relation som uppstår i miljöfallen är att det kan bidra till ett sämre "bevisläge" för socialsekreterare och till sämre möjligheter att använda en "vinnande argumentation" i LVU-utredningar. I samband med rättsliga beslut krävs enligt King och Piper (1995) förenklingar och överdrifter, vilket bygger på en särskild form av argumentation som socialsekreterare kan känna sig begränsade att använda i miljöfallen, vilket innebär att. Socialsekreterares möjligheter att tillgodose yngre barns skyddsbehov är i många avseenden också mer beroende av andra professionella personers agerande, än när det gäller normbrytande ungdomar.

Jag menar att det är något av en *argumentationens paradox* att socialsekreterare känner sig mest begränsade att använda en övertygande argumentation med en legitimerande intention i de typer av ärenden (miljöfall) där de egentligen är mest beroende av den skriftliga argumentationen på grund av att den rättsliga bevisföringen ofta upplevs som svårare att tillgodose. På samma sätt sker det omvända i beteendefallen. Trots att normbrytande ungdomar av socialsekreterarna betraktas som förhållandevis "enkla" att bevisa i länsrätten, så tyder utredningsstudien på att socialsekreterarna i dessa fall använder en hårdare argumentation med utgångspunkt både i sociala och rättsliga bevis. Den hårda argumentationen och det ansvar som den unge åläggs för problemsituationen på grund av sin (ofta straffmyndiga) ålder, resulterar i att den unge inte enbart framställs som en fara för sig själv, utan också som en potentiell fara för samhället.

Handlingsfrihetens konsekvenser

Kombinationsansökningar eller inte?

Normbrytande ungdomar framställs i LVU-utredningar oftast som ansvariga aktörer med hjälpsökande, otillräckliga föräldrar. De bilder som dominerade framställningen av ungdomarna i LVU-utredningar var "Det farliga barnet" som har ett ansvar för sina handlingar, men också "Symptombäraren" som delvis är ett offer för föräldrarnas konflikter eller tillkortakommanden.

Hälften av de normbrytande ungdomarna i utredningsstudien var föremål för det jag valt att kalla för "kombinationsansökningar", där LVU-ansökan också avsåg brister i hemmiljön. Detta uppgavs av flera socialsekreterare som en behandlingsstrategi för att fördela ansvar och skuld för problemsituationen också på föräldrarna. Det bör dock betonas att den huvudsakliga problematiken även i dessa LVU-utredningar var ungdomens eget agerande. Framställningen tyder på att hemförhållandena inte var sådana att en ansökan avseende enbart brister i hemmiljön hade blivit aktuell, om inte ett normbrytande beteende hos den unge föranlett LVU-utredningen. Utifrån detta ter det sig naturligt att fråga sig vad det är som styr *när* kombinationsansökningar faktiskt görs av socialtjänsten.

I redovisningen av fokusgruppsintervjuerna framkom att två av kommunerna hade en "policy", eller ett familjeperspektiv, som innebar att socialsekreterarna ofta ansökte om både 2 och 3 §§ LVU beträffande normbrytande ungdomar. Resonemanget genomsyras av en terapeutisk logik, där tankar om behandling och "barnets bästa" står i fokus. LVU-utredningen och grunderna för vårdansökan användes som ett strategiskt behandlingsvapen för att fördela skuld mellan ungdomar och föräldrar, och för att undvika att ungdomar blev "syndabockar". Föräldrarna i sådana LVU-utredningar framställdes som otillräckliga, men inte odugliga eller i avsaknad av föräldraförmåga.

Socialsekreterarnas förhållningssätt präglades därmed av vad Granér (2004, sid. 94-96) kallar för ett *autonomt perspektiv*, som tar sin utgångspunkt i kollegiala normer om rätt och fel, snarare än regler och lagar. I den kommun där liknande kollegiala normer saknades, gavs föräldrarnas samtycke och ungdomens ålder en större betydelse för vilken/vilka paragrafer tvångsvården skulle avse, vilket överensstämmer med vad Granér (2004) kallar för ett *legalistiskt perspektiv*. Socialsekreterarna i denna kommun

hade i förhållande till kolleger och organisationen en större handlingsfrihet att avgöra när kombinationsansökningar är lämpliga, samtidigt som de i större utsträckning betraktade föräldrars samarbetsvilja som en begränsad möjlighet att ansöka om tvångsvård på grund av brister i hemmiljön.

Arbetsplatsen kan därmed ha betydelse för huruvida LVU-utredningen betraktas och hanteras som ett redskap i familjebehandlingen eller som ett formellt tjänsteutlåtande. Detta har i sin tur betydelse för hur "samtyckeskravet" tolkas. Socialsekreterarna i stad B uttryckte att 2 § LVU inte var tillämpligt om föräldrarna samarbetade och samtyckte till den föreslagna vården, medan socialsekreterare i stad A och C uttryckte att föräldrarna kunde samtycka till den föreslagna vården, men motsätta sig vårdansökan avseende miljöskäl (2 § LVU), vilket kan tolkas som bristande samtycke.

Socialsekreterarna tolkade därmed lagen och samtyckeskravet olika, då vissa enbart fokuserade på att föräldrarna skulle samtycka till vården medan andra ansåg att de skulle samtycka både till vården och målparagrafen.

Kombinationsansökningar kan utifrån Lipskys (1980) teori om gräsrotsbyråkrater ses som ett exempel på hur socialsekreterare använder sig av sin handlingsfrihet och lagens töjbarhet för att utveckla strategier i linje med deras föreställningar om det "goda arbetet". Samtidigt innebär det en risk, eftersom relationen till föräldrarna sätts på spel.

Hasenfeld (1983, 1992) menar dock att när klienten efterfrågar, och i hög grad är beroende av den service som organisationen erbjuder, så har den anställde (i detta fall socialsekreteraren) ett stort maktövertag över klienterna. Föräldrar till de normbrytande ungdomarna i aktstudien var hjälpsökande. Denna bild bekräftas av intervjuerna med socialsekreterarna där föräldrar till normbrytande ungdomar framställs som hjälpsökande, på gränsen till "problemdumpande", samarbetspartners. Detta menar jag innebär att socialsekreterarna i praktiken har ett stort maktövertag över dessa föräldrar, vilket gör att kombinationsansökningen inte upplevs som en risk.

Ett problem med kombinationsansökningar som en skuldfördelande strategi, är att ett sådant resonemang kan leda till en godtycklighet beträffande LVU-utredningens problemdefinition, eftersom alla föräldrar till normbrytande ungdomar hypotetiskt kan kategoriseras som "otillräckliga" eftersom LVU är aktuellt. Resonemanget leder därmed snarare till frågeställningar om när det *inte* är befogat att ansöka om 2 § LVU beträffande normbrytande ungdomar.

Generella tankar och principer kan ha goda intentioner, men riskerar att medföra en ojämlikhet inför lagen, där vissa ungdomar delvis betraktas som offer för hemmiljön, medan andra framställs enbart som självständiga aktörer. LVU inbjuder delvis till denna polariserade kategorisering, genom att ha skilda paragrafer beträffande miljöskäl och beteendeskäl. Samtidigt så har de olika måltyperna så olika utgångspunkter och vårdkonsekvenser att det också finns goda skäl för att rättsligt särskilja dem (Mattsson 2002).

Omprövningar och upphörande av vård

Att avgöra när en kombinationsansökan är befogad eller inte beträffande en normbrytande ungdom kan betraktas som någonting som är förenat med förhållandevis stor handlingsfrihet. Socialsekreterarna upplevde också att de hade förhållandevis stor handlingsfrihet att avgöra när tvångsvården skulle upphöra, eftersom detta beslut sällan överklagades eller granskades av länsrätten. I samtliga fokusgrupper gav socialsekreterarna uttryck för att socialnämnden litade på socialtjänstens bedömning när LVU skulle omprövas eller övervägas, vilket också kan förklara den förhållandevis enkla och kortfattade argumentation som förekom i de skriftliga utredningar som kallas för omprövningar, och som görs en gång i halvåret beträffande normbrytande ungdomar. Min analys av dessa skriftliga utredningar tyder på att tankar om "den goda vården" i sig kan fungera som argument i dessa utredningar trots att den unge inte längre har en pågående destruktivitet. Omprövningarna styrs därmed huvudsakligen av en terapeutisk logik (Jacobsson 2006a) och positiva bedömningar om den unge är vanligt förekommande. Den juridifiering eller den "inflation i argumentation" som framträdde i LVU-utredningar avseende normbrytande ungdomar återfinns inte, när den rättsliga kontexten för beslutsfattande saknas. När den unge inte har gjort positiva framsteg utan kan betraktas som en "Behandlingsmotståndare" lutar sig socialsekreteraren visserligen ofta mot rättslig bevisföring, men det sker inte samma förstärkningar med stöd av psykologiska begrepp, utan den skriftliga argumentationen kretsar då kring rymningar eller fortsatt destruktivitet som det Backe-Hansen (2001) kallar för trumfkort.

Avslutning

I intervjuerna påtalade socialsekreterarna sina försök att "varva" positiva och negativa aspekter som ett sätt att sträva mot objektivitet och saklighet, vilket kan ses som ett uttryck för en ökad nyansering i barnavårdsutredningarnas framställning. Samtidigt beskrevs varvandets logik som en strategi för att behålla kontrollen över ärendet, utifall att länsrätten inte skulle acceptera förslaget om tvångsvård. Hasenfeld (1983, 1992) påtalar att människobehandlande organisationer strävar efter att kontrollera klienterna för att undvika oförutsedda effekter, och att denna kontroll bäst utövas via relationell makt (t.ex. övertalning eller påtryckning) som kan leda till ett samarbete där organisationen har maktövertag.

Vernon och Fruin (1986) menar att huruvida tvång eller frivilliga insatser används i miljöfall främst beror på hur socialsekreterarna bedömer föräldrarnas inställning till den föreslagna vården och behovet av att kontrollera ärendet. Ett stort kontrollbehov skulle därmed öka riskerna för tvångsvård av yngre barn.

Denna studie visar dock att när socialsekreterare upplever att det finns ett stort behov av att ha kontroll över ärendet, så kan frivilliga insatser vara ett säkrare sätt för vissa sig om möjligheten till fortsatt insyn i familjen, vilket också ger möjlighet till påverkan. Tvångsvårdsprocessen förknippas snarare med risk för kontrollförlust, framför allt avseende yngre barn med brister i hemmiljön. Socialsekreterarna försöker därför i första hand att uppnå kontroll av miljöfallen genom att motivera föräldrarna till att samtycka till den föreslagna vården, och därmed undvika den osäkerhet och risk (och kontrollförlust) som en ansökan om tvångsvård innebär (jfr Becket et al. 2007). Denna skillnad kan delvis förstås utifrån den svenska lagstiftningens samtyckeskonstruktion som möjligen ytterligare komplicerar socialsekreterarnas upplevelse av huruvida de har tillräckliga "bevis" för tvångsvård eller inte.

När en LVU-utredning formuleras kan positiva omdömen om klienterna fungera som ett sätt att mildra skadan på relationen, så att den relationella makten möjligtvis kan resultera i frivilliga insatser trots allt, om länsrätten inte bifaller ansökan om vård. Negativt värdeladdade relationella och sociala beskrivningar i LVU-utredningar kan också tolkas som ett uttryck för dolda bedömningar och som dold maktutövning, för att skydda relationen till klienterna.

Hasenfeld (1983, sid. 180-181, 1992 sid. 263-281) menar att två sätt för klienter att rubba organisationens maktövertag är att förneka behov av hjälp/service, eller att göra organisationen beroende av klientens egna resurser. I detta avseende har socialsekreterare ett större maktövertag beträffande föräldrar till normbrytande ungdomar, än i relation till föräldrar som brister i omsorgen om sina barn. Föräldrar till normbrytande ungdomar efterfrågar ofta service och hjälp och är därmed beroende av organisationens resurser. I miljöfallen är situationen ofta det omvända, föräldrarna motsätter sig ofta placering utanför hemmet och socialsekreteraren är beroende av föräldrarnas resurser i flera avseenden. Socialsekreterarna är beroende av föräldrarna för att få möjlighet att samtala med barnet och för att få information från föräldrarna. De är också beroende av föräldrarnas samtycke för att undvika tvångsvård.

Då det trots allt är oundvikligt att LVU-utredningar får en övertygande och problemorienterad karaktär menar jag att krav på nyanserade bilder i LVU-utredningar också kan få en oönskad effekt, nämligen att *makten döljs* (se t.ex. Perrow 1986). Ytterligare en risk är att LVU-utredningar får en motiverande funktion där klienter och i huvudsak föräldrar också skall bekräftas som personer för att underlätta framtida samarbete, istället för att vara det utredande verktyg det faktiskt är tänkt att vara. Detta skulle innebära att det behandlande arbetet riskerar att överta det utredande (se Billquist 1999), även för socialsekreterare som enbart har en utredande funktion. När barns kompetens och resurser lyfts fram i LVU-utredningar, riskerar detta också att tala *emot* tvångsvården i miljöfallen, medan det snarare kan tala *för* tvångsvården i beteendefallen, eftersom normbrytande ungdomar anses ansvariga för problemsituationen.

För att sammanfattningsvis avsluta de resultat som har lyfts fram i detta kapitel, så använder socialsekreterarna huvudsakligen tre strategier för att undvika kontrollförlust av ärendet i tvångsvårdsprocessen. De inväntar tillräckligt med rättsliga bevis innan de över huvud taget ansöker om tvångsvård (*legitimerad övertygelse*), de använder en *problemorienterad argumentation* i LVU-utredningar (framför allt avseende normbrytande ungdomar) och de använder sig av "*varvandets logik*", vilket innebär att positiva omdömen om klienterna lyfts fram i LVU-utredningar för att öka möjligheterna till frivilliga insatser. Schlytter (1999) hävdar att eftersom LVU-lagstiftningen inte tar hänsyn till könets betydelse, diskriminerar lagen unga flickor. Jag menar att denna avhandling på ett flertal sätt visat att både yngre barn och ungdomar har en sämre ställning i tvångsvårdsproces-

sen och i LVU-utredningar än föräldrar, vilket delvis kan förklaras utifrån socialsekreterares föreställningar om rättssystemet och deras ambition att undvika tvångsvård och kontrollförlust av ärendet. I utredningsprocessen resulterar detta i att socialsekreterare i hög grad fokuserar på att *förhandla med föräldrarna*. I skriftliga utredningar resulterar detta i en hård och problemorienterad argumentation beträffande ungdomar (*inflation i argumentation*), medan miljöfallen och föräldrars brister präglas av en mildare argumentation där föräldrarna delvis framstår som offer för sin egen oförmåga (*inflation i relation*).

12. Slutdiskussion

Kunskap leder till större osäkerhet

Många utredande socialsekreterare såg inte tvångsvården som slutet på en process, utan betonade att det egentligen var därefter som det riktiga arbetet började. Även om socialsekreterarna inte själva skulle utföra eller följa det fortsatta behandlingsarbetet med familjen, fanns tankar om vården och dess konsekvenser med i bedömningen. Generellt uttryckte många, med hänvisning till forskning, en skepsis kring vårdens möjligheter att erbjuda barn och ungdomar ett fullgott alternativ, varför placering utanför hemmet och tvångsvård undveks in i det sista. Detta kan ses som exempel på vad Nordlander (2006) kallar för instrumentell kunskapsanvändning, då tankar om den framtida händelseutvecklingen (i detta fall vårdens effekter) i viss mån styr utredningsarbetet. Håkansson och Stavne (1983) visade i sin studie att socialsekreterare undvek institutionsplacering av ungdomar, då detta ansågs vara en bristfällig vårdform. Ekendahl (2004) har visat att socialsekreterare på liknande sätt undviker att placera vuxna missbrukare med stöd av LVM, då de har en bristande tilltro till vårdens effekter.

Socialsekreterare bygger därmed inte enbart sina bedömningar på en moralisk övertygelse om vad som är en förkastlig levnadstillvaro. För att kunna bedöma vad som är barnets bästa reflekterade socialsekreterarna i denna studie också över riskerna med vården och över kritisk kunskap om olika vårdformers eventuellt negativa effekter. Detta tyder på att de i viss mån också använder vetenskaplig kunskap. Dessa uttalanden kan också tolkas som ett uttryck för hur socialsekreterare försöker navigera i enlighet med den rådande barnavårdsdiskursen, där bristerna i barnavårdens insatser lyfts fram i såväl forskning som debatter de senaste åren, vilket väckt krav på en kunskapsbaserad socialtjänst. Kunskap om betydelsen av barns kontakt med sin ursprungsfamilj och om negativa värdeffekter har också medfört en ökad osäkerhet hos socialsekreterare och en större upplevd komplexitet i att *när* en tvångsvårdsprocess bör initieras, eftersom det generellt uppfattas som ett misslyckande. Socialsekreterares beslutsfattande har i hög grad komplicerats av ny kunskap.

Även om jag inte haft några ambitioner att följa socialsekreterarnas arbete över tid, så uttryckte sig vissa socialsekreterare kring tvångsvårdsprak-

tiken utifrån en större kontext, där någon menade att det var ”enklare” att placera barn med tvång med den gamla barnavårdslagstiftningen. Ytterligare någon menade att tvångsvård inte betraktades som en legitim åtgärd under utbildningen. Socialsekreterarna uttalade sig kring ”hemmaplanslösningar” som det som bäst tillvaratar barns behov.

Ett sätt att förstå socialsekreterarnas osäkerhet att avgöra när en tvångsvårdsprocess ska inledas kan därför vara att sätta in tvångsvårdspraktiken i en större kontext, där debatten beträffande socialtjänstens kompetens och debatten om relationen mellan barn och föräldrar diskuteras.

En kunskapsbaserad socialtjänst

Socialtjänsten har de senaste årtiondena präglats av någon form av legitimitetskris, eftersom kunskapsläget inom socialtjänsten ifrågasatts på ett flertal sätt. Kritiken som har framförts mot socialtjänstens verksamhet kan delas in i två områden. Ett område har fokuserat på socialsekreterarnas kompetens och socialtjänstens organisation, vilket innebär att frågor om utbildning och fortbildning stått i fokus (prop. 2000/01:80). Det andra området har berört frågor om kunskapsproduktion och kunskapsutveckling och betonat behovet av att i större utsträckning samordna utbildning, praktik och forskning, och att utvärdera det sociala arbetets effekter och metoder (ibid.). Nationella satsningar har genomförts under 2000-talet för att öka kunskapen och kompetensen inom socialtjänsten och skapa en bättre koppling mellan utbildning, praktik och forskning (Socialstyrelsen 2001). Inom socialtjänstens barnavård har debatten huvudsakligen kretsat kring personalens kompetens och utredningarnas tydlighet och kvalitet. Socialstyrelsen rekommenderar numera en specifik utredningsmodell, BBIC (se t.ex. Socialstyrelsen 2006a, 2006b).

Samtidigt som kritik har riktats mot socialtjänstens kompetens och verksamhet så har det framkommit en växande kritik mot de institutioner som traditionellt varit en del av socialtjänstens ”lösningar”, framförallt beträffande institutionsvården för ungdomar (Levin 1998, Andreassen 2003, Palm 2003, Hill 2005). Forskning har också uppmärksammat bristande effekter i fosterhemsvården (Vinnerljung 1996a, 1996b). Detta innebär att både socialtjänstens arbete och de lösningar som socialtjänsten har att tillgå inom barnavården har varit föremål för debatt och kritik de senaste åren, vilket också visat sig påverka de bedömningar som görs inom tvångsvårdspraktiken av yngre barn och ungdomar.

Barns bästa och barns rätt till sina föräldrar

En hel del forskning tyder på att barns identitetsutveckling gynnas av en god kontakt med sina föräldrar, även om barnen placeras utanför hemmet (Hess 1987, Masson 1990, Bilson & Barker 1992, Thoburn 1994, Andersson 1995, Berridge 1997). Egelund och Hestbæk (2003, sid. 196) konstaterar i sin forskningsöversikt att det inte finns någon säker kunskap om att en regelbunden föräldrakontakt har en positiv effekt på placerade barns utveckling, däremot verkar föräldrakontakt ha positiva effekter på placeringens stabilitet (ibid.).

Barnets *rätt* till båda sina föräldrar har också alltmer betonats i den offentliga debatten, inte minst i samband med vårdnadskonflikter (se t.ex. prop. 1997/98:7). Barns bästa anses generellt gynnas av att föräldrar vid en separation erhåller gemensam vårdnad, och svenska domstolar kan sedan 1998 döma till gemensam vårdnad mot föräldrars vilja (prop. 1997/98:7). Vårdnadskommitténs utredning av de nya vårdnadsreglerna visade att domstolarna i stor utsträckning använde sig av möjligheten att döma till gemensam vårdnad trots samarbetssvårigheter mellan föräldrar (SOU 2005:43, Barnombudsmannen 2005). Umgänge med båda föräldrarna framställs i den politiska debatten som en rättighet för barn, även om det i praktiken kan fungera som barns plikt och föräldrars rätt, eftersom umgänget är frivilligt för föräldrar medan barn saknar möjlighet att ställa krav på umgänge (Nordborg 1997, 2002, Eriksson 2003, sid. 71-72). Även andra tyder på att föräldrars rättigheter väger starkt i samband med juridiska beslut beträffande barn (Eriksson 2003, Nordin 2003).

Kurki-Suonio (2000) menar att gemensam vårdnad i samband med skilsmässa, kan betraktas som ett uttryck för västvärldens nuvarande kulturella tolkning av principen beträffande *barnets bästa*. Hon har genomfört en komparativ litteraturstudie där huvudsakligen rättsliga texter om vårdnadsfrågor i samband med skilsmässa har studerats i Finland, USA, Sverige, England och Tyskland. Kurki-Suonio menar att vårdnadsfrågan historiskt har genomgått tre faser, där moderns omvårdnad betonades som väsentligt för barnets bästa i början av 1900-talet. På 1970-talet kom detta att förändras och vårdnadsfrågan kom att belysas ur ett könsneutralt perspektiv. Det väsentliga var inte vilken av föräldrarna som vårdade barnet, det viktiga var att barnet hade tillgång till det Goldstein et al. (1973) kallade för en god psykologisk förälder. Den senaste tiden har gemensam vårdnad lyfts upp som ett ideal, vilket Kurki-Suonio menar kan kopplas

till en princip om statlig icke-intervention i samband med skilsmässa. Kurki-Suonio ifrågasätter denna utgångspunkt och menar att det kan betraktas som ett uttryck för samhällets ambition att rättsligt hålla familjen samman och att skapa en illusion av ett "happy ending" (sid. 199). Hon hävdar också att när principen om barnets bästa utgår från att barn mår bäst av gemensam vårdnad, riskerar det att underminera barnets rättigheter och deras egna utsagor om vad de önskar, eftersom principen om barns bästa är en utgångspunkt i beslutsfattandet och där de professionellas perspektiv har tolkningsföreträde (ibid.). Andra studier har också visat att när professionella inom barnavården skall avgöra vad som är barnets bästa, så ingår vissa vägledande principiella antaganden, som att bevara familjen och att främja barns kontakt med sina föräldrar (Banach 1998). Hollander (2005) menar att den svenska lagstiftningens konstruktion inte underlättat tolkningen av barnets bästa, som i slutändan måste göras av de vuxna beslutsfattarna. Detta innebär att barnets uttryckta vilja inte nödvändigtvis får betydelse när barnets bästa skall bedömas (ibid.).

De svenska vårdnadsreglerna har nyligen reviderats och det betonas numera i större utsträckning att barn också kan ha ett skyddsbehov i förhållande till någon förälder (prop. 2005/06:99). Samtidigt skulle man kunna tolka diskussionerna kring vårdnadsfrågor som ett uttryck för en övergripande barnavårdsdiskurs där man utgår från att alla föräldrar har det Dingwall et al. (1983) kallar för en "naturlig kärlek" till sina barn, vilket innebär att de automatiskt betraktas som en tillgång.

Sociallagstiftningen betonar idag också på flera sätt de ursprungliga föräldrarnas betydelse. När barn placeras utanför hemmet skall numera t.ex. släktingplacering övervägas i första hand (6 kap. 5 § SoL). Förändringar i lagstiftningen skall påverka och påverkar således socialsekreterares moral och bedömningar. Debatterna kring föräldrarnas betydelse för sina barn och revideringar i lagstiftningen kan på så vis också bidra till att förstå varför socialsekreterare generellt betraktar placering utanför hemmet och tvångsvård som ett misslyckande, och som en tillfällig åtgärd där målet är en återförening med hemmiljön (Sinclair et al. 200a, 2005b).

Barnets bästa skall vara avgörande när barn placeras utanför hemmet med stöd av SoL eller LVU (prop. 1996/97:124, 2002/03:53). Det kan dock innebära ett dilemma om vuxnas tolkning av barns bästa utgår från en alltför generaliserad bild av att barnets bästa är en nära och helst obruten kontakt med båda föräldrarna. Risker med socialtjänstens återkommande legitimitetskriser är att socialsekreterare i alltför stor utsträckning

eftersträvar att arbeta i linje med den allmänna barnavårdsdiskursen. En barnavårdsdiskurs kan dock endast sätta gränser och forma sätt att tala kring det som Mattsson (2002, sid. 38) kallar för *barns typiska behov*. Om socialsekreterare i alltför hög grad strävar efter att navigera i enlighet med den omgivande barnavårdsdiskursen, finns en risk att mindre utrymme läggs vid att faktiskt utreda enskilda *barns specifika behov*.

Hollander (2001) har påtalat de risker som finns med att begreppen barnets bästa och barnets rätt blandas samman. Jag menar att det kan finnas en risk med att föräldrar framställs som inte ersättningsbara i den offentliga debatten, nämligen att barns *rätt* till sina föräldrar generellt omtolkas som barns *behov* av sina föräldrar, och att detta blir en utgångspunkt när barnets bästa ska bedömas. Riskerna med ett generellt barnavårdsperspektiv där släkterelaterade relationer starkt betonas, skulle också kunna vara att placeringar utanför hemmet blir alltför kortvariga ur barnets perspektiv (Thoburn et al. 2000, Sinclair et al. 2005b). Detta innebär också en ökad risk för att barn utsätts för ständiga omplaceringar mellan familjehemsvård och föräldrahem.

Barnavården har därför i hög grad komplicerats av ny kunskap, och utvecklats till en balansgång där såväl barns behov av välfärd som föräldrars rättigheter i möjligaste mån skall tillgodoses (King & Piper 1995, sid. 3).

Samtyckeskonstruktionen leder till föräldrafokusering

Studier om missbruksvården av vuxna har visat att det finns en risk att samtycke används som ett sätt för socialtjänsten att undvika tvångsvård, trots att samtycket kan bedömas som vacklande och förutsättningar för tvångsvård föreligger (Gustavsson 2003, Staaf 2004). Landelius (2006) menar att tvångsvårdslagstiftningen avseende vuxna missbrukare (LVM) ger större möjlighet för socialtjänsten att föreslå tvångsvård trots uttryckt samtycke än LVU, eftersom LVM till skillnad från LVU inte anger att klienten måste samtycka till "den behövliga vården". I LVM uttrycks samtyckeskonstruktionen istället som att tvångsvård kan bli aktuellt om vårdbehovet inte kan tillgodoses med Socialtjänstlagen eller på annat sätt (4 § 2. st. LVM).

Socialsekreterare har som myndighetspersoner ett stort maktövertag i relationen till föräldrar. Föräldrar som är vårdnadshavare har dock en viss

möjlighet till motmakt i samband med LVU-processen, eftersom de t.ex. kan samtycka till mindre ingripande insatser. Tvångsvårdsprocessen avseende barn och unga verkar också föregås av en lång process av frivilliga insatser, och motivationsarbete och förhandlingar med föräldrarna verkar uppta en stor del av socialsekreterarnas tid under tvångsvårdsprocessen. Jag menar att samtyckeskonstruktionen i LVU bör problematiseras, eftersom maktbalansen mellan socialsekreterare och föräldrar förändras på grund av socialsekreterarnas strävan att undvika tvångsvård. Detta är särskilt påtagligt beträffande yngre barn som saknar egen processbehörighet och som har begränsad möjlighet att själva föra sin talan, och där problematiken oftast avser brister i hemmiljön. Dessa föräldrar har enligt min tolkning en större möjlighet till motmakt gentemot socialtjänsten än föräldrar till normbrytande ungdomar, eftersom socialsekreterarna oftare uppfattar föräldrar med destruktiva ungdomar som servicesökande och samarbetsvilliga. I dessa sistnämnda fall är det heller inte föräldraförmågan som primärt kritiserar.

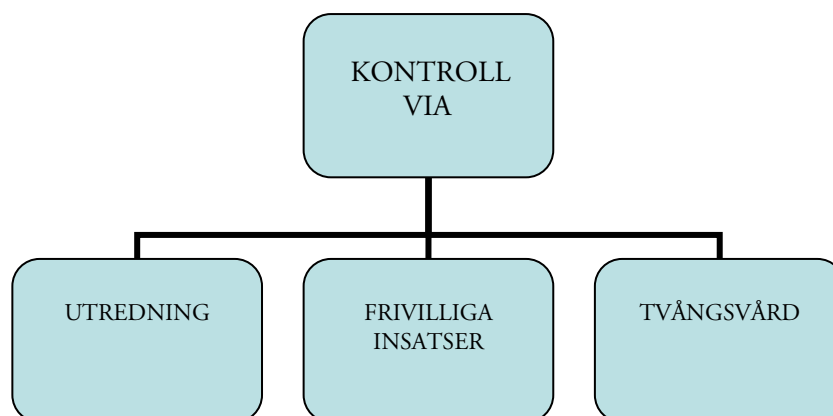
Att ifrågasätta föräldrars ökade möjligheter till motmakt i miljöfallen är möjligtvis kontroversiellt, eftersom socialtjänsten generellt har ett övergripande maktövertag också i relation till dessa föräldrar, och stora möjligheter att utöva påtryckningar. Utifrån socialsekreterarnas beskrivningar i denna studie och de tendenser som återfanns i aktstudien avseende åldersfördelningen bland de barn som blev föremål för en ansökan om LVU under ett år, så tyder dock mycket på att yngre barn mer sällan blir föremål för en tvångsvårdsprocess över huvud taget. När de blir det är bedömningsprocessen ofta utdragen och har föregåtts av en lång rad frivilliga insatser som inte räckt till. Det empiriska materialet i denna och tidigare studier (Hollander 1995, Socialstyrelsen 1995, Mattsson 2002) tyder också på att länsrätten oftare avslår ansökningar som avser brister i hemmiljön än beteendefall. Jag anser därför att det krävs en kritisk diskussion kring vad samtyckeskonstruktionen i LVU innebär och vilka konsekvenser det får för barn i olika åldrar, beteendefall (normbrytande ungdomar) respektive miljöfall (yngre barn).

Den svenska samtyckeskonstruktionen i kombination med ett barnperspektiv där barnets bästa generellt anses vara en obruten kontakt med sina föräldrar eller en återgång till dessa, kan bidra till att tvångsomhändertaganden på grund av brister i hemmiljön uppfattas som en icke legitim åtgärd inom socialtjänsten, vilket i sin tur kan få till effekt att barn om-

händertas i ett senare skede, t.ex. när de uppvisar ett normbrytande beteende och när föräldrarna önskar en placering av den unge.

Frivilliga insatser, ett "mindre riskabelt" sätt att skydda små barn

Socialsekreterarna i intervjuerna gav uttryck för att de enbart kan skydda barn om de har någon form av insyn i ärendet, vilket förutsätter kontroll via en pågående utredning eller någon form av insats, antingen på frivillig basis eller genom tvångsvård. Socialsekreterarnas möjlighet till insyn i ett barnavårdsärende kan förenklat skisseras i bilden nedan.

En pågående utredning ger socialsekreteraren möjlighet till insyn, eftersom socialsekreteraren därmed har rätt att ta kontakter med omvärlden och barnet (se 11 kap. 2 § SoL). En pågående utredning kan således betraktas som "socialtjänstens panopticon"³⁶, ett sätt att övervaka och därmed indirekt disciplinera familjen till frivilliga insatser. En god relation till barn och föräldrar, föräldrars eller barns uttryckta önskan om att erhålla hjälp

36 Foucault Michel (2003, sid. 201-203) beskriver Jeremy Benthams "Panopticon" som ett arkitektoniskt övervakningssystem för fångar där flera maktmekanismer samordnas. Om en övervakare befinner sig i ett runt torn i mitten av upplysta celler (som löper ut från tornet) kan fångarna hela tiden bevakas, och är medvetna om detta, varmed makten och disciplineringen verkar "automatiskt".

och stöd, eller hot om tvångsvård är olika sätt att uppnå ett samarbete som gör att familjen accepterar frivilliga insatser. Bakgrunden och den process som leder till frivilliga insatser kan därmed se väldigt olika ut. I slutänden innebär dock frivilliga insatser att socialtjänsten har någon form av fortsatt insyn i familjens situation.

I föregående kapitel påtalade jag att miljöfallen oftare än beteendefallen präglas av en utdragen tvångsprocess, vilket delvis kan bero på problem-bilden är mer diffus, att omgivningen ger vag information, vilket medför att socialsekreterarna senare uppnår en legitimerad övertygelse. Tvångsvårdsprocessen förknippas också med en större risk för kontrollförlust av ärendet, eftersom föräldrarna som regel motsätter sig vården. I miljöfallen kan socialsekreterare därför tvingas arbeta utifrån vad jag valt att kalla för "*Minsta möjliga misslyckandets princip*", dvs. att behålla möjligheten till insyn i ärendet. Små barn skyddas därför minst riskabelt genom en växel-verkan av frivilliga insatser och utredningar (som leder till nya frivilliga insatser), då detta garanterar socialtjänsten någon form av kontroll över ärendet, till skillnad från en ansökan om tvångsvård som socialsekreterarna upplever är förenat med flera risker. Detta kan bidra till att förstå varför miljöfallen beskrevs som en utdragen tvångsvårdsprocess.

Mycket tyder på att placeringar av barn och unga utanför det egna hemmet primärt används som en tillfällig stödåtgärd i den svenska barnavården. Många barn och unga i aktstudien hade via socialtjänsten varit placerade utanför hemmet tidigare, nästan en fjärdedel hade bott hos andra än sina föräldrar i perioder. I fyra fall hade tvångsvård tidigare föreslagits av socialtjänsten, men förslaget hade antingen avslagits av länsrätten, eller vid ett senare tillfälle omvandlats till frivilliga insatser enligt SoL. Studier visar också på att återkommande placeringar, sammanbrott och insatskedjor är vanligt beträffande barn (t.ex. Fisher et al. 1986, Sundell et al. 2004, Vinnerljung et al. 2001, Sinclair et al. 2005a). Samtidigt visar forskning att placerade barn ofta längtar hem och att deras tankar och identitet är tätt förknippade med föräldrarna (se t.ex. Sinclair et al. 2005b).

Huruvida barn uppnår en känsla av trygghet och stabilitet genom placering utanför hemmet, eller genom en kontinuerlig och bibehållen föräldrarelation är därmed ett ständigt återkommande dilemma inom barnavården. Frivilliga insatser kan också vara både mer omfattande och långvariga än tvångsåtgärder. Frivilliga insatser innebär dock på många sätt ett sämre rättsskydd för barn (Mattsson 2006), särskilt om barnen är under 15 år

och är utelämnade åt att deras föräldrar skall föra deras talan. I många avseenden kan man därför ifrågasätta den samhällsnorm som vuxit fram och där frivilliga insatser framställs som något som generellt tillgodoser barns och föräldrars intressen bättre än tvångsvård. Merparten av socialtjänstens arbete är baserat på frivilliga åtgärder, vilket innebär att socialsekreterarnas maktutövning också döljs i vissa fall där frivilligheten befinner sig i en gråzon då det pågår ständiga förhandlingar om samtycke och insatser mellan socialsekreterare och föräldrar, vilket kan ses som uttryck för maktutövning och motmakt. Ständigt återkommande utredningar och återkommande frivilliga insatser kan därför också betraktas som ett misslyckande, och i många avseenden som ett mer klaustrofobiskt beroendeförhållande för klienterna, som då är utelämnade till socialsekreterarnas handlingsutrymme och bedömningar utan att dessa prövas rättsligt.

Stora barn, stora bekymmer

I aktstudien ingick framför allt normbrytande ungdomar, även om hälften av dessa enligt socialtjänsten också ansågs vara utsatta för brister i hemmiljön. Enligt nationell statistik framgår att ungdomar i åldern 13-20 år dominerar både heldygnsinsatser som påbörjats enligt SoL och enligt LVU under år 2005 (Socialstyrelsen 2006, sid. 60). Även statistik avseende barn som hade pågående heldygnsvård enligt SoL eller LVU den 1:e november år 2005 domineras av barn som är äldre än tio år (ibid. sid. 63).

Detta tyder på att omfattande insatser som placeringar utanför hemmet framför allt är en åtgärd som används i relation till normbrytande ungdomar. Detta kan tolkas som ett uttryck för den snabba tvångsvårdsprocess som socialsekreterarna förknippade med normbrytande ungdomar, där de snabbare nådde en legitimerad övertygelse. Det kan också tolkas som ett uttryck för att omvärldens ovilja att kritisera och anmäla föräldrars förmåga.

Utredningsstudien och intervjuerna med socialsekreterarna i denna avhandling tyder på att socialsekreterarna inte verkar ha samma moraliska bekymmer med att skilja på ungdomar och deras föräldrar när det finns en pågående destruktivitet. Separationen betraktas inte i samma utsträckning som ett trauma som beträffande yngre barn med brister i hemmiljön. I omprövningsutredningarna avseende normbrytande ungdomar framställs institutionsvården snarare som en förmån och som en möjlighet för den

unge att utvecklas positivt. Ett sätt att förstå detta är att ungdomsvård historiskt redan på 1800-talet framställdes som en naturlig ”rätt” till uppfostran och som en förmån (se Bramstång 1964, sid. 52). Denna förmåns-tanke avseende de institutioner som riktat sig mot normbrytande ungdomar har därmed kunnat utnyttjas för en extensiv lagtolkning beträffande denna målgrupp. Men det kan också förstås utifrån ett samhälleligt skyddsbehov, eftersom ungdomars destruktivitet riskerar att skada samhället och dess medborgare. Äldre barn betraktas i många avseenden som ett större bekymmer, eftersom de kan vålla omgivningen skada, men också riskera att utvecklas på ett sådant sätt att de inte bidrar till en gynnsam samhällsutveckling. Debatten som föranledde Sveriges första barnavårdslagar i början av 1900-talet fokuserade i hög utsträckning på risken för ungdomars vanart (se t.ex. Betänk 1998, 1900) och hur denna skulle kunna stävjas. Ungdomars agerande och destruktivitet är i högre grad synligt för omvärlden och någonting som omvärlden reagerar på (Packman et al. 1986). Detta kan resultera i ett starkt institutionellt tryck på socialtjänsten att agera med att placera ungdomen utanför hemmet, eventuellt med tvång. Även föräldrarna kan vara delaktiga i att sådant institutionellt tryck.

I många avseenden finns det skäl att ifrågasätta vad som är socialtjänstens primära uppdrag, att skydda samhället eller att skydda barn. Generellt betraktas skyddet av yngre barn som en av socialtjänstens viktigaste uppgifter. Samtidigt visar denna studie på att socialsekreteraren möjligheter att tillgodose yngre barns behov av skydd ofta är villkorade och beroende av andra myndigheters agerande och att föräldrarna har stora möjligheter till motmakt. Detta resulterar i att den bedömningsprocess som kan leda fram till tvångsvård ofta blir mer utdragen. Socialsekreterarna upplever också en större svårigheter att leva upp till rättssystemets krav avseende bevisföring i dessa fall. Personerna i den beslutande instansen, länsrätten, anses också ha bristande och varierande kunskaper om yngre barn, vilket medför en känsla av att besluten är godtyckliga och svåra att förutse. De förenklade bilder av barn som rättssystemet enligt King och Piper (1995) utgår från, innebär att socialsekreterare har svårare att hantera de motstridiga intressen som miljöfallen karaktäriseras av, i LVU-utredningar på ett övertygande sätt. De brittiska forskarna King och Trowell (1992) menar också att rättssystemet i realiteten har små möjligheter att tillgodose barns skyddsbehov på ett tillfredsställande sätt.

Dahl (1978) hävdar att den norska barnavårdslagstiftningen har influerats av kriminalvården och att den i första hand uppstod som ett sätt att

skydda samhället. I många avseenden visar denna avhandling också att socialsekreterare har begränsade möjligheter att tillgodose barns skyddsbehov, medan möjligheterna att tillgodose samhällets skyddsbehov i förhållande till normbrytande ungdomar är omfattade.

Mötet mellan rättssystem och socialtjänst

King och Trowell (1992) talar om en risk för ”juridifiering” av den engelska barnvården. I Sverige har forskare dock visat att förvaltningsrätten i hög grad påverkas av terapeutiska tankar om vad som är bäst för den enskilde personen (Hollander & Marklund 1983, Jacobsson 2006a).

Samtidigt så visar denna avhandling att socialsekreterare i hög grad påverkas av rättssystemet som beslutsfattare i flera avseenden, då de inväntar ”tillräckliga bevis” och anpassar innehållet och formen i LVU-utredningarna efter vad de tror att länsrätten behöver för att fatta beslut i enlighet med socialtjänstens bedömning.

Inom den svenska barnvården kan man därför tala om en *juridifiering* utifrån tre aspekter. För det första så undviks tvångsvård tills dess att tillgängliga ”rättsliga” bevis bedöms finnas. För det andra, *när* överensstämmigheten mellan lag och social praktik är stor, så använder socialsekreterarna denna kontaktyta till att argumentera för sin bedömning utifrån båda fältens logiker, vilket leder till *inflation i argumentation*. När sociala problem är komplexa och i mindre utsträckning överensstämmer med lagens förenklingar, så använder socialsekreterare snarare det egna fältets terapeutiska logik vilket leder till *inflation i relation* (se kap. 11).

Ett annat möjligt uttryck för juridifiering är den risk för sammanblandning som jag påtalat avseende begreppen barns behov och barns rättigheter. King och Piper (1995) menar att barnvårdens dilemma framför allt ligger i konflikten mellan begreppen *rättvisa* och *välfärd* som analytiska redskap. I Sverige menar forskare att denna konflikt har resulterat i att den ena ideologin fått företräde framför den andra, nämligen den terapeutiska ideologin som bygger på tankar om välfärd (Jacobsson 2006a, Hollander & Marklund 1983). Samtidigt så tyder en del uttalanden från socialsekreterare i denna studie på att det också skett en sammanblandning mellan det terapeutiska begreppet barns behov/barns bästa och det mer juridiska begreppet barns rättigheter, i det avseendet att barns rättigheter tenderar att automatiskt likställas med barnets behov eller barnets bästa.

Det problematiska med en sådan barnavårdsdiskurs är att den i praktiken riskerar att resultera i att föräldrars rättigheter stärks och att barns skyddsbehov osynliggörs.

Det krävs därför en kritisk reflektion kring vad alla begrepp som genomsyrar barnavården idag faktiskt innebär och vilka konsekvenser de kan få för barn och ungdomar. Det finns en risk att ju fler uttryck som används för att främja barns välfärd, desto diffusare blir innebörden i begreppen och gränserna mellan dem.

King och Piper (1995) framhåller att när olika system alltmer försöker anpassa sig efter varandra finns en risk i att båda i förlängningen förlorar i legitimitet. Det finns därför också skäl att diskutera riskerna och effekterna av socialtjänstens anpassning till rättssystemet, och vice versa.

Att bedöma när tvångsvård av barn är tillämpligt är och skall vara, en svår avvägning. Men det krävs enligt min uppfattning också en kritisk diskussion kring vilka risker det innebär och vilka effekter det kan få om tvångsvård av barn och unga främst betraktas som en åtgärd som skall undvikas.

Bilaga

Intervjuguide HT 2004

A. Öppningsfrågor

1. Namn? (endast förnamn)
2. Ålder?
3. Yrkeserfarenhet? (Hur länge har du arbetat inom IOF med barn och unga? Hur länge har du arbetat på denna socialbyrå?)

B. Introduktionsfrågor: Barn och ungdomsärende som blir fall för prövning angående tvångsvård (LVU) i förvaltningsrätten.

1. Vilken typ av fall/ärende anser ni vara mest komplicerade och svårbedömda?
2. Vilken typ av fall/ärende leder oftast till förslag om tvångsvård? (Mest sällan? Finns det fall som är "renodlat" antingen miljö eller beteendefall? Kombination?)
3. Hur påverkas ert arbete av att ha föräldrarna och/eller barnen som motpart?
4. Hur upplever ni att nämnden förhåller sig till er bedömning? (Brukar nämnden lita på eller ifrågasätta er bedömning? Kan ni föreslå vad som helst för nämnden avseende t.ex. tvångsvård, vårdform? Ekonomi?)

C. Utredningsförfarandet/Målet med utredningen

1. Minns ni hur ni gick tillväga första gången ni skrev en utredning avseende tvångsvård? Berätta! (Har man lärt sig detta från utbildningen? Använder man kollegors utredningar som mallar? Finns specificerad mall på arbetsplatsen eller råder fri rubriksättning?)
2. Hur går ni tillväga när ni skriver en sådan utredning idag? (Vad består utredningen av? Vad är målet med utredningen? Vad är medlet i utredningsskrivandet?)
3. Hur upplever ni att er närmsta chef förhåller sig till/behandlar er utredning? (Korrekturläser, korrigerar, litar på er bedömning?)

D. Föreställningar om förvaltningsrätten/ det juridiska fältet

1. Hur ser ni på tvångsvård av barn och unga? (Er inställning till tvångsvård av barn och unga. Nödvändigt ont? Negativt? Positivt? Straff? Behandling? Förhållandet mellan frivillighet och tvång? Samtyckets betydelse?)
2. Hur argumenterar ni för er bedömning i den skriftliga utredningen? (Hur hanterar ni balansen mellan juridik och rättssäkerhet samt psykologi och barnets behov? Skriver ni på ett visst sätt för att länsrätten skall godta er bedömning? Skriver ni svagare för att skona familjen/barnet eller starkare för att övertyga länsrätten?)
3. Vilken typ av fall anser ni oftast respektive mest sällan döms till LVU av länsrätten? (Vad tror ni det beror på?)
4. Hur ser ni på den rättsliga prövningen i samband med LVU-ärende? (Är den rättsliga prövningen och juristernas kompetens ett hinder eller underlättar den arbetet? I så fall, på vilket sätt? För vem? Motivera! Vilken betydelse har den skriftliga utredningen respektive den muntliga förhandlingen?).
5. Är det för svårt eller för lätt att tvångsomhänderta barn i Sverige idag? Motivera!

E. Avslutande frågor

1. I de utredningar/fall jag studerat har det varit förhållandevis många fall där en ansökan om LVU har gjorts på både beteende och miljöfaktorer avseende ungdomar med motivering att föräldrarna inte kunnat sätta tillräckliga gränser i förhållande till den unges beteende. Är detta vanligt förekommande eller ovanligt? (Har det någon betydelse om tvånget sker med 2 § eller 3 § LVU??)
2. Hur reagerar ni om jag påstår att utredningar har:
 - a) en övertygande funktion? (övertyga länsrätten om att er bedömning är korrekt)
 - b) en prövande funktion? (se /pröva i länsrätten om kriterierna för tvångsvård är uppfyllda)
 - c) en professionell funktion? (påvisa vårdbehov utifrån en professionell bedömning)
3. Är det någon som har någon ytterligare reflektion/tanke ni vill ta upp?

Referenser

- Ahrne, Göran (1989). *Byråkratin och statens inre gränser*. Stockholm: Raben & Sjögren.
- Akademikerförbundet SSR (2006). *Socialsekreterares arbetssituation Våren 2006*. Stockholm: Akademikerförbundet SSR.
- Alter, C. F. (1985). "Decision-making factors in cases of child neglect". *Child Welfare*, 64 99-111.
- Andersson, Gunvor (1991). *Socialt arbete med små barn*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor (1995). *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor & Anna Hollander (1996). "Om barns rätt och barns bästa". I: Gunvor Andersson, Karin Aronsson, Sven Hessle, Anna Hollander & Tommy Lundström (1996). *Barnet i den sociala barnvården*, s. 58–99. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Liber.
- Andersson, Gunvor & Tommy Lundström, (2004). "Socialarbetare om massmedier". *Nordisk socialt arbeid*, 24 (1): 2–18.
- Andreassen, Tore (2003). *Institutionsbehandling av ungdomar. Vad säger forskningen?* Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Alvesson, Mats & Kaj Sköldberg (1994). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Ayre, Patrick (1998). "Significant Harm: Making Professional Judgements". *Child Abuse Review*, 7 (5): 330–342.
- Backe-Hansen, Elisabeth (2001). *Rettferdiggjøring av omsorgsovertakelse. En beslutningsteoretisk analyse av barnevernstjenstens argumentasjon i en serie typiske saker om små barn*. Rapport 02/01. Oslo: NOVA.
- Banach, Mary (1998). "The Best Interests of the Child: Decision-Making Factors". *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*. 79: 331–340.
- Bangura Arvidsson, Maria (2003). *Ifrågasatta fäder – Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Barnombudsmannen (2005). *Barnombudsmannen rapporterar. När tryggheten står på spel*. Barnombudsmannen rapporterar 2005:02. Stockholm: Barnombudsmannen.

- Becket, Chris, Bridget McKeigue & Hilary Taylor (2007). "Coming to conclusions: social worker's perception of the decision-making process in care proceedings". *Child & Family Social Work*, 12 (1): 54–63.
- Bergmark, Åke & Tommy Lundström (2000). "Kunskaper och kunskaps-syn. Om socialarbetare inom socialtjänsten". *Socionomen*, Forsknings-supplement, (12): 1–16.
- Bergmark, Åke & Tommy Lundström (2005). "En sak i taget? Om specialisering inom socialtjänstens individ och familjeomsorg". *Socialvetenskaplig tidskrift*, 12 (2–3): 125–148.
- Bergmark, Anders & Tommy Lundström (2006). "Mot en evidensbaserad praktik? Om färdriktningen i socialt arbete". *Socialvetenskaplig tidskrift*, 13 (2): 99–113.
- Bergström, Göran & Kristina Boréus (2000). Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys. Lund: Studentlitteratur.
- Beronius, Mats (1991). *Genealogi och sociologi, Nietzsche, Foucault och den sociala analysen*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Berridge, David (1997). *Foster care. A research review*. London: The Stationery Office.
- Betänkande och Förslag (1898). *I. Betänkande och förslag angående minderåriga förbrytares behandling*. Betänkande och Förslag afgifna af den Kongl. Maj:t den 16 oktober 1896 tillsatta komitén för utredning af frågan om åtgärder för beredande af lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels ock åt varartade och i sedligt afseende försummade barn.
- Betänkande och Förslag (1900). *II. Betänkande och förslag angående vanartade och i sedligt afseende försummade barns behandling*. Betänkande och Förslag afgifna af den Kongl. Maj:t den 16 oktober 1896 tillsatta komitén för utredning af frågan om åtgärder för beredande af lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels ock åt varartade och i sedligt afseende försummade barn.
- Billquist, Leila (1999). *Rummet, mötet och ritualerna. En studie av socialbyrån, klientarbetet och klientskapet*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Billquist, Leila & Lisbeth Johnsson (2007). "Sociala akter som empiri. Om möjligheter och svårigheter med att använda socialarbeters dokumentation i forskningssyfte". *Socialvetenskaplig tidskrift*, 14 (1): 3–19.

- Bilson, Andy & Richard Barker (1992). "Siblings of children in care or accommodation". *Practice*, 6 (4): 307–318.
- Björkman, Jenny (2001). *Vård för samhällets bästa. Debatten om tvångsvård i svenska lagstiftning 1850–1970*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Bramstång, Gunnar (1964). *Förutsättningar för barnavårdsnämnds ingripande mot asocial ungdom*. Lund: Juridiska fakulteten, Lunds universitet.
- Brannen, Julia & Margareth O'Brien (1995). "Childhood and the sociological gaze: Paradigms and Paradoxes". *Sociology*, 29 (4): 729–737.
- Brunnberg, Elinor & Ninoslava Pecnik (2007). "Assessment processes in social work with children at risk in Sweden and Croatia". *International Journal of Social Welfare*, 16 (3): 231–241.
- Burr, Vivien (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. London: Sage Publications.
- Casey, Mary Anne (1998) "Analysis – Honoring the stories". I: Richard A. Krueger (red.) *Analyzing and Reporting Focus Group Results*. s. 80–85. Thousands Oaks, New Dehli & London: Sage Publications.
- Cash, Scottye J. (2001). "Risk assessment in Child Welfare: the Art and the Science". *Children and Youth Services Review*, 23 (11): 811–830.
- Carlsson, Stefan (1995). *Socialtjänstens kompetens och funktion*. Stockholm: City University Press.
- Claezon, Ingrid & Siv-Britt Larsson (1985). *Det svåra valet. Socialsekreterarens nyckelroll vid omhändertagande av barn*. Stockholm: Liber Förlag.
- Claezon, Ingrid (1987). *Bättre beslut. En studie av socialsekreterarnas handläggning av omhändertagande av barn*. Umeå: Umeå universitet.
- Claezon, Ingrid (2004). *Tvångsomhändertaganden. Ur tonåringars, anhörigas och socialsekreterares perspektiv*. Stockholm: Mareld.
- Clausen, Sten-Erik (2000). *Barnevern i Norge 1990–1997. En longitudinell studie basert på registerdata*. Projektrapport 2000:7. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR).
- Clevesköld, Lars, Lars Lundgren & Anders Thunved (2006). *Handläggning inom socialtjänsten*. Tionde uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Colton, Matthew J. & Walter Hellinckx (1994). "Residential and foster care in the European Community: Current trends in policy and practice". *British Journal of Social Work*, 24 (5): 559–576.
- Crozier, Michel (1964). *The Bureaucratic Phenomenon*. Chicago: University of Chicago Press.

- Dahl, Tove Stang (1978). *Barnevern og samfunnsvern: om stat, vitenskap og profesjoner under barnevernets upkomst i Norge*. Oslo: Pax.
- De Roma, Virginia M., Mary Lynn Kessler, Ryan Mc Daniel & Cesar M. Soto (2006). "Important Risk Factors in Home – Removal Decisions: Social Caseworker perceptions". *Child and Adolescent Social Work Journal*, 23 (3): 263–277.
- Dingwall, Robert, John M. Eekelaar & Topsy Murray (1983). *The protection of children: State intervention in family life*. London: Blackwell Publishers.
- Donzelot, Jacques (1977, 1997). *The policing of families*. Baltimore & London: John Hopkins University Press.
- Dressel, Paula L. (1992). "Patriarchy and Social Welfare Work". I: Yeheskel Hasenfeld (red.) *Human Services as Complex Organisations*, s. 203–223. Newbury Park, London & New Delhi: Sage Publications.
- Ds S 1987:3. *Översyn av LVU: betänkande av särskild utredare* [Tor Sverne].
- Duffy, Joe, Brian Taylor & Susannah Mc Call (2006). "Human Rights and Decision-making in Child Protection through Explicit Argumentation". *Child Care in Practice*, 12 (2): 81–95.
- Egelund, Tine & Therese Halskov (1986). *Socialt arbete i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Egelund, Tine (1997). *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningers risikovurdering og indgreb*. Köpenhamn: Hans Reitzels forlag.
- Egelund, Tine & Signe Andrén Thomsen (2002). *Tærskler for anbringelse. En vignettundersøgelse om socialforvaltningernes vurderinger i børnesager*. Rapport 02:13. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet.
- Egelund, Tine & Anne-Dorthe Hestbæk (2003). *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet. En forskningsoversigt*. Rapport 03:04. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet.
- Ekdahl Mats (2004). "Omöjlighetens praktik – en studie av socialtjänstens LVM-handläggning". I: *Forskningsrapporter. Bilagedel till LVM-utredningens betänkande Tvång och förändring*. SOU 2004:3, s. 167–272.
- Eliasson-Lappalainen, Rosmari (1990). "Perspectives and Outlooks in Social Science Research". I: Aant Elzinga, Jan Nolin, Rob Pranger & Sune Sunesson. *In science we trust. Moral and political issues of science in society*. Lund: Studentlitteratur.

- Eliasson-Lappalainen, Rosmari (1995). *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur.
- Elmér, Åke, Staffan Blomberg, Lars Harrysson & Jan Petersson (2000). *Svensk socialpolitik*. Tjugonde uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Elshtain, Jean Bethke (1981). *Public man, Private Woman: Women in Social and Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Eriksson, Maria (2003). *I skuggan av pappa. Familjerätten och hanteringen av faders våld*. Stehag: Förlags AB Gondolin.
- Esping, Hans (1984). "Uppgift för gräsrotsbyråkrat". *Tiden*, (2): 72–78.
- Evans, Tony & John Harris (2004). "Street-Level Bureaucracy, Social Work and the (Exaggerated) Death of Discretion". *British Journal of Social Work*, 34 (6): 871–895.
- Fahlberg, Gunnar & Nils Magnusson (1984). *Socialtjänstlagarna. Bakgrund och tillämpning*. Åttonde rev. uppl. Stockholm: Liber.
- Fanshel David, Stephen J. Finch & John F. Grundy (1990). *Foster children in a life course perspective*. New York: Columbia University Press.
- Farmer, Elaine & Morag Owen (1998). "Gender and the Child Protection Process". *British Journal of Social Work*, 28 (4): 545–564.
- Fisher, Mike, Peter Marsh, David Philips & Eric Sainsbury (1986). *In and Out of Care. The experiences of children, parents and social workers*. London: Batsford.
- Flick, Uwe (1998). *An Introduction to Qualitative Research*. London, Thousand Oaks & New Dehli: Sage Publications.
- Foucault, Michel (1980). *Sexualitetens historia. Band 1. Viljan att veta*. Stockholm: Gidlund.
- Foucault, Michel (1986). *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv förlag.
- Foucault, Michel (1971/1993). *Diskursens ordning*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Foucault, Michel (1987/2003). *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Fjärde uppl. Lund: Arkiv förlag.
- Friis, Eva (2003). *Sociala utredningar om barn. En rättssociologisk studie av lagstiftningens krav, utredningarnas argumentationer och konsekvenser för den enskilde*. Lund: Studentlitteratur.
- Friis, Eva (2005). "Socialtjänstlagens värdesystem – en analys av dess praktiska innebörd i sociala utredningar om barn". *Retfærd*, 28 (4): 60–75.
- Gambrill, Eileen & Aron Shlonsky (2000). "Risk assessment in Context". *Children and Youth Services Review*, 22 (11–12): 813–837.

- Gilbert, Neil (red.)(1997). *Combating Child Abuse. International Perspectives and Trends*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldstein, Joseph, Anna Freud & Albert Solnit (1978). *Barnets rätt – eller rätten till barnet?* Stockholm: Natur och Kultur.
- Gordon, Linda (1988). *Heroes of Their Own Lives. The politics and history of family violence*. New York: Viking.
- Granér, Rolf (2004). *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Grinde, Turid Vogt (1989). *Barn og barnevern i Norden. Samfunnets respektive familiens ansvar for barna*. Oslo: Tano.
- Grinde, Turid Vogt (red.)(2004). *Nordisk barnevern. Terskelen for barneverntiltak og beslutningsprosessen ved bruk av tvang*. NOVA Rapport 18/04. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Grönwall, Leif & Leif Holgersson (2004). *Socialtjänsten. Handboken om SoL, LVU och LVM*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Gustafsson, Ewa (2001). *Missbrukare i rättsstaten. En rättsvetenskaplig studie om lagstiftning rörande tvångsvård av vuxna missbrukare*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Göransson, Ingrid, Ulf Månsson & Ann-Katrine Sundman (1983). *Socialsekreterarnas arbetsmiljö*. Stockholm: Liber förlag.
- Hacking, Ian (1995). *Rewriting the soul. Multiple personality and the science of memory*. Princeton: Princeton University Press.
- Hagen, Gerd (2001). *Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. århundradet*. Oslo: Akribe Forlag
- Handler, Joel F. (1992). "Dependency and discretion". I: Yeheskel Hasenfeld (red.) *Human Services as Complex Organisations*, s. 276–297. Newbury Park, London & New Delhi: Sage Publications.
- Hansson, Kjell (2001). *Familjebehandling på goda grunder. En forskningsbaserad översikt*. Medverkan av Monica Hedenbro, Ann-Marie Lundblad, Johan Sundelin och Ingegerd Wirtberg. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Förlagshuset Gothia.
- Hasenfeld, Yeheskel (1983). *Human service organizations*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Hasenfeld, Yeheskel (red.)(1992). *Human Services as Complex Organizations*. Newbury Park, London & New Delhi: Sage Publications.

- Hestbæk, Anne-Dorthe (1998). *Tvangsanbringelser i Norden – en komparativ beskrivelse af de nordiske landes lovgivning*. Rapport 98:15. København: Socialforskningsinstituttet.
- Hess, P M (1987). "Parental visiting of children in foster care: Current knowledge and research agenda". *Children and Youth Services Review*, 9 (1): 29–50.
- Hessle, Sven (1988). *Familjer i sönderfall. En rapport från samhällsvården*. Stockholm: Norstedts.
- Hill, Malcolm (1999). "Inclusiveness in residential child care". I: Mono Chakrabarti & Malcolm Hill (red.) *Residential child care. International perspectives on links with families and peers*, s. 32–66. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Hill, Teci (2005). *Allians under tvång. Behandlingssamarbete mellan elever och personal på särskilda ungdomshem*. Linköping: Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.
- Holland, Sally (1999). "Discourses of decision making in child protection: conducting comprehensive assessments in Britain". *International Journal of Social Welfare*, 8 (4): 277–287.
- Hollander, Anna (1985). *Omhändertagande av barn*. Stockholm: Aktuell Juridik Förlag.
- Hollander, Anna (1998). "Barns rätt att komma till tals – ökat inflytande för barn eller vuxna?" *Nordisk socialt arbeid*, 18 (4): 194–200.
- Hollander, Anna (2001). "Omhändertagen – samhällets ansvar för utsatta barn och unga. En kritisk granskning av LVU-utredningens betänkande". *Socionomen*, (1): 37–42.
- Hollander, Anna (2005). "Lagens konstruktion underlättar inte tolkningen av barnets bästa. En studie av barnets rättsliga ställning i Socialtjänstlagen (SoL) och i lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)". *Socionomen*, (4): 44–49.
- Hollander, Anna & Stefan Marklund (1983). "Den terapeutiska rättens framväxt – om barnlagstiftningens förändringar och samhälleliga karaktär". *Retferd*, 24: 7–30.
- Houston, Stan & Huw Griffiths (2000). "Reflections on risk in child protection: is it time for a shift in paradigms?" *Child & Family Social Work*, 5 (1): 1–10.
- Humlesjö, Eva (1997). *Barnen och socialtjänsten. 58 barns kontakt med socialtjänsten*. FoU-rapport 1997:11. Stockholm: FoU-enheten, Resursförvaltningen för skola och socialtjänsten, Stockholms stad.

- Hydén, Håkan (2001). *Rättsregler. En introduktion till juridiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Hydén, Lars-Christer (1991). *Barnavårdsutredningen som identitet*. FoU-rapport 1991:6. Stockholm: FoU-enheten, Stockholms socialförvaltning.
- Hydén, Lars-Christer (1995). "Det sociala misslyckandet som berättelse. Att återställa den moraliska ordningen". *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2 (3): 194–207.
- Håkansson, Hans & Karin Stavne (1983). *"Jag känner mig så himla osäker..." : en bok om socialarbetaren i barnavården, om att vara i en mellanställning och ensam ansvarig*. Stockholm: Skeab Förlag.
- Jacobsson, Maritha (2004). "Konflikten som inte blir av – argumentation och kommunikation i LVM-förhandlingar". I: *Forskningsrapporter. Bilagedel till LVM-utredningens betänkande Tvång och förändring*. SOU 2004:3, s. 61–125.
- Jacobsson, Maritha (2006). "En ritual som ger tyngd – om muntliga förhandlingar i mål om tvångsvård". I: Ove Grape, Björn Blom & Roine Johansson. *Organisation och omvärld – nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer*, s. 119–146. Lund: Studentlitteratur.
- Jacobsson, Maritha (2006a) *Terapeutens rätt. Rättslig och terapeutisk logik i domstolsförhandlingar*. Umeå: Umeå universitet.
- Jacobsson, Maritha (2006b) "Terapeuten som motpart – dilemman för offentliga parter i mål om tvångsomhändertagande". I: Maritha Jacobsson. *Terapeutens rätt. Rättslig och terapeutisk logik i domstolsförhandlingar*. Umeå: Umeå universitet.
- Justitieombudsmannen (2002). *Initiativvärende angående Socialnämndens i Oskarshamns kommun. Handläggningen av ett ärende rörande vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga*. JO:s beslutdatum 2003-02-06, dnr 4433-2002.
- Johansson, Roine (1992). *Vid byråkratins gränser. Om handlingsfrihetens organisatoriska begränsningar i klientrelaterat arbete*. Lund: Arkiv förlag.
- Johnsson, Eva & Kerstin Svensson (2006). *Omedelbart samarbete. En rapport om polisens handlingsutrymme vid handräddning enligt LVU och LVM*. Rapportserie i socialt arbete, nr 4. Växjö: Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete, Växjö universitet.
- Jones, Loring (1993). "Decision making in child welfare: A critical review of the literature". *Child & Adolescent Social Work Journal*, 10 (3): 241–262.

- Jonsson, Gustav (1969). *Det sociala arvet*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Jönsson, Sandra (2005). *Client work, job satisfaction and work environment aspects in human service organizations*. Malmö: Intellectua Docusys.
- Jørgensen Winther, Marianne & Louise Philips (2002). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- King, Michael & Judith Trowell (1992). *Children's welfare and the law. The limits of Legal Intervention*. London, Newbury Park & New Dehli: Sage Publications.
- King, Michael & Christine Piper (1995). *How the law thinks about children*. Andra uppl. Aldershot: Arena.
- Krueger, Richard A. (1998a). *Developing Questions for Focus Groups*. Focus Group Kit 3. Thousands Oaks, New Dehli & London: Sage Publications.
- Krueger, Richard A. (1998b). *Analyzing and Reporting Focus Group Results*. Focus Group Kit 6. Thousands Oaks, New Dehli & London: Sage Publications.
- Kurki-Suonio, Kirsti (2000). "Joint Custody as an interpretation of the best interests of the child in critical and comparative perspective". *International Journal of Law, Policy and Family*. 14 (3):183-205.
- Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kumlien, Mats (1994). *Uppfostran och straff. Studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Kåhl, Ingela (1995). *Socialarbetarkåren: den lindansande professionen*. Lund: Bokbox.
- Kähkönen, Päivi (1999). "The assessment of parenting in the child Welfare Practice". *Children and Youth Services Review*, 21 (7): 581–603.
- Kärfve, Eva (2001). *Hjärnsnöken. Damp och hotet mot folkhälsan*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Landelius, Ann-Charlotte (1996). *Självbestämmande, valfrihet och samtycke inom socialtjänsten*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.
- Levin, Claes (1998). *Uppfostringsanstalten. Om tvång i föräldrars ställe*. Lund: Arkiv förlag.
- Lindén, Gunilla (1982). *Byta föräldrar – en bok om familjevårdens möjligheter och omöjligheter*. Malmö: Liber förlag.
- Linderot, Sofia (2006). *Att placera eller inte placera i släktinghem, det är frågan. En studie kring familjehemsplaceringar – lagstiftning, attityder och*

- handläggning inom socialtjänsten*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Lindgren, Cecilia (2006). *En riktig familj. Adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917–1975*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Lipsky, Michael (1980). *Street Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russel Sage.
- Luhmann, Niklas (1995). *Social systems*. Stanford: Stanford University Press.
- Lundström, Tommy (1993). *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Lundström, Tommy (1996). "Den sociala barnavården". I: Gunvor Andersson, Karin Aronsson, Sven Hessle, Anna Hollander & Tommy Lundström (1996). *Barnet i den sociala barnavården*, s. 11–57. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Liber.
- Lundström, Tommy (2004). "Mellan vardag och dramatik. Pressens bevakning av socialt arbete med utsatta barn och unga". I: Helene Blomberg, Christian Kroll, Tommy Lundström & Hans Swärd. *Sociala problem och socialpolitik i massmedier*, s. 223–253. Studentlitteratur: Lund.
- Lundström, Tommy & Bo Vinnerljung (2001). "Omhändertagande av barn under 1990-talet". I: Marta Szebehely (red.) *Välfärdstjänster i omvandling*, SOU 2001:52, s. 289–336.
- Lundström, Tommy & Marie Sallnäs (2003). "Klass kön och etnicitet i den sociala barnavården". *Socialvetenskaplig tidskrift*, 10 (2–3): 193–213.
- Lundquist, Lennart (1998). *Demokratins väktare*. Lund: Studentlitteratur.
- Madge, Nicola (1994). *Children and residential care in Europe*. London: National Children's Bureau.
- Mahood, Linda (1995). *Policing gender, class and family. Britain, 1850–1940*. London: UCL Press.
- Marklund, Staffan, Karin Nordenstam & Roland Penton (1984). *Socialvärlden. Om mötet mellan socialarbetare och klient*. Stockholm: Liber.
- Masson, Judith (1990). "Contact between parents and children in long-term care: the unresolved dispute". *International Journal of Law, Policy and Family*, 4 (1): 97–122.
- Mathiesen, Thomas (1985). *Rätten i samhället*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Mathiesen, Thomas (1989a). *Makt och motmakt*. Göteborg: Korpen.

- Mathiesen, Thomas (1989b). *Den dolda disciplineringen*. Göteborg: Korpen.
- Mattsson, Titti (2002). *Barnet och rättesprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*. Lund: Juristförlaget i Lund.
- Mattsson, Titti (2006). *Barnet som subjekt och aktör. En rättslig studie om barn i familjehem*. Uppsala: Iustus förlag.
- Mc Neely, R.L. "Job satisfaction in the Public Social Services: Perspectives on Structure, Situational factors, Gender and Ethnicity". I: Yeheskel Hasenfeld (red.) *Human Services as Complex Organisations*, s. 224–255. Newbury Park, London & New Delhi: Sage Publications.
- Meeuwisse, Anna & Hans Swärd (2002). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Mehlbye, Jill & Lode Walgrave (1998). *Confronting Youth in Europe*. Köpenhamn: AKF Forlaget.
- Merton, Robert K., Marjorie Fiske & Patricia L. Kendall (1990). *The Focused Interview. A manual of Problems and Procedures*. Andra uppl. New York: Free Press.
- Morgan, David L. (1998). *The focus group guide book*. Thousand Oaks, London & New Dehli: Sage Publications.
- Meyer, Marshall W. (1985). *Limits to Bureaucratic Growth*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Meyer, John & Brian Rowan (1977). "Institutionalized Organizations: Formal structures as Myth and Ceremony". *American Journal of Sociology*, 83: 340–363.
- Meyer, John & Scott Richard (1992). *Organizational Environments. Ritual and Rationality*. Newbury Park & London & New Dehli: Sage Publications.
- Mik-Meyer, Nina (2005). "Dokument i ett interaktionistisk perspektiv". I: Margaretha Järvinen & Nina Mik-Meyer (red.) *Kvalitative metoder i ett interaktionistiskt perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Munro, Eileen (1996). "Avoidable and Unavoidable Mistakes in Child Protection Work". *British Journal of Social Work*, 26 (6): 793–808.
- Mouzelis, Nicos P. (1967/1975). *Organisation and bureaucracy*. Rev. uppl. London: Routledge & Kegan Paul.

- Månsson, Sven-Axel (2000). "Kunskapsutveckling inom socialtjänsten och den akademiska forskningen drar vi åt samma håll?" *Socionomen*, (8): 4–9.
- Månsson, Sven-Axel (2001). "Nationellt stöd för kunskapsutvecklingen inom socialtjänsten". *Socionomen*, (3): 18–21.
- Newman, Rick (1995). "From access to contact in a local authority setting". I: Hedi Argent (red.) *See you soon: Contact with children looked after by local authorities*, s. 51–76. London: British Agencies for Adoption and Fostering (BAAF).
- Nordborg, Gudrun (1997). "Om juridikens kön". I: Gudrun Nordborg (red.) *Makt och kön. Tretton bidrag till feministisk kunskap*, s. 171–198. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Nordborg, Gudrun (2002). "Barnfrid? Rättens möjligheter att skydda barn vid brottmål respektive vårdnad och umgänge". I: Maria Eriksson, Aili Nenola & Marika Muhonen Nilsen (red.) *Kön och våld i Norden. Rapport från konferens i Køge, Danmark, 23–24 november 2001*, s. 183–200. TemaNord 2002:545. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Nordin, Håkan (2003). *Permanent eller tillfälliga placeringar? Om lag och verklighet vid flyttningsförbudsbestämmelsens tillämpning*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Nordlander, Lars (2006). *Mellan kunskap och handling. Om socialsekreterares kunskapsanvändning i utredningsarbetet*. Umeå: Umeå universitet.
- Ohlsson, Lars B. (1997). *Bilden av den "Hotfulle ungdomen". Om ungdomsproblem och om fastställandet och upprätthållandet av samhällets moraliska gränser*. Lund: Värpinge Ord & text.
- Olsson, Martin (2007). *Unga vuxna med en historia av uppförandestörning. En långtidsuppföljning med ett salutogent och ekologiskt perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Oxenstierna, Gabriel (1997). *Socialtjänstens förutsättningar för barnavårdsarbete. En studie om villkor, påfrestningar och resultat*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Palm, Jessica (2003). *Ungdomars upplevelse av sluten ungdomsvård. En jämförelse med LVU-placeringar och fängelse*. Forskningsrapport 2003:2. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Packman, Jean, John Randall & Nicola Jacques (1986). *Who needs care? Social work decisions about children*. New York: Basil Blackwell.

- Panican, Alexandru (2007). *Rättighet och rättvisa. Användbarhet av rättighet och rättvisa i sociala projekt*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Parton, Nigel (1997). *Child protection and family support. Tensions, contradictions and possibilities*. London & New York: Routledge.
- Parton, Nigel, David Thorpe & Corinne Wattam (1997). *Child Protection. Risk and the moral order*. London: Macmillian Press.
- Parton, Nigel (1998). "Risk, advanced liberalism and child welfare: the need to rediscover uncertainty and ambiguity". *British Journal of Social Work*, 28 (1): 5–27.
- Payne, Malcolm (1999). "The moral bases of social work". *European Journal of Social Work*, 2 (3): 247–258.
- Perrow, Charles (1986) *Complex organizations. A critical essay*. New York: Random House.
- Pithouse, Andrew (1998). *Social work. The social organisation of an invisible trade*. Andra uppl. Aldershot: Ashgate.
- Prop. 1979/80:1 *Om Socialtjänsten. Del A–C*.
- Prop. 1989/90:28. *Om vård i vissa fall av barn och ungdomar*.
- Prop. 1996:97:124. *Ändring i Socialtjänstlagen*.
- Prop. 1997/98:7. *Vårdnad, boende och umgänge*.
- Prop. 2000/01:80. *Ny Socialtjänstlag m.m.*
- Prop. 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*
- Prop. 2005/06:99. *Nya vårdnadsregler*.
- Prottas, Jeffrey (1979). *People-processing. The street level bureaucrat in public service bureaucracies*. Toronto: Lexington books.
- Rasmusson, Bodil (2006). *Barnperspektiv i den sociala barnavården. Forsknings och utvecklingsarbete inom ramen för projekt Kunskapsbaserad socialtjänst*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Richmond, Mary Ellen (1917). *Social Diagnosis*. New York: Russell Sage.
- Robson, C. (1993). *Real World Research. A Resource for Social Scientists and Practitioner – Researcher*. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Rosen, Aaron (1994). "Knowledge Use in Direct Practice". *Social Service Review*, 68 (4):561-577.
- Ruddick, Sara (1989). *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace*. Bostin: Beacon.
- Sahlin, Ingrid (2002). "Sociala problem som verklighetskonstruktioner". I: Anna Meeuwisse & Hans Swärd (red.) *Perspektiv på sociala problem*, s. 109–129. Stockholm: Natur och Kultur.

- Sallnäs, Marie, Bo Vinnerljung & Pia Kyhle Westermarck (2004). "Break-down of teenage placements in Swedish foster and residential care". *Child & Family Social Work*, 9 (2): 141–152.
- Sandbæk, Mona (2004). "Klientbarn som kompetente og sårbare aktører". I: *Små barn – stora bekymmer? Socialtjänstforum– ett möte mellan forskning och socialtjänst. En konferens i Göteborg 27–28 april 2004*, s. 12–19. Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS).
- Sandin, Bengt (2003). "Barndomens omvandling – från särart till likart". I: Bengt Sandin & Gunilla Halldén. *Barnets bästa – en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Stockholm/Stehag: Brutus Österlings bokförlag Symposion.
- Svenska Akademien, Svenska Akademiens Ord Bok (SAOB) (<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>)
- Schlytter, Astrid (1999). *Kön och juridik i socialt arbete. Tillämpningen av 3 § LVU på länsrättsnivå*. Lund: Studentlitteratur.
- Scott, Richard W. & John W. Meyer (1983). "The Organization of Societal sectors". I: John W. Meyer & Richard W. Scott. *Organizational Environments. Ritual and rationality*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Scott, Ryan, Debra Wiles, Scottye Cash & Carl Siebert (2005). "Risk assessment: Empirically supported or values driven?" *Children and Youth Services Review*, 27 (2): 213–225.
- Scourfield, Jonathan B. (2001). "Constructing women in child protection work". *Child & Family Social Work*, 6 (1): 77–87.
- Sinclair, Ian & Ian Gibbs (1998). *Children's homes. A study in diversity*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Sinclair, Ian, Kate Wilson & Ian Gibbs (2005a). *Foster placements. Why They Succeed and Why They Fail*. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Sinclair, Ian, Claire Baker, Kate Wilson & Ian Gibbs (2005b). *Foster children. Where They Go and How They Get On*. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Singer, Anna (2000). *Föräldraskap i rättslig belysning*. Uppsala: Iustus förlag.
- Skytte, Marianne (2002). *Anbringelse af etniske minoritetsbørn – om socialarbejdetares vurderinger og handlinger*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

- Socialdepartementet (2006). *PM Skyddsutredningar avseende barn*.
- Socialstyrelsen (1995). *Barnet i Rättsprocessen. LVU-mål i kammarrätterna – beslutsunderlag och domar*. SoS-rapport 1995:21. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2001). *Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten*. SoS-rapport 2000:12. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2002). *Barn och unga – insatser år 2001*. Statistik, Socialtjänst 2002:7. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2005). *Barn och unga – insatser år 2004*. Statistik, Socialtjänst 2005:8. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2006). *Barn och unga – insatser år 2005*. Statistik, Socialtjänst 2006:9. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2006a). *Grundbok. Barns behov i centrum (BBIC). Kunskapsöversikt*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2006b). *Barn och unga i socialtjänsten. Utredda, planera och följa upp beslutade insatser*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOSFS 1997:15. *Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga*. Socialstyrelsens allmänna råd. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOSFS 2006:12. *Handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga*. Socialstyrelsens allmänna råd. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOSFS 2006:14. *Personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som rör barn och unga*. Socialstyrelsens allmänna råd. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1977:40. *Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Lagar och motiv*. Socialberedningens slutbetänkande.
- SOU 1986:20. *Barns behov och föräldrars rätt: socialtjänstens arbete med utsatta familjer*. Betänkande av Socialberedningen SOU 1993:35. *Reaktion mot ungdomsbrott*. Del A. Betänkande av ungdomskommittén.
- SOU 2000:77. *Omhändertaganden – Samhällets ansvar för utsatta barn och unga*. Betänkande av LVU-utredningen.
- SOU 2005:43. *Vårdnad – Boende – Umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar*. Betänkande av 2002 års vårdnadskommitté.
- Spector, Malcolm & John I. Kitsuse (1977/2001). *Constructing Social Problems*. New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- Staafl, Annika (2004). "Analys om socialnämndernas utredningar inför ansökan om tvångsvård enligt LVM". I: *Forskningsrapporter. Bilagedel*

- till LVM-utredningens betänkande *Tvång och förändring*. SOU 2004:3, s. 127–166.
- Stalker, Carol A., Deena Mandell, Karen M. Frensch, Cheryl Harvey & Margriet Wright (2007). "Child welfare workers who are exhausted yet satisfied with their jobs: how do they do it?" *Child & Family Social Work*, 12 (2): 182–191.
- Strömberg, Håkan (1998). *Allmän förvaltningsrätt*. 19:e uppl. Malmö: Liber Ekonomi.
- Sundell, Knut & Tine Egelund (2001). *Barnavårdsutredningar – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Förlagshuset Gothia.
- Sundell, Knut, Bo Vinnerljung, Cecilia Andrée Löfholm & Eva Humlesjö (2004). *Socialtjänstens barn. Hur många är de, vilka är insatserna, hur ofta återaktualiseras de och vad händer dem i vuxen ålder?* FoU-rapport 2004:4. Stockholm: FoU-enheten, Socialtjänstförvaltningen, Stockholm stad.
- Sunesson, Sune (1981). *När man inte lyckas. Om hinder, vanmakt och oförmåga i socialt arbete*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag.
- Sunesson, Sune (2006). "Välkommen till ett yrke". I: Anna Meeuwisse, Sune Sunesson & Hans Swärd (red.) *Socialt arbete. En grundbok*. s. 423–433. Andra utgåvan. Stockholm: Natur och Kultur.
- Svensson, Kerstin (1998). *Straff eller behandling – om statens strategier mot gränsöverträdande ungdom under 1900-talet*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Svensson, Kerstin (2001). *Istället för fängelse? En studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Svensson, Lupita (2006). *Häktad eller omedelbart omhändertagen? En studie om akuta frihetsberövanden av unga lagöverträdare*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Swift, Karen J. (1995). *Manufacturing 'Bad Mothers': A Critical Perspective on Child Neglect*. Toronto: University of Toronto Press.
- Swärd, Hans (1993). *Mångenstädes svårt vanartad... Om problemen med det uppväxande släktet*. Floda: Zenon Förlag.
- Teubner, Gunther (1989). "How the law thinks: Towards a Constructivist Epistemology of Law". *Law and Society Review*, 23 (5): 727–756.
- Thoburn, June (1994). *Child placement. Principles and practice*. Aldershot: Avebury.

- Thoburn, June, Jennifer Wilding & Jackie Watson (2000). *Family support in cases of emotional maltreatment and neglect*. London: The Stationery Office.
- Thompson, James D. (1971). *Hur organisationer fungerar*. Stockholm: Prisma.
- Turney, Danielle (2000). "The feminizing of neglect". *Child & Family Social Work* 5 (1): 47–56.
- Tärnfalk, Michael (2001). *Sluten ungdomsvård år 2000. Redovisning av intervjuundersökning*. Allmän SiS-rapport 2001:6. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Tärnfalk, Michael (2007). *Barn och brott. En studie om socialtjänstens yttranden i straffprocessen för unga lagöverträdare*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Vernon, Jeni & David Fruin (1986). *In care. A study of social work decision making*. London: National children's bureau.
- Vinnerljung Bo (1996a). *Fosterbarn som vuxna*. Lund: Arkiv förlag.
- Vinnerljung Bo (1996b). *Svensk forskning om fosterbarnsvård: en översikt*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Liber Utbildning.
- Vinnerljung, Bo, Marie Sallnäs & Pia Kyhle Westermarck (2001). *Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution*. Forskningsrapport. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete.
- Weber, Max (1971). *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Weber, Max (1987). *Ekonomi och samhälle. Förståelsesociologins grunder, del 3. Politisk sociologi*. Lund: Argos.
- Webb, Stephen A. (2001). "Some considerations on the Validity of Evidence-based Practice in Social Work". *British Journal of Social Work*. 31 (1): 57–79.
- Wibeck, Victoria (2000). *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wigmore, John Henry (1940). *Treatise on evidence*. Tredje uppl. Boston: Little Brown.
- Wiklund, Stefan (2006). *Den kommunala barnavården – om anmälningar, organisering och utfall*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

- Wiklund, Stefan (2006a). "Signs of child maltreatment. The extent and nature of referrals to Swedish welfare agencies". *European Journal of Social Work*. 7:39-58.
- Wächter, Rut (1998). "Utredning". I: Verner Denvall & Tord Jacobsson (red.) *Vardagsbegrepp i socialt arbete. Ideologi, teori och praktik*, s. 95-113. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Qvortrup, Jens (1999). "Barndom og samfund". I: Lars Dencik & Per Schultz Jørgensen (red.) *Børn og Familie i det postmoderne samfund*, s. 45-75. Köpenhamn: Hans Reitzels forlag.

Tidningsartiklar

- Aftonbladet 2006-05-05: *Minister vill införa "Lex Bobby"*.
- DN Debatt 2006-10-27: *Rättssäkerheten kränks i tvångsvårdsärenden*. Av Anna Hollander, Stefan Sjöström och Maritha Jacobsson.
- Sveriges Radio 2006-09-05, (www.sr.se): *Hovrätten fastställer domar i Bobbymålet*.

Summary

Introduction

This thesis focuses on social workers' assessments concerning children in Social Services. I am interested in how social workers exercise power in the hidden process that takes place when they decide that compulsory care outside the home is necessary to protect the child, and how this affects child welfare practice.

The Social Services Act (abbreviated SoL) is a frame law regulating several areas of support and interventions, including support to families and children. The rules regulating compulsory care for children and adult abusers are expressed in separate laws.

The rules concerning compulsory care for children are found in The Care of Young Persons Act (1990:52), abbreviated LVU after the Swedish title of the Act (*Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga*). Compulsory care can be suggested for children under the age of 18, due to maltreatment, undue exploitation, neglect or any other similar circumstances at home (LVU section 2). These kinds of cases are referred to as "environmental cases" (*miljöfall*) in this study. Compulsory care can also be suggested for children under the age of 20, due to use of addictive substances, criminal activities or other destructive social behaviour (LVU section 3). These kinds of cases are referred to as "behavioural cases". In both kinds of cases, the problems must be of such dignity that the conditions involve a substantial risk of harm to the child's health or development. Compulsory care can only be suggested when the care needed cannot be given on a voluntary basis (according to SoL) and when the custodians (or one of them) do not agree to the suggested care, or, if he or she has reached the age of 15, when the child itself opposes the care. The consent is related to the care needed, which means that social workers have to assess whether consent is seriously meant, or whether compulsory care should be suggested because consent is not deemed to be stable or serious enough.

Since 1982, the Social Service Board (a municipal administrative body) has to apply to the County Administrative Court when compulsory care is suggested. The court decides whether the conditions for compulsory care

are fulfilled or not, based on a written assessment carried out by one (or two) social workers, and an oral negotiation in the court. This means that the assessment process takes place in a specific context, where the social workers have to relate to the child and its parents and the County Administrative Court as a decision-making authority.

SoL is a frame law that is based upon certain values that are expressed within the law. These values are, for example, democracy, solidarity and equality. The Social Services are supposed to be based on service and voluntary aid, and measures should be carried out with respect for the client's integrity and self-determination. One starting point in this dissertation is that these values can be difficult to fulfil in work with children, since the social worker has several clients with potentially opposite interests, the child, and the child's parents. Compulsory care is a measure that in a way manifests values contradictory to those expressed in the Social Services Act (SoL). It is also a measure where social workers' discretion is reduced and dependent on the decision of the County Administrative Court (länsrätt). This means that social workers have to interact with different kinds of clients and their rights and interests, and with another professional system which represents the legal system. The Social Services and the County Administrative Courts are based on different institutional logics and norms, with the former generally seeking "Welfare" and the latter primarily seeking "Justice", which may result in different interpretation of evidence.

My research question concerns how these specific "working" conditions affect social workers' assessments concerning compulsory care for children of different ages and with different problems. The assessment process and the strategies that social workers use when they write their assessment can primarily be regarded as a hidden process and as means of exercising power. I am interested in this hidden process and how it affects social work practice. By compulsory care process, I refer to the procedure that starts when social workers decide that compulsory care is necessary and that continues until the compulsory care is terminated. In this thesis I primarily focus on the part of the process that takes place before the legal process starts, and that involves social workers' actions and assessments.

The aim and methods of the study

The purpose of this thesis is to describe and analyse the compulsory care process from the social worker's perspectives, and to understand and explain how this affects the practice of child welfare. The questions are:

- How do social workers relate to compulsory care and to the County Administrative Court as a decision-making authority?
- How does the legal process, and whether the case is regarded as an environmental or a behavioural case, affect social workers' work and discretion?
- How do social workers handle what they experience as contradictory demands and expectations from the legal system, children and their parents?
- What strategies do social workers use to handle uncertainty?
- How do social workers exercise power in the compulsory care process?

I have used two kinds of empirical data, case files from the Social Services and focus group interviews with social workers. This means that I have studied written documents from the Social Services concerning all cases (environmental cases and behavioural cases) that were suggested to receive compulsory care 2001 in one Swedish city of medium size. The city was divided into two different organisations. This resulted in 19 case files, mostly teenagers. In the beginning I focused on gathering material about the context of the child and on what grounds compulsory care was suggested. I noted data about environmental factors as well as behaviour problems concerning the child. The final argumentation in written assessments was noted word by word, as well as decisions made by the Court.³⁷

In the analysis I have focused on the written assessments where compulsory care is suggested, and especially that part where the social workers finally argue why compulsory care is needed and make their collected assessment. In the analysis of the text I have used a constructivist perspec-

³⁷ Data concerning names of persons, cities, institutions as well as birth dates were not written down. Instead I gave the different cases simulated names, and wrote down what age they were, or would attain, the year the compulsory care was suggested.

tive, and found specific stereotypes of how children and their parents are presented, depending on whether the case is argued to be an environmental case, a behavioural case or a bit of both. I have also analysed how the Social Services and the Court argue in documents when consent is given by a client, and how social workers argue in text for continued compulsory care for behavioural cases, and how they argue in text for the termination of compulsory care.

I have also conducted five focus group interviews with social workers from different working groups and three different cities (A, B and C). The questions centred around four areas: the complexity of different types of cases, the written assessment and the argumentation, the legal context and the county administrative court as a decision-maker, and what kind of functions the written assessments can have. A total of 20 social workers of different ages were interviewed, 19 women and one man. The groups each contained 3–5 social workers. Most of the social workers were at the time formally or informally (due to interest) divided into groups that chiefly worked with younger children (primarily environmental cases) or teenagers (primarily behavioural cases). In the interview it turned out that most of them had experience from different kind of cases and could reflect upon different kind of cases. The focus group interviews were recorded and transcribed verbatim and then analysed.

Perspectives and theoretical framework

I have used different theoretical perspectives in this thesis. One starting point is, for example, that power is a relational phenomenon that takes place when people interact with each other. Another is that when someone exercises power, there is usually a possibility for another person to resist or exercise contra-power, which also means that people have an intention with exercising power. In the meeting between social worker and client the social worker generally has a power advantage, due to the professional role. The Social Services constitute an authority, and social workers have the possibility and discretion to exercise power both with intent to control the client, and with an intent to provide service. I regard written assessments as social constructions, since these documents have a specific intent to justify compulsory care for the Court. In the same way I regard the statements made by social workers as part of a larger discourse that sets the

limits for what can or cannot be said regarding social work with children and their families, and what statements are “taken for granted”. Since my empirical data consist of oral “talk” (interviews) as well as expressions and examples of part of the “work” (written assessments), it is my opinion that it is possible to say something about how the compulsory care practice is carried out.

The analysis is primarily inspired by Lipsky’s (1980) ideas about street-level bureaucracies, and Hasenfeld’s (1983, 1992) theories of what characterises human services organisations. I have also used a British critical perspective regarding the limitations of the legal systems, and how these affect the welfare of children and social work practice (King & Trowell 1992, King & Piper 1995).

Results

Case files

Previous research has shown that written assessments are often constructed as a form of legitimated decision, where negative information and descriptions of the family are presented, leaving little room for alternative interpretation. Written assessments have also been criticised for paying too much attention to parents and their problems, without being able to present a whole picture of the child and the needs of the child. Social workers have also been criticised for not using research and for making assessments based upon semi-professional theories.

The study of case files shows that social workers describe and present children in a traditional way, with environmental cases presented as “children in danger” and behavioural cases as “dangerous children”. But the analysis also showed a complexity in these presentations which also resulted in presentations of behavioural cases as “carriers of symptoms” where parents were given some of the blame for the behavioural problems and the problems of the “dangerous child”. In some cases this resulted in a combined application, which means that the Social Services regarded the case as both an environmental and a behavioural case, and applied compulsory care because of both of these conditions. In other cases the compulsory care was only initiated due to the behavioural problems of the child.

Both environmental cases and behavioural cases were sometimes presented as “competent children as actors”, where skills or positive descriptions of the child were meant, as well as the child’s potential to succeed as a person in the future with the right assistance.

Parents in environmental cases were mainly presented as persons who totally lacked parental capacity, but due to this, they also appeared as victims that could not be blamed for their dysfunctional behaviour or disabilities. Parents in behavioural cases, on the other hand, were presented as complex people who actively wanted help but were at the same time inadequate as parents regarding the child’s specific needs (“help seeking but inadequate parents”). In these cases it was common that the parents were also presented as “parents in conflict”, which could result in a picture of the child as a “carrier of symptoms”. In some cases I was able to discern different approaches to mothers and fathers, with the mother being presented as a withholder of information, whereas the father was presented as an unused resource and better able to set boundaries for the child. Previous research has also shown that the Social Services tend to focus on mothers who fail, whereas fathers are not regarded as equally responsible for problems or for the child’s well-being.

The case files consisted of 19 cases, five of which the Social Services had categorised as environmental cases, seven as behavioural cases, and seven as both environmental and behavioural cases. After the court procedure was finished (that is, after any appeals), only two children were decided to be in need of compulsory care due to environmental factors only, while all seven behavioural cases were decided to be in need of compulsory care due to behavioural factors. Amongst the seven “mixed” cases the Court considered that compulsory care was needed due to both environmental and behavioural factors in four cases. In the remaining three cases only behavioural factors seemed to be a legitimate reason for compulsory care.

Another result is that the argumentation in environmental cases seems to centre on social and relational descriptions which give negative associations. The social workers tend to present descriptions as facts, so that the assessment is hidden in the argumentation. The social worker is sometimes vague, and is less visible as a person with opinions in the text than in behavioural cases. In the behavioural cases the argumentation is often centred on both “legal evidence”, such as police reports or confessions of crimes or addiction made by the young persons themselves. In the argu-

mentation legal evidence was mixed with psychological interpretations, which resulted in a kind of “hard” argumentation. The social worker was also more visible in the text and stated assessment more clearly.

Written assessments concerning whether the compulsory care should be maintained or terminated are generally only reported to the Social Service Board. I have only studied these kinds of assessments concerning behavioural cases, due to the small amount of environmental cases that finally led to compulsory care. In these assessments the argumentation differed somewhat and took the form of a “lighter” argumentation where the institutional care was presented as a gift and an opportunity. In these assessments, it was primarily descriptions of the care and its positive effects in the short and long term that were presented, and not information about the child or the child’s behaviour. If the situation and the child problems had not changed at all, the descriptions focused on the lack of care as a result of the child’s behaviour. Most of the children spent more than a year in compulsory care. Only one of eight returned home after the compulsory care was terminated, while the rest received some form of controlled accommodation or apartment.

Focus groups

Research has shown that the County Administrative Court usually makes the same assessment as the Social Services, and that the Court is highly influenced by a therapeutic ideology. Research has also shown that social workers tend to be strongly dependent upon the working group, have a negative attitude towards the legal system, and avoiding taking cases to Court.

In the focus groups social workers in many ways described compulsory care as a failure, since in these cases they had not been able to motivate the clients to voluntary measures. A separation between child and parents was generally described as something that should be avoided, and voluntary measures were generally described as “better” for the child and an opportunity for a better cooperation between the Social Services and parents during the time the child spent in care. Social workers tried to avoid compulsory care as long as possible, and instead argued for voluntary aid. This was also a result of their concern regarding the lack of results of institutions to rehabilitate children with behavioural problems, and the risk of harming children through a traumatic separation or insufficient measures.

Much of this motivation work was described as centring on the parents, since children's aversion to the care was regarded as an expression of loyalty to parents, or as a temporary phenomenon.

To initiate a compulsory care process the social worker said that it was important to have reached a sense of personal *moral conviction* that compulsory care was best for the child. In this assessment possible risks of care have been assessed, such as lacking results of institutions and the trauma of a separation between children and parents. The moral conviction needs to be transformed into a *legitimate conviction* before actions are taken to start the compulsory care process. When the Court makes a different assessment than the Social Services, this is regarded as a failure. A legitimate conviction is only reached when the social worker thinks that he or she has enough evidence to avoid a "failure" in Court. The need for legal conviction is explained as a way of trying to control the decision of the Court.

The interviews and case files also indicate that the assessment process can be either a long-term process or a short-term process. A *long-term compulsory process* means that the social worker reaches a moral conviction, but has to wait for legal evidence a longer period before the compulsory care process gets started. The social workers described how these cases are distinguished by one or more of the following criteria.

- A well-known case, possibly with ongoing voluntary measures
- Young child with problems in home environment
- The problems centre around "neglect", which is perceived as a vague criterion for compulsory care concerning small children.
- The problems centre around "other destructive behaviour", which is perceived to be a vague criterion concerning teenagers.

A *short-term compulsory process* means that the moral and legal conviction coincide, so that the social worker feel that he or she can justify compulsory care both institutionally and technically. The social workers stated that these cases are distinguished by one or more of the following criteria.

- Unknown or less well-known case
- Behavioural case

- Manifest and evident problems exists in the form of, for example, police reports.
- Fast and accelerating destructive behaviour

In both kinds of processes the compulsory care process often starts with an event, something has happened, that gave the social worker a reason to act. In the case-file study, all 19 cases had also started with an immediate placement of the child (LVU section 6), which means that the child was placed outside home on basis of a temporary decision from the Social Service Board. According to this, what is seen to be a single event can start a compulsory care process, if this means that the social worker assesses it as a current reason and the “missing piece” that results in evidence and a legitimate conviction that warrants a legal process.

Social workers had mixed emotions concerning the County Administrative Court as a decision maker. On one hand the legal process was regarded as a way to protect both clients and social workers, and as a way to achieve legal security. The social workers could use the fact that another authority had finally decided in relation to clients, and get rid of some of the blame. On the other hand, many social workers described the Court as ignorant concerning children’s needs, and as an authority that made arbitrary decisions that were difficult to predict. The use of a problem-orientated argumentation is also a strategy to reduce the feelings of uncertainty that the legal procedure brings about. In many respects the legal process involves a *risk of a double failure*. An application for compulsory care is regarded as a professional failure itself, and if the Court does not think that the legal conditions are fulfilled, the professional failure is regarded as double. The Social Services are dependent on the Court’s decision for legitimacy and credibility in relation to the clients and in society as a whole. A double failure also involves a *risk of the Social Services losing control of the case*, since the social worker then is depending on the parent’s willingness to cooperate and accept other voluntary measures to make sure that the child is safe.

This risk of “losing control of the case” could be minimised by three strategies. One strategy was to wait until the moral conviction had turned into a sense of legitimate conviction before initiating a legal process. Another strategy was to use a problem-oriented argumentation which described the family in a much more problem-oriented way than normal, to make sure that the Court made the same assessment as the Social Services.

Another strategy was to use the *logics of balancing facts*, in other words, to mention some good things about the family and especially about the parents and their resources as well, so that they did not turn their backs on the Social Services if the application for compulsory care failed.

This, along with the contradictory pictures that were presented in the case files, shows that even if the primary function of written assessments is to legitimate the assessment made by the Social Services and to affect the decision of the Court, it also has hidden functions with an intention to control clients.

Conclusions

One conclusion that can be drawn from this study is that social workers tend to experience a high level of uncertainty when compulsory care is needed. This is due to the complex research that points out child care institutions as inadequate measures, and the problems with foster care and separation from parents. Compulsory care is not regarded as a way of saving children; rather it is seen as a measure to be avoided, or a measure that should if possible only be used for a short period of time.

Another conclusion is that written investigations concerning compulsory care manifest a *paradox of argumentation*, because social workers argue “harder” and use both Social Services argumentation and legal argumentation concerning behavioural cases, which social workers generally experience as “easy” to prove. There tends to be an *inflation in argumentation* taking place concerning children with behavioural problems, which allows social workers to present negative facts and descriptions in a massive way. Written assessments concerning younger children with environmental problems, on the other hand, result in an *inflation in relation*, since these focus on the relation between children and parents. The hidden assessments and the lesser visibility of the social worker also indicate that there is a hidden relation between the social worker (Social Services) and the parents that needs to be protected through the “logics of balancing facts”. By using both positive and negative descriptions of the parent’s abilities, the social worker can reduce the risk of harming the relation with parents, and losing control of the case. This “balancing” combined with little or no legal evidence and an argumentation that centres around social and relational descriptions, results in a “gentler” argumentation in the environ-

mental cases, cases that social workers generally experience as hard to prove. This hidden *relational intention* is also something that *spreads* between authorities, and tends to weaken information about parents to Social Services, and weaken information about parents in written assessments by the Social Services. This can be regarded as a paradox, because when argumentation is really needed, it is vague and gentle. When argumentation is not crucial, since there is a lot of legal evidence, the argumentation is hard and clear. This can only be understood in relation to the risks that social workers experience in relation to the legal process, and their limited ability to control the decision of the Court and the parents' future consent.

Another conclusion that can be drawn from this study is that social workers have extensive discretion to assess and argue for compulsory care concerning behavioural cases, and the maintenance of such care. The discretion and the possibilities to protect younger children from environmental problems and parental dysfunctions are more limited and depended upon other authorities and the parents' willingness to cooperate with the Social Services. This results in a situation where young children have a higher risk of experiencing a long-term compulsory care process, whereas teenagers with destructive behaviour more often tend to be more exposed to short-term compulsory care processes where the assessment process is faster.

The risks that social workers are associated with the legal process may result in a situation where compulsory care is avoided, especially concerning young children whose parents do not approve of the care. The small numbers of young children in the case files (only two children were under 10, aged 2 and 9), and the high number of teenagers with behavioural problems can be regarded as sign of this. This calls for a discussion as to whether the mission of the Social Services is to protect society from the destructive behaviour of older children, or to protect young children in need.

Social workers experience limited discretion to protect younger children from maltreatment through compulsory care, whereas they regard compulsory care as relatively easy to justify and use as a measure for destructive children who have reached their teens. One reason for this is that the parents usually agree to extensive measures or compulsory care when they feel that they have lost control of their teenager. This also calls for a discussion of parents' legal status and the effects of the focus on consent in

SoL and LVU. In my opinion, the value that is given parents' consent has very different effect on the two kinds of cases. It gives parents and society great discretion to put away behavioural cases with compulsory measures, whereas environmental cases tend primarily to receive repeated voluntary measures based on the parents' wishes and the social workers' ambition to avoid compulsory care due to the risk of a double failure and of losing control of the case.

Lund Dissertation in Social Work

1. Svensson Kerstin (2001) *I stället för fängelse? En studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
2. Jönson Håkan (2001) *Det moderna åldrandet. Pensionsorganisationernas bilder av äldre 1941-1995*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
3. Habermann Ulla (2001) *En postmoderne helgen? Om motiver til frivillighed*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
4. Jarhag, Sven (2001) *Planering eller frigörelse? En studie om bemyndigande*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
5. Tops Dolf (2001) *A society with or without drugs? Continuity and change in drug policies in Sweden and the Netherlands*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
6. Montesino Norma (2002) *Zigenarfrågan. Intervention och romantic*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
7. Nieminen Kristofersson Tuija (2002) *Krisgrupper och spontant stöd – om insatser efter branden i Göteborg 1998*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
8. Laanemets Leili (2002) *Skapandet av feminitet – om kvinnor i missbrukarbehandling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
9. Magnusson Jan (2002) *Ny situation – ny organisation. Gatutidningen Situation Sthlm 1995-2000*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
10. Johnsson Eva (2002) *Självordsförsök bland narkotikamissbrukare*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
11. Skytte Marianne (2002) *Anbringelse af etniske minoritetsbørn – om socialarbejders vurderinger af handlinger*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
12. Trulsson Karin (2003) *Konturer av ett kvinnligt fält. Om missbrukande kvinnors möte i familjeliv och behandling*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
13. Bangura Arvidsson Maria (2003) *Ifrågasatta fäder – Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet

14. Jönsson Leif R (2003) *Arbetslöshet, ekonomi och skam. Om att vara arbetslös i dagens Sverige*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
15. Ingvad Bengt (2003) *Omsorg och relationer. Om det känslomässiga samspelet i hemtjänsten*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
16. Hedblom Agneta (2004) *Aktiveringspolitikens Janusansikte. En studie av differentiering, inklusion och marginalisering*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
17. Blomberg, Staffan (2004) *Specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen. Genomförandet av en organisationsreform och dess praktik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
18. Granér Rolf (2004) *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
19. Giertz Anders (2004) *Making the Poor Work – Social Assistance and Activation Programs in Sweden*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
20. Hjort Torbjörn (2004) *Nödvändighetens pris. Konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
21. Wolmesjö Maria (2005) *Ledningsfunktion i omvandling. Om förändringar av yrkesrollen för första linjens chefer inom den kommunala äldre- och handikappomsorgen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
22. Hjortsjö Maria (2005) *Med samarbete i sikte – Om samordnade insatser och som lokaliserade familjecentraler*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
23. Elvhage Gudrun (2006) *Projekt som retorik och praktik. Om utvecklingsarbetete på särskilda ungdomshem*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
24. Olsson Martin (2007) *Unga vuxna med en historia av uppförandestörning – En långtidsuppföljning med ett salutogent och ekologiskt perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
25. Panican Alexandru (2007) *Rättighet och Rättvisa - användbarheten av rättighet och rättvisa i sociala projekt*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
26. Rankauer, Mette (2007) *At være døende hjemme- hverdagsliv og idealer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet

27. Ulmestig, Rickard (2007) *På gränsen till fattigvård. En studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
28. Liedgren Dobronravoff Pernilla (2007) *Att bli, att vara och att ha varit. Om ingångar i och utgångar ur Jehovas vittnen*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet
29. Ponnert Lina (2007) *Mellan klient och rättssystem. Tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet